

A.B.R. JANSEN

04-03-1888 22-04-1960

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Colofon.....	2
Familiedag Jansen -mulder.....	2
Directiekamer	3
Directeur Maan	6
Directeur A.B.R. Jansen.....	9
Loopbaan A.B.R. Jansen.....	9
Meidagen van 1940 Rotterdam	19
De Verhandelingen.	25
Directeur H.S. Born	31
Geheim register.....	50
Gevangenkoor	51
Inventaris DE LEEUWARDER GEVANGENISSEN	54
Gevangenis archieven.....	69
Bestemming Strafgevangenis.....	79
Penitentiairekaart 1950.....	84
Huishoudelijk reglement 1964.....	89
1940 - 1945 Huis van Bewaring Leeuwarden.....	101
Vijf lotgenoten.....	102
Post uit Friesland.....	104
De Overval 8 december 1944.....	105
Namen verzetsstijders	109
Overleden inmates 1874-1969.....	112
Toiletemmer op cel	115
Vrouwenafdeling Leeuwarden	115
11.000 jaar gevangenisstraf	117
Verhalen Strafgevangenis – HvB.....	122
Wolter van der berg.....	122
Arie k.....	126
Macht van het lijden	128
Gevangene 1113 onthult	129
Verbouwing Bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden.	142
Archief Jansen	144
Privé archief A.B.R. Jansen	144
Jubileumboekje (16-03-1943)	145
Krantenknipsels.....	212
Nawoord	216

INLEIDING

Bijzondere Strafgevangenis

De Bijzondere Strafgevangenis gebouwd door J.F. Metzelaar en W.C. Metzelaar op het terrein van het Blokhuis in Eclectische stijl. In 1870-1877 bouwde J.F. Metzelaar ter vervanging van de bestaande gebouwen een nieuwe Bijzondere Strafgevangenis voor straffen langer dan vijf jaar tot levenslang. De nieuwbouw was mede ingegeven door een spectaculaire ontvluchting van zes gevangenen in 1868. In 1892-1894 werd door zijn zoon en opvolger W.C. Metzelaar een cellenvleugel toegevoegd. Hij had in de jaren 1889-1891 al het Huis van Bewaring aan de oostzijde toegevoegd. Van het oorspronkelijke Blokhuiscomplex, dat enkele interessante onderdelen bevatte, resteert nog een gevel uit 1861 aan de Keizersgracht en werd het oude grondplan van binnenplaatsen met daaromheen gelegen gebouwen aangehouden.

Het Huis van Bewaring

Het huis van burgerlijke en militaire verzekering, zoals het vroeger genoemd werd, was sinds 1824 in de kanselarij gevestigd. Toen men echter dit gebouw wenste te bestemmen tot bergplaats van de archieven en van de bibliotheek der Provincie, moest deze gevangenis naar een andere plaats worden overgebracht. Men besloot daartoe een nieuw gebouw te stichten op het oostelijk deel van het terrein der strafgevangenis. Hier stonden enige weeflokalen, die afgebroken werden en in 1889 begon men met den aanbouw van deze inrichting, welke ongeveer een ton heeft gekost. Het complex van gebouwen, gevormd door de Bijzondere Strafgevangenis en het huis van bewaring, is aan de vier zijden door grachten omgeven en ligt als een sterk kasteel in de kom van onze stad.

COLOFON

Deze informatie is speciaal voor de nabestaanden van A.B.R. Jansen samengesteld, een verzameling van documenten en verhalen die op de website www.blokhuispoort.nl van Stichting Blokhuispoort staan. De bron van de artikelen staan zoveel mogelijk bij de artikelen. Er zijn een aantal bronnen die wij niet kunnen achterhalen. Het is mogelijk dat er verhalen op deze website staan die niet geheel volgens de waarheid zijn geschreven. Heeft u correcties op die verhalen dan willen wij dat graag aanpassen. Kopiëren is strafbaar, rechten van afbeeldingen en teksten zijn met toestemming geplaatst. Wilt u materiaal gebruiken, vraag toestemming en plaats de bron van het materiaal dat u wilt gebruiken. Stichting Blokhuispoort is niet aansprakelijk voor schade die is of dreigt te worden toegebracht en voortvloeit uit of in enig opzicht verband houdt met het gebruik van de webpagina of met de onmogelijkheid de webpagina te kunnen raadplegen.

FAMILIEDAG JANSEN -MULDER

De kleinkinderen van A.B.R Jansen zijn op 01-09-2018 op bezoek geweest in DeBlokhuisPoort. Na koffie en gebak is er een aangepast presentatie vertoont over de geschiedenis van de Bijzondere Strafgevangenis waar "opa" Jansen directeur was. Ontroerende verhalen werden gedeeld en een bezoek aan de werkkamer van A.B.R Jansen werd bezocht. Op de stoel gezeten waar "opa" zijn tijd doorbracht als directeur van de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Bijzonder document kwam tevoorschijn, een jubileumboekje gemaakt door personeel van de gevangenis.

DIRECTIEKAMER

Directiekamer (ruimte F1.22) Kamer met een bijzonder verhaal.

De voormalige directiekamer bevindt zich boven de poort. De ruimte besloeg oorspronkelijk de volledige breedte van het bouwdeel, maar werd reeds voor 1888 door middel van een gang van de oostgevel afgesloten. De rechthoekige ruimte meet ongeveer 5,1 bij 6,7 meter en is gelegen achter het drielicht boven de poort.

Directiekamer voormalige gevangenis Leeuwarden

De wanden zijn voorzien van een houten lambrisering (1957) met een hoogte van 2,4 meter, beëindigd met een geprofileerde houten kroonlijst. De oorspronkelijke vloerdelen zijn bedekt met een grijze vloerbedekking, die via een samengestelde houten plint overgaat in de wanden. Het gestuukte plafond sluit door middel van een eenvoudige kooflijst aan op de lambrisering. De noordwand wordt in het midden onderbroken door een gemetselde schouw (1957) met brede terugliggende lintvoegen en zeer smalle stootvoegen op een terugliggende rollaag.

De schouw wordt afgedekt door zwart geglazuurde tegels. Links en rechts van de schouw bevindt zich een drietal schuifdeuren voorzien van groen glas in lood. Achter de linker schuifdeuren is een keukenblokje aangebracht (1988) voorzien van witte tegels van 10 x 10 cm.

De deuren rechts van de schouw verbergen drie kasten, waarvan twee voorzien van houten planken. De kast in het midden is een sleutelkuis, afgesloten door middel van een stalen deur, die aan de buitenzijde is voorzien van houtimitatie. De oostwand bezit de in de lambrisering opgenomen toegangsdeur, waarop lijstwerk is aangebracht, maar zonder neuten.

Op de lambrisering van de zuidwand zijn sporen zichtbaar, in de vorm van een lichtere verkleuring van het hout, van een zevental schildjes. In de westwand bevindt zich een venster met getoogde bovendorpel, voorzien van gekorniste eenvoudig geprofileerde lijsten. De stolpramen bezitten geprofileerde zinken roeden, scharnieren met oudhollandse knop en een spanjolet van recenter datum (1974). Voorts zijn een eenvoudige gordijnkoof en een vensterbank uit zwart geglazuurde tegels aangebracht.

Meubilair directiekamer

Het meubilair van de voormalige directiekamer bestaat uit een bureau, tafel, 11 stoelen van verschillende hoogtes en een dekenkist. De stoelen stonden gerangschikt op hoogte, wie de hoogste rang had zat het dichtst bij de directeur. 1 grote directeur stoel, 2 hoofdbewaarders stoelen, 8 kleine van verschillende afmetingen. Bestaande uit een houten frame, groen lederen zittingen, en groen lederen armsteunen. De tafel en het bureau is met hetzelfde groene leer bekleed. De inventaris van de directiekamer staat nu in het Depot in Veenhuizen.

Wapenschildjes directiekamer

De maker van de wapenschildjes van de provinciën. Eric de Lyon heeft zich in de gevangenis ontpopt als een getalenteerde houtsnijder. Hij kreeg ook alle gelegenheid dat te bewijzen en de producten van zijn handvaardigheid bleven bij ons achter; o.m. de wapenschildjes van de provinciën en een fraaie dekenkist, die de toenmalige directeurskamer sierden.

Dekenkist directiekamer

De dekenkist is handgemaakt en bewerkt door de gevangene Erik de Lyon.

Restauratie meubilair

Na de sluiting van het Huis van Bewaring "De Blokhuispoort" in 2008 zijn de stoelen, tafel en bureau voorzien van nieuwe bekleding. Na restauratie is het meubilair geplaatst in de directiekamer van de PI "De Marwei" nu PI Leeuwarden. De directiekamer van PI Leeuwarden werd ingericht zoals de directiekamer in "De Blokhuispoort". De restauratie werd uitgevoerd door: Veldhuis & zoon Atelier

Directiekamer PI Leeuwarden

In 2002 heeft het bestuur van "Stichting Blokhuispoort" de directie van PI "De Marwei" gevraagd of het meubilair terug kan worden geplaatst in het museum van de Blokhuispoort. Zo geschiedde het, dat het meubilair met de inventaris van de oude directiekamer geschonken werd aan "Stichting Blokhuispoort".

De bekendste directieleden

Er zijn vele directeuren geweest in de voormalige Bijzondere Strafgewangenis en Huis van Bewaring van Leeuwarden. Er waren twee directeuren die veel informatie hebben achtergelaten, zij beschreven vele verhalen die erg waardevol zijn voor de geschiedenis van dit bijzondere gebouw "De Blokhuispoort"

Wij vermelden directeur **Pieter Carel Maan** 1865 t/m 1890, directeur **A.B.R. Jansen** 1919 t/m 1952 en directeur **H. Born** 1943 t/m 1961

DIRECTEUR MAAN

Een schakende gevangenisdirecteur

door Kees van Straten. 05-05-2016 Voorzitter Philidor

Philidor is de oudste schaakvereniging van Nederland en opgericht in 1847. Bij het eeuwfeest werd het predicaat 'Koninklijk' toegekend. In de 19e waren veel prominente Leeuwarders lid van de schaakclub, zoals b.v. H.A.K. Ringler (fotograaf), Hendericus Kuipers (boekhandelaar, uitgever), Van der Wielen (de uitbater van wat later Zalen Schaaf zou worden), Jan Plet (chirurgijn, oogarts en vroedmeester), Tjeerd Keikes (zilvermid en graveur), Jacobus Plet (meubelhandelaar), Freek Klazes Bokma (destillateur en stichter van het Bokma-concern), Willem Hardorff (orgelbouwer) en Pieter Carel Maan (directeur van het Huis van Bewaring in Leeuwarden).

Pieter Carel Maan

Pieter Carel Maan is geboren in Den Bosch op 18 november 1829. Als jongeman gaat hij naar Rotterdam. Vermoedelijk heeft hij daar gewerkt in een Huis van Bewaring, want in zijn overlijdensbericht in de Leeuwarder Courant is sprake van 'vroeger door hem bij het gevangeniswezen waargenomen functiën', daarbij kennelijk doelend op de tijd voordat hij in Leeuwarden werkzaam was. Hij komt in Rotterdam zijn Klazina tegen. Ze trouwen, Pieter Carel Maan en Klazina Koevoet, in 1860. Vijf jaar later, op 24 oktober 1865, wordt hij benoemd tot Directeur Burgerlijke en Militaire Verzekering in Leeuwarden. De 'Burgerlijke en Militaire Verzekering' was een vroegere benaming voor 'Huis van Bewaring' of 'Verzekeringhuis'. Inschrijving Pieter Carel Maan

Van 1824 tot 1892 was de Kanselarij de huisvesting voor de Burgerlijke en Militaire Verzekeringen, dus een Huis van Bewaring. De directeur woonde in de Kanselarij. Waar precies is lastig te achterhalen; misschien aan de achterkant?

Kanselarij

Pieter Maan komt wonen en werken in Leeuwarden in 1865 en heeft een interessante baan. Naast het aansturen van zijn personeel heeft hij thuis ook nog de zorg voor vrouw en kinderen, de dienstmeid (hij verslijt er drie in krap twee jaar tijd) en een naaivrouw. Er gebeurt van alles in het Huis van Bewaring, dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat in 1883 twee snoodaards het plan hebben opgevat om te ontsnappen. De Leeuwarder Courant maakt er een korte melding van. De schurken kruipen door een dakraam en laten zich met een touw naar beneden zakken. Helaas was het touw niet sterk genoeg en daardoor viel de zwaarste jongen. Beiden werden onderaan de muur opgewacht door wakkere cipers. Zo'n enerverende baan vraagt om ontspanning na werktijd. Nu was het amusementsaanbod in 1865 niet zo ruim als tegenwoordig.

Je kon b.v. lid worden van de Maatschappij ter Bevordering van Schilder- en Teekenkunst in Friesland. Pieter had geen oren naar 'teekenen' en meldde zich als kandidaat-lid bij het Schaakcollege Philidor. Op de vergadering van 9 maart 1866 wordt door het lid J.O. Perquin als gast gepresenteerd 'den Heer Maan, Directeur van het Huis van Burgerlijk en Militaire verzekering alhier'. Dat wordt nog eens dunnetjes overgedaan op de vergadering van 16 maart 1866 (met nieuwe leden kun je niet voorzichtig genoeg zijn). Door de Hr. Perquin wordt 'tot lid onzer vereeniging voorgesteld den Heer Pieter Carel Maan, Directeur in het Huis van Burgerlijke en Militaire verzekering alhier, aan welk voorstel gevolg zal worden gegeven overeenkomstig art. 21 van het huishoudelijk reglement'. Een week later wordt overgegaan tot ballotage. Hij wordt aangenomen met 9 van de 11 stemmen (welke bezwaren zouden die twee tegenstemmers hebben gehad?). Op 27 maart wordt er geschaakt, maar niet 'nadat de Vice President het nieuwe lid onzer Vereeniging, den Heer P.C. Maan uit aller naam had verwelkomd en dit op heusche wijze was beantwoord'. Een jaar later is Pieter Carel al zo ingeburgerd dat hij zelf nu ook een gast kan introduceren. Op 1 november 1867 stelt Maan voor: de Heer J. Theunisse, telegrafist. Deze Theunisse zal 18 jaar lang vicepresident zijn. Pieter Maan is nauwelijks twee jaar lid, of hij wordt al benoemd tot secretaris/penningmeester. Deze functie zal hij 20 jaar gewetensvol vervullen. Hij schrijft trouw verslagen van de vergaderingen, altijd in een keurig handschrift. Slechts één keer vond ik in de notulen een uitschieter.

Misschien had ie een kwaai bui of waren cipers, dienstmeid en naaivrouw collectief opstandig, in ieder geval ondertekende hij met een driftige, vette streep onder zijn naam (inclusief inktspetters). Het is even wat rustiger in het leven van Pieter, maar dan komt zijn vader op 22 november 1873 vanuit Hoorn naar Leeuwarden, om te gaan inwonen bij zijn zoon en schoondochter. Hij moet dan al ernstig ziek zijn. Een halve maand later, op 13 januari 1874, overlijdt hij namelijk in de respectabele leeftijd van 84 jaar. In het overlijdensbericht wordt niet alleen vermeld dat de vader van Pieter geboren is op 21 februari 1789 in Rotterdam,

maar ook dat hij gepensioneerd Officier van de Infanterie was en Ridder Militaire Willemsorde 4e Klasse. In 1888 verhuist de Familie Maan van de Kanselarij naar de directeurswoning aan het Blokhuisplein.

De directeurswoning lag direct aan de rechterkant van de hoofdpoort. Het Bevolkingsregister 1876-1904 van Leeuwarden vermeldt bij de Familie Maan, in onversneden ambtenarenjargon: 'Nevens vermeld gezin van acht personen is den 14 Februari 1888 overgebracht op het bevolkingsregister van het Huis van Bewaring te Leeuwarden, overeenkomstig artikel 1 van het Koninklijk Besluit dd. 27 Juli 1887 Staatsblad No 142'. Die verhuizing was noodzakelijk, omdat de Kanselarij geen geschikte plaats meer was voor boeven, landlopers en doorgedraaide militairen. In het gebouw werden het archief en de bibliotheek van de provincie ondergebracht. 1888 is een onrustig jaar voor Pieter Carel.

De familie Maan verhuist van de Turfmarkt naar het Blokhuisplein, Pieter krijgt op de schaakclub ruzie met jeneverstoker Bokma en hij zegt het lidmaatschap op van de club die hij ruim 20 jaar gediend heeft. Als secretaris schrijft hij nog wel plichtsgetrouw het jaarverslag over 1887-1888, en hij sluit af met de woorden: "En hiermede eindig ik dit mijn verslag onder dankbetuiging voor de vele blijken van hartelijkheid en vriendschap gedurende mijn lidmaatschap ondervonden, met de beste wenschen voor Philidor". Twee jaar later overlijdt hij, op 16 december 1890. We vinden het volgende bericht in de Leeuwarder Courant van 17 december 1890: Heden is alhier op den leeftijd van 61 jaren onverwacht overleden, de Heer P.C. Maan, directeur van het Huis van Bewaring, tevens tijdelijke strafgevangenis. Meer dan 25 jaren was hij in deze betrekking werkzaam geweest. Gelijk ook in vroeger door hem bij het gevangeniswezen waargenomen "functiën", had hij steeds aan eene volijverige plichtsbetrachting eene humane behandeling der aan zijne bewaking toevertrouwde gevangenen weten te paren'. Ook staat hier het overlijdensbericht namens de familie:

'Heden morgen overleed, zeer onverwacht, mijn Echtgenoot PIETER CAREL MAAN, in leven Directeur van het Huis van Bewaring alhier. Leeuwarden, 16 december 1890. K. KOEVOET. Mede namens mijne Kinderen'.

DIRECTEUR A.B.R. JANSEN

A.B.R. Jansen. Hij had in de moeilijke oorlogsjaren de kastanjes uit het vuur mogen halen en werd zelfs gearresteerd; hij verbleef geruime tijd in het concentratiekamp Amersfoort en keerde werkelijk uitgemergeld terug. Zijn vrouw en dochter woonden in de directeurswoning aan het Blokhuisplein. De stuwende kracht hierbij was ongetwijfeld de directeur Abraham Jansen.

Zijn contacten met de Rijksgebouwendienst Leeuwarden hadden o.m. het volgende resultaat. Het alkovengebouw werd ontdaan van alle slaapkooien. De medische dienst op de 2e etage werd vernieuwd. Op het gebouw werd een 3e etage gebouwd. Waar nu o.a. het P.O.V.-lokaal is gevestigd, kwamen zodoende een aantal werkzalen: 2 kleermakerijen, een boekbinderij, een lakensnijderij, een bibliotheek, een zadelmakerij en nog wat kleine vertrekken. Voort werden twee nieuwe werkzalen gebouwd tussen de 1e en 2e poort, n.l. een smederij (naast de B-vleugel, waar de halfcirkelvormige luchtkooi groep werd afgebroken) en een houtbedrijf (naast de alkovengang).

De financiering van een en ander was een aangelegenheid van de Rijksgebouwendienst, maar de inrichting der werkzalen moest de gevangenis betalen. Vooral de smederij, troetelkind van de heer Jansen, die er zelf uit het dienstvak arbeid afkomstig was, vergde kapitalen. Overigens was het meeste tweedehands, want in die naoorlogse jaren was er nauwelijks iets nieuws te koop.

Loopbaan Directeur A.B.R Jansen

Het verhaal van mijn loopbaan en lotgevallen bij het gevangeniswezen vanaf 1919 t/m 1945.

16 maart 1919 trad ik bij het gevangeniswezen te Groningen in dienst. Toen ik voor het eerst met het gebouw en de geest kennis maakte, dacht ik, wat ben je begonnen, de school licht en vrolijk, de gevangenis somber en naargeestig. En toch dacht ik in den beginne, beide instituten om de mensheid op een hoger plan te brengen. Voor de gevangenis bleek dat indertijd een leugen te zijn.

LOOPBAAN A.B.R. JANSEN

Mijn loopbaan en lotgevallen bij het gevangeniswezen vanaf 1919 t/m 1945. 16 Maart 1919 trad ik bij het gevangeniswezen te Groningen in dienst. Toen ik voor het eerst met het gebouw en de geest kennis maakte, dacht ik, wat ben je begonnen, de school licht en vrolijk, de gevangenis somber en naargeestig. En toch dacht ik in den beginne, beide instituten om de mensheid op een hoger plan te brengen. Vergelding was de enige gedachte. De toenmalige Directeur trad me niet erg welwillend tegemoet. Ik kwam van de M.T.S. te Leeuwarden, waar ik 5 jaar leraar was geweest voor praktijk en theorie. (Vanaf Sept. 1914 tot 16 Maart 1919) Voordien was ik leraar aan de Ambachtsschool te Heerenveen, 1910-1912, en leraar Ambachtsschool Leeuwarden, 1912-1914. Uit meerdere kandidaten was ik daar benoemd en men liet mij met lede ogen gaan. In Groningen kwam ik doordat ik solliciteerde bij het Dep. v. Justitie en daarna ontboden was bij Ing. Verschoor. Deze examineerde me zo'n halve dag en liet doorschemeren dat ik wel een kans zou maken. Ik kreeg bericht me te laten keuren en werd met 1 Jan. 1919 verzocht te komen. De keuring heeft me een indruk gegeven van handelingen in hogere kringen. De M.T.S. te Leeuwarden wou me niet eerder laten gaan en zo trad ik 16 Maart 1919 aan de S.G. te Groningen in dienst. Het 1ste jaar was een tijdelijke aanstelling. Ik kwam en men vertelde mij dat ik vroeg-avond-, en Zondagsdiensten moest verrichten. Dit was me nooit op het Dep. v. Justitie verteld, zodat ik dit weigerde. Totaal onbekend met de toenmalige arbeidsadministratie, liet men mij zo'n beetje aan mijn lot over, want ik werd als een soort indringer (op mijn 30ste jaar) beschouwd. De heer Arnoldus, nu hoofddirecteur, toen Commies 1ste rang, bracht me echter op de hoogte zodat ik een overzicht kreeg van de gang van zaken. De administratie was op een eenvoudige leest geschoeid. De arbeidsadministratie was plm. 9 maanden achter, en ik heb dagen gewerkt van vroeg tot laat om de zaak bij te krijgen. Mh. Ir. Verschoor, Inspec. v.d. Gevangenis Arbeid had me opgedragen een drukkerij, zetterij en boekbinderij op te richten, opdat het biezen en cocosvlechten uit de gevangenis zou verdwijnen. Met Ir. Verschoor heb ik verschillende leveranciers bezocht, en werden diverse machines en gereedschappen gekocht, welke er nog steeds zijn te Groningen. Ik wist van het bestaan van de Rijksgebouwendienst niets af en maakte de plannen voor de elektrische aanleg en gaf die na inschrijving aan een installateur. Men zei me niets totdat plotseling een elektrotechnisch ambtenaar, de Hr. De Jager, uit Den Haag kwam en me vertelde dat ik buiten mijn boekje was gegaan. Hij nam het echter zeer sportief op, nam deze aangelegenheid gewoon van mij over en toen werd mij ook duidelijk dat ik voor brekerij en verbouwing bij de opzichter van de Rijksgebouwendienst in Groningen moest zijn. De door Ir. Verschoor, later jaren directeur R.I.B., gekochte machines waren inmiddels aangekomen, doch het duurde nog geruimen tijd voordat een en ander klaar was. Inmiddels had de heer Arnoldus me gewaarschuwd dat er een brief was uitgegaan, dat ik de avond-, vroeg-, en Zondagsdiensten niet mee wenste te doen. Ir. Verschoor verscheen weer en besprak de aangelegenheid en vertelde erbij dat de toenmalige directeur spoedig bevorderd werd en er nadien, als de nieuwe directeur de heer Keyner in dienst

mariniersconsequenties. Zo geschiedde. De drukkerij anex kwam gereed, plus een timmerbedrijf zodat toen ik in 1922 werd overgeplaatst naar de Leeuwarder B.S.G. er de volgende bedrijven draaiden: drukkerij, zetterij, boekbinderij, timmerbedrijf, zadel- en zeilmakerij, en een kleermakerij. Directeur Keyner speet het erg dat ik weg ging. De goede man is al lang dood. Daar mijn eerste vrouw een Friezinnetje was, zou ze liever naar Leeuwarden, te meer dat we daar een ambtswoning kregen in plaats van de voor die tijd dure woning in Groningen. Mijn tweede zoon was inmiddels in Groningen geboren. Uit deze geboorte heeft mijn 1ste vrouw iets overgehouden, wat haar in 1923 ten grave bracht. Ze werd begraven in Terband bij Heerenveen. Toen reeds leerde ik de Leeuwarder zware jongens kennen als mensen met een hart van goud. Door deze ziekte en dood waren mijn spaarduitjes geheel opgeraakt. Het werk in de Leeuwarder B.S.G. beviel me wel. Er was een kleermakerij, weverij en schoenmakerij. Het aantal gevangenen heeft daar gevarieerd tussen de 112 en 160. Dit was normaal in die jaren. De weverij die er zeer antiek bijstond werd op mijn advies gemoderniseerd en staat er nu nog zo bij. Schoen- en kleermakerij werd ook in de cel beoefend. De directeur, die uit Groningen naar hier was bevorderd, was inmiddels met ziekteverlof gegaan. Directeur Keyner uit Groningen had hier zolang waargenomen. Op 1 Jan. 1921 trad ik hier in dienst onder de nieuwe directeur. Enkele episoden uit Groningen wil ik nog even aanstippen, hoe een jonge ambtenaar in verleiding gebracht kan worden. Het R.I.B. bestond nog niet en de jaarlijkse onderhandse aanbesteding vond in het gesticht plaats, waar de monsters gelegd waren. Op een keer vervoegde zich ook de heer Maaldrink, bovenleerlooier uit Deventer, mijn geboorteplaats. De man is reeds lang dood. Hij wilde ook inschrijven, had jaren niets geleverd, doch verklaarde dat hij daar vroeger altijd een douceurtje voor moest achterlaten. Ik heb hem toen verteld wie ik was en toen bleek dat hij mijn overleden vader nog gekend had. Ik vertelde hem dat hij aan het verkeerde adres was, waarop hij me goedkeurend de hand gaf en zei dat hij er blij om was. Ondanks dat kreeg hij de levering toch. Ook had ik eens met de werkmeester een partij overleder afgekeurd. De leverancier had zich met Insp. Ir. Verschoor in verbinding gesteld en insinuaties aan ons adres gezegd. We moesten onmiddellijk, de werkmeester en ik, met de Inspecteur naar Amsterdam en het bleek dat we gelijk hadden, en de leverancier, een hele grote nog bestaande, moest zijn excuus maken. De man bekleedde in de eerste wereldoorlog een vooraanstaande positie in de distributie van leer. Toen ik in Leeuwarden kwam en er enigen tijd was, kreeg ik eens bezoek van de fa. Elias, een groot lakenwever, bekend als Jopie Elias. Hij kwam eens kennis maken met de nieuwe Adj. Dir. v.d. Arbeid. Ik heb hem toen gezegd dat ik niet begreep wat zo'n grote fabrikant voor een belang had bij een Adj. Dir. v.d. Arbeid aan de Gevangenis. Ook met een andere leerlooier, wiens leer ik had afgekeurd (binnenzoolleer) kwam me geld aanbieden als ik het leer maar wilde behouden. Ik heb hem onmiddellijk de deur gewezen. Volgens voorschrift had ik hem natuurlijk aan moeten geven. Ik huwde in 1924 opnieuw met mijn onlangs overleden vrouw. Zij was een goede moeder voor mijn twee jongetjes. We hebben een gelukkig leven, niet zonder zorgen gehad. De jongste zoon, nu 20 jaar is met een spitsvoet geboren. Aan de behandeling hiervan hebben we moeite nog kosten gespaard. Ons gezin bestaat uit 2 jongens (gehuwd) uit het 1ste huwelijk (beide M.T.S.-opleiding), 1 gehuwde dochter en een zoon uit het tweede huwelijk. Hij heeft de 3-jarige H.B.S. en 1 jaar M.T.S. gevolgd. 't Is geen studiekop en is nu reeds praktisch werkzaam en bedruipt zich geheel zelf bij een constructiewerkplaats in Wijk bij Duurstede. De jaren 1924 tot 1936 aan de B.S.G. waren goede jaren. De bevolking bestond toen alleen uit criminelen, waaronder meestal een 10, 12-tal levenslange. Het cellulaire systeem werd nog tot in het oneindige doorgevoerd. Ik kon goed met de Directeur en adj. Directeur opschieten, terwijl ik geen moeite had met de gedetineerden, die echter in die tijd een hard leven hadden. Vijf jaren cel was zo goed als onverbiddelijk. De toenmalige gestichtszenuwarts Dr. Westerhuis vroeg me eens: "en hoe vind je het systeem hier"? Ik antwoordde: "verschrikkelijk". "Dan kunnen we samen praten". Vanaf dien tijd dateert mijn strijd tot verbetering van het gevangeniswezen. Toen de heer Beekman hier Directeur werd, verbeterde er heel veel, ofschoon deze man al in de 60 was toen hij kwam, werd er veel verzacht en menselijk bekeken. Alhoewel het lagere personeel uit die dagen het lang niet met hem eens was. Zijn gezegde was altijd: "goede trouw wordt verondersteld, kwade trouw moet worden bewezen". De z.g. mitigatie circulaire was pas uitgekomen en hij begon de proef met de beperkte gemeenschap. Dus gemeenschappelijk werken na twee jaren cel. Het werd een groot succes, ondanks tegenwerking, terwijl stukslaan van cel meubilair tot de zeldzaamheden ging behoren. Met behulp van het Dep. v. Justitie Arbeid kregen we meer variatie in het werk en werd een begin gemaakt met gemeenschappelijk onderwijs-vakopleiding voor hen die geschikt geacht werden. Er werd opleiding in middelbare richting geanimeerd, een enkele zelfs hoger. De tijd met de heer Beekman doorgemaakt was een goede. Dep. van Justitie liet hem de 66 jaar volmaken. Zijn nagedachtenis is bij mij en velen nog in ere. Na de heer Beekman kwam de heer Metz als Directeur. Een flink man, maar wat driftig, dat achteraf bleek in zijn gezondheidstoestand te zitten. Na een jaar werd hij ernstig ziek. Ik was inmiddels door den H.E. Gestr. Hr. Korteweg, hoofd gevangeniswezen, naar de huisdienst overgeplaatst. Gedurende de ziekteperiode heb ik hier de gevangenis alleen bestuurd, zonder moeilijkheden. De Arbeid was mijn terrein niet meer, doch behield deze mijn belangstelling. De heer Booy werd hier hoofdopzichter, later Adj. Dir. v.d. Arbeid. Deze kwam uit het groot bedrijf en paste nieuwe methodes en inzichten toe. De arbeidsadministratie was inmiddels veranderd. Alle inkopen gingen nu reeds jaren over het R.I.B. waarvan de voormalige inspecteur Ir. Verschoor directeur geworden was. De samenwerking met de vroegere chef is altijd goed gebleven, en de gevangenisarbeid had nog steeds een plaats in zijn

hart. Moeilijkheden met leveranciers werden altijd tot een oplossing gebracht, vaak persoonlijk door hem. Toen de heer Metz werd afgekeurd, wilde het Hoofd van het gevangeniswezen Mh. Korteweg mij Directeur in Leeuwarden maken. Op een dag kwam deze bij me en zei: "wat heb je met de voorzitter van het College van Regenten gehad"? Ik zei: "zo nu en dan verschil van mening". Z.E. was namelijk komen vragen wie of hier directeur zou worden. De heer Korteweg zei: "Nogal gemakkelijk, Jansen heeft het nu bijna 2 jaar gedaan en die kan het nu wel". Hoe het ook zij, ik was nog te jong (47 jaar) te impulsief en werd het niet. De heer Korteweg beloofde me echter woordelijk: "zodra er een 2de klasse gesticht vrijkomt wordt je directeur". Zo werd ik in 1936 Directeur in Groningen. Bij het afscheid complimenteerde het College van Regenten me persoonlijk thuis evenals diverse Recl. Verenigingen. Mijn 1ste periode Leeuwarden verliep goed, dat mag ik gerust zeggen. Het waren zware jongens, doch velen met een goed hart, waarvan er heel veel gelukkig goed terecht zijn gekomen, dankzij de meerdere aandacht en ontwikkelingsmogelijkheden. In Groningen begon ik nu als Directeur opnieuw. Het was nog een heel sombere gevangenis. Ik zocht zoveel mogelijk contact met de gedetineerden en personeel. Gemeenschappelijk onderwijs en lichaams oefeningen werden ingesteld en de tuinarbeid werd uitgebreid. De cellen en het gehele gesticht werden in eigen beheer opgeknapt door de gedetineerden onder leiding van het personeel welke daardoor een wat vriendelijker aanzien verkreeg en menselijker werd. In samenwerking met de Pastoor werd het altaar van fresco's voorzien door een gedetineerde, die erg kunstzinnig bleek te zijn. De Pastoor betaalde de kosten en gaf hem bij ontslag een zilveren horloge met inscriptie cadeau. 't Is later goed gegaan met de ontslagene. Laatst vernam ik zijn overlijden. De "ton" in de cel liet ik camoufleren door een scherm, dat we zelf maakten. Jammer dat de celramen in de S.G. te Groningen de mogelijkheid van meer licht niet mogelijk maakten. Twee jaren heb ik daar prettig gewerkt zonder moeilijkheden. Toen de H.E. Gestr. Heer Coudrie Administrateur met pensioen ging, kwam hij me opzoeken. Hij zeide: "van ieder kan ik geen afscheid gaan nemen, doch hier waar het zo opgeknapt is, wil ik voordat ik weg ga nog eens zien". Het College van Regenten bood me een ets van de Martini aan, ofschoon dit volgens de secretaris niet hun gewoonte was. Van het gehele personeel nam ik afscheid in een bijeenkomst, waarin men mij een gouden horlogeketting aanbood. Ik schrijf dit alles om een beeld te geven van de goede samenwerking, en ik heb me zelf niet gezocht. De traktementen waren niet groot en de studie van de jongens kostte meer dan er soms afkon. Mijn vrouw en ik van bescheiden afkomst, waren spoedig tevreden. We hebben de vier kinderen naar ons vermogen fatsoenlijk groot kunnen brengen. 16 Nov. 1938 werd ik naar de S.G. Rotterdam benoemd. Mr. Korteweg waarschuwde me, dat er nogal een bemoeizuchtige voorzitter was. Dat viel me nogal mee en we werden goede vrienden. Het was geen gemakkelijk gesticht. Mannengevangenis tot 5 jaar, vrouwengevangenis tot 5 jaar, Bijz. strafgevangenis voor vrouwen, dus boven 5 jaar. Verder was er de jeugdgevangenis voor meisjes, waar er hoogstens 4 tegelijk geweest zijn, in het voor dat doel verbouwde voorgebouw en tuin. Ook werden er de mannen heen gezonden die voor gemeenschappelijk verblijf in aanmerking kwamen, wanneer de eerste vijf jaren van meerdere straffen met een gezamenlijke duur van meer dan 5 jaren verstreken waren. Hiertoe waren enige gemeenschapszalen ingericht. De Arbeid was in handen van een Adj. Directeur van Arbeid, een oud-officier van de Marinestoomvaartdienst, die zeer flegmatiek en ouder was dan ik. Zij ja was ja en zijn neen was neen. Nooit geen zorg of moeite met de Arbeid. Er was een kleermakerij, metaalbewerking, koper- en blikslagerij en steeds voldoende werk van het z.g. Plan van Arbeid, dat vroeger jaarlijks werd opgemaakt. De adj. Dir. v.d. Huisdienst, ook ouder dan ik was een zeer flink man, zodat ik nergens wat de huisdienst betrof naar om behoefde te kijken. Het draaide er goed. Eén figuur was er vreemd, nl. over de gewone gevangenis stond het College van Regenten, en over de jeugdgevangenis van meisjes een Commissie van Toezicht. De voorzitter en enige damesleden van de Commissie waren tevens lid van het College van Regenten. Dit heeft weleens kleine strubbelingen gegeven. Alles ging goed, doch donkere wolken kwamen voor de tweede maal na "München" aan de politieke hemel. Er kwamen circulaires van het Departement van Justitie, dat de gevangenen in tijd van oorlog nooit losgelaten mochten worden, opdat zij geen paniek zouden veroorzaken in de stad. Een poging bij het Gemeentebestuur van Rotterdam gedaan voor een noodruimte, leidde tot niets. Hoe slecht men ook over deze gevallen mensen dacht, later zou dit door velen gelogenstraf worden. Er moesten maatregelen getroffen worden bij bominslag en brandgevaar. Een gemeenschapszaal van de mannen en een van de vrouwen werd ingericht als "Eerste Hulppost" met eigen gemaakte brancards. Het Hoofd van de toen nog gedeeltelijke vrijwillige brandweer, ik meen de heer Poort of Poortman, nam kennis van de personeelsindelingen in geval van nood enz. Hij was tevreden voor zover hij het kon bezien. Op kritieke punten werden zandzakken gestapeld. Zo maakte ik ook een schuilplaats met zandzakken voor mijn gezin, in de verbindingsgang van mijn huis naar het gesticht. Helmen kwamen aan en werden gereedgehouden. De spanning steeg en wat er nu volt is een aaneenschakeling van ellende tot heden 1952. 10 Mei 1940 werden we wakker door gerucht van vliegtuigen en donderende slagen. De radio meldde dat er oorlog was met Duitsland, vliegtuigen bombardeerden en parachutisten werden uitgeworpen. We zagen luchtgevechten en rookkolommen in de richting Kralingen en Waalhaven. De Adj. Dir. v. Huisdienst was even van tevoren overgeplaatst als Directeur aan de Gevangenis Utrecht. Zo stond ik 's morgens al vroeg in de gevangenis met de helm op. Een der gedetineerden, een Ossenaar begon met herrie te schoppen. Het bleek een N.S.B. er te zijn. Ik heb hem in de strafcel laten zetten, en hem gezegd dat het belang van allen boven het zijne ging. Hij heeft het begrepen, want ik had geen last meer

van hem. We wisten eigenlijk geen van allen wat oorlog was. Al spoedig werden er gearresteerde N.S.B. ers binnen gebracht (insluitingsbevelen of namen er niet bij). Ik liet ze in gevangenskleding steken. De eerste herinner ik me nog, een zekere Scheaffer, wonende op de flat in Kralingen. In zijn tas bevonden zich volledige persoonskaarten met foto's van z.g. sportverenigingen, scherm en wandelverenigingen met aanduiding van taak. Wat me opviel was dat er veel leden waren, die alle aan één bepaalde Bankinstelling werkzaam waren. De politie wilde deze stukken slechts met moeite ophalen en inzien. Ook kwamen er mannen in voor met klinkende namen in den lande. Ze waren allen zeer klein bij hun insluiting, wat na de capitulatie van Nederland veranderde in een grote mond. Nacht en dag was ik in de been. Zaterdags bracht men N.S.B. ers en Duitse vrouwen, waaronder een vrouw die later de vrouw bleek te zijn van de Duitse Havencommandant. Deze man was al 17 jaar bij een havenbedrijf werkzaam in Rotterdam. Van verraad gesproken. De moeilijkheden met het eten kwamen; de bakker kwam niet meer, de melkboer niet, geen slager. Brood wat overbleef ging niet in de spoeling, doch werd weer gebruikt. Er waren voor de eerste dagen echter nog wel bonen en erwten aanwezig. Toen later de waterleiding niet meer werkte, gebruikten we het regenwater uit de regenbakken van het gesticht (dit is misschien een lering voor een volgende wereldoorlog). Ik liet toen er geen brood meer was erwten en bonensoep verstrekken aan de gedetineerden. Inmiddels werden er enige Duitse krijgsgevangenen gebracht, allen lichtgewond en alle parachutisten. Ze werden door militairen gebracht. Insluitingsbewijzen door een of andere commandant getekend waren er niet bij. Het was oorlog en ik had het maar te doen. Dit bracht me 23 Mei in de Gevangenis te Scheveningen bij de Duitsers, doch daarover later. De directeur van het Huis van Bewaring had dezelfde moeite. De Duitsers waren vuil en vies. Ik liet hen reine gevangenskleren aantrekken. Doch hiermede had ik naar me later bleek de Duitse soldateneer beledigd. We kregen steun van de Burgerwacht voor bewaking om het gesticht. Toen de nood op het hoogst was hadden ze de vlucht genomen met achterlating van geweren en munitie, wat me later ook nog veel moeilijkheden met de Duitsers bracht. Ook hiermede ware in de toekomst rekening te houden. De pinksterdagen verliepen vrij rustig. We hoorden dat de Mariniers de Duitsers weer van de Maasbruggen hadden gedreven, en het personeel van het Overmaasse kwam weer met veel moeite opdagen. De N.S.B. ers en de Duitsers had ik in de vleugel laten zetten. Ook meer geluk dan wijsheid, want deze vleugel werd bij het bombardement gespaard. De gehele rechtbank was sinds 10 Mei afwezig, ook het College was niet meer te bereiken, noch het Dep. van Justitie. Zo stond ik voor alles alleen, heb daar de consequenties uit getrokken, en mijn eerbied voor het gezag kreeg in die dagen een gevoelige knak. Mijn gezin sliep op kermisbedden thuis en ik was de gehele tijd in het gesticht. Uit de omliggende huizen werd op ons geschoten, zodra zich iemand liet zien. Dit is later door de N.S.B. ontkend, doch geschoten werd er, wie het dan ook waren. Het was zelfs zo erg, dat een man met een luchtbeschermingsband om den arm, een waterslang bij zich had, kwam vertellen dat hij vlammetjes op het dak van de gevangenis had gezien; en toen wij in de tuin kwamen om te kijken, werd er uit de Zegwaardstraat op ons geschoten. De kogels ketsten tegen de muur. Oud-Huismeester Stolk zal het kunnen getuigen. Ook werd er een ruit stuk geschoten op het Brigadiers (hoofdbewaarders) bureau. Ik heb nog assistentie van de gemeentepolitie gevraagd. Deze kwam met een overvalwagen. Of ze nog iets ontdekt hebben, heb ik nooit gehoord. Ook personeel in uniform werd op straat beschoten en de politie adviseerde mij hen in burger op te laten komen en gaan. De onrust onder de bevolking, speciaal bij de vrouwen werd groter. Zo brak de 14de Mei aan. De Duitsers konden niet in het Centrum van de stad komen. Later is er verteld dat ze de commandant van de stad een ultimatum gesteld hadden. Mogelijk is het, doch het grootste deel der bevolking wist van niets. Deze commandant is meen ik nog een hooggeplaatst officier. Op de Pinksterdagen trokken al overal vluchtelingen voorbij in de richting Hillegersberg. Later bleek dat die hoofdzakelijk uit Kralingen kwamen dat door de Duitsers in puin werd geschoten. 14 Mei was het 's morgens heel rustig, het was prachtig weer met een stijve bries. Ik zat om plm. 13.00 uur met mijn gezin aan tafel toen we plotseling laag vliegtuigen over hoorden komen. Overal sloegen bommen in. In de gevangenis klonk een lawaai van doodsangstige gevangenen. Ik vloog naar binnen, stond net op het zg. vlak, toen er een rij bommen op vleugel A viel. Het grootste gedeelte viel in puin. Later bleek dat ik een wond aan het hoofd had, ik heb het niet bemerkt. Enkele bewaarders raakten in paniekstemming en met de revolver in de hand bedwong ik ze om te blijven. Enkele hebben zich zeer onderscheiden en daarvoor de dank van Mr. Korteweg ontvangen. De bevolking geraakte in paniekstemming en ramde op deuren en ramen en tralies. Wie kan zich hiervan een voorstelling maken. Ik begreep dat er veel doden en gewonden moesten zijn. Toen heb ik alle celdeuren los laten zetten en alle gevangenen laten vluchten. Vele bleven echter, ook N.S.B. ers om het reddingswerk te verrichten. Hoe het thuis was wist ik niet, en evenmin wisten ze thuis hoe het met vader was. Vele mensen uit de buurt kwamen hulpverlenen. Ik zal niet in bijzonderheden over deze gruwelijke middag en nacht treden. Huismeester Stolk en Hoofdbewaarder van Vliet verloren respectievelijk hun vrouwen en een zoon en een dochter. Tot 's nachts 2.30 uur hebben we gegraven. De vrouwen waren dood, lang hadden we nog geluid gehoord, de zoon leefde nog. Met gevangenen en een brancard heb ik hem nog naar het Eudokiaziekenhuis gebracht. Daar lagen de lijken naast elkaar op het trottoir. De andere morgen was de jongen ook dood. Niemand van de Rechtbank of het College zag ik de eerste dagen, behalve dokter Pheisen-zaliger, de directeur v.d. Gem. Geneesk. Dienst, ook lid van het College. De andere autoriteiten kwamen toen enige dagen later de reddingsploegen, waar dokter Pheisen voorhad, nog druk aan het zoeken waren naar doden en levenden. De officier van

Justitie-zaliger kwam ook na enige dagen en wilde weer gaan insluiten. Ik heb Z.E. Achtbare toen mee naar binnen genomen en toen begreep hij dat het voorlopig althans niet ging. Veel was totaal vernield of gescheurd en moest eerst hersteld worden. De vrouwen en kinderen van het personeel waarvan de huizen door de ontstane branden vernield waren, sliepen overal op verstrekte bedden in het voorgebouw. Ook de kamer van de officier van Justitie was totaal aan puin. Gelukkig dat Z.E. er niet was. Rotterdam stond in brand, de mensen lagen volkomen apathisch langs de singels. Andere mensen brachten drinkwater. De regenwaterbakken uit de gevangenis brachten voor velen uitkomst. De gedetineerden die waren blijven redden op de dag en nacht van 14 Mei kregen alle een door mij getekend briefje voor hun betoonde moed, want meerdere malen 's middags raasden vliegtuigen over de puinhopen en schoten op ons. Later is gebleken dat nog enige gedetineerden, die bij hun vlucht niet eerst hun burgerkleding hadden aangetrokken, voor verklede parachutisten werden aangezien en op straat waren doodgeschoten. Ik meen dat er totaal 46 doden en vermisten zijn geweest. Met de N.S.B. ers zat ik in mijn maag en heb ze enige uren later losgelaten, wat me later nog heel wat moeite gekost had dit recht te praten. De Duitsers die op vleugel C zaten dorst ik helemaal niet los te laten met het oog op het gevaar voor hen op straat. Ik heb er mee gesproken en het vrouwelijk hulpkorps zorgde dat ze eten en drinken kregen. De ruiten van hun cellen waren geheel vernield, doch ongelukken waren er niet gebeurd met hen. In mijn huis waren ramen, deuren, gordijnen en meubilair stuk, want het bleek dat er een bom gevallen was in de Bijz. Strafgevangenis voor vrouwen, waar de N.S.B.-vrouwen opgesloten waren. De strafcellen waren geheel naar buiten geslagen. Deze afdeling grensde aan de achtertuin van ons huis. De bom was gevallen op plusminus 10 m. van de schuilplaats van mijn vrouw en kinderen, doch ze waren ongedeerd gebleven. Dat bleek me pas 's avonds. De nacht brachten ze door thuis bij de Adj. Directeur van de Arbeid. 15 Mei verschenen de hulpploegen. Toen ik de laatste dode mee ter aarde gesteld had, de kok Declamy, werd ik 's middags gearresteerd. Dat was 23 Mei 1940. In de tussentijdse dagen werd overal om hulp gevraagd in de vorm van ligging, dekking en kleding. De gevangenis was ledig, de nood groot. Ik heb toen alle strozakken en dekens laten afleveren aan het Gymnasium, waar de hulp voor daklozen gevestigd was. Het bleek een grote uitkomst. Later is er nog iets van terug gekomen. Alle werkkleding, bestemd voor het Nederlandse leger, en overalls van het magazijn, ik meen haast plusminus 2000 stel heb ik aan de hulpactie gegeven. Autoriteiten om te vragen waren onbereikbaar. Toen later de Duitsers de oorlogsbuit van het Nederlandse leger uitzochten, vonden ze in de boeken van de Centrale Magazijnen, dat er kleding althans stoffen van het Nederlandse leger in de S.G. Rotterdam lagen. Ik heb ze wijs kunnen maken, dat alles bij het bombardement verloren was gegaan. Later heb ik Mr. Korteweg een en ander verteld. Slachtoffers onder en van het personeel zijn nog in door ons gemaakte kisten begraven. De lijken der gedetineerden werden telkens door de Gemeentelijke dienst gehaald, in dekens gerold, zo mogelijk geïdentificeerd, en op Crooswijk begraven. Enkelingen zijn alleen in gedeelten teruggevonden. Mijn op één na oudste zoon heeft steeds bij de berging mee geholpen. Na de begraafing van de kok Declamy werd ik op mijn bureau gearresteerd. Dit ging als volgt. De morgen na het bombardement zag ik de eerste Duitsers voor de Rechtbank. Ik vroeg naar hun Commandant. Hij werd me gewezen en maakte zich bekend als hauptmann von Bock. Ik vertelde hem dat er nog Duitsers in de gevangenis zaten. Hij vroeg wie de Directeur was. Dat was ik. Met een gewapende Duitser achter me aan ging ik met hem naar binnen, en heb hem de mannen die later als getuigen verschenen voor de Krijgsraad, overgeleverd. Ik had natuurlijk ook kunnen zeggen dat het College van Regenten mijn onmiddellijke chef was, dan had men dit gearresteerd, doch zo ik reeds zei waren noch het College, noch rechterlijke autoriteiten te vinden. De lopende week kreeg ik bezoek van de Krijgsraad, zoals me later bleek, en werd me gevraagd wie de soldaten had doen insluiten. Dat wist ik niet. Wie ze bij me gebracht hadden. Nederlandse soldaten. Ik voelde toen het zwaard al boven mijn hoofd hangen. Bij mijn arrestatie werd me verteld dat ik het volkenrecht had overschreden en werd via Plein 1 naar de Strafgevangenis Scheveningen overgebracht. Daar trof ik de Hr. Beyerink, een meester kleermaker van het Huis van Bewaring en brigadier Bedaf, eveneens gearresteerd. Ik werd in een vuile cel gestopt, met een vuile ton met fecaliën, een verroeste drinkbeker, een vieze vork en lepel. Ik vroeg direct naar de Adj. Dir. Zondag en uitte mijn verontwaardiging, dat hij niet beter voor een collega zorgde. Mijnheer Saveur, directeur zowel als Mh. Zondag waren zo bang als een wezel. Alleen Mh. Booy, Adj. Dir. v.d. Arbeid bezocht me geregeld, evenals de heer Pas, nu directeur, toen commies ter Directie. De twee laatsten waren kerels van stavast. Mh. Booy is later bij het bombardement op het Bezuiden hout verongelukt, (Mh. Booy had een joodse vrouw, dochter, kleinkind en schoonzoon, deze zijn door de Duitsers vergast). Mh. Saveur is gepensioneerd, toen zijn tijd daar was. De Heer Zondag heeft nog promotie gemaakt, zoals dat wel zowat regel is. Eerst kreeg ik gewoon gevangeniseten, later pistale. Toen ik na de vrij spraak een week of vier later vertrok moest ik ook nog plusminus vijfenzeventig gulden betalen die ik nooit van de staat terug heb kunnen krijgen. Weer kreeg mijn ontzag voor het Gezag een knak. Ik kreeg een Duitse Rechts-Anwalt, een officier. Deze heb ik precies alles verteld, hij zou zijn best voor me doen, heeft dit ook gedaan. Kolonel Scharroo, Commandant van Rotterdam, moest ook verschijnen als getuige, hij sloeg de hakken tegen elkaar en salueerde zo model mogelijk. Heil Hitler heb ik hem niet horen zeggen. Ook w.n. Commissaris van Politie Rosbach (later N.S.B. er) moest verschijnen. Niemand wist wie de mensen had laten insluiten. Allen dekten zich op doden. De Duitse officier van Justitie was daarover gloeiend kwaad. Na vele verhoren, waarin ik op moest passen dat het Huis van Bewaring en de

Strafgevangenis niet verward werden, ik had genoeg aan mijn eigen aandeel. Tussen twee haakjes had ik ook best een paar van het personeel die de Duitsers in gevangenskleren gestoken hadden, op mijn last, en hun in de cellen hadden gebracht, erbij kunnen lappen, aangezien de Duitsers heel erg van gevangen nemen hielden. De eis was, voor belediging van de Duitse soldaat, de hoogste straf die Hitler op het gebied van krijgsverrichtingen had uitgevaardigd. Iedereen dacht dat we doodgeschoten zouden worden. Zo gingen we naar de cel terug. Het is een lang verhaal, doch ik sla nog vele beroerde momenten over. Noch van Departementswege of van de zijde van het College, noch van de Rechterlijke macht was enige moeite gedaan voor mij, die eigenlijk in de steek was gelaten door iedereen die anders gezag over me uitoefende. Ik heb toen geleerd wat cel-psychose is. De volgende dag werden we met een auto naar de Gevangenis Rotterdam gesleept, en moest ik nog eens weer alles uitleggen. De Duitsers maar fotograferen. Daar stond ik, een mager geworden gevangenisdirecteur met doorgezakte voeten van het lopen in het puin van de gevangenis, zonder enige steun van welke autoriteit dan ook. 's Middags weer zitting, weer getuigen, daarna raadkamer. Het zweet liep me langs mijn lichaam van spanning. Eindelijk uitspraak: drie man vrijspraak, Brigadier Bedaf drie maanden gevangenisstraf omdat hij een Duitser tot spoed aanmanende een dienstrevolver had voorgehouden, waar hij 's avonds zo mee in zijn maag zat, dat ik die revolver nog in de singel voor de Rechtbank heb gegooid. Het meest zat ik nog in over een officier van de Mariniers. Ik had namelijk 's middags van het bombardement nog verzocht de Duitsers weg te halen. Er kwam een sectie Mariniers met een luitenant, zwart als roet, "over hun zenuwen heen", de luitenant zei "de kerels meenemen, doodschieten wil ik ze wel". Ik zei: "daar heb ik U niet voor nodig", ik was blij dat ze weg waren. Stel dat het gebeurd was. Er stonden getuigen bij zodat ik blij was alleen gearresteerd te zijn en dat het tijdens het proces niet naar voren kwam. Ik had die luitenant nooit verraden. Mijn overleden vrouw zat bij de Directeur in Scheveningen met mevr. Beyerink op de afloop te wachten. We werden vrijgelaten en strompelend als twee oude mannen kwamen we bij hen, en 's avonds naar huis. Het huis was vol bloemen. Het College wilde me bij monde van de Officier van Justitie in de vergadering van het College hebben. Ik heb voor de eer bedankt. Wij zijn daarna plusminus een maand bij mijn zoon in Tiel geweest, en meende toen aan mijn land verplicht te zijn weer de dienst op te nemen, niet wetende wat me in later jaren nog meer zou passeren. Mijn overleden vrouw was vanaf die dagen hartpatiënte. Dominee de Hartog en Pater Schoenmaker resp. in Rotterdam en Delft zullen dit verhaal kunnen bevestigen, en nog meer personen. Dat de belevenissen en ellende een stempel op mijn leven gezet hebben is niet te verwonderen. Ik trad weer in dienst, de gevangenis werd zo goed mogelijk hersteld, de gedetineerden zo voor en na weer gearresteerd, met uitzondering van hen die nog drie maanden en minder moesten ondergaan. Daar heb ik nog voor moeten vechten met de Rechtbank. Wat een ellende en verwijten beleefde ik nog nadien met de familieleden van de gevallen gedetineerden, alsof het mijn schuld was. Toen begon de ellende met de N.S.B. ers die bij me gezeten hadden, leugens, laster en haat en nijd. Daartussen door de telkens weer komende bombardementen, met de angstige bevolking in de gevangenis. Degenen die dit niet meemaakten kunnen zich geen oordeel vormen onder wat voor hoogspanning steeds geleefd werd. Er is zoveel onbegrip uit die dagen van hen die niets mee maakten. Tenslotte kreeg ik nog de zogenaamde Arrest-Anstalt van de Duitsers onder Commando van een Feldwebel in de gevangenis. Op de onmogelijkste uren kreeg ik soldaten of Marine in de gevangenis die disciplinaire overtredingen gemaakt hadden of dronken waren. Meerdere malen moest het personeel helpen om de woestelingen te overmannen. Na vrij langen tijd kreeg ik een Adj. Dir. v.d. Huisdienst, waardoor ik het wat gemakkelijker kreeg, temeer daar hij ongehuwd was. Deze was er nog niet lang of hij werd bevorderd. Weer een ander kwam, een doodgoed doch niet zelfstandig man. In ieder geval, het was een rustige hulp, want mijn zenuwen hadden al een flinke schok gehad. De kerk liet ik door Brandweer en College keuren op brandgevaar, dat het soms luchtdeelgranaten en brandbommen regende. De kerk was vanbinnen geheel van hout en stond buiten het gesticht en werd als levensgevaarlijk gehouden. Dus geen kerkdiensten meer. Er werd in voorzien door meerder bezoek van pastoor en dominee. De kerk is gedurende de oorlog niet weer gebruikt. Tenslotte maakte de N.S.B. het me zo lastig, dat ik telkens huiszoeking in het Gesticht en zelfs thuis kreeg van de Ned. Politieke recherche. Gelukkig kwam er een vacature als Directeur te Leeuwarden en plaatste Mr. Korteweg me over op 1 Mei 1942. Toen we aankwamen stond het hele huis nog overhoop, zodat vrouw en kinderen voorlopig in Friesland in een rustig pension gingen en ik in een hotel te Leeuwarden. Leeuwarden had en heeft op het gebied van bombardementen niet veel meegemaakt. In Rotterdam was het alleen rustig bij donker en mistig weer en 's nachts na 2 uur. Nachten heb ik half gekleed te bed gelegen, met plaatijzer voor de ramen tegen de scherven, jekker, helm en revolver naast mijn bed. Het leven was daar een hel. Op een middag stortte er zelfs een vliegtuig neer op de Noordsingel vlak voor de gevangenis, na brandend over het gesticht gezeild te zijn. Laat ik over Rotterdam ophouden, daarover alleen kan ik wel een boek schrijven. In Leeuwarden vond ik niets geregeld op het terrein van luchtbescherming en brand. In Rotterdam had ik na het bombardement en na dat de gevangenis gerepareerd en weer bevolkt was, de maatregel genomen, alle personeel in dienst te laten komen, tijdens luchtgevaar en alle celdeuren te openen. De gedetineerden moesten bij de ramen wegblijven en mochten alleen bij bominslag eruit lopen. Moeilijkheden heeft dit nooit opgeleverd, wel werd de rust daardoor verhoogd. Ook de Administratie en Arbeid was bij de luchtbescherming ingedeeld. Het brandgevaar was er niet erg groot gebleken, temeer daar ik de zolders had laten ontruimen. Ongelukkig was het dat de

celdeuren van buiten naar binnen openden, dit heeft bij het bombardement velen het leven gekost. En is ook nog heden urgent, in Leeuwarden was dit gelukkig anders. Ook hier deed ik hetzelfde en vormde hulpploegen voor brand, puinruimen enz. Een plattegrond van het gesticht, waarop alle posten met commandant en hulptroepen, met namen en taak waren aangegeven. Bij luchtalarm moest eenieder komen, en een penningbord bij de portier gaf aan welke wel en niet omgekomen waren. De laatsten moesten zich kunnen verantwoorden. Ze zijn meerdere malen op geweest, doch nimmer is de gevangenis getroffen. Ieder had een helm, een lunchbeschermingsband en een bewijs om zich na bezette tijd op straat te mogen begeven.

Ook mocht ik in overleg met het Hoofd van het Gevangeniswezen Mr. Korteweg, een jekker of regenjas verstrekken, daar de meeste mensen bijna geen kleding meer hadden. Hieronder waren ook het kantoorpersoneel en Arbeid begrepen, die allen bij de ploegen waren ingedeeld. Ook voor enige heren van het Dep. v. Justitie heb ik overjassen en kostuums moeten maken. Dit heb ik Mr. Korteweg ook voor het civiel personeel hier verzocht. Dit werd toegestaan. Toen ik later gevangengenomen ben, heb ik daar geen oog meer opgehad. Het personeel liep ten slotte zonder behoorlijk schoeisel, had in sommige gevallen geen ondergoed aan. Die mensen heb ik geholpen aan gevangenisondergoed, schoenen en sokken; ook werden wel enkele uniformen gemaakt op gerepareerde, en veel werd gekeerd. Dit is alles bekend. Ik heb dat steeds bij het Dep. v. Justitie bij bezoek of inspectie door Mr. Korteweg medegedeeld. Deze zei: "beter zo, dan dat de moffen het ons op een gegeven moment afhalen". Ook de gevangenen van de Duitsers, die onvoldoende gekleed waren, toen ze op transport gesteld werden, heb ik van warme kleding voorzien. Ik herinner me nog een architect uit Joure (doodgeschoten), een politiemans uit de Bilt en een hoofd van een school uit Wollega. De voeding van de gedetineerden werd moeilijk. Als we wortelen kregen met het loof eraan, werd dit fijn gesneden en als aanvulling in de soep gedaan. Er is in die tijd slechts één gevangene overleden, Jacobus Verberne, een Ossenaar, die ik al jaren kende. Die verkwanselde zijn eten altijd voor tabak, kreeg tenslotte t.b.c. en is gestorven. Een enkele slikte lepels of vorken in, om op die manier in het ziekenhuis te komen, waar zij verwachten het beter te krijgen. Toen ik later gearresteerd werd heeft de Comm. t. Directie Klene, via de illegaliteit veel voedsel binnen gekregen. Voor mijn arrestatie zorgde ik voor de gevangenen in het Huis van Bewaring; mijn vrouw en dochter stonden 's morgens steeds boterhammen te maken van hetgeen ons door de illegaliteit voor dat doel was toegezonden. Mr. Stoop, te Leeuwarden en Mr. Westerling, nu elders zullen daarover kunnen vertellen. Ze zijn me nog altijd welgezind. Mr. Westerling is nog op mijn aanraden uit St. Michielsgestel ontvlucht, daar hij groot gevaar liep door het doorslaan van anderen. Ik moet nog even terugkomen op het bombardement van Rotterdam. Dat de gevangenis gebombardeerd is wijd ik aan het volgende; gedurende de oorlogsdagen zat er een luchtafweer en uitkijkpost op de watertoren in Kralingen. Deze werd er weggeschoten of gebombardeerd. De commandant kwam vragen deze nu op de centrale koepel van de gevangenis te mogen plaatsen. Dit heb ik geweigerd, waarna ze naar de conciërge van het Gerechtsgebouw gingen. Deze was geheel alleen en heeft het blijkbaar toegestaan op het Gerechtsgebouw. De heer Zondag, nu te Arnhem, was in Leeuwarden w.n. Directeur. Het bij de Gevangenis behorende Huis van Bewaring werd als gevangenis voor de Duitsers gebruikt. De chef van de Duitse S.D. liet me ontbieden. Hij wilde kennis met me maken en "hoopte" op een prettige samenwerking. Wat ik dacht is maar goed dat hij dat niet wist. Hij verdween spoedig en werd telkens door een andere opgevolgd. Ik heb tot mijn gevangenneming de teugels in handen gehouden, ofschoon er in de Meidagen van 1943 wel Duitse soldaten met machinepistolen in de gevangenis rondliepen en ik toen betrekkelijk weinig gelegenheid had iets voor de ingeslotenen te doen. De Adj. Directeur, inmiddels in 1945 weer overgeplaatst, was mij, althans voor het Huis van Bewaring, niet tot steun. Ik heb gedaan voor de politieke gevangenen van 1942 tot Juni 1944 (toen werd ik gearresteerd) wat ik kon. Mensen die buiten gevaar liepen gearresteerd te worden, wat ik van de verhoorde vernam, gewaarschuwd. Papieren die compromitterend waren heb ik vernietigd. Valse persoonsbewijzen heb ik verstrekt. Iemand (Wim v.d. Linden) helpen doen ontvluchten, (een verhaal op zichzelf, waarover Dr. Bearda Bakker U nog kan inlichten). V. Linden kwam na de oorlog in Geall. uniform terug van de Prinses Irene brigade met een afgeschoten hand. Omdat de verhoren de Duitsers vaak weinig resultaat opleverden, wat ik wel begreep, wilden ze ook in het Huis van Bewaring absoluut donkere cellen hebben, dat hadden ze in het Huis van Bewaring Groningen ook. Tot driemaal toe hebben ze het me opgedragen, tot driemaal toe heb ik het geweigerd, zelfs toen ze me bedreigden. Ik wilde toen onderduiken, doch de illegaliteit wilde me houden. Toen heb ik Mr. Erdman opgebeld in Apeldoorn, die zag me al haast weer in de gevangenis zitten. Hij adviseerde me direct een brief te schrijven, dan zou hij verder handelen en de brief in handen geven van de Duitse referent Dr. Wimmer. Enige dagen later werd ik opgebeld door de chef van de S.D. Haasse te Groningen. Die vroeg me of ik een brief had geschreven naar het Departement van Justitie over het verduisteren van cellen. Ik antwoordde van "ja". Wat voor bezwaren ik had. Ik vroeg of hij de brief soms had gekregen. Hij antwoordde "ja", doch ik moest het niet zo tragisch opvatten. Ik heb hem toen geantwoord dat mijn zienswijze in de brief aan het Departement van Justitie stond en er niets aan toe te voegen had. Ik heb er verder niets meer van gehoord, doch in het Huis van Bewaring Leeuwarden zijn nooit geen donkere cellen geweest, terwijl de N.S.B. Directeur te Groningen rustig met pensioen is gegaan. Veel heb ik gedaan met de later doodgeschoten Inspecteur van invoerrechten en accijnzen, Mh. Evenhuis. Enige weken na zijn gevangenneming werd ik gearresteerd door de S.D. De honger is nooit zo groot geweest in het Huis van Bewaring en de strafgevangenis, daar de illegaliteit

hier veel aardappelen liet bezorgen, alsof het de gewone leverantie betrof. De Heer Klene, nu te Alkmaar heeft daarin uitstekend werk verricht. Ook bij nachtelijke arrestaties zorgde hij altijd goed voor eten en drinken voor de vaak uitgeputte en uitgehongerde politieke gevangenen. In de B.S.G. ontpopten zich ook Duitsgezinden, welke brieven schreven aan de S.D. Deze brieven stopte ik allemaal de kachel in. De enkele Duitsgezinde of N.S.B.-bewaarders veroorzaakten weinig last, ofschoon ze heel wat last van hun andere collega's hadden en er heel wat stuurmanskunst nodig was om de vrede te bewaren. Toen moesten we de aanwezige joden opgeven. Ik had er één, die er nu nog is, doch ik heb niets opgegeven en niemand heeft hem verraden. In Dec. 1943 heb ik een student van de Handelshogeschool afkomstig uit Groningen als onderduiker in huis genomen. Deze is gebleven tot mijn arrestatie. Toen moest hij weg, omdat mijn vrouw huiszoeking vreesde. Later tijdens mijn verblijf in het Scholtenshuis te Groningen en het P-D-A Amersfoort heeft ze weer drie onderduikers opgenomen, drie hongerkinderen uit Rotterdam, ondanks haar zwakke hart. Ons huis stond altijd open voor de vrouwen of familie van de politieke gevangenen uit de Duitse tijd. Mijn overleden vrouw heeft in dit opzicht veel steun verleend aan vele angstige mensen. Velen zijn haar daar nog heden dankbaar voor. De S.D. heeft me dit later ook nog verweten. Zo nu en dan kwam er eens een Duitser van het Arbeitsamt om te kijken of er ook overcomplete machines of materiaal waren, alles draaide echter als hij kwam en materiaal kreeg hij nooit te zien. Voor zo ver ik weet is er ook na mijn arrestatie niets door hen weggehaald. Alleen in de S.G. Rotterdam hebben ze eens koper weggehaald door verraad van een N.S.B.-hulpbewaarder. We hebben daar verder geen last mee gehad. Het zou te ver voeren alle spanningen en emoties uit die tijd op schrift te stellen, doch ik voelde wel, dat als er iets loskwam ik opgepakt zou worden. Op een zaterdagmorgen in Juni werd ik bij de S.D. ontboden. Dat gebeurde wel vaker als er iets in hun ogen was aan te merken. De toenmalige chef Biehle was niet zo'n beroerde kerel. Toch ging ik ditmaal met loden schoenen. Er waren de laatste dagen velen gearresteerd. Dook ik onder dan werden mijn vrouw en kinderen gehaald. Ik ging dus met het gevolg toen ik kwam: "we moeten U op last van de S.D. in Groningen gevangennemen". Van Duits standpunt gezien hadden ze natuurlijk gelijk. Mijn pistool had ik geladen in mijn zak, ik had die S.D. er wel overhoop kunnen schieten, doch dan was het leed voor mijn gezin niet te overzien. Dus gaf ik direct mijn pistool af met munitie. Mijn vrouw en zoon mochten nog even afscheid nemen, evenals toen de eerste maal in Rotterdam. Ik werd op het politiebureau opgesloten in een cel met een klein raampje bovenin. Wat dat betreft mogen ze de cellen in de politiebureaus ook weleens verbeteren. De politie was goed voor me, behalve enkele verkeerden. Mijn vrouw en kinderen mochten me geregeld bezoeken. Alvorens verder te gaan moet ik kolonel Mijsberg, kapiteins v.d. Heuvel, Blom en luitenant Kruithof vermelden. Respectievelijk veroordeeld door de Vrederechter tot 12, 8, 8 en 20 jaar. Mijn vrouw heeft deze families vaak ontvangen en meerdere malen hebben ze bij ons gegeten, Mevr. Blom met zoontje heeft zelfs bij ons gelogeed. Deze mensen hadden het extra moeilijk, doch het personeel heeft goed voor hen gezorgd. Tenslotte zijn kolonel Mijsberg, kap. Blom en luitenant Kruithof nog in het ziekenhuis opgenomen en vandaar uit door de B.S. bevrijd. Kapitein v.d. Heuvel is na de bevrijding nog bij ons thuis gebleven, omdat het Westen nog bezet was. In die periode zat ik nog in P.D.A. Amersfoort. 's Maandags na mijn arrestatie door de S.D. werd ik overgebracht naar het beruchte Scholtenshuis te Groningen door een Nederlandse politieagent uit Leeuwarden en een politieluitenant, die verkeerd was. De Nederlandse politieagent heeft promotie gemaakt, want ik heb hem na mijn bevrijding niet aangebracht, wetende hoe moeilijk de politie het had. Op de zolder van het Scholtenshuis werden we ondergebracht. Het leek wel een gruwelkamer, als ik eraan denk ril ik er nog van. Een man op een oude stoel zat er al enige dagen, aangeschoten door de S.D. Hij bloedde en zijn lotgenoten hadden hem met een wit hemd verbonden. Doktershulp werd niet gehaald. Anderen stonden of lagen geboeid aan handen en voeten, bont en blauw geslagen. Mannen die ze alle tanden hebben uitgeslagen. 's Nachts zocht je maar een zacht plekje op de vloer, met je colbertje en schoenen onder je hoofd en geboeid. Iedere nacht arrestaties en gewonde mannen, zelfs vrouwen en meisjes. Wat daar geleden is, kan niemand beoordelen die het niet meemaakte. Soms was men bevreesd voor een overval en werden overal Groene Politie met machinepistolen opgesteld en werden we alle in de boeien geslagen. De boodschap erbij, als er iets gebeurde, werden we allen neergeschoten. Wat een helden! In Augustus drongen de geruchten door dat de geallieerden België en Nederland binnenrukten. Een gedeelte van de gevangenen, waaronder ik werd overgebracht naar de Politiegevangenis. De rest werd weggevoerd en is doodgeschoten. Dat wegvoeren gebeurde trouwens telkens. Zo trof ik de Inspecteur der Belastingen Evenhuis daar ook aan. Die is ook weggevoerd en in Vught doodgeschoten. Ben de Vries uit Harlingen, een oud marechaussee, Berghuis, een zoon van de chef van het pompstation te Bergum. Ook allen doodgeschoten in Vught. De politiemans Zijlstra uit Marssum, later in Duitsland overleden. Ook Ds. Touwen uit Makkum was in de politiegevangenis; is in Norg doodgeschoten. De politiemans Knol uit Joure, aangeschoten en verdronken gevonden in een kanaal bij Groningen. Zo zou ik door kunnen gaan. Bij mijn eerste verhoor was aanwezig de S.D. er Lammers uit Leeuwarden. Hij heeft geen woord gezegd. De S.D. er Knor, een Duitser, verhoorde mij. Een Groninger meisje was secretaresse. Het was een loeder van een meid, ze had een pistool bij zich liggen en als ze over onze verblijfszolder liep had ze de pistool in de hand. Ze mengde zich steeds in het gesprek en trachtte me van mijn stuk te brengen. Als ik haar ooit in mijn leven ontmoet, sla ik haar nog tegen de grond. Lammers heeft geen woord gezegd en me later hier verteld, dat hij gezorgd heeft dat ik niet doodgeschoten ben. Het eerste wat Knor zei was: "U wordt doodgeschoten". Ik

dacht: “dan behoef je me ook niets meer te vragen”. Ze wisten wel wat, maar niet alles, en ik heb niemand verraden. Ze vroegen me direct of ik de inmiddels doodgeschoten Inspecteur Evenhuis kende. Ik vermoedde een valstrik, en erkende van ja. Hoe of ik die kende. Ambtelijk. Maar hij kwam toch wel bij U thuis. Ik ontkende niet, want ik was met hem bevriend. Uren duurde het verhoor. Later nog eens weer, doch ik ben God dankbaar dat ik niemand heb behoeven te verraden. Toch kan ik me begrijpen dat er mensen geweest zijn die namen hebben genoemd. Op het politiebureau was het dragelijk. Van buitenaf zorgde men goed voor mij. Op 5 September 1944 werd ik weer bij de S.D. ontboden, geboeid de straat over met een Groninger Brigadier. Velen werden losgelaten, doch ik werd met de politieman Zijlstra, een agent uit Winterswijk in een auto geladen. Naar het Huis van Bewaring. Daar kwamen er nog vier politiemannen bij, waarvan ik de namen niet meer weet. Allen dachten. We gaan naar Norg, waar er meer werden doodgeschoten. Mijn hele leven passeerde de revue. Ik was er klaar mee. Voor vrouw en kinderen was ik goed geweest, en verder had ik mijn plicht gedaan als Nederlander. Doch we reden door, door Assen. Vele vluchtende Duitsers en N.S.B. ers uit het Zuiden passeerden ons. Het was de later als “Dolle Dinsdag” bekend geworden dag. Op alle open plaatsen lagen in elkaar geschoten Duitse auto’s. Steeds vliegtuigen in de lucht. We dachten de bevrijding komt. Plotseling plusminus 100 m. van ons af schoten de geallieerden een bus met Duitsers aan flarden. Ook onze wagen werd onklaar geschoten. Als er toen hulp geweest was had men ons kunnen ontzetten. De begeleiders vluchtten met ons een boerderij in, ons met hun wapens voortdrijvende. Daar stonden we, doch na enige uren kwam er een andere Duitse auto, die ons verder bracht naar Zwolle. Directeur Post van Huis van Bewaring te Zwolle had geen plaats meer. Het was inmiddels 23 uur ’s avonds geworden, zonder eten of drinken. Toen naar het politiebureau te Zwolle. We konden op de landlopers britsen slapen en kregen dekens. De politie zorgde goed voor ons en we kregen brood en koffie. De politie heeft al onze adressen genoteerd en gezorgd dat onze families bericht kregen, dat we de nacht van 5 op 6 September daar gelogeed hadden en vertrokken waren met onbekende bestemming. ’s Morgens bij licht worden opstaan. Er waren al spoedig weer vliegtuigen in de lucht. De Duitsers hielden krijgsraad. De bestemming was Vugt. Doch de Duitsers riskeerden de open wegen langs de IJssel niet.

Nu naar Amersfoort. Overal terugtrekkende Duitsers. Om 7 uur stonden we S’ morgens in het P.D.A. in de regen in de z.g. “Rozen tuin”, waar meerdere gevangenen zijn doodgeranseld. Naakt moesten we ons in de regen uitkleden. Onze kleding en schoeisel en waarde voorwerpen (die je nooit terugzag) werden administratief ingenomen. Een oude afgedragen uniformjas aan van de Marine, een vuile blauwe katoenen broek, stuk en defect ondergoed, klompen en lappen om de voeten. Wat heb ik vaak gedacht, gelukkig dat mijn vrouw en kinderen me zo niet zien. Over Amersfoort is zo veel geschreven, laat ik zeggen: “het was een honger en luizenhel”. Hoeveel mensen heb ik daar verlaten van alles wat hen lief was zien sterven. Ik heb daar gezien dat de honger en koude de mensen tot beesten maakte. Vooral de jongere mensen waren nog minder bestand dan de ouderen. Het moreel moest je ondanks honger, koude, luizen, vernedering en mishandeling op de been houden. Toen heb ik geleerd wat gevangenschap is. Ik hield me zo rein mogelijk. Hooggeplaatste personen heb ik daar zien verpauperen tot schooiers en dieven van een andermans brood. Ook kwam op een gegeven moment Oud-Minister van Buitenlandse Zaken Excellentie Patijn, oud-burgemeester van Leeuwarden en Den Haag. Zijne Exc. was al in de zeventig jaar en ik heb hem als kamerwacht goed verzorgd. Ik was toen in mijn zevenenvijftigste jaar. Toen Zijne Exc. later ontslagen werd heeft hij mijn vrouw geschreven en me voor enige jaren in Leeuwarden opgezocht. Heel veel professoren, doctoren, hoofdingenieur Wentholt, Mh. Zoetmulder, journalist v.d. Eindhovense krant, burgemeesters enz. heb ik daar leren kennen. Soms kregen we enige dagen voor straf geen eten. Drie maanden heb ik witte en drie maanden heb ik rode koolsoep gegeten. Later kregen we voer- of suikerbietensoep. Het Rode Kruis deed wat het kon, doch het was onvoldoende. Iedereen kreeg dysenterie. Ik ook. Velen stierven, doch ik haalde het. Toen men thuis eindelijk wist waar ik was, stuurde mijn vrouw pakjes, die nooit aankwamen. Laat ik ophouden met de ellende van “Hemelvaart commando’s”, het straf oefenen in ijs en sneeuw. Toen ik op 10 Mei 1945 thuiskwam, in kleren van Luitenant Kruihof uit Amersfoort, woog ik nog geen 100 pond en zat onder de puisten, zweren, zo waren ongeveer allen die het einde gehaald hebben. Van alle werk heb ik daar gedaan, tot houtzagen en smeden toe. Ook het Tweede Kamerlid Scheps heb ik daar ontmoet en heeft me in Leeuwarden nog eens opgezocht. 15 April ’45 was Leeuwarden bevrijd. We hoorden dat via een clandestiene ontvanger in het Amersfoortse P.D.A. De moffen werden wat gemakkelijker. Transporten over de grens of IJssellinie waren niet meer mogelijk. We kregen Rode Kruispakketten uit Zweden. Toch stierven er iedere dag nog 5-6 mensen. 16 April moesten we ons allen omkleden. Van onze kleding was het meeste gestolen, tot de schoenen toe. ’s Avonds werd er nog een transport samengesteld om te gaan graven. Lichamelijk was niemand meer in staat zwaar werk te verrichten. Ieder zat onder de zweren of etterbuilen, ook ik. Lopende moesten we naar Amersfoort. Deze plaats was haast verstopt door terugtrekkende troepen. Alle voedsel sleepten de Duitsers mee. Ik had nog een brood en een fles water weten te bemachtigen. Alles wat me hinderde van de weinige bagage (het was 11 uur ’s avonds) gooide ik weg. Ik had het plan te vluchten. Het ging niet, om de 10 meter stond een soldaat met geweer. Op het verwoeste station Amersfoort aangekomen stond een trein met veewagens gereed. In de hoek een hoop zand. 70 man in de wagon. Men kon niet zitten, alleen staan. Geallieerde vliegtuigen vlogen over de trein. Na een uur een ontploffing en stopte de trein. De rails waren opgeblazen. Overal schoten, kogels vlogen her en derwaarts. De

trein stoomde zachtjes terug en om halfzeven stonden we weer aan de hoge weg te Amersfoort. Verpleegsters verschenen om de ernstigste zieken weg te halen en de anderen te verbinden. Mijn brood en fles water had ik niet onderweg meegenomen, Amersfoortse burgers brachten water en wat ze van hun armoede nog te missen hadden, met toestemming van de Duitsers; op eventuele vluchtelingen zou worden geschoten. Bij het Rode Kruis, dat hulpverleende was een mijnheer, die ik in het Kamp ontmoet had. De gevangenen uit de omgeving mochten hun bagage aan familie of ouders meegeven. We mochten onder bewaking uit de trein, doch overal stonden gewapende schildwachten. Ik schoot een mijnheer aan, aan wie ik mij bekend maakte. Hij was eigenaar van een grutterij uit Amersfoort. Zijn naam ben ik helaas vergeten. Een broer van hem is notaris in Amersfoort. Hij vertelde me dat men van de illegaliteit al maanden naar me zocht. Ik verzocht hem mijn geëvacueerde zoon uit Tiel, toen te Doorn te waarschuwen. Ik had de laatste maanden clandestien contact met mijn zoon gekregen via een uitvoerder in het Kamp. Ook verzocht ik hem de familie Kruithof, Utrechtseweg 111 in Amersfoort te waarschuwen. Inmiddels had ik mijn witte luchtbeschermingsband omgekeerd en er met rood potlood een rood kruis opgetekend. Toen ging de band over mijn teruggekregen demi. Ik wilde trachten te vluchten. De mijnheer van het Rode Kruis die ik in het kamp ontmoet had, zag me even later met de band om. Ik had inmiddels een alpinomuts van een lotgenoot geleend, die ik over mijn gemillimeterde haar trok. Hij vroeg me te doen alsof ik dokter was van het Rode Kruis. En moest alle namen van patiënten noteren, men wilde trachten het transport voor het grootste deel te ontbinden. Even later verscheen de heer Kruithof, vader van de luitenant die in de B.S.L. zat. Hij bracht brood mee en "eigen bouw tabak". Ik vertelde hem dat ik wou trachten te ontvluchten. Hij vertelde me dat als het me lukte ik een dame zou aantreffen op het trottoir van de hoge wal langs de spoorlijn. Toen ik alle namen genoteerd had op de lijsten, 't was omstreeks halfzes in de namiddag geworden, bracht ik die aan de Rode Kruispost, en liep bij de hoge wal op. De schildwachten dachten niet anders dan dat ik een Rode Kruisdokter was. Ik dorst niet om te kijken en verwachtte eigenlijk bij ieder moment een schot. Op het trottoir stond werkelijk een dame, mevr. de Roos, een onderwijzersvrouw. Ik zag dat ze naar me keek, liep haar vooruit, sloeg de eerstvolgende dwarsstraat in, waar ze zich bij me voegde. Ze bracht me naar de familie Kruithof. Daar hadden ze al op me gerekend. Op de plaats achter trok ik al mijn vuile luizengoed uit, het bad in en de kleren aan van Bert Kruithof die te Leeuwarden zat, aan. Ik was zo mager geworden dat ik er heel gemakkelijk in kon. De grutter, die ik eerst gesproken had, kwam me 's avonds levensmiddelen brengen. De familie Kruithof had gelukkig enige voorraad, en we wisten ook wel, dat het spel van de moffen gauw uit was. Ik ben daar van 17 April tot 6 Mei, de Bevrijdingsdag gebleven. En heb daar nog heel wat beschietingen door de Canadezen vanuit Hamersveld en Hoevelaken met de nodige doden en gewonden meegemaakt aan de Utrechtse weg. 18 April begaf ik me, ik had mijn snor die ik in P.D.A. had laten staan weer afgeschoren, naar Willem de Zwijgerlaan 2, van waaruit eventueel hulpverleend werd. Dit was me in het Kamp gezegd door de Wel. Eerw. Heer Sixma, nu Doopsgezind voorganger te Giethoorn, die ook gevangen zat. Ik werd daar van alles voorzien. Daar hoorde ik dat mijn oudste zoon daar geweest was, die me zocht. Ik heb daar een uur gewacht, toen hij weer op kwam dagen. Het weerzien behoef ik niet te beschrijven. Met het eten moest ik heel voorzichtig zijn, want bij het minste te veel, was ik geheel van de kook. We hebben nog getracht door de linies heen te komen, doch het lukte niet. Mijn zoon is langs een andere weg weer naar Doorn gegaan. Op zondag 6 Mei heeft hij me gehaald en kwam ik half lopende, half fietsende in Doorn. De andere dag trokken de geallieerden door Doorn. Woensdags daarop ben ik met mijn zoon, schoondochter op een gestolen moffenfiets met massieve banden op weg getogen naar huis. Mijn aanstelling als Directeur B.S.L. gaf me overal doorgang. Ik had echter boven mijn krachten gerekend en zakte een eindweegs na Nijkerk in elkaar. Een vrachtauto bracht me naar een, voor enige weken tevoren uit het P.D.A. ontslagen kampvriend, L.D. Schaap, huize de Paddestoel te Nunspeet. Ik heb bij hem gelogeed, en de jongelui in het bureau van de B.S. Voor Hemelvaartsdag was een auto gecharterd, met generator, het welk me honderdvijfentwintig gulden kostte, en na veel vreugdevolle ontmoetingen onderweg, kwam ik om 1 uur namelijk in Leeuwarden aan, waar me een onvergetelijke dag door de bevolking werd bereid. De eigenaar van de grutterij, die ik woensdags na mijn vlucht nog zijn huis opzocht, is vrijdagds daarop met zijn zoon en nog enige burgers uit Amersfoort gefusilleerd. Zo was ik na ongeveer 11 maanden weer thuis. Daar had ik nooit op gerekend. De reactie kwam natuurlijk en ik heb ongeveer een maand te bed gelegen. Velen van hen die ik gekend had, waren doodgeschoten. Mijn nu overleden vrouw had zich ondanks haar zwak gestel goed gehouden. Na een of week of zes stuurde de dokter mij er weer uit. Ik hoorde dat een reiziger, een B.S. er, Directeur van het Huis van Bewaring was, dat vol met N.S.B. ers zat. Het Militair gezag drong er bij me op aan om de leiding weer te nemen, later heb ik de reden goed begrepen. Had ik me toen maar af laten keuren, want ondanks dat ik weer dienstdeed, zat mijn lichaam vol "kokken" en had ik telkens verzwerigen en was zo mager als een lat. Telkens liep ik met verband om het hoofd of om mijn lichaam, vanwege de vuile puisten. Doch ik meende nog steeds mijn plicht te moeten doen. Van het College heb ik alleen de Officier van Justitie Jh. Mr. Nahuys bij me gehad. Toen ik dan half Augustus weer in dienst trad op verzoek van het Militair Gezag, heb ik eerst de geldelijke aangelegenheden en de waarde voorwerpen van het Huis van Bewaring mij alle laten voorleggen, want ik wilde wel aansprakelijk zijn voor wat er was, doch niet voor wat er geweest was. Gelukkig dat ik dat gedaan heb, want veel narigheid is me daardoor bespaard. Ik heb direct de Duitse manieren, die sommige goede Nederlanders van de Duitsers hadden overgenomen, de kop ingedrukt, en gezorgd dat

de politieke gevangenen kregen wat hen toekwam. Toen heb ik de geneeskundige dienst geroepen. Mej. Dr. Slichting kwam geregeld met een verpleegster om allen te ontluizen. De strozakken werden geledigd en het gehele gebouw ontsmet. Na enige weken was alles weer rein. Ik moet nog iets vertellen van mijn Adj. Directeur. In Juni 1944 had deze de euvele moed om na mijn arrestatie bij mijn vrouw te komen, die van narigheid te bed lag en te zeggen: "dat het mijn eigen schuld was". De bezem moest door het Huis van Bewaring. Toen ik in Augustus 1945 weer in dienst trad, bleek me dat hem en de Commies ter Directie vanwege het Militair Gezag de toegang tot het Huis van Bewaring ontzegd was. Een nu hooggeplaatste politieautoriteit zei woordelijk: "stuur ze er maar uit". Ik antwoordde: "ik heb ze niet benoemd en stuur ze er ook niet uit". Wel had de Adj. Directeur hier alle gezag verloren. Hij zal nu wel Directeur 2de klasse zijn. De Comm. t. Direc. Had zich althans in mijn tijd goed gedragen. Zo stonden we voor de periode 1945-1950, waar de zich nu hergroeperende N.S.B. over spreekt. De Gestapo en de Duitsers zijn er nog, daar ben ik van overtuigd en hun streken zijn nog even intens gemeen, als toen, de goeden niet te na gesproken. Nu beginnen we aan 1945-1951. Het eerste contact dat ik na de bevrijding weer met het Departement van Justitie kreeg, was middels de Heer Molenaar, uit Engeland overgekomen, toen nog Majoor bij het Militair Gezag, en Mr. Blom eveneens Majoor bij het M.G. Het Huis van Bewaring en de vleugel van de gevangenis zaten vol met N.S.B. ers. De Heer Schilt, hoofdonderwijzer, was door de B.S. als Adj. Directeur aan het Huis van Bewaring aangesteld. Om bepaalde redenen heb ik dat spoedig veranderd. Mh. Schilt is voor enige jaren overleden. In de bezettingstijd was hij een dappere onverschrokken man, die mijn vrouw tijdens mijn gevangenschap tot grote steun is geweest en mijn werk heeft overgenomen. In dit opzicht zal ik hem nooit vergeten. Van het Militair Gezag kreeg ik een battle-dress met sterren, en een paar schoenen. Ik was er doodongelukkig mee, want wat ik mee had genomentijdens mijn gevangenschap was me grotendeels ontstolen. Nog één zomerpak had ik. Getracht werd zo veel mogelijk werk voor de gevangen N.S.B. ers te vinden. Ik herinner me nog dat ze de eiken trappen in mijn huis, welke geverfd waren, met zo'n man of 12 schoongekrabd hebben en in de natuurlijke staat gebracht hebben. Veel werk hebben ze voor de ra. Lankhorst in Sneek gedaan. De grondstoffenvoorziening was nog niet geregeld en veel werd aan eigen initiatief overgelaten.

19 Nov. 1951

Ik heb dit schrijven in handen gesteld van de Rijksrecherche met verzoek het de autoriteiten te laten lezen. Ik had niet weer in dienst moeten komen, want ik ben geestelijk niet onbeschadigd uit de strijd gekomen. Veel beroerdigheid die ik nu heb, had ik dan ontlopen.

'k heb in 1940-1945 al straf genoeg gehad. Getekend A.B.R Jansen.

MEIDAGEN VAN 1940 ROTTERDAM

Aan den Hoogedelgestrengen Heer

Dr. J.S. Korteweg
Hoofd van het Gevangeniswezen,
Departement van Justitie,

--'s-----G- -R- -A- V--E--N-- -H- -A- -G- -E-. --

Bij Uw laatste bezoek aan mij in de Strafgewangenis te ROTTERDAM, werd o.m. door U nog eens opgemerkt, dat U van ROTTERDAM, waar toch zooveel was voorgevallen in de Meidagen van 1940, nooit eenig rapport had ontvangen.

U zult begrijpen, dat na hetgeen me ook nadien passeerde - mijn insluiting - ik naderhand weinig behoefte gevoelde, me al het leed nog eens te realiseeren, te meer nog daar wanneer ik zou gaan schrijven sommige autoriteiten ook een veer zouden moeten laten. Ik vond het welletjes, te meer nog nu aan de Directeuren grootere bevoegdheid werd verstrekt, hetwelk ik - als een gevolg beschouwde van de ingekomen inlichtingen omtrent de houding der autoriteiten, meer speciaal bedoeld de Colleges van Regenten. Nu ik echter al deze dingen in een rustiger omgeving, om zoo te zeggen vanaf een andere hoogte kan overzien, en door een bezoek in de laatste dagen van mijn verblijf te ROTTERDAM door de politieke recherche, op last van den Procureur-Generaal te 's-GRAVENHAGE, nog eens aan alles herinnerd werd, acht ik het voor mezelf toch gewenscht bij U hier over een ambts-eedig rapport in te dienen. U houdt mij ten goede, wanneer me iets ontschoten is. Ik richt het geheel en in vertrouwen aan U, in de hoop dat zulks goed is, temeer daar zich alles afspeelde in een tijd, waarin U eigenlijk onze allerhoogste Chef waart. Natuurlijk zult U, die de hel hier niet mee maakte, soms bij U zelve zeggen; "Dat had ik anders gedaan". U dient daarbij echter in het oog te houden, dat wij hier aan het "front" leefden, en de psychose van den Oorlog mij evengoed als ieder ander had aangegrepen.

Het rapport gelieve U als bijlage van deze brief aan te treffen.

Met Hoogachting,

Uw dw,

A.B.R. Jansen

Directeur Bijz. Strafgevangenis LEEUWARDEN

Voormalig Directeur van de Strafgevangenis te ROTTERDAM

Ambtseedig-Rapport

Betreffende de gebeurtenissen in de Gevangenis te ROTTERDAM, vanaf 10 Mei tot 23 Mei 1940.

Begin Mei werd aan twee vaste bewaarders en vier hulpbewaarders – de laatsten deden reeds eenige jaren regelmatig dienst – van Departementswege opgedragen den Heer Molenaar, Directeur van de toenmalige Strafgevangenis te AMSTERDAM, te vergezellen naar het interneringskamp Fort Ooltgensplaat. Hierdoor werd ik genoodzaakt onmiddellijk ander hulppersoneel, dus nog niet terzake kundigen, in dienst te nemen. Op den 10den Mei, 's morgens half vier, werden we uit onzen slaap gewekt door kanonschoten en zware dreunende slagen, welke later bleken door bommen te zijn veroorzaakt, welke op het vliegveld WAALHAVEN geworpen werden. We zagen gevechts- en transportvliegtuigen, granaten springen, vliegtuiggevechten, vliegtuigen vlamvend neerstorten en begrepen dat wij in oorlog waren, althans dat Nederland aangevallen was. Ik kleepte me onmiddellijk en spoedde met naar de gevangenis, waar een nerveuze spanning heerschte. Er waren als gewoonlijk slechts 3 bewaarders in den nachtdienst. Even wil ik opmerken, dat op 1 Mei, de Adjunct-Directeur van den Huisdienst benoemd was tot Directeur van het Huis van Bewaring te Utrecht, zoodat ik voor alles alleen stond. Ik verwachtte het ergste en dit werd bewaarheid. Het kanongebulder en de luchtgevechten namen hand over hand toe. Personeel kwam te laat in dienst, doordat sommige deelen der stad niet meer betreden mochten worden en de Maasbruggen bezet bleken te zijn door de Duitse troepen. Een der bewaarders, die in ROTTERDAM-Zuid woonde en zich kon legitimeeren, werd alsnog doorgang verleend. Later op den dag vroeg deze verlof om te trachten 't overmaassche te bereiken, omdat daar toen het brandpunt van den strijd lag, en te trachten zijn gezin in veiligheid te stellen, wat hem na een tocht met een roeiboot gelukte. Hem werd met zijn gezin zoolang huisvesting verleend bij een der bewaarders bij het gesticht. Een gevangene, later bleek dat een N.S.B. er te zijn, begon de rust ernstig te verstoren, daarbij trachtend anderen op zijn hand te krijgen. Om zulks te voorkomen werd hij naar de strafcel gebracht, waarna ik hem persoonlijk aanzegde, niet te zullen aarzelen, wanneer hij van daaruit zou trachten nogmaals de orde te verstoren, de strengste maatregelen te treffen, ter wille van de andere gedetineerden, ik had daarbij de geladen revolver in de hand-. Daarna veroorzaakte betrokkene geen last meer. De moeilijkheden met de levensmiddelenvoorziening begonnen direct. De bakker kwam niet, evenmin als de slager en de melkleverancier. Ik droeg onmiddellijk op, met het brood zeer zuinig te zijn en geen overgebleven eten, zooals gewoonlijk, bij de z.g.n. spoeling te doen. Ik wist natuurlijk niet hoelang de toestand zou duren en moest de levensmiddelenvoorziening zoo lang mogelijk in stand houden, gezien het Ministerieele voorschrift: "de gedetineerden mogen onder geen enkele omstandigheid worden losgelaten, met het oog op de burgerbevolking; mocht een deel der gevangenis slachtoffer worden van oorlogsgeweld, dan moeten de overlevenden zooveel mogelijk in de overblijvende gebouwen worden ondergebracht." De praktijk zou ook nu weer de theorie in 't ongelijk stellen. Ingevolge Ministerieele opdracht had ik indertijd reeds overleg gepleegd met den Burgemeester van Rotterdam, om, ingeval de gevangenis toch ontruimd moest worden, een ander gebouw daarvoor aan te wijzen. Men kon mij echter geen gebouw voor dat doel beschikbaar stellen. Gezien de ontwikkelingen der toestanden, was dit toch onmogelijk geweest. Met de beschikbare levensmiddelen, capucijners, boonen, erwten en het nog aanwezige brood werd gedurende de volgende dagen de voeding zoo goed mogelijk in stand gehouden. Er was voortdurend luchtalarm, zoodat het luchten der gedetineerden zeer gebrekkig, soms in 't geheel niet kon plaats vinden. Van tijd tot tijd klonken dreunende slagen van inslaande bommen en zag men menschen vluchten met have en goed uit geteisterde wijken. Zoo verliep de dag van den 10den Mei in zorg en spanning, terwijl de kanonnen in de richting van ROTTERDAM-Zuid en – West bulderden. Het personeel was voor 't grootste gedeelte aanwezig, en werd zooveel mogelijk in de gelegenheid gesteld thuis te gaan eten. Ingevolge voorschrift van het Departement van Justitie, om ingeval van oorlog of onrust de hulp van de gewapende burgerwacht in te roepen, trad ik in verbinding met deze instantie, meer speciaal met het oog op de bewaking van het buitenterrein. De eigen wacht werd tevens voor de nacht- en dagdiensten versterkt. De Burgerwacht kwam 's avonds op met ongeveer 12 manschappen onder een luitenant der Burgerwacht, een reeds bejaard man. De wacht zette posten uit op de door mij aangewezen plaatsen, terwijl een wachtwoord werd uitgegeven. Het bleek me al heel spoedig dat sommige leden al heel slecht met de behandeling van een geweer op de hoogte waren, terwijl een enkeling het betrekken van de wacht in het donker te machtig werd, en men van de betrokkene meer last dan gemak had. Des avonds hield het geschutvuur op, en klonken alleen nog enkele geweerschoten. Ik bleef dien nacht in het gesticht. Er liepen geruchten dat er in de binnenstad door muiters en

Hollandsche soldaten gevochten werd, doch dat de muiters uit de binnenstad werden verdreven en zich nestelden in de buitenwijken. Bij het lichtworden op 11 Mei begon den strijd opnieuw en donderden weer de kanonnen. Het gerucht liep dat de Mariniers-kazerne vanuit de lucht was gebombardeerd, hetwelk later waar bleek te zijn. Een hulpbewaarder, wonende in die omgeving bleef absent; later bleek omdat zijn huis reeds verwoest was en hij met zijn vrouw een goed heenkomen had moeten zoeken. Plotseling verscheen in den loop van den dag een auto met een Nederlandse Officier van Gezondheid voor 't gesticht. Hij bracht per auto eenige gevangengenomen lichtgewonde Deutsche soldaten. Allen konden loopen met uitzondering met uitzondering van één, die door het bewakingspersoneel naar binnen moest worden gedragen. Ik protesteerde bij den Officier van Gezondheid tegen deze opname, daar ik van meening was dat de soldaten niet in de Gevangenis behoorden. Ook belde ik daartoe nog het Hoofdbureau van Politie op, vanwaar ik hoorde dat een 30-tal gevangengenomen Deutsche soldaten ook reeds in het Huis van Bewaring was ingesloten. Mij werd gezegd: "Het is oorlog, de legerleiding beveelt en U hebt slechts te gehoorzamen". Ik had inmiddels ook getracht verbinding te krijgen met den Rechterlijke macht, in casu den Officier van Justitie, tevens lid van het College van Regenten over de Gevangenis. Het bleek me echter dat na den morgen van den 10den Mei niemand meer op de rechtbank aanwezig was; griffie-personeel noch magistratuur. Allen hadden een goed heenkomen gezocht. Ik heb den Officier van Justitie herhaalde malen aan huis opgebeld, doch kreeg geen gehoor. Mogelijk is 't, dat de verbinding reeds verbroken of geblokkeerd was. Evenmin kreeg ik gehoor bij den Heer Voorzitter van het College (inmiddels overleden), zoodat ik geheel op eigen initiatief was aangewezen en alle verantwoording alleen te dragen kreeg. Gedurende de vier oorlogsdagen liet niemand van het College evenmin als van de Rechterlijke macht zich zien of hooren. Ik kreeg geen enkele instructie voor de behandeling der Deutsche krijgsgevangenen en daar ik geen militaire opleiding genoten had, wist ik van de krijgswetten niets af. Ook in de gevangeniswetten en reglementen komt daarover niets voor, hetwelk logisch is, daar krijgsgevangenen nu eenmaal niet in de gevangenis behooren te worden ingesloten. Onmiddellijk gaf ik extra last, de krijgsgevangenen vooral goed te behandelen; ik zei o.a.: "denk aan je eigen jongens die soldaat zijn" Een herhaalde poging verbinding te krijgen met het Departement van Justitie in DEN HAAG mislukte, vermoedelijk doordat tusschen ROTTERDAM en DEN HAAG oorlogshandelingen plaats vonden. Daar ik niet wist waar de Deutsche soldaten vandaan kwamen en dus ook niet wist of ze gevisiteerd waren, werden ze bewaakt door een met een revolver gewapende bewaarder, terwijl ik hen de handen achter het hoofd liet samenvouwen, totdat de visitatie was afgelopen. Op één werd een groot vaststaand mes gevonden, overigens niets. Blijkbaar waren ze dus wel, doch onvoldoende gevisiteerd. De meeste mannen zaten echter onder het bloed van hun wonden, vol stof en vuil, zoodat ik last gaf, hun schoon gestichtsondergoed te verstrekken en reine gevangenis-bovenkleeding. Natuurlijk moest ik een en ander aan daarvoor aangewezen bewaarders, die zulks regelmatig deden, overlaten, daar mijn aanwezigheid overal geeischt werd. Het kleeden in gevangenisuitrusting had tweeërlei doel: In de eerste plaats een sanitaire en in de tweede plaats een veiligheidsmaatregel. Ik had nl. te zorgen dat de ontvluchtungskans zoo gering mogelijk was. Volgens de voorschriften is dit mijn goed recht. Den eersten dag zaten (in totaal 7 man) zij alleen, doch toen ze er mij om verzochten, bracht ik hen bij elkaar in de cellen, zoodat er tweemaal 2 en éénmaal drie bij elkaar zaten. Van luchten kwam zoo goed als niets terecht, door het telkens weerkerende luchtalarm. Wel had ik last gegeven hen vooral gezamenlijk te luchten, waarbij zij dan konden rooken. Later bleek me dat daar niets van gekomen is door de geschetste omstandigheden. Ook hun maaltijden waren dusdanig als de mogelijkheden me toelieten te doen verstrekken, o.a. dus koffie zonder melk. De soldaten veroorzaakten geen enkele last, en gedroegen zich rustig en gedisciplineerd, en stonden op goeden voet met het personeel. Genoemde 7 man waren niet allen tegelijk binnengebracht, doch ik meen eerst 5 lichtgewonden en daarna afzonderlijk nog eens tweemaal één, die door gewapende Nederlandsche motorrijders gebracht werden. De gestichtsdokter, door mij gewaarschuwd, nam de lichtgewonden terstond onder zijn behandeling. Ik was daarbij persoonlijk niet aanwezig; klachten heb ik daarover nooit vernomen. Bij het inbrengen der Duitschers werd door den Nederlandschen Officier van Gezondheid tevens gezegd, dat de gestichtsdokter hen verder moest behandelen. De gevechten in en om de stad namen in hevigheid toe. Soldaten liepen langs de huizen met geladen geweren in den aanslag, niemand mocht voor de ramen en alle ramen moesten gesloten blijven. Werd daaraan niet voldaan, dan werd er geschoten. Auto's met soldaten op de spatborden en bumpers doorkruisten de stad. Een enkele maal ging ik even thuis zien; van slapen kwam niets, terwijl ik de kleeding niet heb uitgehad. Het personeel, dat met een revolver vertrouwd was, - oud-militaire politie, mariniers en marechaussee – had ik een geladen revolver uitgereikt. In totaal ongeveer 7 stuks. In het geheel bezat het gesticht er naar ik meen 10, waarvan één onder berusting van den Directeur en één bij den Adj. Directeur van den Huisdienst (deze plaats was, zooals reeds gezegd, vacant). Ik kon dus al het personeel bij lange na niet bewapenen, en zou, al was dit mogelijk geweest, dat toch niet gedaan hebben, daar ik wist dat het personeel in ROTTERDAM of nog nooit had geoefend of slechts zeer weinig. De eerste stappen om daarin verbetering te brengen waren indertijd door mij daarvoor reeds gedaan, maar tot uitvoering was het door de aanstormende omstandigheden niet gekomen. Tegen den avond kwam er bericht op het bureau der Strafgevangenis, dat door de Politie "staatgevaarlijke lieden" in de gevangenis gebracht zouden worden. Op het bureau gaf men te kennen dat een en ander zonder schriftelijke opdracht van den Justitie-autoriteit niet mocht plaats hebben. Men stelde

mij met een en ander in kennis, waarna ik 't Hoofdbureau van Politie, hetwelk telefonisch nog niet geblokkeerd was, opbelde en inlichtingen vroeg. Een en ander bleek juist te zijn. Ik protesteerde tegen deze opname zonder eenige schriftelijke opdracht van Justitie-autoriteiten. Mij werd bruske gezegd: "U hebt ze maar te nemen, 't is nu Oorlog, de legerleiding beveelt en U hebt slechts te gehoorzamen. Anders hebt U zich voor de gevolgen te wachten". Later toen ik voor moest komen bij de Duitsers, wist de legerleiding bij monde van Kolonel Scharroo natuurlijk niets. Toen ik opmerkte, dat ik geen cellen genoeg had, zeide men daar o.a.: "Dan stop je ze maar bij elkaar, we hebben ze hier ook wel met 8 man bij elkaar zitten". Wat te doen? Zooals gezegd, verbinding te krijgen met het Departement van Justitie in Den Haag was me onmogelijk gebleken. College van Regenen noch Officier van Justitie had ik kunnen bereiken, noch lieten zich zien. De omstandigheden achterhaalden me, en een auto, onder bewaking van met helmen uitgeruste en karabijnen gewapende Politie mannen (Gemeentepolitie) reed voor en bracht mij, voor zoover ik me herinner, in den schemeravond ruim twintig mannelijke personen (het was de Zaterdagavond voor Pinkster). Allen hadden bagage bij zich, doch vanwaar ze kwamen wist ik niet. De lijst met namen der ingeslotenen kreeg ik van het Huis van Bewaring, waar ook reeds een aantal was ingesloten. Hierop bevonden zich alleen de namen, doch de lijst was door niemand ondertekend. Wie ik kreeg, moest ik door het vragen der namen bij de inschrijving zelf laten uitzoeken, daar velen van de lijst reeds in het Huis van Bewaring waren ingesloten. Intusschen woedde de oorlog in en om de stad voort. Een bewaarder, Pliester, was me in den loop van den dag komen vertellen, dat er vanuit een huis op den Noordsingel op hem geschoten was. Ik verwees hem naar de op den Noordsingel patrouilleerende Nederlandsche soldaten en zag even daarna, dat dezen met geweld een bovenhuis binnendrongen en drie mannen in hemdsmouwen naar buiten haalden en hen met de handen omhoog tegen den muur plaatsten. Het huis werd vermoedelijk doorzocht en de mannen gearresteerd. (Later liepen de Duitsers dit huis in en uit). Ik belde de politie over een en ander op, die me aanraade het personeel in burgerkleeding te laten gaan en komen, daar het niet vertrouwd was in uniform op straat te komen. Een en ander is ook zoodanig geschied. Zoo stond ik met enkele bewaarders en eenige ongeoeffende Burgerwachters tegenover een ruim twintig mannen, waarvan ik niet wist waarvoor ze kwamen, noch waarvan zij verdacht werden of waaraan ze schuldig waren. Alleen was gezegd "staatsgevaarlijk". Het leeken mij goeiede lieden, ook meer eenvoudiger waren erbij, voor zoover ik kon waarnemen in de schemerige gangen der gevangenis. Ik gelastte hun de handen achter 't hoofd te vouwen, mijn plicht moest ik doen. Wel zeiden enkelen, "We hebben niets bij ons", doch daar ze de overmacht op ons hadden, liet ik ze bewaken door 2 met revolvers gewapende bewaarders en 2 of 3 burgerwachters met geweer. Zelf bleef ik er steeds bij, opdat er geen ondoordachte dingen gebeuren zouden. Eén der mannen werd door de doorgestane ellende onwel en zakte in elkaar; ik liet hem een stoel geven, gaf hem een glas water, en heb hem laten rusten, totdat hij ingeschreven moest worden en gevisiteerd, hetwelk binnen door het daarvoor aangewezen personeel geschiedde. Persoonlijk ben ik niet bij het visiteeren en kleeden geweest. Om mijn verantwoordelijkheid voor ontvluchting zooveel mogelijk te dekken, gaf ik last hen allen in gevangenskleding te steken. Een en ander geschiedde op de daarvoor gebruikelijke plaatsen, nl. de badcellen in het souterrain. Daarna werden ze naar de cellen gebracht en liet ik allen afzonderlijk opsluiten. Hen op zalen onderbrengen was niet mogelijk, daar deze door criminele gevangenen bezet waren in vleugel A. De Deutsche soldaten en de "staatsgevaarlijken" zaten allen in vleugel C. Gelukkig maar voor mij, want vleugel A werd Dinsdag 14 mei geheel verwoest door het bombardement, en waarschijnlijk zouden allen den dood gevonden hebben. De dagen daarop bezocht ik allen eenmaal en had met sommigen een gesprek. Ik was wel steeds op alles voorbereid. Het eten voor de geïnterneerden was hetzelfde wat de gevangenen kregen, ander eten had ik niet. Ik begrijp volkomen, dat de geïnterneerden, die vermoedelijk nog nooit met de gevangenis in aanraking kwamen, veel dingen als een groote onaangenaamheid hebben gevoeld, doch dit is nu eenmaal aan het gevangenisregiem verbonden, en wordt natuurlijk door ons die er dagelijks in verkeer, niet zoo sterk meer aan gevoeld. De gestichtsgeneesheer bezocht hen allen ook, zooals dat voorgeschreven is. Bijzonderheden daarover zijn mij niet ter oore gekomen. In den loop van den dag kreeg ik plotseling bezoek van een militaire luchtwacht. Deze vertelde me van den watertoren in Kralingen te zijn gebombardeerd. Hij wilde nu een luchtpost vestigen op de centrale hal der gevangenis. Ik heb dit uitdrukkelijk geweigerd, daar deze gewapende soldaten zeker een doelwit zouden worden van de vijandelikheden en als gevolg de gevangenis met al zijn inwonenden. Hoewel de betrokkene aandrang bleef ik pertinent weigeren. Later bleek dat ze een post op het gebouw der Rechtbank hadden betrokken. Hier was alleen de conciërge aanwezig. Wie daar de toestemming gegeven heeft is me niet bekend. Op een der Pinksterdagen deed zich ook nog het volgende voor. Er vervoegde zich bij den Portier der Gevangenis een man, die een band van de luchtbescherming om zijn arm droeg. Hij had een waterleiding slang bij zich. Hij vertelde, dat hij vanuit de Zegwaardstraat of Bleyswijkstraat, dat weet ik niet precies meer, vlammetjes op een der vleugels had gezien. Ik zeide, dat dit niet mogelijk was, daar de kap van deze vleugels uit ijzer en steen bestaat. Hij hield vol, dat het waar was. Daar ik een en ander niet vertrouwde, vroeg ik hem zich te legitimeeren, hetgeen hij deed, door een bewijs als autobestuurder, met den naam Artz of Aartsen. Ik nam hem mee naar binnen en ging vervolgens, vergezeld van den huismeester Stolk en nog een van het personeel, met den luchtbeschermingsman naar buiten. Gekomen bij de luchtcellen, klonken er plotseling schoten, ik schat ongeveer 3 of 4. De projectielen sloegen tegen den muur van de gevangenis. Zij kwamen niet van een geweer, daarvoor

waren ze niet zwaar genoeg. We schrokken en vroegen aan den luchtbeschermingsman of hij hier soms meer van wist, doch hij ontkende ten stelligste. Dekking zoekende gingen we weer terug en attendeerden de wacht des avonds op deze omstandigheid. Direct heb ik de Politiepost aan den Bergsingel over dit voorval opgebeld en hoewel daar eerst niet veel animo werd betoond, kwamen er op mijn aandringen toch een aantal Politie mannen met helmen en karabijnen. Ik wees aan waar we stonden toen de schoten vielen. Er werd een met een karabijn gewapende agent bij de luchtcellen geplaatst, terwijl zich een aantal agenten naar de Zegwaardstraat begaf voor onderzoek. Van den afloop weet ik verder niets. Na deze affaire begreep ik, dat wanneer ik in de gestichtstuin liep, al meerdere malen uit de omliggende huizen geschoten was. Ook de huismeester Stolk (nu gepensionneerd) vertelde dezelfde ervaring te hebben. Zoo verliep ook de 2e Pinksterdag, terwijl het oorlogsgeweld doorging en zwarte rookwolken aangaven, waar zware branden woedden. Dien dag, 's avonds, werd door de Gemeentepolitie een autobus vol met dames, waaronder twee kinderen, gebracht. Ook dezen moest ik opnemen. Ik had met het oog op gemakkelijker controle de Bijzondere Strafgewangenis voor vrouwen laten ontruimen en de vrouwelijke gedetineerden uit deze afdeling ingedeeld in de gewone strafgevangenis voor vrouwen. De dames deelde ik mede, dat allen zooveel mogelijk bij elkaar op de zalen van de Bijz. Strafgewangenis voor vrouwen zouden worden ondergebracht. De vrouwen zijn geheel door het vrouwelijk personeel afgehandeld. Alleen het inschrijven geschiedde door een der heeren commiezen. De Adj. Directrice, Mevrouw van Oort, had hier de leiding. Ik deelde tevens mede, dat natuurlijk de beide kinderen bij hun moeders bleven. Het bleek me, dat er Hollandsche vrouwen bij waren, die me vertelden, dat hun mannen ook geïnterneerd waren. Verder waren er eenige Duitsche dames bij, waaronder, zooals me later bleek, Mevrouw Winter, de vrouw van de Duitsche Havencommandant in ROTTERDAM, die al 17 jaar in Rotterdam woonde. Ik stelde hen allen zooveel mogelijk gerust. Gewapende macht was niet aanwezig, met uitzondering van mezelf, die een revolver onder mijn kleeding droeg. De stemming was rustig en gelaten. Wanklanken werden niet gehoord. Allen deden rustig hun plicht. Daar ik in de mannenafdeling moest zijn, heb ik verder de insluiting rustig aan de leiding van de Adj. Directrice, Mevrouw van Oort, overgelaten, wetende dat deze in beheerschte, vertrouwde handen was. Ook dien nacht verbleef ik verder in het gesticht, daar ik niemand had om mij af te lossen. Wel heeft de Adj. Directeur van den Arbeid, de Heer Strasser, me zooveel mogelijk bijgestaan, doch daar deze buiten de gevangenis woont, kon hij niet steeds aanwezig zijn. Zoo verliep de nacht van 13 op 14 Mei. De zon scheen den anderen dag; het was een schitterende voorjaarsdag. 't Krijgsrumoer was wat verstomd, weinig luchtalarm. We verademden een weinig. Ik kon weer eens thuis zien, waar men de nachten op grondbedden beneden doorbracht. In het gesticht was alles rustig, hoewel de spanning voelbaar was. Zou vandaag de ontkenning van het drama komen? Het werd 12 uur, de moeilijkheden met de voeding waren nog dezelfde, doch honger was er niet, althans behoefde er niet te zijn. De kok deed wat hij kon met het beschikbare. 's Middags, ongeveer kwart voor één, weer luchtalarm. Ik was net even thuis voor de koffietafel. We zagen plotseling vliegtuigen zeer laagvliegend en hoorden in de nabijheid bommen inslaan. In de gevangenis klonk gehuil en ik was direct op mijn post. Verschillende gedetineerden begonnen op de deuren te slaan en er klonk glasgerinkel. Ik gaf last eenige malen in de lucht te schieten en maande aan tot rust. Plotseling een geweldige slag. Alles werd zwart om me heen. Het gebouw wankelde. Hulpgeschrei weerklonk. Toen de stofwolk was opgetrokken stond ik midden in het puin, met slechts een klein wondje zooals later bleek, aan het hoofd. Ik zag dat vleugel A geheel in puin lag. Omdat ik niet wist wat er verder zou gebeuren, de ringmuur aan één kant geheel om lag, de keuken verwoest was, waterleiding, gas noch elektriciteit meer functioneerde, gaf ik last de gevangenen, in vleugel B, (de meest gevaarlijke, door grote scheuren, eerst te ontslaan. Na de bominslag trachten eenigen van het personeel door paniek aangegrepen te ontkomen. Ik dwong hen te blijven, met de woorden: "Ik blijf, jullie ook". Snel werden de gevangenen uitgesloten; velen geheel over hun zenuwen heen. Het personeel met de particuliere kleeding belast, hielp zooveel het kon om de eigen kleeding uit te reiken. Meerdere gevangenen boden onmiddellijk hun diensten aan voor de redding der slachtoffers. De Duitsche geïnterneerde soldaten hielden zich rustig en ik ging hun zeggen, dat ik zoo spoedig mogelijk een ander, veiliger onderdak voor hen zou trachten te vinden. Om hen zoo op straat te zetten, daarvoor was de toestand veel te gevaarlijk. Evenzoo ging ik naar de geïnterneerden met de aanmaning rustig te blijven. Ik wilde nl. deze mannen niet gelijk met de gevangenen ontslaan, om hun eigen bestwil. Toen de gevangenen weg waren – dit duurde misschien ¼ uur – liet ik de geïnterneerden ook vrij en liet hun aanwijzen waar hun eigen kleeding in ontvangst kon worden genomen. Later is me gebleken, dat zoowel gevangenen als geïnterneerden niet alle hun eigen kleeding direct in ontvangst hadden genomen. Van de geïnterneerden boden ook meerdere hun hulp aan bij de redding. Het personeel, waaronder ook het bureau-personeel, was inmiddels reeds op de puinhoopen aan het zoeken naar de bedolven slachtoffers. De Adj. – Directrice had zich gelijktijdig met ontslaan der vrouwenafdeling belast. Daarmee heb ik me niet kunnen bemoeien. Later bleek, dat de Bijz. Strafgewangenis voor vrouwen, waarin ik de geïnterneerde vrouwen den avond tevoren had ondergebracht, ook door een bom, (doch schuin onderin) was getroffen. Het geheele gebouw was ontzet, de ringmuur gedeeltelijk vernield, mijn ambtswoning welke eraan grenst was ernstig beschadigd, ramen en deuren vernield. Gelukkig vielen er in de Bijz. Strafgewangenis voor vrouwen geen slachtoffers, ofschoon met later gerapporteerd is, dat de deuren der zalen met geweld losgeslagen moesten worden, om de geïnterneerde vrouwen uit te laten. De woning van de Hoofdbewaarster was verwoest,

even als de er onder gelegen strafcel en badcel. Ook in vleugel D, vrouwen-Strafgevangenis, vielen geen slachtoffers. / Inmiddels had ik op het bureau last gegeven, te trachten een beter onderkomen voor de Duitse soldaten te vinden. Het bleek me later – ik was daar niet bij – dat een afdeling Mariniers getracht had plaats te vinden voor deze soldaten, doch daar de geheele binnenstad in brand stond en de bevolking zeer opgewonden was, bracht men de mannen terug. Ik werd gewaarschuwd en liet de mannen weer insluiten, hun belovende, te zullen doen, wat ik kon. (/Dit is niet de waarheid, doch omdat het nog 1942 was, kon ik de waarheid niet schrijven) Verschillende personen konden met levensgevaar, hoewel gewond, vanonder de puinhoopen, welke meters hoog lagen, worden gered. Zij werden op brancards, welke in het gesticht reeds maanden voordien gemaakt waren, naar het “Eudokia” ziekenhuis en het Gemeente-ziekenhuis aan den Bergweg gebracht. De eerste dooden werden ook gevonden en in dekens gewikkeld, voorloopig terzijde gelegd. Het was een afschuwelijke toestand. Op een enkele plaats bevond zich een gevangene, geklemd tusschen de celdeuren en het tralievenster. De celdeur was naar binnen geslagen. Onmiddellijk zond ik iemand uit om een autogeensnijapparaat. De Heer Dupoun, eigenaar van een Constructiewerkplaats in de omgeving verscheen, die het traliewerk doorbrandde, waardoor de man gered werd. Toen bleek dat achter dezelfde celdeur nog een doode zat. Inmiddels kwamen er uit de omgeving meerdere mannen belangeloos hun hulp aanbieden. Het werk was echter levensgevaarlijk, in verband met nog steeds losrakende steenen en ijzerwerk. Toen achtte ik het oogenblik gekomen, te trachten iets voor de nog ingesloten Duitse soldaten te doen. Ik begaf mij naar het Politiebureau-Bergsingel en verzocht maatregelen te willen treffen. De stad had zich al overgegeven. Ik schrok toen ik buiten kwam; de geheele binnenstad één vuurzee. Langs de Singels lagen de menschen groot en klein, terwijl huis na huis in vlammen opging. Het was gloeiendheet op straat. De Politie heeft gezorgd, dat de Duitse soldaten door middel van de vrouwelijke Vrijwillige hulp, brood en melk kregen. Toen pas werd mij bekend in welk groot gevaar mijn huisgezin verkeerd had. Gelukkig waren allen gespaard. In het gesticht vertelde de huismeester mij, dat hij zijn vrouw veiligheidshalve onder in vleugel A had gebracht en zij bedolven was. Ook de Portier had zijn vrouw, dochter en zoon daar gebracht en ook zij waren bedolven. Evenzoo werd de ambtenaar kok –Declamy – vermist. Men man en macht werd doorgewerkt bij het licht van lantaarns en zaklampen. Staaltjes van moed en zelfverloochening deden zich daarbij voor, zoowel van de zijde der helpende burgers, als van de gevangenen en geïnterneerden. Hunne namen ken ik niet, wel heb ik deze menschen allen een briefje met een dankbetuiging ter hand gesteld, toen we niet meer konden doen. Van het personeel noem ik speciaal bewaarder Klaver, meesterknecht van der Werf, meesterknecht Nadort, Mej. Nouwen, opzichteres van den Arbeid. Hierbij doe ik niets te kort aan diegenen, die ik niet zag of noem. De familieleden van den huismeester en den portier waren nog in leven; we konden nog met hen spreken, doch de puinhoop was zoo groot en steen voor steen moest verwijderd worden. Eindelijk omstreeks 's nachts halfdrie, hadden we de slachtoffers bereikt, doch de drie vrouwen waren overleden en de zoon van 16 jaar leefde nog. Deze werd door mij persoonlijk met 4 gevangenen, nog naar “Eudokia” gebracht, doch helaas was hij den volgenden dag ook overleden. Daar nergens eenig levensteeken meer werd vernomen en het gevaar van verder instorten groot bleef, liet ik met bergen ophouden. Inmiddels sliepen op mijn bureau eenige leden van het personeel met hun gezinnen, die bij den ramp alles verloren hadden. Doodvermoeide gevangenen, die tot het laatst geholpen hadden, sliepen op de Collegiekamer en andere intact gebleven localiteiten. Ook ik ging even slapen ten huize van den Adj. Directeur van den Arbeid, den Heer Strasser, waar mijn gezin ook verbleef, daar mijn ambtswoning eerst hersteld moest worden. 's Morgens half zes was ik weer buiten, want ik moest nog plaats zoeken voor de Duitse gevangen soldaten. Gelukkig zag ik Duitse soldaten en vroeg naar hun Commandant. Men wees mij een Duitsch Officier, Majoor von Bock. Ik vertelde hem de situatie en hij ging mee naar de gevangenis. Voor de gevangenis kwamen plotseling eenige “Hollandsche” burgers met de groet “Heil Hitler”, die Majoor Bock wilden vertellen, dat er nog een groot aantal Duitschers in de gevangenis verbleef. Hij zond hen met een handgebaar weg. De Duitse soldaten werden uitgesloten, kregen eten en drinken, terwijl ze verzochten de gevangenisonderkleeding te mogen behouden, 't welk ik toestond. De soldaten gaven mij de hand en dankten voor de goede behandeling. Ook Majoor von Bock dankte me met een handdruk. Ik dacht er niet aan, dat deze aangelegenheid voor mij nog zoo'n beroerde nasleep zou krijgen. Ik had voorzoover ik wist mijn plicht gedaan en was tot het laatst op mijn post gebleven. Zoo stond ik in den morgen van 15 Mei voor de puinhoopen, wetende dat nog velen bedolven waren. Ook hoorde ik dat 4 gevangenen, die in gevangenskleding gevluht waren, op de Schiekade door Hollandsche soldaten waren doodgeschoten, de ongelukkigen. Ik wilde trachten technische hulp te verkrijgen, toen het eerste College-lid, in al die dagen, verscheen, Dokter Feisser, Directeur van de Gemeentelijken Geneeskundigen dienst, die de toestand zag en me beloofde zich direct met Burgemeester Oud in verbinding te zullen stellen, als ik me verder dan zelve wilde vervoegen bij den technischen dienst op het stadhuis. Ik hield een auto aan, welke mij daarheen bracht. Er kwam hulp in den vorm van zoogen, lijnwerkers van de Rotterd. Electriche-Tram, allen technische menschen met gereedschappen, en een geneeskundige hulpploeg. Ook verscheen er een groot aantal mannen van een Scheepswerf, in totaal ongeveer 120 man, welke welwillend door den eigenaar beschikbaar werden gesteld. De vrouwelijke Vrijw. Hulp voorzag al deze menschen van brood en melk. Zoo werd 9 dagen gewerkt, tot de laatste doode geborgen was, nl. de beambte kok Declamy. Voor de overleden vrouwen van het personeel, werden in

eigenbeheer lijkisten getimmerd, terwijl Mevr. Van Oort de Adj. Directrice de lijken aflegde en reinigde. De begrafenis had in allen eenvoud plaats, daarbij gevolgd door vele leden van het personeel, waaronder ondergeteekende. Alle geborgen lijken werden door mij persoonlijk herkend, voor zoover mogelijk. Deelen van menselijke lichamen werden op het gevangensterrein begraven met toestemming. In dekens gewikkeld brachten gereedstaande auto's de dooden, na eerst te zijn gereinigd, naar de begraafplaats "Crooswijk". Onderwijl kwamen familieleden van vermisten en dooden aan het gesticht en ik heb deze menschen zooveel ik kon te woord gestaan. Met inbegrip van leden van het personeel en hun familieleden meen ik, dat er 42 dooden en vermisten waren. De lijst hiervan berust bij de Strafgevangenis te Rotterdam. Na een dag of wat verschenen enkele College-leden, de President van de Rechtbank Mr. De Bie, ook de Officier van Justitie, Mr. Andringa, die wilde weer gaan insluiten. Z.E. had bepaald nog niet gehoord, dat de gevangenis gedeeltelijk ingestort en verder zwaar beschadigd was. Ik heb hem gezegd eerst maar eens te gaan zien. Toen hij dat gedaan had kwam hij me vertellen dat hij me voorloopig niet lastig zou vallen. Op een der dagen, terwijl de berging nog in vollen gang was, verschenen er Duitse Officieren, die me een verhoor afnamen over het opnemen der Duitse soldaten. Men vertelde mij, dat ik het Volkenrecht overtreden had. Ik heb precies verteld hoe alles zich had toegedragen. Den 23 Mei – 9 dagen na de ramp – werd ik plotseling gearresteerd door de Duitse Weermacht, en naar de Strafgevangenis te Scheveningen overgebracht. Ik verbleef daar van 23 Mei tot 11 Juli en werd in dien tijd eenmaal verhoord. Verder kreeg ik een Duitsch Officier als verdediger, een zeer vriendelijk man. Ik werd in de gevangenis door de Duitschers zeer correct behandeld en hoewel ik het verblijf zeer onaangenaam vond. Den 10 den Juli had de zitting van den Krijgsraad plaats. Overste Scharroo, de Commandant van Rotterdam, behoorde tot de getuigen, evenals de wn. Hoofdcommissaris Rombach en Commissaris de Jong. Verder leden der Duitse weermacht. Van Overste Scharroo, zoomin als van wnd. Hoofdcommissaris Rombach, kreeg ik den indruk van flinkheid. Zij trachtten de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven, hetwelk gebleken is, toen door mij getracht werd orders voor insluiting schriftelijk bevestigd te krijgen.

Den 11den Juli werd ik per auto naar de Strafgevangenis te ROTTERDAM gebracht, met den krijgsraad, welke den toestand ter plaatse opnam. De Voorzitter van den Krijgsraad, een overste, leidde op voortreffelijk objectieve wijze de zitting. Des namiddags 11 Juli kwam de verdediger aan het woord, terwijl ik persoonlijk mijn zaak ook nog mocht verdedigen. Nadat de Krijgsraad in raadkamer was gegaan, volgde in den namiddag mijn vrijspraak en onmiddellijke invrijheidstelling. Dr. J.S. Korteweg, Hoofd van het Gevangeniswezen, bezocht me direct den volgenden dag en ik ging met onbepaald verlof, hetwelk 5 weken duurde.

Ik meen U hier een getrouwe schildering te hebben gegeven van al het beleefde.

Aldus op ambtseed opgemaakt.

Mei 1942

Uw DW. ,

Oud-Directeur Strafgevangenis ROTTERDAM

Directeur Bijz. Strafgevangenis LEEUWARDEN

A.B.R. Jansen

DE VERHANDELINGEN.

De Directeur der B.S.G. A.B.R. JANSEN. Ik hoop U te hebben overtuigd, dat we hier doen wat menselijkerwijze mogelijk is, om de gedetineerden als maatschappelijke lieden aan de maatschappij terug te geven. Dat dit de gehele mens vergt, en deze werkring niet als "een baantje", doch als een werkring, waaraan men zich met hart en ziel dient te geven, gezien moet worden behoef ik U zeker niet te vertellen.

Verhandelingen BSL-oktober 1948

VERHANDELING over de Bijzondere Strafgevangenis te LEEUWARDEN. October 1948

Het "OUDE BLOKKUIS" te Leeuwarden, waaruit in de loop der eeuwen het " TUCHT- EN WERKHUIS" van de Provincie Vriesland ontstond, vervolgens "'s LANDS HUIS VAN OPSLUITING EN TUCHTIGING" en tenslotte de BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS VOOR MANNEN ", heeft, een geschiedenis, welke voor zover wij hebben kunnen uitvorsen, reikt tot de 15de eeuw. In die eeuw regeerde over deze gewesten, welke door twist en tweedracht verdeeld werden, de "DuitseKeizer Maximiliaan van Oostenrijk. De zware strijd tussen "Schieringere"en "Vetkopers", allen zonen van hetzelfde Volk woedde, met

kleine, op vrede gelijkende tussenpozen, reeds, van de 13de Eeuw af. Dit verdroot den Keizer, 'aldus de geschiedenis, en hij gelastte dé. Hartog van Saksen, de Friesen te vuur en te zwaard tot onderwerping te brengen, Na deze onderwerping, werden de Friesen gedwongen voor de Hertog van Saksen drie Blokhuisen (sterkten) te bouwen op eigen kosten, en wel te Staveren, Harlingen en Leeuwarden van de beide eerste is weinig bekend geworden, van, de laatste echter meer. Anno Domini 1499 zagen de hoge muren en torens dreigend neer op de haat en wraak zwerende bouwers, de Friezen. Graaf Willebrord, de Stadszide, bevond zich het Hoofdgebouw met twee spitse torens, terwijl de gevel versierd was met de Duitse Keizerlijke Adelaar, het Saksisch wapenschild voor de borst. Ook de Stadszide van Friesland, "Graaf Willebrord van Schaumburgh", de ontwerper der Blokhuisen, had zijn wapen in de gevel doen plaatsen. Bijgebouwen voor de kazernerij der soldaten, stallen, magazijnen, wachthuizen of kortegaarden werden aan de wallen en muren toegevoegd. Volgens de geschiedenis werden voor de bouw der Blokhuisen de door de Vetkopers afgebroken Stinsen der Schieringer Edelen gebruikt. Onder de grond bevonden zich kerkers, waarin de opstandige Friese Edelen werden opgesloten. Bij de laatste verbouwingen werden nog vele resten van oude funderingen aangetroffen. De eerste Maarschalk of Bevelhebber van het Blokhuis was tevens kanselier van de door de Hertog ingestelde "Raedt Provinciael". Naar de in de Provinciale Archieven aanwezige oorkonde noemt de Monnik Peter van Thabor: "Canselleer Doctoer Derick in beyden Reghten des Hertoghes Castelleyn te Leeuwarden opt groote bolwreck".

Uit de in de Provinciale archieven aanwezige oorkonden "Vries Charterboek" blijkt, dat de volgende personen achtereenvolgens bevelhebber waren van het Blokhuis,

- 1499 Doctoer Derick, Bevelhebber van het Blokhuis, Cansslier van de Raedt Provinciael.
- 1500 Het Canselierschap wordt overgedragen op Sigismund Phlur
- 1503 Hans van Grombach Kapiteyn oft Amptman van het Blokhuis, voor zijne Ghetrouwheyt door den Hertogh beloondt met eenige verbeurd verklaerde Goederen.
- 1509 Frits van Grombach, broeder des voornoemden.
- Hofmaer Schalck en de Bevelhebber opt groote Bolwerck.
- 1516 Gijsbert van Baecx Raet, Slptvooght van 't Blokhuis.
- 1517 Hans Barbier, Castelleyn deszelfs,
- 1561 spreken de Oorkonden van een nieuwe Bevelhebber van "'t Blokhuis", Jhr. Balthazar van Warbentsch uit Westphaelen, die Maarschalck was van deszelfs ende dese Vlaardighheyt lange tijdt bekleedde.
- 1564 Evert Ens, Luytenant van den Graef van Aremberg, in 1567 opt Blokhuis overleden.
- 1567 Segher, Heer van Groesbeecke, Ridder Maerschalck van 't Blokhuis. Gelijktijdig maakt het Charter melding van: "Aedriaen Potter als Burghtvooght of Castelleyn, vermoedelijk ondergeschickt aan den Ridder van Groesbeecke"
- 1571 Matthys Boom, Maerschalck van 't Bolwerck,
- 1572 Gerrit Blockzijl, Maerschalck van deszelfs, in, dit cyghen Jaer vervangen door den beruchten en beroemden Caspar de Robles.
- 1577 Jan van Mathenes de Wybisma, Llaerschalck van als voorsseght.
- 1580 Kommandeur Schagen, idem.

De zittingen van de "Raedt Provinciael vonden plaats in het oude Blokhuis. Op het voorplein, waar het aangeworven krijgsvolk geoefend werd, stond een schavot, dat behalve voornoemde Raedt, ook het "Malefaits- of Krijghsgericht" tot het voltrekken zijner vonnissen diende. Het ruwe krijgsvolk hinderde echter genoemde "Raedt" zodanig, "dat naar een ander onderkomen werd uitgezien. Na vele omzwervingen kwam het College Beentors in het ziekenhuis, van het Minderbroeders Klooster, dat tot dat doel verbouwd werd, terecht. Dit stond, waar nu ongeveer het Nieuwe Ritske Boelema Gasthuis aan de Tweebakmarkt staat, Ten slotte werd de nu nog bekende "kanselarij" aan de Tweebakmarkt gebouwd, welke na 5 jaren (A.o.Di.1571) gereedkwam en de 7de November 1571 plechtig in gebruik werd genomen door het "Provinciael Hof van Friesland". Zoals reeds gezegd, werd het voormalig Blokhuis, later "Tucht- en Werkhuis der Provincie Friesland". Een oude gravure vermeldt nog: 1754 "Het Hof Provinciael in Vriesland geeft twee gevangenen over aen den Militairen Rechter, na de vernietiging van 't Recht van Praeventie". We zien daarop de galg met de schandborden, het schavot, de geketende gevangenen, de beulsknechten met de galgetouwen, soldaten, het "Hof" met hun dames, burgers en arbeidersvrouwen en kinderen. De publieke terechtstelling lijkt vel een publieke vermakelijkheid. Een afbeelding van de Poort van het Tucht- en Werkhuis geeft diverse bijzonderheden, o.a. dat het gebouw in 1754 door brand werd vernield. Het was in 1755 herbouwd, en een inscriptie vermeldt in het Latijn, dat het uit de vlammen is herrezen, en de burgers van Friesland weer gerust kunnen gaan slapen, daar alle gespuis weer goed achter slot en grendel zit. Twee aan de voeten geketende gevangenen zijn aan 't verfhout raspen, vroeger een monopolie der gevangenen, vandaar de

naam "Rasphuis", zoals een gevangenis weleens genoemd wordt. Omstreeks 1797 bezocht John Howard, de bekende Engelsman, vele Tucht- en Pesthuizen op het vasteland. Omtrent het bezoek aan 's Lands Tucht- en Werkhuis te Leeuwarden staat er vermeld, dat hij daar onder meer spinnende vrouwen en kinderen aantrof. Vandaar, dat de Leeuwarder burgerij nog wel spreekt van het "Spinhuis". Verder blijkt uit John Howard's mededelingen, dat er ook mannen zaten, zelfs het menu van de gevangenis wordt vermeld, waaruit blijkt, dat "bier en genever" daartoe ook behoorden. Zo kunt U de nu bestaande moderne weverij in de Bijz. Strafgevangenis als een, voortzetting zien van de vroegere handspinnerij en weverij. Het "Tucht- en Werkhuis", in officiële stukken betiteld met de naam van "Huis van Opsluiting en Tuchtiging", werd in 1870 opnieuw verbouwd tot de "Bijzondere Strafgevangenis voor Mannen". Het "Bijzondere" is daarin gelegen, dat de straffen geheel of gedeeltelijk in gemeenschap worden uitgezeten. Wel moeten volgens de nog heersende wettelijke voorschriften de eerste vijf jaren cellulair worden ondergaan, doch in de praktijk vindt zulks bijna nooit plaats, tenzij' de gedetineerden zulks zelf op prijsstellen. Vroeger, d.w.z. voor 1890 werden de eerste vijf jaren in cellulaire gevangnissen doorgebracht. Omstreeks 1850 werden de eerste gevangnissen van dit type gebouwd. Toen werd nl. de strijd beslist tussen de voor- en tegenstanders van het systeem van eenzame opsluiting. Men zag nl. de vele schaduwzijden en de geestelijke besmetting van de toen heersende gemeenschappelijke opsluiting. Geen wonder, dat de voorstanders van het cellulaire systeem de strijd wonnen. Nu zien we weer het omgekeerde, doordat in de afgelopen jaren van oorlog en bezetting vele vooraanstaande Nederlanders kennis maakten met de Nederlandse gevangnissen. Een storm van verontwaardiging is losgebroken bij velen, die zich voordien over gevangnissen noch gevangenen bekommerden. Gelukkig zijn het nu hulptroepen geworden voor de melen, die dagelijks met het systeem in aanraking komen en wier stem jarenlang was als eene "roepende in de woestijn". Na de eerste vijf jaar eenzame opsluiting, bedoeld als "meditatie" werden de gedetineerden naar de B.S.L. in Leeuwarden overgebracht om daar do rest van hun straf in gemeenschap uit te zitten. Deze termijn gold vroeger zo onverbiddelijk, dat "celpsychose" een normaal verschijnsel was, en de gevangenisdirecteuren eigenlijk zoiets waren als 'Hoofdwaard'! uit de geschiedenis. Teneinde deze bezwaren te ondervangen en de belangen van de gedetineerden beter te kunnen behartigen het humanisme begon een beetje door te dringen -- werd in 1890 de B.S.L. uitgebreid met een cellulaire afdeling, waardoor het mogelijk werd hier de gehele straf volgens de wettelijke bepalingen te ondergaan, doch tevens excessen als aangegeven te voorkomen door tijdig ingrijpen in-overleg met de gevangenisarts. Hierdoor werd snel verplaatst naar de gemeenschap mogelijk. Tot voor kort was daarvoor echter nog steeds de toestemming achteraf van de Minister van Justitie nodig. Dat van een algehele gemeenschappelijke opsluiting in 1850 werd afgestapt, kan ik begrijpen, doch dat het nog tot 1924 moest duren alvorens Minister v. Heemskerk de bekende "mitigatie circulaire" liet uitgaan, is me onbegrijpelijk. Tot die tijd werd vastgehouden aan onbarmhartige voorschriften. Aan ontspanning en studie werd voordien zo goed als niets gedaan. Bezit van een ander stuk schrijfpapier dan het officiële was een overtreding. Eenmaal in de week pen en inkt voor het schrijven van een brief was alles, wat toegestaan was. Een stompje potlood was eveneens contrabande. Een krant, bij toeval in de gevangenis verzeild geraakt, bracht gewoonweg opschudding teweeg. Ondanks dit alles, wisten de gevangenen het nieuws soms nog eerder dan wij. Alleen de ongezonde belangstelling werd erdoor bevorderd. Belangstelling van buitenaf, behalve van de van ouds bekende "Vereniging tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen", was er zo goed als niet. Gelukkig is deze naam ook veranderd en beantwoordt nu meer aan het doel. Onder zulke omstandigheden begon ik voor ongeveer 30 jaren mijn loopbaan bij het gevangeniswezen na vooraf in 't vrije bedrijf werkzaam te zijn geweest. Het leven der gevangenen bestond uit werken, eten, slapen en in de vrije uren boeken uit de gevangenisbibliotheek lezen, welke vaak kwamen uit schenkingen of uit een of andere nalatenschap, nadat er eerst de goede boeken waren uitgehaald. Het was een grote ontgoocheling voor me, doch gelukkig heb ik in de loop der jaren vele veranderingen en verbeteringen kunnen helpen bevorderen. Na de eerste wereldoorlog groeide de belangstelling voor het gevangeniswezen. De reclasseringsraden ontstonden, het stelsel "gevangenisbezoekers", door vele Directeuren met lede ogen aangezien, werd ingevoerd. Dit maakte de gevangenis tot een glazen kast, waardoor al het lelijke en kleinzielige zichtbaar wordt. In 1924 verscheen de reeds genoemde mitigatie-circulaire van Minister Heemskerk, waardoor aan gevangenen bij goed gedrag en ijver verschillende gunsten toegestaan konden worden. Ten gevolge hiervan verdween veel van het starre en stugge en werd de gevangenisstraf dragelijker. De beperkte gemeenschap voor bepaalde doeleinden werd ingevoerd. Van de vrijheid beroofd zijn is immers het ergste dat een mens kan overkomen, waartoe dan nog meer kwellingen!? "Tuchten" noemde men dat. Lezingen mochten worden gehouden, lessen gevolgd, vakonderricht worden gegeven. De gevangnissen, althans de grote, werden fabrieken. Zo ging het in opgaande lijn, totdat de Duitsers ons land overvielen en we tot de Middeleeuwen terugkeerden. Voor het hulpverlening aan de gevangenen, door De Duitsers gearresteerd, geraakte ik voor de tweede maal in S.D.-handen, en verkreeg zodoende bij de theorie ook de praktijk van 't gevangenzitten. Na in Aug. 1945 mijn taak weer te hebben hervat, hebben ree hier eerst de misere van de internering der N.S.B.ers meegemaakt, nadat zij verwerkt was, kwam het probleem der politieke zwaargestraften aan de orde, waarvoor Leeuwarden de eerste stoot moest opvangen.

De huisvesting was hier toentertijd als volgt:

- 1ste. De Cellenafdeling, waarin tevens arbeid werd uitgeoefend:
- 2de. 10 verblijfszalen en zaaltjes van verschillende capaciteit, waaronder één bestemd voor de crimineel-levenslang gestraften, die, naar de gemeenschap overgeplaatst, tot voor kort geheel van de andere bevolking afgezonderd werden gehouden.
- 3de. Werkzalen!

Kleermakerij, één zaal, Weverij, 3 zalen, Meubelmakerij 3 zalen, Drukkerij 1 zaal, Zetterzetterij1 zaal, Zadelmakerij 1 zaal.

Verder een eenvoudige werkplaats voor enige timmerlieden en een eenvoudige smidse. De in gemeenschap verblijvende gedetineerden sliepen in het z.g. alcovegebouw, waarin elke gevangene 's nachts in een uit ijzervlechtwerk bestaande alcoof werd opgesloten. In de loop der jaren waren de zalen op de begane grond reeds tot werkplaatsen en magazijnen voor arbeid ingericht.

Dit alcovegebouw was een zeer onaangename, koude slaapgelegenheid 't Is me soms een raadsel voorgekomen, hoe men tot dergelijk ondingen kwam, licht en lucht, die gelukkig niets "kosten", ontbreken geheel tot voor kort aan deze gevangenis. Om nu het probleem van het opnemen van een zo groot aantal zware gestrafte politieke gedetineerden te helpen oplossen, stelde ik voor de ijzeren altoven uit te breken en van de aldus verkregen ruimten verblijf- tevens slaapzalen en werkzalen te maken. Eveneens om de verblijf zalen der Criminelen tevens tot slaapzalen in te richten. Hier werd dan het stelsel gesepareerd slapen geheel opgeheven. De afzondering bij nacht zou dus afgelopen zijn. Keuze was er niet, zodat het Dep. v. Justitie met het voorstel accoord ging. Om overdag voldoende ruimte te hebben op de verblijfszalen, adviseerde ik om in plaats van ledikanten kooien te maken, d.w.z. hangmatten zoals ook door schepelingen gebruikt worden. Het D.v.J. ging ook hiermede accoord. De hangmatten worden 's morgens afgenomen en netjes opgeborgen, zodat er een ruime zaal ontstaat, waarin zo nodig ook nog gewerkt kan worden. In het alcovegebouw is ook ons ziekenhuis ondergebracht het kan zeker de toets doorstaan van vergeleken te worden met een dergelijk inrichting van een kleine provinciestad! De zolders van het alcoofgebouw, welke vroeger niet gebruikt werden, zijn nu tot werkzalen, bibliotheek en school ingericht. Het is jammer, dat de bezoekers de oude toestand niet bekend is, want dan zou het grote verschil en de enorme verbetering nog sterker spreken. Alles wat tot nog toe verbouwd en verbeterd is, is door gedetineerden eigenhandig gedaan. Dit alles op te sommen zou te vervoeren, doch er is een geweldig stuk werk verricht en nog zijn bezig. Deze wijze van uitvoering kost natuurlijk ook geld, doch welk een kapitaal zou er nodig geweest zijn, als het door particulieren gemaakt had moeten worden en waar zou men de vaklieden vandaan hebben moeten halen? Ik ben overtuigd, dat veel dan bij 't oude gebleven zou zijn. Op alle zalen zijn toiletten aangebracht met waterspoeling en overal enige wasbakken. Alles is "Centraal" verwarmd en electrisch verlicht. Daken zijn afgebroken en opnieuw gebouwd, septic tanks onder de grond aangelegd. Het is tevens een pracht werkobject voor alle mogelijke vaklieden, die een vak of onderhouden, of aan het leren zijn en dus straks bij ontslag de handen niet verkeerd hebben staan. Het gebrek aan ruimte heeft gelukkig ook het cellulaire systeem in de kerk verdrongen en de beruchte hokjes -- voor elke gevangene_ één - doen verdwijnen. Mag ik U wijzen op de mooie preekstoel, het nieuwe altaar, het betonnen balkon, de prachtige lichtkronen, gemaakt uit de wielen van het oude celrijtuig (gevangeniswagen).

Hoeveel leed hebben deze wielen gedragen!

Het luchten in de z.g. luchtcellen behoort ook tot het verleden. Ook zij, die nog cellulair verblijven, luchten nu gemeenschappelijk of op de ruime binnenplaatsen, waar tevens balspelen en vrije orde--oefeningen gedaan worden door hen, die zich daar vrijwillig voor opgeven. Het grootste deel der cellen is op eenvoudige wijze van dubbel zo grote ramen voorzien en waar mogelijk van blank glas. De beruchte 'TON' is in een aparte wc geplaatst. Veel van het enge en ergerlijke is daardoor verdwenen. Met de rest zijn we aan 't verbouwen. Op de binnenplaats hebben 's zomers openluchtconcerten plaats van het eigen zangkoor en eigen muziekgezelschap, aangevuld met concerten van gezelschappen uit de vrije maatschappij. Van de afgebroken luchtcellen zijn de stenen afgebikt en gebruikt om op dezelfde plaats een modern fabriekje te bouwen*. De timmerfabriek is nog in aanbouw en reeds onder de kap, alles door gedetineerden gebouwd. Op de binnenplaats tussen gevangenis en Huis van Bewaring vindt U de revisie-afdeling voor auto's. Ook de stoffering dezer auto's wordt eventueel vernieuwd evenals het lakwerk (spuiten), De drukkerij, is uitgebreid met een boekbinderij. Alle werk is ingericht om zoveel mogelijk arbeids efficiënt te zijn, waardoor eenieder, zo hij wil, het vak vanaf de eerste handgrepen kan leren... U zult echter zien, dat ook de modern techniek niet is vergeten. Iedere gedetineerde, die geen vakkennis bezit, kan zich die eigenmaken, zo de wil daartoe aanwezig is, waarbij de theoretische opleiding niet vergeten wordt., Voor de intellectuelen is passend werk gevonden door het organiseren van cursussen in talen en techniek, literatuur onder leiding van het onderwijzend personeel. De lessen worden grotendeels in de vrije tijd en avonduren gegeven, zodat onze onderwijzers altijd bij toerbeurt ook 's avonds aanwezig zijn.

De gevangenen gaan nu om 10 uur nm. ter ruste

Voor de niet- of weinig ontwikkelden is gelegenheid gegeven het Middenstandsdiploma te halen. 60 van de 61 deelnemers slaagden dit jaar met goede en heel goede cijfers, Dit examen is in de stad afgenomen zonder enige stoornis. Ook behaalden meerderen andere diploma's. In 1947, werden ongeveer 100 mannen lid van de diverse kerkgenootschappen zonder dat daartoe enige aansporing nodig was. In 1948 was dit aantal ongeveer 50. Het ligt in mijne bedoeling de vakopleiding officieel erkend krijgen door b.v., ten overstaan van gedelegeerden het Ambachtschool, diploma uit te reiken, of het las-diploma. De dominee geeft eenmaal per week catechisatie en de Pater geeft de leer van de catechismus. Verder heeft de dominee een "Kadercursus", waarvoor veel animo bestaat. Vanzelfsprekend is er Zondags Rooms -Katholieke en Protestantse kerkdienst. De bijwoning daarvan is voor lidmaten verplicht, maar ook al zou deze vrij zijn dan zou het bezoek zeker nog bevredigend blijven. De eerste maal had de kerkelijke bevestiging zonder enige moeilijkheid, plaats in een kerk in de stad (onze kerk was toen nog niet gereed). De kerkelijke bevestiging vindt steeds plaats in het bijzijn van familieleden en is een grote plechtigheid. De criminele, noch de politiek met levenslang gestraften vormen, een aparte categorie, gelukkig maar, urenlang was dit een aparte kwelling, die door Minister v. Maarseveen op mijn gefundeerd betoog werd afgeschaft. Hulde aan deze Staatsman eens te willen luisteren naar een Gevangenis Directeur, waardoor het zware lot van deze gedetineerden aanmerkelijk verbeterd is. Tot op heden is deze maatregel een succes gebleken ie zijn. In de gevangenis lezen allen een dagblad, liefst streekblad; het abonnement mag door de familie betaald werden. Zonodig mogen boeken uit de stads-, Provinciale- en Universiteitsbibliotheek geleend worden. Ik hoop U te kunnen overtuigen, dat het in de B.S.G. te Leeuwarden met het geestdodende tuchten gedaan is. 't' Is een levend geheel, een fabriek, een werkgemeenschap, waar met, ambitie gewerkt wordt tot nut en heil van de gedetineerden en de maatschappij. De meeste gedetineerden zeggen: "Directeur, we komen tijd te kort:"

Zo moet het zijn en blijven. Van alles wat hier vervaardigd wordt, hoop ik U een beeld te kunnen geven: Er is wel voor enige honderd duizenden guldens gefabriceerd! U zult vragen, "Hoe is de verhouding tussen politiek en crimineel-gestraften" Deze is goed en de invloed van de eersten op de laatsten zeer gunstig. De politieke en criminelen werken gezamenlijk., doch verblijven apart. Moeilijkheden hebben zich niet voorgedaan, U zult zich ook afvragen, wat er gebeuren moet, als de politiek-gestraften, verdwenen zijn. In de eerste plaats duurt dat nog lang, gezien het grote aantal levenslange gestrafte politieke en verder heb ik de volgende gedachte gehad over de geheel nieuwe opzet hier. Wanneer toch overal de gemeenschappelijke opsluiting regel wordt, kan het odi.um van de B.S.G Leeuwarden vervallen.

- 1ste kan iemand met een straf van enige jaren, die elders niet in zijn vak geplaatst kan worden, naar Leeuwarden gezonden houdt dan zijn vakbekwaamheid tot nut van zichzelf, zijn gezin en de maatschappij.
- 2de kan iemand zonder vakkennis, die graag een vak wil leren., naar Leeuwarden gezonden worden,
- 3de kan door de grote opnamecapaciteit te Leeuwarden misschien elders een gesticht, dat niet aan behoorlijke eisen voldoet, opgeheven worden. De kosten van de modernisering zijn dus ook, voor de toekomst goed besteed, Nog wil ik opmerken, dat zij, die serieus studeren, op speciale zalen zijn ondergebracht, waar 's avonds stille heerst. Steeds is leiding bij de studie aanwezig.

Het mooiste zou ik vinden:

- 1ste beperkte gemeenschap voor hen, die dit gaarne willen. Dus gezamenlijk werken en in rusttijd alleen verblijven in een tot kamertje ingerichte cel
- 2de beperkte gemeenschap voor hen voor wie we zulks beter achten, dus eventueel ook tegen hun wil,
- 3de geselecteerde gemeenschappen met een klassenstelsel. Als de bezetting minder groot is, zouden op enige zalen speciale eenmanskamertjes kunnen worden ingericht; waardoor de beperkte gemeenschap aanzienlijk kan worden uitgebreid.

Gaarne wijs ik erop, dat slechts weinig disciplinaire straffen meer behoeven te worden opgelegd. De meeste vloeiden voort uit het rookverbod, doch nu de gelegenheid tot roken aanzienlijk is uitgebreid, zijn hiermee de desbetreffende overtredingen sterk teruggelopen. Thans mag buiten de werkuren op de zalen gedurende, de gehele dag gerookt worden. Het is dan voor eenieder zaak zijn rantsoen tabak over de betreffende periode zo goed mogelijk te verdelen...

Verder merk ik op, dat de 'vrijheidsstraf' het straffende element is en men de gedetineerden verder zo maatschappelijk mogelijk dient te verzorgen en behandelen. Eerst dan is het mogelijk hen als gemeenschapsmensen in de maatschappij te doen terugkeren. Dit geleide vroeger op niets.

Het aantal vakken, dat hier nu beoefend wordt, is:

- 1ste. Smeden, bankwerken, draaien, fraisen, schaven (machinale ijzerbewerking)
- 2de. Timmeren, ijzerbewerking
- 3de. Weven + voorbereiding.
- 4de. Drukken en zetten.
- 5de. Boekbinden.
- 6de. Meubelmaken en stofferen.
- 7de. Zadelmaken.
- 8ste. Autorevisie.
- 9de. Schoenmaken.
- 10de. Kleermaken.
- 11de. Rietvlechten.
- 12de. Administratie voor Centraal-Bureau-Statistiek.

Ten slotte nog dit. In verband met het aftreden van H.M. Koningin Wilhelmina en de troonsbestijging van H.M. Koningin Juliana, is de feestweek hier op een zeer passende en plechtige wijze gevierd. Vooral de rede van onze nieuwe Koningin werd onder ademloze plechtige stilte beluisterd. Omdat de gratie zou tegenvallen, na alles wat daarover geschreven was en verkeerde illusies gewekt waren, besloot ik een massaal bezoek te organiseren, waarbij drie of vier familieleden aanwezig mochten zijn. Dit had plaats in de kerk, telkens twee zalen gedetineerden met de bezoekers(sters). Een versnapering mocht meegebracht en ter plaats genuttigd worden, in zes dagen, -telkens van 2 tot half 5, zijn de bezoeken- verwerkt. Het zijn echte feestdagen geworden, ook voor ons, met veel dankbare gezichten en harten. Vele brieven getuigden hiervan. Moeilijkheden of knoeierij deden zich niet voor en het ligt in de bedoeling dit op daartoe geëigende tijdstippen te herhalen. Beter viermaal per jaar zo'n bezoek dan iedere veertien dagen op de gewone manier. De mensen voelden zich weer in het maatschappelijk verkeer opgenomen. Het zangkoor zorgde telkens voor enige nummers; de ontroering was duidelijk zichtbaar. Het slot van de feestweek was een toneelavond op ons eigen toneel met eigen krachten, waarna allen spontaan op verzoek van een der gedetineerden het 1ste en 6de couplet van het Wilhelmus zongen, hetgeen ons aller zeer aangreep. Ik hoop U te hebben overtuigd, dat we hier doen wat menselijkerwijze mogelijk is, om de gedetineerden als maatschappelijke lieden aan de maatschappij terug te geven. Dat dit de gehele mens vergt, en deze werkring niet als "een baantje", doch als een werkring, waaraan men zich met hart en ziel dient te geven, gezien moet worden, behoeft ik U zeker niet te vertellen.

De Directeur der B.S.G. A.B.R. JANSEN. Bron: archief kleinzoon Bauke Mulder.

DIRECTEUR H.S. BORN

De heer Born begon zijn loopbaan in 1943 tijdens de tweede wereldoorlog, eerst op de administratie. Een aantal van u zullen ongetwijfeld de verhalen nog wel kennen, echter niet iedereen is in de periode lid geweest van P.O.V. Justitia en zullen daardoor het begin of eind van deze historische en indrukwekkende verhalen niet helemaal hebben meegekregen.

H.S. Born

Oud-directeur Huis van Bewaring Leeuwarden. In de jaren 1992 tot en met 2000 verschenen in ons P.O.V. Justitia-blad NORMAAL regelmatig de verhalen TWEEMAAL LEVENSLANG geschreven door de heer H.S. Born, oud-directeur van de Blokhuispoort. Hij vertelt hierin over de tijd dat hij hier werkzaam was. De heer Born begon zijn loopbaan in 1943 tijdens de tweede wereldoorlog, eerst op de administratie. Een aantal van u zullen ongetwijfeld de verhalen nog wel kennen, echter niet iedereen is in de periode lid geweest van P.O.V. Justitia en zullen daardoor het begin of eind van deze historische en indrukwekkende verhalen niet helemaal hebben meegekregen. De laatste jaren kreeg ik veelvuldig het verzoek om deze verhalen eens in een boekvorm uit te willen geven. Toen het doek van onze Blokhuispoort was gevallen en de sluiting een feit was, heb ik de heer Born gevraagd of hij zich hierin kon vinden en hij reageerde zeer positief. Dat de verhalen de mensen nog steeds aanspreekt, blijkt wel uit de belangstelling. Hennie Schuil

TWEEMAAL LEVENSLANG

Het was een koude winterdag in het jaar 1942. Achteraf bezien een van de koudste zo niet de aller-koudste dag van deze eeuw in ons land. Om precies te zijn: het was dinsdag 27 januari 1942 toen ik voor de eerste maal mijn stappen zette in het gebouw aan het Blokhuisplein, dat toen officieel de Bijzondere Strafgevangenis werd genoemd. Al verscheidene jaren liep of fietste ik daar voorbij, maar merkwaardigerwijs was het bijzondere aan deze instelling eigenlijk nooit tot mij doorgedrongen. Het Blokhuisplein werd eerder vereenzelvigd met het Stadsziekenhuis – met op de eerste verdieping die groot uitgevallen ruit van de operatiezaal – dan met de gevangenis, die toch vele malen groter was. Mijn HBS-diploma had ik in de zomer van 1940 behaald, toen de Duitse bezetters koud zich in de Friese hoofdstad hadden genesteld. Sindsdien had ik enkele kantoorbaantjes versleten. Niets van permanente aard, maar in de niet zo florissante financiële omstandigheden van die periode waren mijn eerste verdiende guldentjes zeer welkom geweest. Zoals gezegd, op 27 januari 1942 bij een temperatuur van minus 17 graden overdag (de Elfstedentocht was een week eerder gehouden) begon mijn loopbaan bij justitie, die ruim veertig jaar zou duren. Via de 1e poort met nog geen hek maar zware deuren aan de binnenzijde, liep men langs de in een halve cirkel geplaatste luchtkooien ter linkerkant naar de 2e poort. In die tijd was daar een centrale punt van de bewaking gevestigd. Tussen 2e en 3e poort bevond zich het zgn. “straatje van Noordhoff”: het klinkerpad aan beide zijden door middelen van manshoge metalen schermen met idem toegangsdeuren de beide “plaatsen” aan het oog onttrok. Aan de zuidzijde was de ziekenplaats, aan de noordzijde de luchtplaats voor levenslangen. In het midden van deze luchtplaats stond een fraaie metalen pomp. De keuken was toen aan de zuidzijde direct naast de 2e poort gevestigd, alwaar kok Brandsma de scepter zwaaide. Naast de 3e poort was de opgang naar de administratieafdeling op de 1e etage, mijn domein voor de komende tijd. Het directeursbureau, nog vóór de verfraaiing, die later door directeur Jansen zou worden doorgevoerd, kan ik mij uit die eerste tijd niet herinneren. De toenmalige directeur Noordhoff (juist: de naamgever van het straatje!) heb ikzelf nooit ontmoet. Hij was permanent met ziekteverlof en werd per 1 mei 1942 opgevolgd door de heer Jansen, die vóór de oorlog hoofd van de arbeid was geweest en toen woonde in het pand Keizergracht/hoek Druifstreek. Jansen kwam uit Rotterdam, alwaar hij als directeur van de gevangenis aan de Noordsingel de voor de Maasstad zo desastreuze meidagen van 1940 had meegemaakt. Het verhaal wil, dat hij en de directeur van de Rotterdamse dierentuin zeiden gemeen te hebben hun bewoners uit de kooien te hebben moeten vrijlaten in de oorlogsdagen van mei 1940.

Wel kreeg ik te maken met de adjunct-directeur, de heer Marcus Zondag. Met voornaam, omdat zijn broer ook ergens in Nederland gevangenisdirecteur was. Ik herinner mij Zondag als een wat houderig figuur, die regelmatig zijn handen en voeten kwam warmen bij de forse kolenkachel, die in het midden van de administratie prijkte. Deze adjunct-directeur, die ook het Huis van Bewaring (nu: A-vleugel) beheerde, moest toen al af en toe opdraven in het burgerweeshuis aan het Zaailand (op de plek, waar thans de Waterleiding Friesland haar kantoren heeft). Uit dat weeshuis waren de wezen geëvacueerd naar de Nieuwestad en hun plaats was ingenomen door de Duitse Sicherheitspolizei, die in begin 1942 – zij het op veel bescheidener schaal dan later – gebruik maakte van een celruimte in het Huis van Bewaring. De heer Zondag placht dan te zeggen, dat hij in elk geval een tientje bij zich had gestoken “voor de kantine” voor het geval hij zou worden gearresteerd. Het derde lid van de directie van de heer Willemse, die niet in een dienstwoning woonde zoals Noordhoff en Zondag, maar in een woning aan de P.C. Hooftstraat. Hij voerde de rang commies-ter-directie en was de comptabele. Een aardige maar erg nerveuze man, die veel later zijn Justitieloopbaan zou besluiten als directeur in Arnhem. De eerste maanden van mijn diensttijd in de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden, nu 50 jaar geleden, vielen in een tijd van de grote beroering in de wereld. De Duitse legers rukten nog steeds op in

de Sovjet-Unie (o.a. bij Leningrad), de Jappen bezetten Indo-China, Malakka, Singapore en uiteindelijk ook Nederlands Oost-Indië (slag in de Javazee), Wavell en Tommel streken in de hete Afrikaanse woestijn en het gloednieuwe Duitse slaagschip Bismarck ging ten onder in de golven van de Atlantische Oceaan. En de druk van de Duitse bezetting in ons land werd steeds meer voelbaar. Al deze gebeurtenissen werden elke ochtend tijdens de (surrogaat)-koffiepauze binnen de administratie uitvoerig “besproken door een groepje “deskundigen. Behalve de heren Faas en Droogsmā, de ouwe jongens” daar, waren ook present de hoofdonderwijzer Jan Arie Schilt, de magazijnmeester Jan Bouma en dikwijls ook de werkmeester van de kleermakerij Becherer, lid van de buiten werking gestelde dienstcommissie. En regelmatig verscheen daarbij ook een gedetineerde, n.l. de ex-reservekapitein van het Nederlandse leger van den Heuvel. Deze was veroordeeld door het zgn. Vredesgerechtshof, een nationaalsocialistische uitvinding met als procureur-generaal de beruchte NSB’er Van Genechten. Van der Heuvel deed zijn intrede in Leeuwarden vrijwel gelijktijdig met mij. 8 jaar gevangenisstraf was zijn deel wegens het neerschieten van een NSB’er op 13 mei 1940. Met behulp van kaarten op het administratiebehang en bijbehorende vlaggetjes werd uitvoerig de militaire situatie in de wereld geanalyseerd. Kwam onverwachts een niet-ingewijde binnenlopen, dan was plotsklaps het onderwerp van gesprek het boeken van luttele bedragen op zakgeld dan wel eigen geld van Van der Heuvel met bestudering van het omvangrijke rekening-courantboek. Het bijhouden van dit boek, dat elk kwartaal afgesloten diende te worden, werd mijn taak en dat heeft mijn rekenvermogen voor mijn hele leven danig in positieve zin beïnvloed, nu nog steeds merkbaar tijdens het klaverjassen. De administratieruimte bevond zich tussen het archief en het kantoor (pijpenla) van de hoofdopzichter, hoofd van de arbeid. De arbeid was in die dagen het alleenzigmakende in het leven der gedetineerden. Recreatie, ontspanning, sport, radio op cel, dat alles was nog niet uitgevonden. In Leeuwarden was de kleermakerij het omvangrijkst met o.a. een werkzaal daar, waar later de recreatiezaal kwam, nu inmiddels “oude recreatiezaal”. Er waren liefst vijf kleermakers/personneelsleden werkzaam, t.w. de heren Becherer, Boven, Steen, Ale de Jong en H.J. de Jong. Deze laatste, die vóór mijn komst een tijdje op de administratie had geassisteerd, werd op 11 april 1945, vier dagen vóór de bevrijding van Leeuwarden, met een aantal andere verzetsmensen door de Duitsers bij Dronrijp doodgeschoten. Verder was er de luidruchtige weverij/annex bomerij met de werkmeesters G.W. Klein Langenhorst en Ten Have en ook de meubelmakerij met de werkmeester J.D.J. Meyer. Gedetineerden werkten op een der werkzalen of in hun eigen cel; verscheidene cellen waren dan ook voorzien van een naaimachine. Ten slotte werden op cel ook enveloppen geplakt, o.m. voor de girodienst, dit alles onder toezicht van de werkmeester O. Smeding. Het elke maand berekenen van de arbeidslonen aan de hand van door de werkmeesters ingevulde werkboekjes, behoorde eveneens tot mijn taak.

Het inschrijven van nieuw binnengekomen gedetineerden vergde weinig tijd: het gemiddelde was destijds twee per maand! Immers, alleen zij, die een gevangenisstraf van meer dan vijf jaren hadden gekregen, kwamen in aanmerking voor plaatsing in deze bijzondere strafgevangenis. In de laatste maanden van 1942 kwam daarin een drastische verandering, maar daarover later meer. Onwillekeurig, na 50 jaren terugkijkend, vraag je je af, welke de verschillen in het gevangenisleven van toen en nu zijn. Bij de beantwoording van die vraag wil ik niet stilstaan bij het verschil in benadering van de gedetineerde, noch bij de (on)mondigheid van hen. Iedereen kan zelf wel nagaan, dat er van enige overeenkomst nauwelijks sprake is. Waarover ik wel iets wil zeggen is de sfeer, de atmosfeer.

Destijds was de praktijk “ton op cel”

Niet opmerkelijk, aangezien ook heel wat woningen in de goede stad Leeuwarden nog voorzien waren van een privaatton. De “tonneman” was een dagelijkse verschijning in de stad. Ton-op-cel betekende, naast het ontbreken van het latere “toiletten” op de ring, een speciale, laat ik het noemen, geur door de beide cellenvleugels, die werd veroorzaakt door desinfecterende vloeistof, creoline, waarmee de tonnetjes werden voorzien na te zijn geleege en gereinigd. Dit laatste geschiedde door de huisdienstploeg, op elke ring geassisteerd door zgn. hulpreiniger. Deze ontving daarvoor een weinig vorstelike toeslag op het arbeidslon van – naar ik meen - 2½ cent per dag. Op de karren werden des morgens de tonnen vervoerd naar een der stortplaatsen, waar ze werden geleege, gereinigd en van creoline voorzien, het zgn. kiepelen. Daarna gingen ze retour cel. Die doordringende geur hing er altijd en overal, behalve in het kantoorgebouw gelukkig. Totdat de gemeenschappelijke was/toiletafdelingen werden gemaakt, duurde deze praktijk noodgedwongen voort.

Ketelhuis

Een ander aspect was de centrale verwarming, in de vleugels aanwezig en aldaar gestookt in elk twee ketels van formaat op het vlak. Deze ketels, alsmede die in het centrale ketelhuis (achter de huidige keuken) werden gestookt door een gedetineerde. In de oorlogsjaren was dat Jan Roelofsen (reg.nr. 554) die er toen al circa 25 jaar detentie op had zitten. Hij slofte in een hoog tempo door het gebouw en werd eigenlijk beschouwd als een vierderangs ambtenaar. Zoals u zult begrijpen waren kolengruis en -stof alom present. Ook in de dienstvertrekken, waar kolengestookte grote kachels stonden, die door diverse gedetineerden werden bediend. In de administratieafdeling was daarmee belast Cees Slob (reg.nr. 803) een vriendelijke man die ook zorgde voor koffie

en thee (surrogaat natuurlijk). De aardewerk kopjes en schoteltjes konden na breuk niet worden aangevuld: het was immers oorlog. De heer Faas kon Slob tot wanhoop brengen als hij gokte, dat een kopje, vanaf de plm. 2 meter hoge archiefkast niet zou breken. Meestal gebeurde dat wonderlijk genoeg ook niet: ze waren dan ook van vooroorlogse kwaliteit! Het bewakingspersoneel was streng hiërarchisch georganiseerd. Aan het hoofd stond de huismeester, in de wandeling “majoor” genoemd. Zo’n 50 jaar geleden was dat de heer G. Busser, een kwieke man, al op leeftijd, die niet te beroerd was om na enig opjutten door Faas en de zijnen even in een pilaar op het kantoor te klimmen of een handstandje op een schrijfbureau te maken! Onder hem functioneerden de hoofdbewaarders, oftewel brigadiers. Ik herinner mij de heren Hofstede, Lunshof en Nannen. Zij woonden allen –verplicht- in dienstwoningen aan de nog niet gedempte Keizersgracht. De huismeester en de brigadier/dienstmaker resideerden in het kantoor onder de 3e poort. Een bewaarder had aldaar in de openlucht overdag permanent een post. De bewaarderswacht (naast de kaderkamer) was meestal goed gevuld met reserveposten, want het systeem van afknijpdiensten was nog niet uitgevonden. Indien de directeur dat nodig vond, werden hulpbewaarders op arbeidsovereenkomst in dienst genomen. Onder hen waren ook steeds enkele zgn. zondagsbewaarders, die naast hun gewone werkzaamheden (bv. Bakker) op zondagen nog een als bewaarder dienstdeden. Hulpbewaarders werden per uur betaald en door de meesten van hen werden lange dagen ‘gedraaid’; werkweken van 70 uren waren geen uitzondering!

Hulpbewaarder

De oudste hulpbewaarder in die oorlogsjaren was de heer Dirk Tombal. Hij was in mijn ogen al een oude man en bezat een grote witte snor. Vroeger was hij, net als mijn grootvader, in Leeuwarden sigarenmaker geweest, maar wegens gebrek aan tabak in die jaren kon in dat beroep geen droog brood meer worden verdiend. De heer Tombal begroette mij steevast met “dag jongeheer!”. Waar blijft de tijd, nietwaar? Hij kwam vrij plotseling te overlijden en werd met korps eer begraven. Een grote begrafenisstoet door de straten van Leeuwarden naar de begraafplaats. Ik weet dat dit toen grote indruk op mij maakte. De volgende keer iets over de grote veranderingen die in de laatste maanden van 1942 en begin 1943 hun stempel zouden gaan drukken op het leven in de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. In het laatst van het jaar 1942 werd het duidelijk dat grote delen van de Hollandse westkust op last van de Duitse bezetters zouden moeten worden ontruimd: de bevolking moest worden geëvacueerd, hun huizen met de grond gelijk gemaakt, tankgrachten gegraven. Zo ontstond b.v. tussen Den Haag en Scheveningen een niemandsland en werd gesproken van de “Vesting Scheveningen”. In het verband van mijn verhaal is van belang dat de bevolking van de Haagse gevangenis (uitgezonderd het Huis van Bewaring aan de Casuaristraat) moest verhuizen naar elders. En zo kwam het dat in november/december 1942 de gehele populatie van de Bijzondere Strafgevangenis ’s-Gravenhage in Leeuwarden werd ondergebracht. Deze gedetineerden waren kortgestrafte oudere mannen, die op grond van hun leeftijd de straf in gemeenschap mochten ondergaan, net als de langgestraften in Leeuwarden na de eerste vijf jaren detentie. Het behoeft geen betoog, dat deze evacuatie het systeem, zoals dat in Leeuwarden werd gevoerd en dat al enigszins verwaterd was (geen rechten, maar voorrechten, die verdiend konden worden) volkomen deed verloederen. Zo’n honderd extra bewoners, in onze ogen allen oude mannetjes, kwamen binnen onze muren en veroorzaakten grote veranderingen: huisvesting, voeding (alles was immers gedistribueerd), medische dienst, bewakings-, arbeids-, en administratief personeel. Behalve de gedetineerden kwamen n.l. ook geëvacueerde personeelsleden over en zelfs een heel arbeidsbedrijf, n.l. de drukkerij onder leiding van werkmeester J.F. Weijtze. Deze Haagse invasie zorgde natuurlijk voor veel spanningen onder het personeel. Spanningen waren er overigens toch al. De anti Duitse gevoelens waren onder het personeel zeer algemeen, maar er was een enkele uitzondering. Deze uitzondering, de hulpbewaarder J.V., zorgde ervoor, dat vier bewaarders enige tijd door de Duitsers werden opgesloten: zij hadden in de bewaarderswacht duidelijk hun mening verkondigd over de “Führer en de toehorende pro-Duitse collega had dat even “doorgegeven” aan de beruchte Sicherheitspolizei! En hij kon uiteraard daarvoor niet ontslagen worden; dat gebeurde pas bij de bevrijding in april 1945. In de loop van 1942 werd bovendien duidelijk, dat in de Nederlandse gevangenis onvoldoende plaatsruimte was voor door de Nederlandse rechter veroordeelden. Vele inrichtingen waren immers gevorderd voor hen, die door de Duitsers waren gearresteerd, terwijl de “normale” economische criminaliteit aanzienlijk toenam. De zwarte handel bloeide, clandestien slachten was aan de orde van de dag, de “economische rechter” deed zijn intrede en het aantal lopende vonnissen nam schrikbarend toe.

Ook toen al, dus

Men ging over tot het instellen van werkkampen voor met name economische delinquenten: één in Oost-Groningen en één nabij Utrecht (fort Spijkerboor): later volgden nog meer. Daarnaast –en dat was uiterst ongelukkig- werd kamp –Ommen voor hen bestemd. Dit uit 1920 daterend kamp was in 1941 door de Duitsers overgenomen en ingericht voor Joden, maar dat plan ging niet door. Toen in 1942 daar Nederlandse economische veroordeelden werden ingesloten, bleek er als gevolg van nationaalsocialistische invloeden en Duitse leiding (Werner Schwier, een ex-paardenslager die zich Herr Doktor liet noemen, was

de commandant) een ware concentratiekampmentaliteit te heersen, die vele slachtoffers eiste. Al deze zaken, die natuurlijk niet in de onder censuur staande pers aan de orde werden gesteld, veroorzaakten veel onrust, ook in de Leeuwarder gevangenis.

Het alkovengebouw, tot dan toe alleen als nachtverblijf dienend, werd nu ook overdag bevolkt: woonzalen voor de kortgestraften, terwijl beneden, naar het arbeidsmagazijn, de overgekomen drukkerij werd geplaatst. Ten slotte nog iets over het beheer van de inrichting. Het was voorgeschreven, dat dit beheerd werd gevoerd door het College van Regenten. De directeur was dus eigenlijk slechts een zetbaasje, ondergeschikt aan het College. De secretaris van het College (een nevenfunctie) hield regelmatig zitting daar, waar tot voor een paar jaar de familie Schuil woonde. Boven de ingang 1e poort bevond zich de zgn. regentenkamer, waar het College bijeenkwam. Correspondentie met het Ministerie van Justitie voerde het college, niet de directeur. Mijn eerste arbeidsovereenkomst (januari 1942) was dan ook getekend door de voorzitter en de secretaris van het College van Regenten. Naarmate de Duitsers meer insluitingen doorvoerden in het huis van bewaring, taande de interesse van de heren regenten. Zij kwamen steeds minder vaak, lieten de zaken over aan de directeur, maar toen zij in april 1945 weer kwamen opdagen werd hen de toegang geweigerd door de toenmalige directeur, de heer A. Jansen. Hij had in de moeilijke oorlogsjaren de kastanjes uit het vuur mogen halen en werd zelfs gearresteerd; hij verbleef geruime tijd in het concentratiekamp Amersfoort en keerde werkelijk uitgemergeld terug. Deze moede beslissing jegens het verouderde systeem van regenten werd gelegaliseerd door het Ministerie van Justitie, maar pas officieel bij het invoeren van de Beginselenwet 1953. De colleges werden toen opgeheven en vervangen door de nog steeds bestaande Commissie van Toezicht. Een volgende keer iets over de rol van het huis van bewaring in oorlogstijd, speciaal in Leeuwarden. Zo'n 50 jaar geleden waren uit personeelsoogpunt bezien het Huis van Bewaring (nu A-vleugel) en de Bijzondere Strafgevangenis (nu B-vleugel) volledig gescheiden. Alleen de directie was gemeenschappelijk. In die tijd bestond de bezetting van de administratie van het H.v.B. uit welgeteld één persoon, de heer Albert Folkers. Zijn zoon Folkert zou na de bevrijding ook in dienst komen als hulpklerk – op – arbeidsovereenkomst. Deze zoon zullen velen van u wel kennen: hij was o.a. in Leeuwarden adjunct-directeur en later directeur van het H.v.B. Bergerhout in Alkmaar. Hij liet zich later Frits noemen en maakte furore als toneelspeler en –regisseur bij P.O.V. Justitia. Vader Dolkers was afkomstig uit Groningen, hij had de rang van commies en had geen gemakkelijke taak in het H.v.B., speciaal toen de Duitsers daar steeds vaker entree hadden. Uiteindelijk kreeg hij assistentie van een nieuwe man, Adriaan van Elst, een al wat oudere man. Hij woonde Achter de Hoven en speciaal de briefcensuur werd zijn taak.

1942-1945

Over de gang van zaken in het H.v.B. in de jaren 1942-1945 kan ik uit eigen ervaring heel weinig vertellen. Een enkele maal, als er een razzia dreigde op jonge mannen (zij moesten in Duitsland werken) of op radiotoestellen (die verboden bezit waren!) deden mijn collega Nico Oeloff (een paar jaar ouder dan ik) en ondergetekende 's nachts dienst in het H.v.B. Wij waren veilig voor de razzia's, wij sliepen in de regentenkamer op strozakken en verleenden zo nodig 's nachts assistentie op de administratie, als daar tientallen lieden door de Sicherheitspolizei werden gedumpt. Jawel nachtdienst door de administratie, kom daar nu eens om! Maar de aanleiding was natuurlijk uiterst bedroevend. U zult begrijpen, dat het principe "een man per cel" in die tijd in het H.v.B. geen stand kon houden. In de BSG werd wel gehandhaafd, maar daar verbleef het grootste deel van de mensen toch al "in gemeenschap", op verblijfszalen. Als ik 't goed heb zaten soms wel 6 of 7 man in het H.v.B. op één cel, ook 's nachts uiteraard. De nachtdienst van de bewaking was in eigen hand. Pas na de bekende "overval" in december 1944 deed de Landwacht zijn intrede voor toezicht op het doen en laten. Deze Landwacht was een groep nationaalsocialistisch denkende lieden van een twijfelachtig allooi. Zij droegen jachtgeweren en werden dan ook spottenderwijs Jan Hagel genoemd. In het H.v.B. stonden zij onder leiding van een oudere Duitse Feldwebel.

Ontsnapte arrestant

Eens (ik meen in begin 1943) ontsnapte een voor de Duitsers belangrijke arrestant, Van de Linde genaamd, 's nachts uit het H.v.B. Hoe? Heel eenvoudig: een hulpbewaarder, Klaas Boxem, had nachtdienst, hij verliet met Van de Linde het pand en doken beiden onder. Dreigende represailles bleven gelukkig uit, misschien mede, omdat een der dienstdoende collega's van Boxem, een uit Den Haag afkomstige geëvacueerde man was, die bekend stond om zijn nat.soc. sympathieën. Hij had niet goed op zijn collega gelet! De "preventieven", voor wie het H.v.B. toch in feite bedoeld was, vormden een steeds kleinere groep bewoners. Uiteindelijk (eind 1944) werden zij overgeplaatst naar een etage van de BSG, een situatie, die tot begin 1946 heeft geduurd. Verschillende personeelsleden van het H.v.B. hebben in die laatste oorlogsjaren zich verdienstelijk gemaakt door het geven van inlichtingen en het doorgeven van briefjes aan verwanten van door de Sipo opgepakte Nederlanders. In het geheim natuurlijk, omdat bij bekend worden ervan zij zelf "achter de deur" dreigden te verdwijnen.

De gestichtsarts

Ook de rol van de gestichtsarts Bearda Bakker, een felle anti-Duitser, is in deze erg belangrijk geweest. Mishandelingen bij het

verhoor door de Sipo (Gründmann cs.) en aanhang (ook Nederlanders deden mee, zoals Lammers en Sleyffer, evenals een groep Resisten, Belgische nat. socialisten) vonden binnen het H.v.B. niet plaats. Daartoe werden de slachtoffers gebracht naar het Burmaniahuis of het weeshuis aan het Zaailand. Zij kwamen vaak 's avonds laat in deerniswekkende toestand terug. Nog een enkel woord van onze Haagse bazen in die oorlogsjaren. Bij afwezigheid van de ministers (zij waren immers in Londen) werden de departementen geleid door de secretarissen-generaal. Er waren "goede" en er waren ook "slechte". Tot die laatste categorie mocht ook zeker de s.g. van Justitie gerekend worden, nl. de nat. socialist prof. Schrieke. Het hele departement werd in 1943 geëvacueerd vanuit Den Haag en kwam terecht in Apeldoorn. Voor het gevangeniswezen waren slechts heel weinig ambtenaren werkzaam. Ik herinner mij de namen Kortweg, Erdman, Barnelveld en Beerta. Veel meer waren er geloof ik ook niet.

De criminaliteit

De criminaliteit rijst de pan uit, zo lijkt het heden ten dage. Inbrekers, tasjesdieven, fraudeurs, zwartrijders en autokrakers: we lezer er iedere dag over in de krant en het doet ons pas wat, als we zelf het slachtoffer zijn geworden. Alleen de "grotere" zaken krijgen speciale belangstelling, zoals de ontvoering van gefortuneerde heren, roofovervallen met dodelijke afloop en kindermoorden. Driemaal staan zulke zaken in de schijnwerper: als ze plaats vinden, als de daders veroordeeld worden en als deze daders uit de gevangenis ontsnappen of bevrijd worden. In 1943, toen ik één jaar in justitiedienst was, kwamen dergelijke misdrijven minder vaak voor dan tegenwoordig. Buiten beschouwing gelaten natuurlijk hetgeen door of namens de bezettingmacht werd uitgespookt. De straffen waren zo'n 50 jaar geleden over het algemeen hoger dan nu en de daders pasten tezamen in één enkele gevangenis, nl. de bijzondere strafgevangenis Leeuwarden. Zo ontmoette ik onder de bewoners van "ons" gebouw verschillende lieden, wier strafzaak voor de nodige beroering had gezorgd. Ik wil enkele memoreren.

Lijk zonder hoofd

In 1939 werd bij Terschuur (tussen Nijkerk en Barneveld) een koffer gevonden, waarin zich het lijk van een vrouw bleek te bevinden, ik meen zonder hoofd. Uiteindelijk kwam men erachter, dat het ging om de vrouw van een hofmeester bij de Mij. Nederland, een scheepvaartbedrijf met o.m. passagiersschepen op de lijn Amsterdam-Batavia (nu: Djakarta). Op Java werd deze hofmeester gearresteerd en hij bekende ten slotte de misdaad. Onder registernummer 957 trof ik hem, P.L. Koorens, in Leeuwarden aan.

Maring

Enkele jaren eerder was een in Amsterdam wonende Duitser, Maring geheten, tot levenslang veroordeeld omdat hij, leidekker zijnde, zijn compagnon op de toren van de Majellakerk in de hoofdstad een zetje zou hebben gegeven met dodelijke afloop. Het bestaan van een riante verzekering, die beide compagnons op elkaars leven hadden gesloten, wekte argwaan. Hoewel hij bleef ontkennen kwam ook hij in ons grote boek onder nummer 805. In de oorlogsjaren dacht hij wel gauw vrij de kunnen komen op grond van zijn nationaliteit, maar de bezetters waren niet geïnteresseerd.

Emmanuel Polak

Dat waren wij –vreemd genoeg- ook niet in het lot van een Amsterdams mannetje van Joodse afkomst, Emmanuel Polak. Hij was de dader van een zedenmisdrijf, dat de geschiedenis inging als "de moord in het bananenpakhuis". Slachtoffer was een joods meisje, Sara Beugeltas. Deze Polak, ook bekend als nummer 868, overleefde als enige van zijn familie de uitroeiing door de Duitsers van het merendeel van de Joodse bevolking van Amsterdam en wel, omdat hij levenslang had gekregen.

De bende van Oss

Er was in de jaren vóór de oorlog in Noord-Brabant een groep criminelen actief, die bekend stond als "de bende van Oss". Na bloedig treffen met de politie kwamen zij voor de rechter en hun bestemming werd...Leeuwarden. Vader, zoon en oom De Bie, enkele Van Galens, Van Bernes en Hendriksen zorgden voor Brabantse inbreng binnen onze muren. Zij waren niet steeds eensgezind, dat bleek meer dan eens. Onderlinge vechtpartijen kwamen regelmatig voor en soms werden meningsverschillen uitgevochten achter stellingen op de kleermakerij met ook wel doorslaggevende argumenten als zware Rijksstrijkijzers! De latere prof. Nagel heeft in zijn beginjaren een verhandeling geschreven over deze "bende van Oss", waartoe hij vele malen een bezoek aan Leeuwarden bracht.

Moord op de pastor van Geysteren

Tenslotte bracht ook de dader van de geruchtmakende moord op de pastor van Geysteren (een dorp aan de Maas nabij Venray) vele jaren aan het Blokhuisplein door. Al deze lieden en nog veel anderen kwam ik hiertegen en het lezen van hun strafdossiers, waaruit ik uittreksels moest maken, maakte veel indruk op mij. Speciaal ook wegens de meestal aanwezige foto's van de slachtoffers, die aan duidelijkheid niets te wensen overlieten. Het mag dan niet verwonderlijk heten, dat ik in de beginjaren van

mijn Justitiediensttijd weinig mededogen voelde met gedetineerden. Later werd er duchtig aan mij geschaafd, o.m. door hooggeleerde heren van het Criminologisch Instituut bij de R.U Utrecht, en toen ging ik uiteindelijk alles wat meer relativeren.

Geen rechten, wel plichten en soms gunsten

In de oorlogstijd bestonden er voor gedetineerden geen rechten, wel plichten en soms gunsten. Zo was de voorwaardelijke invrijheidstelling afgeschaft. Ieder diende dus zijn volle straf tijd uit te dienen. Voor langgestraften was er evenwel wel de regel van afslag van straf tijd". Indien de helft van de straf tijd was verstreken mocht de directeur bij het Dep. Van Justitie eenmaal per jaar een voorstel tot strafvermindering indienen; zo'n voorstel werd vrijwel altijd gehonoreerd. Op de lijst kwam men echter alleen als er sprake was van goed gedrag in de inrichting gedurende het afgelopen jaar. Kenden wij na de oorlog, toen de V.I. weer was ingevoerd, de zgn. VI-bidders (immers: V.I. was toen geen algemene regel maar een voorrecht dat verdiend moest worden). In de jaren '40 – '45 deden de daarvoor in aanmerking komende hun best op hun best om op de jaarlijkse afslaglijst te komen. Ik meen, dat 6 maanden afslag per jaar toen het maximaal haalbare was. En natuurlijk bleven de 10 á 15 levenslangen verstoken van deze gunst.

Bekende Friezen

Onder de langgestraften bevonden zich in die jaren ook enkele Friezen. Die vind je overal, nietwaar? Wie ik niet heb mogen ontmoeten was de befaamde Yje Wykstra, die in Grootegast vier marechaussees had gedood. Hij was in december 1941 overgebracht naar een inrichting in Woensel, toen het Rijks Krankzinnigen Gesticht geheten. Hij is daar spoedig overleden, maar zijn naam kwam nog vele jaren voor in onze omvangrijke rekening-courantboeken omdat er geen bestemming was voor zijn nalatenschap, een klein geldbedrag.

Herinneringen

Zoals u weet schrijf ik in deze rubriek iets over hetgeen ik mij nog herinner uit mijn eerste justitie jaren, zo'n vijftig jaar geleden.

Wij leefden toen in de oorlogstijd met alle narigheid van dien. Op de dagelijkse gang van zaken was dit uitdrukkelijk te merken. Zo waren alle personeelsleden (plm. 120 man) ingedeeld bij de luchtbescherming. Bij luchtalarm –en dat gebeurde nogal eens, vooral 's nachts- werd van ons verwacht, dat wij ons naar de gevangenis spoedden, vrouw en kinderen thuis achterlatend. En dit al of niet per fiets met meestal geen rubberbanden over de duistere straten van Leeuwarden.

L.B. Gevangenis

Extra voorzichtigheid was geboden bij het passeren van de Leeuwarder grachten wegens het ontbreken van straatverlichting. In 't bijzonder de (toen nog niet gedempte) Keizersgracht was niet van gevaar ontbloot, zoals menig Duitse militair tot zijn schade heeft ondervonden. Wij waren voorzien van een fraaie zwarte helm, een witte armband met opdruk "L.B. Gevangenis" en een legitimatiebewijs, waaruit bleek, dat wij bij de gevangenis werkten. Soms werd iemand bij controle de Duitsers "verhaftet". Meestal klonk het sein "veilig" al voor we het gebouw bereikten en dan dus gauw rechtsomkeert. In de gevangenis had ieder een taak toebedeeld gekregen, waarvan de belangrijkste was het post vatten op een der zolders met een schep en een berg zand. Dit tegen de eventuele brandbommen, begrijpt u? een geluk, wat wij onze daadkracht (?) nimmer hebben behoeven te bewijzen! De distributie was voor iedereen een probleem, maar in het bijzonder voor hen, die niet in de gelegenheid waren de karige rantsoenen clandestien wat uit te breiden. Zoals de gedetineerden b.v., wier vier maaltijden niet veel verder gingen dan het voorkomen van de hongerdood. Wie kantinegeld had verdiend kon daarvoor niet veel kopen, hooguit in het seizoen wat fruit. Sigaretten van het oorlogsmerk "Consi" werden per stuk verkocht. Bij het luchten konden ze worden opgerookt, want in de cel, de zaal en de werkplaats was roken streng verboden.

Arbeid en studie

De arbeid voor gedetineerden was vóór de oorlog altijd centraal geregeld geweest door middel van een jaarlijks zgn. plan-van-arbeid. Deze arbeid had een drieledig doel, nl. tijdsdoding, vakonderricht en het drukken van kosten van de overheid. Vrijwel alle arbeid stond immers ten dienste van de Rijksoverheid, zoals de PTT, de rechterlijke macht en het gevangeniswezen. Vooral bij een wat langere detentietijd was het aspect vakonderricht niet onbelangrijk. Zo herinner ik mij een der Ossenaren, die zich had ontwikkeld tot een verdienstelijk kleermaker. Na zijn ontslag kreeg hij onmiddellijk werk, doch na korte tijd veranderde hij zijn beroep in groenteboer. Verspilde energie door het arbeidspersoneel, lijkt het wel. Ook door zelfstudie in de beperkte vrije tijd werden soms verbluffende resultaten bereikt, rekening houdend met de geringe faciliteiten. De verplichte arbeidstijd voor veroordeelden bedroeg immers 56 uur per week, maar het ontbreken van recreatie, radio en uiteraard televisie, leverde toch nogal wat vrije uren op, terwijl het licht bij studenten nog weleens na 22.00 uur een extra (half) uurtje mocht blijven branden. De zelfstudie werd georganiseerd en begeleid door de hoofdonderwijzer, de heer J.A. Schilt. Deze markante figuur, die gewend was geen blad voor de mond te nemen, had ook de leiding over de bibliotheek, waarbij werd geassisteerd door een gedetineerde,

genaamd Muhlenbruch. Ook was er regelmatig een “hulponderwijzer” in dienst. Als zodanig is in Leeuwarden begonnen o.a. de heer J. Storm (zoon van bewaarder K. Storm), die zijn justitielooftbaan enige jaren geleden afsloot als adjunct-directeur in een der inrichtingen in het oosten des lands. Eén der meest succesvolle studenten onder de gedetineerden was ongetwijfeld de man, als nummer 859 in ons grote boek ingeschreven, die het presteerde tijdens de detentie accountant te worden. Na zijn ontslag heeft hij nog vele jaren een accountantsbureau in Leeuwarden gehad.

1943

In 1943 werd het druk in onze inrichting. In het huis van bewaring uiteraard doordat de Duitsers steeds meer insluitingen eisten, maar ook in de bijzondere strafgevangenis. Hier deden kortgestrafte jongeren hun intrede na de oude mannetjes” uit Scheveningen in 1942. Het betrof n.l. de bevolking van de koepelgevangenis in Haarlem, die plotseling door de Duitsers was gevorderd.

De particuliere arbeid

Naast de bestaande vakarbeid (kleermakerij, weverij, meubelmakerij en drukkerij) kwam daardoor steeds meer zgn. particuliere arbeid aan bod. De Hoofdmoot daarvan werd gevormd door het enveloppenbedrijf: het vouwen en verpakken van enveloppen, in het bijzonder voor de Postcheque- en Girodienst. Werkmeester was de heer O. Smeding, die zijn taak zeer contentieus verzorgde en elke maand zijn handen vol had aan het invullen der werkboekjes, die ik daarna moest verwerken. Deze tak van arbeid leverde een geringere beloning voor gedetineerden op dan de vakarbeid, een bron van steeds weerkerende ongenoegen. Aan het eind van het oorlogsjaar 1943 was het duidelijk, dat de oorlog niet meer zo lang zou duren. Dachten wij tenminste. In Rusland kraakte de Duitse linies, op acht september wat het Italiaanse regime na de geallieerde invasie ingestort en Mussolini had slechts dankzij de Duitse valschermjagers het vege lijf (tijdelijk) kunnen redden. De invasie in Frankrijk leek op handen en wij waren optimistisch gestemd. Eind juli 1943 bezocht ik mijn familie in Amsterdam-Noord en ik zag toen de gevolgen van het Britse bombardement op de Fokkerfabrieken en vele woningen in de buurt. Er waren vele onschuldige slachtoffers gevallen en dit alles maakte op mij een grote indruk.

Volle gevangenis

Onze inrichting was voller dan ooit tevoren en het personeelsbestand moest daarmee groeien. Nu was dat toen niet zo'n probleem: liefhebbers waren er genoeg en toestemming vooraf uit Den Haag (nee: Apeldoorn, want het departement was geëvacueerd) was niet nodig. Ook bij de administratie leidde dat tot uitbreiding. Een veel tijd vergend bestanddeel was n.l. de briefcensuur, verplicht voor zowel veroordeelden, onveroordeelden als passanten.

Brief schrijven

Elke gedetineerde kreeg 1 maal per week de beschikking over 1 velletjes briefpapier-met-hoofd, kwart formaat. Op dat briefhoofd stonden de voorschriften aangegeven voor correspondentie (alleen onder registratienummer) en bezoek. Dat laatste kwam steeds minder vaak voor wegens de reismogelijkheden, maar de briefwisseling werd uitvoerig benut. Voor een extra vel briefpapier moest aan de directeur toestemming worden gevraagd met opgave van reden. Elke maandagochtend was het dan ook uitgaande brieven lezen geblazen en speciaal voor dit werk werden enige oudere heren op arbeidscontract aangenomen. Zo deed allereerst de heer Roelof Stuurman* zijn intreden in ons midden. Hij was een kennis van directeur Jansen en had in zijn jonge jaren bij de marine gediend. Hij mocht daar graag smakelijk over vertellen; ook zijn vocale “kwaliteiten” demonstreerde hij graag op ons verzoek en “The red, white and blue for ever” schalde dan door het bureau. Hij was buitengewoon naïef, waarvan wij veelvuldig misbruik maakten. Onder aanvoering van Faas en Droogsma werd hij dan “uitgeprobeerd”, o.a. door natte lappen onder zijn schrijftafel te bevestigen. Heel vlug had hij dan natte broekspijpen, hetgeen hij steevast veel te laat ontdekte. In 1943 was voorts op de administratie verschenen Benno Wagenaar, zoon van de gevangenispredikant prof. Wagenaar. Hij was student in de rechten, had zgn. loyaliteitsverklaring niet getekend en kon zich daardoor niet meer legaal bewegen. In dienst van Justitie kan dat natuurlijk wel. De land- en zeekaarten aan de muur bleven stipt bijgehouden op grond van de berichten van de Engelse radio en wij wisten toen exact, waar wij op de kaart Kiev, Smolensk, Sebastopol, Salerno, de Gilbert eilanden, de Midway archipel en Bougainville konden vinden. Het kwam ook voor, dat wij veel tijd overhadden en dan gokten wij enthousiast om sigaretten, die wij niet hadden.

12 duizend schuld

Bij de bevrijding had ik zo'n 10 a 12 duizend schuld! Er is toen een streep door gehaald. Gelukkig! Ons klein voorraadje tabakswaaren voor gedetineerde werd achter meerdere sloten bewaard op het bureau onder oppertoezicht van de heer Faas.

Deze situatie duurde overigens na de bevrijding nog jaren wegens de tabaksindustrie. Omdat ik toen nog niet rookte, was de beproeving voor mij persoonlijk niet zwaar. Ik herinner mij ook nog duidelijk welke leveranciers in die jaren producten aan de

inrichting leverden. Brood (oorlogskwaliteit uiteraard) kwam van broodfabriek Van den Berg van de Voorstreek, vlees van slager Laverman uit de Nieuwe Oosterstraat, groente e.d. van W. Fokkema uit de Gysbert Japicxstraat, melk van de Coöp. Melkinrichting Emmakade (op de plek is nu de Nieuwe Weme Supermarkt - Nu Albert Hein- gevestigd). Dieters van de Nieuwestad leverde "grutterswaren" en Romkema uit de Nieuwe Oosterstraat kaas. Al deze producten waren natuurlijk gedistribueerd en voor het verkrijgen van de nodige vergunningen moest heel wat administratief werk worden verzet. De rantsoenering was voor iedereen niet ruim, ook niet voor gedetineerden natuurlijk. Landelijk gezien was Leeuwarden op voedselgebied een paradijsje.

Tbc

En zo kwam het dat zo'n 50 jaar geleden uit heel penitentiair Nederland gedetineerden met de volksziekte tbc werden overgeplaatst naar Leeuwarden. Ze werden vaak binnengebracht in zo'n verzwakte toestand, dat een bezoekje aan de administratie te veel was. Op brancards werden zij naar de ziekenzaal vervoerd, waar de inschrijving plaats vond. Vele van hen zijn in die tijd in onze inrichting overleden, bijna altijd aan tbc. Jammer, dat de vorige aflevering van mijn verhaal enigszins verminkt in Normaal is overgenomen. Zo moet ik de naam van de man, die wij op de administratie steeds natte knieën bezorgden, corrigeren: niet Stuurman* maar Stuurhaan. Hij bleef niet lang in ons midden, maar kwam wel na de bevrijding nog een tijdje terug. En toen herhaalde zich uiteraard de historie!

Een ongepaste 1 aprilgrap

Een andere "hulpklerk-op-leeftijd" was de heer Pieter Folkerts. Hij was het tegendeel van naïef: hij probeerde ons steeds te grazen te nemen. Hij vertelde ook sterke verhalen, waar de nodige korrels zout bij moesten worden genomen. Toen hij ook in de ochtend van zaterdag 1 april 1944 (ja, ook op zaterdagen moesten we present zijn!) ons met een plechtig gezicht stond op en vertelde, dat hoofdbewaarder Geert Lunshof was overleden, dachten wij aan een ongepast 1 aprilgrap. Edoch, deze keer vertelde hij de waarheid. De heer Lunshof, die als dienstenmaker zijn vast plek onder de 3e poort had, was 's nachts plotseling overleden. De avond tevoren hadden wij hem en de andere kaderleden, zoals toen gebruikelijk nog gegroet voor het huiswaarts gaan. Hij woonde in een dienstwoning aan de Keizersgracht en had daar inwoning van zijn dochter en schoonzoon. En deze laatste kennen velen uwer ongetwijfeld nog, n.l. de heer Johan Kampen, die toen nog hulpbewaarder was en die de laatste jaren vóór zijn f.l.o. in 1972 ook als dienstenmaker werkzaam was.

Ouwe Piet

De heer Folkerts, die vroeger –naar ik meen- vertegenwoordiger was geweest en wiens schoonzoon (Wiersma) een garage dreef vooraan in de Schrans, was niet erg gezien bij het bewakingspersoneel. De bijnaam, die men hem gaf, loog er niet om (!) Pier de L.....r. Wij mochten hem wel en spraken over hem als "Ouwe Piet". Hij repliceerde dan steevast met: "Als je niet oud wilt worden, moet je je jong opknopen". Ik gebruik tegenwoordig die zin ook weleens. Enkele dagen vóór de bevrijding (eind maart/begin april 1945) werd hij door de Duitsers gearresteerd, waar na hij belandde in de gevangenis van Groningen, destijds onder Duits beheer, de voorloper van de Mesdagkliniek. Folkerts droeg daar –zo vertelde hij tenminste- de hele gevangenis na de vlucht van het Duitse personeel en de beschieting van de stad Groningen door de geallieerden officieel over aan de Canadezen. Hij kwam weer spoedig terug op zijn oude stekje bij ons administratie.

Normale bevolking

In de bijzondere strafgevangenis werd in de jaren 1945 en 1946 onderdak verleend aan de "normale" bevolking van het huis van bewaring (voornamelijk preventieven) en wel op de 2e etage van de cellenvleugel. In het huis van bewaring (nu de A-vleugel) verbleven tot 15 april 1945, toen onze stad werd bevrijd, alleen nog slachtoffers van het Duitse regime.

Terechtgesteld

Verschillenden werden elders terechtgesteld, o.a. bij Dronrijp, anderen afgevoerd met onbekende bestemming, voornamelijk naar Westerbork, Amersfoort, Ommen of Duitsland. Na genoemde datum waren de bordjes uiteraard verhangen en werd ons huis van bewaring een kamp voor politieke delinquenten, aanvankelijk onder het Militair Gezag, later als onderdeel van het DGBR (directoraat-generaal bijzondere rechtspleging). Na de bekende overval (zie de plaquette aan de buitenmuur) op 8 december 1944, kwam er naast ons personeel een groep landwachters in huis: wij noemden hen smalen Jan Hagel vanwege hun jachtgeweren. Zij moesten de zaak in de gaten houden en stonden over leiding van een Duitse militair, ik meen een oudere Feldwebel, genaamd Rudolph.

12 levenslangen

In de bijzondere strafgevangenis verbleven in die periode 12 levenslangen, van wie ik de namen nog ken: Jan Capelle, Gerrit Maliepaard, Jan Hoek (moord op een verpleegster bij Bennekom), Douma en Pietersom, Maring, Polak, Slont en Dils, Albers, Jan Woltering en Jan Bemond. Beide laatste waren in 1943 in Rotterdam veroordeeld wegens moord op twee oudere Joodse

vrouwen, die dachten via hen een onderduikadres te kunnen vinden. Zij hadden nog twee mededaders, t.w. een vrouw en Piet Haertland (“dove Piet”), die er met 20 jaar gevangenisstraf af kwam. Die levenslangen hadden voor zover geen cel voor hen beschikbaar was, een apart gemeenschapsverblijf, n.l. de zaaltjes 8-1, 8-2 en 8-3. Deze bevonden zich op de 1e etage boven de huidige keuken met een opgang daarnaast. Later zijn deze zaaltjes verbouwd tot kantoor en bij de andere bureaus aangetrokken. De onderlinge verhouding bij deze groep levenslangen was erg slecht en hun verblijf-in-gemeenschap moet voor hen dan ook uiterst onaangenaam zijn geweest. Gratieverlening was er in de oorlogsjaren niet bij, omdat alleen de Koningin die kon geven en zij was immers in Londen. De man, die door Hitler in haar plaats was aangesteld, Seyss-Inquart (zes-en-een-kwart) heeft nooit gratie verleend aan deze groep gevangenen, hoewel met name de Duitser Maring daarop wel had gerekend. Af en toe kregen zij bezoek van een reclasseringsambtenaar uit Den Haag, want de plaatselijke reclassering had geen taak voor hen, vond men. Eerst was dat de heer Van Ouwenaller, later mej. V. Elzelingen. Nog enkele jaren na de bevrijding, kwamen zij regelmatig op bezoek.

Nico Oeloff

Op 26 mei 1994 overleed in zijn woonplaats Eelde op 75-jarige leeftijd de heer Nico Oeloff. Hij kwam in de zomer van 1942 als klerk in dienst bij de Bijzondere Strafgewangenis Leeuwarden en was verschillende jaren mijn collega. Voordien had hij gewerkt bij het bureau van de verkeersinspectie in Leeuwarden. Hij woonde destijds in de Tjerk Hiddestraat. Voor hem was de nieuwe baan –net als voor mij- de meest geschikte manier om verplichte tewerkstelling in Duitsland te ontkopen. Na afloop van de oorlog ging zijn belangstelling geleidelijk meer uit naar, zoals dat toen werd genoemd, de sociale dienst bij het gevangeniswezen. Na studie en een aanloop in Leeuwarden ging hij als sociaalambtenaar eerst naar Alkmaar en later naar Groningen. Hij eindigde bij de Mesdaginrichting zijn carrière als hoofd van de afdeling sociaal begeleiding. Ik herinner mij Nico Oeloff als een prima collega, met wie het goed samenwerken was. In tegenstelling tot mij, was hij artistiek begaafd. Dit uitte zich vooral na de oorlog in snelteken seances en zijn muzikaal optreden in diverse bandjes, o.m. voor Canadese militairen. Ook trad hij wel op samen met zijn broer Kees, die amateurgoochelaar was.

Hongerwinter

Onlangs is overal veel aandacht besteed aan de 50-jarige herdenking van de invasie in Normandië. Voor ons betekende die invasie destijds uitzicht op een toekomst. Onder de Duitse bezetting hadden wij immers geen toekomstmogelijkheden. Het zou, zo dachten wij toen, nog slechts een kwestie van weken zijn, maar dat viel tegen. Er zou b.c. nog zoiets komen als de beruchte Hongerwinter, hoewel wij in Friesland daarvan niet erg te lijden hadden. Wat wel zorgen baarde was het probleem hoe de verwarming op peil te houden. De Limburgse mijnen leverden ook voor het noorden zwarte brandstof, maar de doorstoten der geallieerden tot Arnhem in september 1944 en de daaropvolgende spoorwegstaking maakten daaraan een einde. Bomen werden al of niet illegaal gekapt om aan brandstof te komen. Gas was niet of slechts enkele uren per dag beschikbaar. Hoe men erin slaagde een instelling als gevangenis en huis van bewaring op temperatuur te houden, is voor mij nog steeds een raadsel.

Laarzen op de Lange Pijp

Enige tijd geleden verscheen een boek van de Leeuwarder dominee Ype Schaaf: “Laarzen op de Lange Pijp”. Voor degenen die zich interesseren voor het leven in onze stad in de oorlogsjaren een “must”. Belangwekkend is b.v. de rol van gevangenisarts H. Bearda Bakker, zoals door Ds. Schaaf beschreven.

Vervoer

Nog even iets over het vervoer zo’n 50 jaar geleden. Particulieren beschikten niet over gemotoriseerd vervoer, immer, er was voor hen geen benzine. In het gunstigste geval had men een fiets, gedekt door een Ausweis, maar dan moest de eigenaar wel belangrijk geacht worden voor b.v. de voedselvoorziening, de gezondheidszorg of het gevangenisgebeuren in de stad, liefst zo dicht mogelijk bij het Blokhuisplein. Nieuwe fietsbanden waren er niet, zodat menig fietser van verre gehoord kon worden.

Sukeladewagen

Transport van gevangenen (en dan sluit ik even uit hen, die door of vanwege de bezetters vervoerd werden) geschiedde per trein (tot september 1994) en binnen de stad met een wagentje met paard. Dit werd met koetsier gehuurd van stalhouderij Poelsma, gevestigd aan de Spanjaardslaan. Aan de achterzijde zaten een of twee politiemensen als bewaker, terwijl de delinquent binnen “veilig” was opgeborgen. Bij het paleis van justitie was er een speciale ingang beschikbaar; de achterkant werd dan tegen de gevel gereden. De oude Leeuwarders noemden dit rijtuigje de “sukeladewagen”.

Herdenking

Wij leven momenteel in een periode van herdenking, speciaal omtrent hetgeen vijftig jaar geleden is gebeurd. Ik noem in dit verband de landing der geallieerden in Normandië, die bevrijding van Parijs, Maastricht, Nijmegen enz. en de slag om Arnhem

(Market Garden), het drama van Putten, waar alle mannen werden opgepakt en naar Duitse concentratiekampen werden afgevoerd enz. enz. En er staat ons nog een en ander te wachten tot mei 1945.

De kraak

Wat was destijds van dit al te merken in Leeuwarden? Oorlogshandelingen gingen aan de Friese hoofdstad voorbij, op een enkele geallieerde bom na. Arrestaties door de bezetters waren er evenwel steeds meer en wel in een zodanige mate, dat het Friese verzet besloot tot het “kraken” van ons huis van bewaring. Deze overval slaagde in alle opzichten op 8 december 1944. Het verbazingwekkende ervan was de eenvoud, de organisatie van het veilig doen onderduiken van de bevrijde mannen en vrouwen en het uitblijven van Duitse sancties. Werden elders acties tegen de bezetters gevolgd door bloedige represailles (Putten, Lidice, Oradour, Wieste Hoeve enz.) de overval op het huis van bewaring leidde alleen tot een permanente aanwezigheid van de zgn. landwacht in de inrichting. Het beheer bleef in handen van de Nederlandse Justitie, terwijl er toch uitsluitend politieke gevangenen waren ingesloten. Ook al, omdat zich onder ons personeel destijds enige politiek onbetrouwbare figuren bevonden, was de overval tevoren slechts bij een zeer beperkt aantal personeelsleden bekend. Naar ik meen is slechts één hunner mede ondergedoken, n.l. de heer Tiemersma, een hulpbewaarder.

Oorlogshandelingen

Wat wij in Leeuwarden merkten van de oorlogshandelingen elders was de evacuatie van de bevolking van Noord-Limburg. De Maas was immers enige maanden frontlijn. Vele inwoners van Roermond en omgeving belandden zodoende in Leeuwarden.

100 jarige bestaan van de cellenvleugel van de Bijzondere Strafgevangenis. Afgezien van deze bespiegelingen over hetgeen 50 jaar geleden plaats vond en waarover mijn epistels in Normaal handelen, wil ik nog even aandacht schenken aan het 100 jarige bestaan van de cellenvleugel van de Bijzondere Strafgevangenis, nu B-vleugel genoemd. In juli 1894 werd deze in gebruik genomen, nadat de oude cellenafdeling was verwijderd. De nieuwe vleugel telde 91 cellen, waarbij de luchtkooien in de vorm van een halve cirkel zich aan de zuidzijde bevonden. In de begroting van 1892 werd voor deze nieuwbouw een post van F. 100.000, == geraamd. Het gevolg van deze bouw was o.m. dat alle langgestraften (langer dan 5 jaar) die nog in de Groninger gevangenis verbleven, in Leeuwarden konden worden ondergebracht.

Bewaarderwoningen

Vanaf 1901 speelde het gemis aan bewaarderwoningen in de directe nabijheid van de inrichting. Een plan om dergelijke woningen te bouwen langs de spoorlijn naar Groningen vond een slecht onthaal omdat zij te ver verwijderd zouden zijn (!). Uiteindelijk werd besloten grond aan te kopen langs de Keizersgracht tussen Druifstreek en Kruisstraat. Eigenaren van de bestaande woningen vroegen echter te veel voor de verkoop van hun schamele optrekjes, waardoor een en ander ernstig werd vertraagd. Een voordeel van deze nieuwbouw zou zijn, dat er een einde kwam aan “een zeer verkeerde en ergerlijke toestand, dat namelijk de Bijzondere Strafgevangenis, die de zwaarste gestraften herbergt aan die eene zijde zóó dicht bij de openbare straat ligt, dat contact tusschen de gevangenen en het publiek aldaar mogelijk is, ja als het ware wordt uitgelokt.” Er zouden uiteindelijk verrijzen een adjunct-directeurs woning, een hoofdbewaarders woning en acht bewaarders woningen (4 boven en 4 beneden). In grote lijnen bestaat deze situatie nog steeds, zij het, dat de woningen niet meer aan de overheid behoren en er, al vele jaren, geen personeelsleden meer wonen.

Laatste gedetineerde

Tot slot nog het volgende. Deze maand, oktober 1994, is het precies 25 jaar geleden, dat de laatste gedetineerde de gevangenis Leeuwarden verliet. De toenmalige minister van Justitie, mr. Polak, had n.l. in zijn wijsheid overwogen, dat er een groot overschot aan celruimte in Nederland bestond. Door de toen geldende selectienormen bleef de Leeuwarder gevangenis steeds laag bewoond (plm. 25%) en gezien de slechte situatie van de woonomstandigheden van het voortbestaan ervan niet verantwoord. Per 1 januari 1970 werd de gevangenis opgeheven. Minder dan een jaar later was het ook in Den Haag duidelijk geworden, dat er sprake was van een celtekort in plaats van overschot. Nu, 25 jaar later, is dat nog zo, ondanks de enorme uitbreiding van de capaciteit. Enfin, dat verhaal kent zo langzamerhand iedereen in Nederland wel. 25 jaar geleden zat het personeel van de gevangenis Leeuwarden met een ferme kater, ook al kwam een koortje departementsambtenaren ons bij de “feestelijke sluiting” hier close-harmony toezingen. Directeur M.G. Kraij en zijn mensen werden bedankt en konden gaan: overplaatsing of wachtgeld was hun deel.

Tweemaal Levenslang

Als u regelmatig mijn bijdrage aan Normaal onder de titel “Tweemaal Levenslang” leest, dan weet u, dat ik daarin terugkijk naar mijn loopbaan bij de Leeuwarder gevangenis, die ruim 50 jaar geleden aanving. Daarbij memoreer ik dan ook terloops allerlei gebeurtenissen, die toen in de wereld plaatsvonden, want die vormen een wezenlijk bestanddeel van ons leven. Het was immers

oorlogstijd, de nederlaag van de zg. As-mogeheden kwam steeds dichterbij en het dagelijkse leven werd al maar moeilijker. Nu wil ik niet te veel in herhaling vervallen, want in de media (pers, radio, tv) wordt uitvoerig teruggekeken en herdacht, wat zich 50 jaar geleden afspeelde. D-day, de luchtlandingen bij Arnhem, de executies in Amsterdam, bij woeste Hoeve en ook in Friesland, de overval op ons huis van bewaring, de bevrijding van Auschwitz en andere vernietigingskampen, het Ardennenoffensief, we hebben het opnieuw beleefd. Daarom beperk ik mij nu maar tot het gebeuren in Leeuwarden in die laatste oorlogsmaanden.

Zes man in één cel

Het huis van bewaring (nu: A-vleugel) was overvol met door de Duitsers opgepakt: zes man in één cel was niet ongewoon. De stank was er steeds aanwezig, evenals de vrees voor escalaties en de haat tegen de Duitsers en hun trawanten. Van die laatsten wil ik speciaal noemen de Vlaamse SS'ers (Rexisten), de Nederlandse landwachters (Jan Hagel) met hun Duitse commandant, permanent in de vleugel aanwezig, en de Nederlandse politie- en opsporingsambtenaren, met namen de "heren" F.X. Lammers en Sleyfer. Maar onder ons eigen personeel waren ook enkele "foute" en twijfelgevallen. Onze directeur, de heer A. Jansen, was al enige tijd geleden opgepakt en ingesloten in het concentratiekamp Amersfoort. Zijn vrouw en dochter woonden in de directeurswoning aan het Blokhuisplein, daar, waar nu de portiersloge te vinden is. De adjunct-directeur was de heer J. Langeraap, die woonde in de dienstwoning, nu bewoond door de weduwe van de vroegere bewaarder Eenling. Gas en licht waren slechts af en toe mondjesmaat beschikbaar, alle etenswaren waren zeer krap gedistribueerd en toch slaagde onze kok er in elke dag maaltijden in de etenspannetjes te krijgen.

Ziekenafdeling

Op ziekenafdeling in het alkovengebouw verbleven nogal wat tbc-patiënten, van wie er af en toe één stierf. De "bemanning" van deze afdeling bestond, naast de parttime arts H. Bearda Bakker, uit enkele bewaarders onder leiding van de heer Jan Zijlstra. Verpleegkundigen telde onze dienst nog niet. Pas enige jaren ná de oorlog kwam er een verpleger in de gevangenis, n.l. de heer Klaas Kooistra.

Bewaarder/ziekenverzorger

Maar tevoren werd door de gestichtsarts een cursus opgezet en gegeven aan een aantal bewaarders, die na het behalen van een diploma als bewaarder/ziekenverzorger in dienst bleven. Van hen wil ik noemen Geert v.d. Meer, E. Krikke, Koos Ammerlaan en S. de Roos. Terug naar de eerste maanden van 1945. De geruchtenmachine draaide op volle toeren, niet alleen binnen de gevangenismuren natuurlijk. Door de spoorwegstaking en de oorlogshandelingen in Limburg, Noord-Brabant en Gelderland was communicatie met andere delen van het land uiterst beperkt. De radio was "fout" (Max Blokzijl!) de krant (Friesche Courant) was "fout" (elke dag één blaadje A 4 formaat), de ondergrondse blaadjes waren het slechts over één ding eens: de zege op de bezetter was aanstaande.

De zege

En die kwam voor Leeuwarden op 15 april 1945. Dat betekende voor ons huis van bewaring een totale omwenteling. Alle bewoners werden op slag vrijgelaten, de meeste personeelsleden verhuisden naar de buurman gevangenis, een aantal bleef c.q. kwam om samen met mensen uit het verzet de vleugel om te turnen tot een zg. bewaringskamp. Eerst onder leiding van het Militair Gezag in de persoon van ene De Jong, later als zg. DGBR kamp, waarvan er overigens in onze stad nog enkele waren: Arendstuin, Ericadorp, Vliegveld. Onze hoofdonderwijzer, de heer Jan Schilt, liet het onderwijs en de bibliotheek over aan zijn assistent, de heer Piet Weidema, en ging zich daadwerkelijk toeleggen op toezicht op de vrouwenafdeling (met kaalgeschoren "dames"). Maar ook voor de gevangenis is (B-vleugel) ging de bevrijding niet ongemerkt voorbij. Zoals ik al eerder heb uiteengezet verbleven er enige langgestraften, die waren veroordeeld door het zg. Vredesgerechtshof in Den Haag, een nationaalsocialistische instelling. Deze mensen, alle oud-officieren uit het Nederlandse leger, werden na overleg met de officier van Justitia in vrijheid gesteld. Het waren de "grand old man" onder hen, overste Mijnberg en de heren A v.d. Heuvel, Bom en Kruithof. Dit kwalijke gerechtshof behandelde evenwel ook zaken tegen NSB'ers, die voor een normale rechtbank zwaarder zouden zijn gestraft. Eén van hen, als kortgestrafte ook in Leeuwarden, de Limburgse WA-man Raven, had pech. Toen zij straf om was, verhuisde hij naar een bewaringskamp.

15 april de Nederlandse driekleur

Ik heb in mijn tijd het altijd de moeite waard gevonden om op 15 april de Nederlandse driekleur bij het huis van bewaring uit te steken. Jammer genoeg is dat bij mijn opvolgers als directeur in ongebruik geraakt. In het weergeven van mijn belevenissen in en om de gevangenis zo'n 50 jaar geleden, was ik gekomen tot de bevrijding op 15 april 1945. Ná die datum fungeerde er geen huis van bewaring meer: het gebouw (nu A-vleugel) was in gebruik als bewaringskamp voor politieke delinquenten, de bevolking

verbleef op één etage van de bijzondere strafgevangenis (nu B-vleugel). Er ontstonden toen nogal wat verschuivingen bij ons personeel.

Verschuivingen personeel

Waar ik werkte, op de administratie dus, verdween de in feite ondergedoken student Benne Wagenaar. Nieuwe gezichten waren daar Ebe Drijver, Piet Wiersma en Folkert Folkers. De vader van laatstgenoemde die jarenlang de administratie van het huis van bewaring had gevoerd, werd nu “bij ons” comptabele. Onze directeur Jansen kwam heelhuids doch sterk vermagerd terug uit het concentratiekamp Amersfoort. Heel goed herinner ik mij het feestje, dat hij gaf naast zijn woning in de regentenkamer boven de 1e poort. Ook bij de bewaking kwamen wat nieuwe mensen in dienst als “hulpbewaarder op arbeidscontract”. Er konden zoveel mensen aangenomen worden als we dachten nodig te hebben. Postenbezetting en financiële consequenties: daar hadden we nog nooit van gehoord. En zo deden o.m. hun intrede Pier Haringa, Ype Hoekstra en Doeke de Vries. Zo langzamerhand werd het duidelijk, dat in de naaste toekomst gerekend kon worden op een grote toevloed van gedetineerden. In het geldende systeem dienden immers alle mannelijke gedetineerden met een gevangenisstraf van meer dan 5 jaren opgenomen te worden in de Bijzondere Strafgewangenis Leeuwarden. Tot in het begin van de oorlogsjaren lukte dat met handhaving van de toen gebruikelijke methode van gunstenverwerving en beperkte gemeenschap. Dit moest worden afgeschaft door de toeloop van elders niet plaatsbare kortgestraften. Nu er zo vele politiek veroordeelden op komst waren, diende het oude gebouw drastisch uitgebreid te worden.

Directeur Abraham Jansen

De stuwende kracht hierbij was ongetwijfeld de directeur Abraham Jansen. Zijn contacten met de Rijksgebouwendienst Leeuwarden hadden o.m. het volgende resultaat. Het alkovengebouw werd ontdaan van alle slaapkooien. De medische dienst op de 2e etage werd vernieuwd. Op het gebouw werd een 3e etage gebouwd. Waar nu o.a. het P.O.V.-lokaal is gevestigd, kwamen zodoende een aantal werkzalen: 2 kleermakerijen, een boekbinderij, een lakensnijderij, een bibliotheek, een zadelmakerij en nog wat kleine vertrekken. Voort werden twee nieuwe werkzalen gebouwd tussen de 1e en 2e poort, n.l. een smederij (naast de B-vleugel, waar de half cirkelvormige luchtkooi groep werd afgebroken) en een houtbedrijf (naast de alkovengang). De financiering van een en ander was een aangelegenheid van de Rijksgebouwendienst, maar de inrichting der werkzalen moest de gevangenis betalen. Vooral de smederij, troetelkind van de heer Jansen, die er zelf uit het dienstvak arbeid afkomstig was, vergde kapitalen. Overigens was het meeste tweedehands, want in die naoorlogse jaren was er nauwelijks iets nieuws te koop. De oude alkovenzalen, 6 op de 1e etage en 3 op de 2e, werden zodanig verbouwd, dat zij geschikt waren voor dag- en nachtverblijf voor een groot aantal gedetineerden. In het begin van de jaren '50 konden op die manier zo'n 600 man worden ondergebracht.

Het paradepaardje

Bovendien was ervoor al deze mensen arbeid beschikbaar: op de werkzalen, de verblijfszalen en –cellen, in de huisdienst maar ook bij de bouwactiviteiten. Voor zover ik dat kan beoordelen werd een en ander argwanend gevolgd door Den Haag. Toen na verloop van tijd bleek, dat het bouwproject succesvol zou zijn, werd de argwaan omgezet in tevredenheid. Na enige tijd werd Leeuwarden zelf “het paradepaardje” van het Nederlandse gevangeniswezen. Steeds vaker kwamen naast de Haagse heren ook buitenlandse bezoekers zich overtuigen van het vele goede, dat zich in Leeuwarden voltrok. Dat deze situatie uiteindelijk de initiatiefnemer, de heer Jansen, boven het hoofd zou groeien en tot zijn ondergang zou leiden, werd voor ons steeds duidelijker. Maar daarover later meer.

College van regenten

In een eerdere aflevering vermeldde ik, dat destijds het beheer der gevangenis in handen was van een college van regenten, waaraan de directeur rekening en verantwoording schuldig was. Al in het begin van de oorlogsjaren bleek, dat het college in Leeuwarden het niet zag zitten af en toe bij de Duitse bezetters op het matje te moeten komen. Het college liet dan ook na zich verder met de gang van zaken te bemoeien: de directeur mocht alles zelf opknappen met alle gevolgen van dien. De heer Jansen was dan ook zeer duidelijk, toen na de bevrijding de heren regenten weer kwamen opdraven om de touwtjes weer in handen te nemen: “wegwezen!”. En zo werd in Leeuwarden in 1945 het college van regenten in feite aan de kant geschoven. Pas bij invoering van de Beginselenwet 1951, werd dit 19e eeuwse instituut officieel opgeheven. De commissie van toezicht kwam in zijn plaats, maar de functie daarvan was wezenlijk anders.

Oude en nieuwe bewoners

Een volgende maal zal ik iets schrijven over de verschillen tussen de oude” en “nieuwe” bewoners van de bijzondere strafgevangenis: de criminelen en de politieken. Deze laatste groep werd uiteindelijk vele malen groter dan de eerste en dat had een duidelijk invloed op het gevangenisleven.

1955/1956

Deze keer zal ik iets vertellen over hetgeen niet 50 maar 40 jaar geleden de Leeuwarder inrichtingen van het gevangeniswezen in rep en roer bracht. We hebben het dan over de jaren 1955/1956. De directeur van gevangenis en huis van bewaring was toen de heer Alle Wedzinga, de opvolger (na enkele "tussenpauzen" in de personen van de heren Ording en Greveling) van de befaamde heer Abraham Jansen, die in 1951 het veld had moeten ruimen. Deze heer Wedzinga, van Friese afkomst en strenge gereformeerd, had ook in zijn jonge jaren in de Leeuwarder gevangenis gewerkt. Wij constateerden dat uit het toen gebruikte zg. stamboek personeel. Daaruit was evenwel de vermelding van zijn vroegere beroep, onderwijzer, verwijderd, waarschijnlijk door hemzelf: hij scheen zich daarvoor te generen! Later werd hij directeur van de bijzondere strafgevangenis voor jongemannen in Zutphen.

Meningsverschillen

Al spoedig na zijn aantreden in Leeuwarden ontstonden er meningsverschillen en andere moeilijkheden. Hij kreeg het aan de stok met vele personeelsleden, met name met de heren K.H. Niekerk, sociaal ambtenaar en een zeer rechtschapen man, H. van Langeveld, commies-ter-directie en namens de directeur belast met de dagelijkse leiding in het huis van bewaring en P.N. Stomph, adjunct-directeur.

Gebeten hond

Meer dan één bewaarder werd al of niet vrijwillig "afgeschoven" van de gevangenis naar het huis van bewaring, waar de kans op een aanvaring met de grote baas wat kleiner was. Ik was toen hoofd van de administratie en was ook af en toe de gebeten hond. Zo werd mij regelmatig voorgehouden, dat ik een voorbeeld diende te nemen aan zijn zoon, die toen werkte bij de administratie van het rijksasiel Avereest. Jaren later heb ik die zoon, Andre Wedzinga, meegemaakt als collega-directeur en hij bleek een geschikte kerel, maar gelukkig voor hem niet zo akelig voortreffelijk als pa het destijds voorspiegelde. Hij beëindigde zijn loopbaan in 1987 als directeur in Doetinchem. Maar terug naar de oude Wedzinga, die nog weleens opduikt in mijn dromen, die zich af en toe afspelen in de gevangenis! De perikelen bleven niet onopgemerkt in Den Haag en er volgden enkele pittige bijeenkomsten met o.a. de heer Erdman van het Ministerie en de stafleden in de directeurskamer, waarbij ik als secretaris optrad.

Zelfstandig huis van bewaring

Een eerste maatregel, die tegen de heer Wedzinga werd getroffen, was tevens de officiële geboorte van een zelfstandig huis van bewaring. Op 1 augustus 1955 werden beide inrichtingenvolledig gesplitst voor wat betreft de personele bezetting.

Er kwam een aparte directeur in de persoon van de heer A.J.J. Hartevelt, die voordien adjunct-directeur in Den Haag was en daar een deel van een der grote directiewoningen bewoonde. Hij verhuisde naar Leeuwarden, waar hij langere tijd zijn intrek nam in het toenmalige hotel Spoorzicht aan het Zuiderplein. In het huis van bewaring kwam ook een afzonderlijke administratie o.l.v. de bekende Folkers jr. Sociaal ambtenaar werd de heer Enno Helmus, afkomstig uit Veenhuizen. Hoofd van de bewaking werd de heer J.A.J. ter Haagha, evenals de meeste bewaarders overgenomen uit de gevangenis. In de zomer van 1956 werd de knoop definitief doorgehakt: de heer Wedzinga werd ontheven van zijn functie en kreeg een zg. speciale opdracht bij het Ministerie tot aan zijn pensionnering, enkele jaren later.

Doortastende bullebak

Als interim-directeur kwam in de gevangenis de heer B.B. Broekaert, directeur van de koepelgevangenis in Breda. Hij had de reputatie een doortastende bullebak te zijn. Hij nam zijn huismeester (hoofd bewaking) uit Breda mee, t.w. de heer Jan Zijlstra. Deze had vele jaren in Leeuwarden gewerkt, als bewaarder, ziekenverzorger en hoofdbewaarder. De heer Broekaert stelde zich aanvankelijk zeer argwanend op tegen de andere directieleden, zodat er nog heel wat uitgelegd en besproken diende te worden, ook na het vertrek van Wedzinga. Per 1 september 1956 werd ik overgeplaatst van de gevangenis naar het huis van bewaring. Ik werd daar toen hoofdadministratie, tevens dd. Adjunct-directeur. In de gevangenis werd ik opgevolgd door de heer Gijs Jongkind, die in later jaren directeur van het jeugdhuis van bewaring De Sprang in Scheveningenis geworden. Met mij verhuisde naar het huis van bewaring de heer J.M. Wieten als huismeester, nadat Ter Haagha met pensioen was vertrokken. Binnen het huis van bewaring waren toen de onderlinge verhoudingen voor zover ik dat nu zie buitengewoon prettig, niet in 't minst door de opstelling van directeur Hartevelt, met wie ik altijd een prima verstandhouding heb gehad. Een volgende aflevering zal gaan over het 6e Sporttoernooi van het Gevangeniswezen, dat in Leeuwarden plaats vond in dezelfde periode, nl. september 1956. Direct ná dat toernooi werd de NSG opgericht, nu dus bijkans 40 jaar geleden. Over de periode 1946-1951 valt veel te vertellen. Na de bevrijding in 1945, zo'n 50 jaar geleden dus, leek voor ons, jongelui toen, de wereld zonnig en de toekomst rooskleurig.

Salaris 1717,- gulden per jaar

Alleen de betaling voor ons werk liet nogal wat te wensen over. Per 1 oktober 1946 werd ik van klerk bevorderd tot commies. Zo goed als ik het mij herinner was dit alleen, omdat de rang klerk werd opgeheven. Ik ontving toen het vorstelijke salaris van F. 1717, -- per jaar! Daarmee was ik zo ongeveer de slechts betaalde ambtenaar in de bijzondere strafgevangenis Leeuwarden.

Landverraders “witpijpers”

Het was een drukke tijd. De gevangenis had zijn oorspronkelijke bestemming (langgestraften) weer terug. Degenen, die door de bijzondere rechtspleging werden veroordeeld tot 5 jaar of langer, en dat waren er zeer velen, dienden in Leeuwarden opgesloten te worden. Veel inkomsten dus en op het topmoment telde het gebouw 600 gedetineerden, het huis van bewaring (A-vleugel) niet meegeteld. Het merendeel was “politiek”, te herkennen aan een witte band om een pijp van de uiteraard gevangenisbroek. Zij waren er in zekere zin trots op en de anderen (de “criminelen”) waren blij, dat zij zich zonder witte band onderscheidden van de “landverraders”. Onder de “witpijpers” bevonden zich toch zeker 40 levenslangen, o.m. na gratiëring van de doodstraf.

De hemel beware me, ik ben geen misdadiger

Toen eens de bekende schrijver Willem van Iependaal met de inspecteur Van der Grient Leeuwarden bezocht, kwam hij ook in de cel van Manie Polak, een joodse man, die omstreeks 1936 tot levenslang was veroordeeld wegens een zeer geruchtmakende lustmoord in Amsterdam (bananenpakhuis). Zijn hele familie overleefde de oorlogsjaren niet, maar de Duitsers waren in hem als levenslange niet geïnteresseerd. Op de vraag van Van Iependaal of Polak wellicht “politiek” was, antwoordde Manie verontwaardigd: “De hemel beware me, ik ben geen misdadiger!”

Alle gevangenen waren tot arbeid verplicht en met het probleem van huisvesting was de arbeid een groot knelpunt. Dankzij een grootschalige aanpak, waarover ik al eens eerder iets heb gezegd, zijn beide problemen opgelost. Toch moesten na enige tijd de politiek langgestraften ook buiten Leeuwarden gedetineerd worden, want ook toen gold al: vol is vol. Veenhuizen, Hoorn en later Breda assisteerden.

Alkovengebouw

In de zalen van het alkovengebouw woonden, sliepen en -soms- werkten deze politiek langgestraften. Daarbij werd gebruik gemaakt van hangmatten, die 's morgens werden opgerold. Naast de bestaande werkzalen ontstonden enkele nieuwe. De kleermakerijen verhuisden naar de bovenste etage van het alkovengebouw. In de zgn. snijderij bevindt zich tegenwoordig de P.O.V.-zaal. Ook de boekbinderij, de bibliotheek en enkele studieruimten werden daar ondergebracht. Nieuwe gebouwen boden onderdak aan een smederij, een houtverwerkingsbedrijf, een zadelmakerij en een schoenmakerij. De leiding van deze bedrijven kwam in handen van de werkmeesters De Wilde, Marten Sinnema, G.J. Sterenbord en Klaas Withaar. In de vrijgekomen ruimten kwamen recreatiezaal (zeer vooruitstrevend destijds!) een kerkzaal (geen hokjeskerk meer) en een sportzaal. Deze laatste, op zolder, was geen succes wegens de geringe hoogte, waardoor balspel vrijwel onmogelijk was, uitgezonderd biljarten! De administratieruimte werd verdubbeld omdat aparte zaaltjes voor levenslangen werden afgeschaft. Zo ontstond o.m. een speciale arbeidsadministratie en een nieuw fenomeen: de sociale dienst met een adjunct-directeur voor deze dienst, later sociaal ambtenaar genoemd.

Nieuwlichters

De eerste van deze nieuwlichters (zoals wij ze toen bekeken) was de heer Beuker. Waarbij vandaan kwam weet ik niet meer; wel dat hij een zeer aparte figuur was die aan (vooral politiek) gedetineerden toestond, die wij onbegrijpelijk vonden. Ik weet nog, dat hij woonde in de Fonteinstraat, waar hij bij de toenmalige woningnood vlot een riant woning versierde. Van vóór 1940 dateerde de regeling, dat directieleden in spé tenminste middelbare opleiding moesten hebben genoten. Het merendeel van de toenmalige directieleden had zo'n opleiding niet. A.s. directieleden werden uit de administratie gerekruteerd, zodat zij t.z.t. konden bogen op een jarenlange ervaring. De HBS'ers onder ons waren in die tijd Tom Faa, Nico Oeloff, Ebe Drijver, Folkert Folkers, Piet Wiersma en mijn persoontje. Later kwam daar nog bij Jacobus van der Zee, Andries Kuipers, Bindert Pietersma, Foppe de Haan en Siebe Post. Van al deze jeugdige administratieve krachten hebben uiteindelijk alleen Faas, Folkers, Van de Zee en ik ons “ideaal” bereikt. Drijver, Oeloff en Pietersma verkozen de “sociale weg” of de reclassering. Kuipers verdween via deze weg (Veenhuizen) naar de kinderbescherming. Natuurlijk waren er ook met een lagere opleiding bij de administratie werkzaam. Onder hen al van vóór 1940 Bauke Droogsma. Hij vond de regeling uiteraard erg onbillijk. Hij was een bekwame man, die mij in vele zaken wegwijs heeft gemaakt. Na o.a. een aantal jaren een inspectiefunctie bij het ministerie te hebben uitgeoefend, eindigde hij zijn loopbaan als hoofd van de administratie in onze gevangenis per 1-1-1970, toen de inrichting werd opgeheven. Wanneer ik na zo'n 50 jaren weer terugzie naar de periode 1946-1951 in de Leeuwarder gevangenis, dan kom ik tot de conclusie dat de grote veranderingen in het regiem voornamelijk op het conto komen van de toenmalige directeur Abraham Jansen. Over

hetgeen zich toen afspeelde binnen het huis van bewaring (nu A-vleugel) kan ik weinig melden. Ik was daar toen niet werkzaam en het had eerlijk gezegd voor mij geen prioriteit.

Directeur Jansen

Jansen was natuurlijk ook directeur van het huis van bewaring (na de woelige periode van het bewaringskamp) maar zijn belangstelling ging vooral uit naar de bijzondere strafgevangenis. Een vorige keer schreef ik al iets over de gebouwelijke aspecten, veroorzaakt door de overgrote bezetting van de inrichting. Nu wil ik iets kwijt over de verhouding van Jansen tegenover de gevangenen, een relatie die het personeel soms amper wist te waarderen. Wij beschouwden de moordenaars, verkrachters, roofovervallers en ander gespuis van nature met een grote mate van wantrouwen, een enkele gunstige uitzondering daargelaten. De komst van de vele "politiek" langgestraften betekende voor het personeel een geheel nieuw aspect van het leven in de gevangenis. Onder hen waren niet alleen de profiteurs (zoals verhuizer Puls uit Amsterdam), de verraders, de handlangers (zoals Lammers en Meekhof) en de SS'ers van het Oostfront, maar ook ex-burgemeesters, NSB partijbonden, enkele idealisten en zelf een hoogleraar.

Andere aanpak

Jansen ging voor in een andere aanpak, min of meer argwanend gadeslagen door functionarissen van het ministerie en de rechtelijke macht en zijn collega's in den lande. Hij stimuleerde zelfstudie en –ontwikkeling van de positief ingestelde gedetineerden, al of niet "politiek". Zij ontplooiden zelfinitiatieven om het leven in gevangenschap zinvoller te maken. Er ontstonden verschillende studiegroepen van en voor gedetineerden. Eerst 2, later 3 fulltime onderwijzers behoorden tot ons personeel. De heren Homme Jasper, Henk de Jong en Haarsma, die eerst wegens gebrek aan mogelijkheden met hun onderwijsakte hun brood moesten verdienen als loketambtenaren in het postkantoor, begonnen bij de bajes hun loopbaan als onderwijzer; zij begeleidden de studiegroepen zoveel mogelijk.

Schijnwerper en de Pijler

De gedetineerden gaven twee periodieken uit, t.w. de Schijnwerper en de Pijler. Het eerste was meer algemeen georiënteerd, het tweede was een technisch blad. Dit laatste stond onder supervisie van de adjunct-directeur van de arbeid, de heer J.J.H. Verloop. Beide bladen kregen zelfs landelijke bekendheid: er was zelfs een grote groep vaste abonnees. Jansen timmerde n.l. graag aan de weg en haalde allerlei belangstellenden binnen de inrichting. Een en ander vond plaats toen er nog geen sprake was van een sociale dienst. Jansen was dan ook niet zo gecharmeerd door de aanstelling van een sociaalambtenaar: hij kon een en ander zelf wel regelen, vond hij.

Eerste sportinstructeur

In die tijd valt ook de komst van de eerste sportinstructeur. Deze was bedoeld voor gedetineerden en personeel en speciaal de jongere ambtenaren moesten eraan geloven. Jiu-jitsu moesten wij onder de duim krijgen, maar het resultaat viel tegen. Voetbal, handbal en basketbal op de binnenplaats, daar voelden wij meer voor. Ook ontmoetingen personeel tegen gevangenen kwamen op het programma, alsmede wedstrijden tussen gedetineerden en clubs van buiten. De eerste instructeur was de heer H. Vrieling uit Groningen, een naamgenoot van de latere hoofdbewaarder maar geen familie, geloof ik. Hij bleef niet zo erg lang en keerde terug naar het Groningse.

Gevangenkoor

Een ander fenomeen in ons gesticht was het gevangenkoor, dat een zeker vermaardheid genoot. Het stond onder leiding van een geschoolde dirigent, ook een gevangene. Dankzij de goede relaties, die Jansen had met leden van de plaatselijke middenstand, kwamen er zelfs enkele grammofonplaten van het koor op de markt. Bij het Ave Verum en Moederzegen werden heel wat traantjes weggepinkt in Leeuwarden en omstreken! Toen de reddingsboot van Oostmahorn, de befaamde Insulinde van Mees en Klaas Toxopeus, geld behoefde voor grondige renovatie, bood Jansen met "zijn" koor de helpende hand. En zo ging het koor met in zijn midden een aantal levenslangen, en voorafgegaan door directeur Jansen –in-vol-ornaat (ijdel als hij was had hij zich een soort admiraalsuniform laten aanmeten) naar de Nieuwestad om op de pijp een benefietconcert te geven voor de Insulinde. "Geef acht, voorwaarts mars!... en daar gingen de zangers. Het concert was een groot succes en tot onze verbazing kwamen alle zangers veilig terug binnen te muren.

Mevrouw Jansen

Ook de vrouw van Jansen was erg populair bij de gevangenen. Zij zagen in haar een moederfiguur. Zij ontving de gedetineerden als zij jarig waren thuis op de koffie-met-koek. De familie Jansen woonde toen in de dienstwoning, waar nu de portiersloge en de ingang bevinden. In deze woning werkte ook een gedetineerde (niet politiek overigens) als hulp in de huishouding! Kom daar nu eens om, wil ik maar zeggen. Een foto van mevrouw Jansen heeft jarenlang gehangen aan de wand van de recreatiezaal, af en

toe met een bloemetje daarbij. Zelf toen de heer Jansen al lang vertrokken was en vele gedetineerden hem en zijn vrouw alleen nog maar van horen en zeggen kenden. De periode Jansen liep abrupt ten einde in 1951 als gevolg van een rechterlijk onderzoek. Hij beschouwde n.l. de gevangenis als zijn eigendom en was soms zeer royaal met Rijkseigendommen, zoals in de arbeid vervaardigde goederen. Ook de toenmalige districtsbouwkundige en de Rijksgebouwendienst was debet aan zijn val.

Nederlands-Indië

In de jaren 1946-1950 was het onderwerp, dat de gemoederen in ons land danig bezighield, het beleid inzake Nederlands-Indië. De stroming, die vond dat de Nederlandse regering veel te slap en te meegaand optrad, was tamelijk groot. Organisaties als “Door de eeuwentrouw” en partijen als de rechtskatholieken van oud-minister van koloniën Welter, hadden veel invloed en roerden flink de trom. Ook binnen de administratie van onze gevangenis waren meningen verdeeld. De ouderen, met als spreekbuis Piet Folkerts, spraken schamper over het verkwanselen van Nederlands bezit en over de halfzachtheid van het Nederlands optreden. Ik herinner mij, dat Folkerts steevast laatdunkend de term “Partij van de Armoede” gebruikte als het ging om de aanhangers van minister-president Willem Drees. Ik rekende mij tot die aanhangers en het ging er dan ook aan en toe heftig aan toe. Eén van ons was zo onfortuinlijk als militair in Indië te moeten dienen. Folkers jr. was zo’n 2 ½ jaar in de tropen en uit ons gezichtsveld. Toen hij eindelijk ongedeedd thuiskwam, werd hij onder de ereboog bij zijn woninkje aan de Potmargewal ook verwelkomd door een kereltje van zo’n 2 jaar, dat “dag ome” tegen hem zei. Het was zijn zoontje, dat Folkers voor het eerst in levenden lijve zag. In latere jaren heb ik daaraan nog weleens gerefereerd als een gedetineerde vol zelfmedelijden betoogde, dat hij zijn vrouw en kind veel te weinig zag: één keer per 2 weken was onmenselijk of zelfs fascistisch! Echt kwaad ben ik op gedetineerden niet vaak geworden, maar bij die klaagzangen heb ik dat niet altijd kunnen vermijden.

Piet van Staveren dienstweigeraar

Een bekend voorbeeld van een zg. Indië-weigeraar was ene Piet van Staveren. Hij werd er voor “beloond” met gevangenisstraf en die voerde hem naar Leeuwarden. Een enkele maal leidde dat tot niet zo vreedzame demonstraties op het Blokhuisplein vóór onze poort door zijn luidruchtige aanhangers.

Poging tot desertie

Een ander aspect van de gebeurtenissen in Indië na de Japanse overgave was het overnemen van medewerkers van het Indische gevangeniswezen door ons Ministerie van Justitie. Twee van hen kwamen in Leeuwarden terecht, n.l. de directieleden I. Godée en J.H. Ording. Zij voelden zich bij ons uiteraard erg onwennig en het omgekeerde was ook het geval. Beiden (niet gelijktijdig!) hebben gewoond in de dienstwoning Keizersgracht/hoek Oosterkade. Tenslotte hadden wij ook enkele jaren een drietal gedetineerden uit Indië binnen onze muren. Burck, De Lyon en Kelder waren in dienst bij het KNIL toen de oorlog met Japan in december 1941 uitbrak. In maar 1942 werd Java door de vijand bezet en de drie militairen konden op het nippertje per vliegtuig naar Australië ontkomen. Hun familie bleef op Java achter en hun lot was zeer ongewis. Toen zijn in Australië weinig of niets te doen hadden schijnen ze plannen beraamd te hebben om naar Java terug te keren. Achteraf natuurlijk buitengewoon naïef en zichzelf waren het dan ook volkomen oneens met de aanklacht toen zij werden gearresteerd. In 1943 zijn zij veroordeeld wegens “poging tot desertie in tijd van oorlog” door de Krijgsraad voor het Verre Oosten, die toen zitting hield in India, toen Brits-Indië. Na een tijdje gevangen gezeten te hebben op Ceylon, kwamen zij na de oorlog naar Nederland, Leeuwarden dus. Burck had levenslang (hij was officier), de 2 anderen elk 20 jaar. Uiteraard dezen zij hier alle mogelijke moeite gratie te verkrijgen wegens de dubieuze aanklacht en de rol, die naar hun mening de opperbevelhebber generaal Spoor bij de berechting had gespeeld, een rol, die zij uiterst kwalijk vonden. Hoe het ook zij, uiteindelijk kregen zij gratie en werden zij in vrijheid gesteld.

Wapenschildjes

De Lyon heeft zich in de gevangenis ontpopt als een getalenteerde houtsnijder. Hij kreeg ook alle gelegenheid dat te bewijzen en de producten van zijn handvaardigheid bleven bij ons achter; o.m. de wapenschildjes van de provinciën en een fraaie dekenkist, die de toenmalige directeurskamer sierden.

Buitenbeentje

In de jaren 1946-1951 was de bijzondere strafgevangenis Leeuwarden (BSL) een penitentiair buitenbeentje. Er gebeurden allerlei zaken, die men toen revolutionair zou noemen. M.i. was dit hoofdzakelijk het initiatief van directeur Jansen en de vrijheid van handelen, die hij –al of niet tandenknarsend- van het ministerie van justitie had verkregen. Daar was in de eerste plaats de spectaculaire uitbreiding van de arbeid en de studiefaciliteiten. Naast de traditionele vorm van arbeid kwamen er andere. Zo verrees tussen het huis van bewaring (nu: A-vleugel) en de keuken een zgn. nissenhut, waarin een autoherstelwerkplaats werd ondergebracht. Onder leiding van de bewaarder S. Berga en enkele collega’s werden allerlei kneusjes opgekalefaterd en buiten de poort uitgetoond. Jansen zorgde wel voor de klanten: middenstanders uit de stad, die stuk voor stuk financieel niet

betrouwbaar bleken. Het kostte mij als (wnd) comptabele achteraf veel moeite om ook maar iets van het factuurbedrag geïnd te krijgen! Misschien had dit te maken met niet geregistreerde toezeggingen van Jansen, die –ik heb dat al eerder gememoreerd– erg gul was met Rijksgoederen en –diensten. Een schoenmakerij, een zadelmakerij, een uitgebreide boekbinderij: als deze bedrijven zorgden voor de noodzakelijke arbeid. Ook bij verbouwingen in het gebouw werden vele gedetineerden als bouwvakker ingeschakeld.

Werk uitvoeren buiten het gesticht

Een speciaal geselecteerd groepje gedetineerden uit de smederij (ik meen zo'n 6 – 8 man) ging enige tijd onder leiding van een werkmeester werk uitvoeren buiten het gesticht. Alle dagen reisden zij daartoe naar Wolvega en 's avonds keerden zij achter de muren terug. Het betrof hier langgestraften, zowel politiek als crimineel. Een tweede novum was het bestaan van twee periodieken, geheel verzorgd door gedetineerden. Zij waren niet alleen gericht op de gevangenispopulatie maar ook op de buitenwereld. Er waren toen vele abonnees op Schijnwerper en Pijler.

Verschijnsel grootbezoek

Verder was het verschijnsel van het zgn. grootbezoek. Dit was gemeenschappelijk bezoek in de recreatiezaal, waar een aantal gedetineerden 1 tot 4 familieleden tegelijk kon ontvangen. De zaal was meestal afgeladen vol. Bezoekers mochten allerlei etenswaren meenemen voor consumptie tijdens het bezoekuur. Het liep dan ook steevast uit op een "vreetfestijn". Over invoer van kwalijke zaken, zoals wapens, ijzerzagen en andere contrabande (drugs waren toen nog onbekend!) werd kennelijk nogal luchtig gedacht. De al eerder door mij genoemde hulp-klerk-op-leeftijd Piet Folkerts regelde deze vorm van bezoek en was daarbij persoonlijk aanwezig.

Schooierpraktijken

Hij onderhield zich met gedetineerden en bezoekers en had na afloop steevast de nodige sigaren en sigaretten van gulle bezoekers ontvangen. Hij deelde hiervan steeds ruimschoots uit aan directeur en administratie. Een en ander maakte hem steeds meer populair bij het bewakingspersoneel, dat sprak van schooierpraktijken. In die tijd was één gedetineerde de vaste recreatiezaal-baas. Zijn koffie en koeken vonden gretig aftrek tijdens het grootbezoek en de normale recreatie-uren. Wij hadden daartoe een ingenieus bonnenstelsel ontworpen met steeds wisselende stempels om vervalsing te voorkomen. De bonnen werden nl. vervaardigd in onze eigen drukkerij. Gedetineerde R. Albers was in feite een vooruitgeschoven post van de administratie geworden: hij deed zijn werk loyaal, voor zover wij dat konden beoordelen ten minste. In die tijd was er ook een gedetineerde aangesteld om de directie en administratie te voorzien van koffie en thee. Achter in de administratiegang had hij daartoe de beschikking over enige apparatuur, schoonmaakgerei en voorraden. Geruime tijd was deze, in een wit jasje gestoken kantinebaas ene Tony Oudheusden, die zijn lidmaatschap van de Waffen-SS beloofd had gezien met enige jaren detentie. Mijn toenmalige collega Andries Kuipers en ik hebben ook nog enige tijd geprofiteerd van het tekentalent van deze jongeman om de korfbalclubbladen, die wij na dienstdienst voor onze verenigingen (Advendo en Friso) moesten maken, te illustreren. Aan al deze zaken kwam een einde toen de politiekgedetineerden langzamerhand verdwenen na gratie of overplaatsing. Het grootbezoek werd opgeheven, evenals de tijdschriften. Het gedwongen vertrek van directeur Jansen en de komst van minder toeschietelijke directieleden gaven de stoot tot het einde van die uitzonderlijke periode.

Tot slot wil ik u een vermakelijke anekdote niet onthouden.

Eppo Lentz

Eén der politiekgedetineerden. Ene Eppo Lentz, bleek nl. ooit op school bij Jansen in de klas te hebben gezeten. Hij meende daaraan enige rechten te kunnen ontlenen, hetgeen natuurlijk niet lukte. Hij verscheen regelmatig op de administratie om daar in plat Gronings te verkondigen, dat hij onschuldig was en dat wij niet beschikten over een rechtsgeldig papier om hem vast te houden. Als wij het tegendeel beweerden moesten wij dat maar eens bewijzen, vond hij. Hij kreeg Jansen zo ver, dat wij het uittreksel uit het vonnis van het bijzondere gerechtshof aan hem moesten tonen. Toen dat uiteindelijk gebeurde, griste hij het - overigens onooglijke- document uit onze handen en begon het driftig te verscheuren. Een volledige vernieling wisten wij op het nippertje te voorkomen; het heeft nog heel wat lijm- en plakwerk gekost om het weer enigszins op orde te krijgen. Of hij hiervoor disciplinair gestraft is, weet ik niet meer. Zeker is, dat directeur Jansen hem luid en duidelijk de huid heeft vol gescholden en Lentz zich amper meer op de administratie vertoonde.

Ontsnappingen

Het is weer tijd dat de gevangenis e.d. in het nieuws zijn vanwege al of niet gelukke ontsnappingen. Oldenkotte in Rekken, vroeger een soort in- en uitloophuis, schijnt na een ver- cq. Herbouw tamelijk safe te zijn geworden, maar helaas.....Zelfs de aloude truc, waarbij een gedetineerde als pseudobezoeker het gebouw uitwandelt, wordt weer van stal gehaald. Men zij

gewaarschuwd! Directeuren, die beweren dat “hun” inrichting waterdicht is, moesten beter weten. Deze inleiding brengt mij op de vele vlucht pogingen, die in de loop der jaren in Leeuwarden zijn ondernomen. Hieronder eenvoudige, spectaculaire, geslaagde en mislukte. Zo’n 50 jaar geleden bevond zich onder de vele langgestraften ene Chris B., afkomstig uit de omgeving van Woerden. Hij had levenslang gekregen, ik meende wegens moord op een politiemann. In de gevangenis ontpopte hij zich als een getalenteerd uitbreker: zeker 2 keer gelukte het hem het gebouw clandestien te verlaten. De pers besteedde veel aandacht aan hem: hij werd een soort vluchtheld in Friesland. Bij een van zijn escapades werd hij vergezeld door een zekere Herman H., een Limburger die bekend cq. berucht was vanwege zijn sleutelspecialisme. Deze H. werkte als metaalbewerker in onze smederij en het schijnt, dat hij buiten de normale werkzaamheden daar nogal eens dubieuze zaken onder handen had. Dit was natuurlijk bij iedereen bekend, bij lotgenoten en bij personeel. Hij werd dan ook veelvuldig gecontroleerd en gevisiteerd. Maar toch..... Toen hij op een donkere avond zich met Chris B. aan het toezicht wist te onttrekken en zich via de kerkzaal op het dak van de vleugel had geïnstalleerd, bleek het tweetal te beschikken over een soort dreg aan een touw. Deze in de smederij vervaardigde dreg wisten zij om het hek te mikken als waren zij cowboys op de op de prairie. Dit hekje stond aan de rand van de nog niet gedempte Keizersgracht, vlak tegenover de Kruisstraat. Met behulp van dreg en touw zeilden ze vluchtelingen naar de vrijheid zonder zelfs maar natte voeten te krijgen. Vrij vlot werden zij in de landerijen zuidelijk van de stad weer aangehouden. Bij zulke gelegenheden hadden wij een vaste plek in de stad aangewezen gekregen: bij het station, bij het Oud-Tolhuis, bij de Kleine Bontekoe, bij de overwegen Schrans en Harlingerstraatweg enz. Wij kenden immers de gezichten van de vluchtelingen.

Over deze H. wil ik nog iets zeggen. Hij is nu n.l. 16 jaar geleden, ik was nog in functie, dat zich telefonisch bij mij meldde een reclasseringsambtenaar uit Utrecht.

Deze had een vraag van een cliënt, die toen plotseling in het nieuws was gekomen. Deze cliënt had n.l. vele jaren gehoord tot de populatie van onze gevangenis en hij kende mij uit die tijd. Hij had levenslang gekregen voor een moord op een taxichauffeur in Rotterdam. Hij ontpopte zich destijds als een bijzonder lastig heerschap dat vele ambtenaren het leven zuur maakte. Ik herinner mij hem dan ook al die jaren nog levendig. De man –ik noem hem nu maar even Barend Jansen- bleek na zijn invrijheidstelling in goeden doen te zijn gekomen. Zo had hij b.v. een kunstcollectie opgebouwd. Toen schilderijen daaruit op een kwade dag gestolen werden, bleek de door hem gesloten verzekering waardeloos: de verzekeringsmaatschappij weigerde betaling omdat J. een crimineel verleden had. Een verleden, dat overigens niets met diefstal of fraude te maken had. Via TROS-televisie kwam deze als grof en onrecht bestempelde zienswijze van Nationale Nederlanden in de publiciteit, waarbij J. met zijn naam werd opgevoerd, compleet met foto. Wat wilde J. nu van mij? Een en ander –aldus zijn reclasseringsman- had hem hevig herinnerd aan zijn detentie in Leeuwarden, een herinnering, die bij tevoren goed had kunnen verdringen. J. zou nu graag nog eens een bezoek aan de gevangenis brengen waar hij zo vele jaren was geweest en met name aan de cel, die hij zo lang had bewoond. Ik besloot hem die kans te bieden en zo kwamen J. en zijn reclasseringsman op Goede Vrijdag 1982 op bezoek. Frappant vond ik het dat hoofdbewaarder Postema, die ons drieën in de vleugel op afstand zag lopen, mij later vroeg: “Was dat Barend J. niet?” Na zo vele jaren had deze oudgediende hem herkend. J. vertelde mij o.a. het volgende. Hij was vele jaren tijdens zijn detentie in het bezig van een sleutel, clandestien vervaardigd door eerdergenoemde Herman H. Bij controles was deze sleutel nimmer ontdekt: een dubbele bodem in een shagdoosje! De sleutel zou gepast hebben op het hek bij de 1e poort, hetgeen volgens mij weinig mogelijkheden zou hebben verschaft gezien het ingenieuze slot op dat hek, maar misschien was het ook een heel andere sleutel nietwaar? Barend J. heeft hem nimmer uitgeprobeerd, maar alleen het bezit van de sleutel heeft hem veel rust gegeven, aldus J. Het idee, dat hij had kunnen wegllopen op een tijdstip, dat hij zelf kon bepalen, had hem gemoedsrust verschaft.

Een suggestie? Speel elke vluchtgevaarlijke gedetineerde een sleutel toe, zogenaamd van de voordeur. Misschien brengt dit wat rust in de tent? Of ben ik nu wat al te naïef???????

Propsma-dossier

Enige tijd geleden kreeg ik van de familie Propsma ter inzage hun knipselboek over “onze” justitie-inrichting. En eerlijk gezegd: vrolijk ben ik er niet van geworden. De meeste knipsels gingen n.l. over ontvluchtelingen; sommige ervan riepen bij mij onprettige herinneringen op. Er waren spectaculaire ontsnappingen, zoals die in de vorige eeuw en destijds uitvoerig beschreven door Fenno Schoustra in zijn Kleine Krantsje. Om misverstanden uit de weg te gaan: persoonlijk was ik daar niet bij! Wel bij die van de beruchte Aage Meiness, nu zo’n 25 jaar geleden. Vlak vóór mijn f.l.o. liep de Surinaamse lastpost André Darsan de poort uit met een wapen in zijn hand, door een bezoeker binnengesmokkeld. Vele foto’s van vroeger en nu hadden een plaats gevonden in het “Propsma-dossier”.

Blokhuis

Interessant vond ik de artikelen over het ontstaan van de allereerste voorgangen van het gebouw. Het is in februari 1999 precies

500 jaar geleden dat de eerste steen werd gelegd voor het blokhuis, waaraan plein, steeg en inrichting hun naam ontleen. Vorig jaar werd min of meer feestelijk het 500 jarig bestaan van de provincie herdacht. M.i. volkomen onterecht om daarvan een feest te maken, omdat het toen eigenlijk betekende onderwerping aan de Duitse keizer. Een zwarte vlag op de kerktoren waard! Het Blokhuis was bedoeld om de Friezen onder de duim te houden en was in feite een militaire vesting. Hertog Albrecht van Saksen en zijn zetbaas Willem van Schaumburg maakten de dienst uit. Uit het jaar 1499 dateert ook het grachtje aan de kant van het plein, gegraven tegelijk met de Keizersgracht, welke laatste nu alweer ruim 40 jaar geleden werd gedempt ten behoeve van het verkeer.

Als symbool van de onderdrukking heeft het blokhuis maar 80 jaar standgehouden. Mede naar aanleiding van de reformatie en de sympathie voor Willem van Oranje werd het tirannennest (zoals burgers het noemden) op 1 februari 1580 ingenomen door burgers onder leiding van de 80-jarige burgemeester Adje Lamberts. Het werd ontmanteld nadat de soldaten van de keizer waren verjaagd, samen met de katholieke geestelijkheid. Met een aantal nieuwe gebouwen veranderde het van lieverlede in een inrichting waar men lieden kon opsluiten en bewaken. Nog lang geen gevangenis, maar toch..... Uit historisch oogpunt erg interessant, vind ik persoonlijk.

Moordaanslag

In het Propsma archief vond ik ook nog een artikel over hetgeen zich in februari 1915 in de gevangenis heeft voorgedaan: een moordaanslag door een gevangene op een bewaarder. De laatste, Brinkhof, werd levensgevaarlijk verwond door steken met een schoenmakersmes. Hij kon ternauwernood overleven door snel ingrijpen van de arts Mulder. Tussen haakjes: de zoon van Brinkhof, een leeftijdgenoot van mij, is later directeur van de gevangenis in Maastricht geworden. De dader van de aanslag, ene Van Gewert, werd beloond met nog een 10 jaar gevangenisstraf voor zijn euvele daad. Vijf jaar na dato overleed hij binnen de muren van de gevangenis, 32 jaar oud. Aldus 't Kleine Krantsje.

Druipend weer naar binnen

Een gemakkelijke ontvluchting heeft –voor zover ik weet- de publiciteit nooit gehaald. Deze speelde zich af bij de voormalige ingang van het huis van bewaring. Het zal denk ik zo'n 30 jaar geleden zijn gebeurd op een vroege morgen toen Portier Jaap Duinstra –zoals toen gebruikelijk- een gedetineerde de gelegenheid bood de vuilniszakken, die werden opgeslagen in de cv-kelder, buiten te zetten. Nu was op die bewuste dag bekend, dat reiniger Pot als vluchtgevaarlijk moest worden beschouwd. Hij moest de zakken dus beslist niet buiten zetten, maar een collega-reiniger, genaamd Jemke Bruning, zou dat doen. Het was nog vroeg en behalve Duinstra was slecht één ambtenaar in de buurt, n.l. Binne de Haan van de administratie. Er ging duidelijk iets mis: hek en voordeur waren even gelijktijdig open en terwijl Bruning bezig was, rende plotseling Pot de deur uit en hij dook pardoos de gracht in. Zwemmen kon hij wel, maar aan de overkant bij het Bakken op de wal klauteren was niet zo eenvoudig. Na nood overleg tussen Duinstra en De Haan werd Bruning ingezet om Pot terug te krijgen, of liever gezegd: terug te praten. En warempel: de opzet slaagde. Pot wendde de steven, klom over het hek en rende druipend weer naar binnen. Uiteraard werd hij liefderijk opgenomen in de strafcel om bij te komen van de emoties. Ook daar beleefde hij nog het een en ander, maar dat is een ander verhaal. Verschillende zaken, die de afgelopen maanden aan de orde zijn geweest, deden mij terugdenken aan de periode van veertig jaren, die ik actief was binnen het gevangeniswezen. Om er een paar de noemen:

Bevalling

Een vrouw in gevangenschap moet bevallen. Ergens las ik dat dit in ons land nog nooit was gebeurd. Lariekoek! In 't laatst van de 50er jaren was in onze eigen vrouwenafdeling een vrouw gedetineerd die dit overkwam. Haar man zat overigens ook in ons huis. De bevalling vond plaats in het toenmalige Stadsziekenhuis, vlak naar de gevangenis gelegen. (Nu parkeerplaats voor vergunninghouders!) Direct naar de bevalling keerden moeder en kind bij ons terug, waar mevrouw Eekhof en de haren de verzorging toebedeeld kregen. De naam van de vrouw in kwestie herinner ik mij nog heel goed; zij heette exact gelijk aan een destijds bekende T.V.-presentatrice, Elizabeth de M. Haar echtgenoot mocht niet bij de bevalling aanwezig zijn, maar dat was toen geen punt van discussie.

Fusies

Verder gonst het – niet alleen in de penitentiaire wereld – van geruchten over fusies, beëindiging fusies, clustervorming en hoe dat verder ook mag worden genoemd. Dit brengt mij op de voor ons huis van bewaring historische datum 1 augustus 1955.

Voordien hadden h.v.b. en gevangenis een personeelsbestand, een directie, enz. M.i. door het slechte functioneren van de directeur, de heer Alle Wedzinga, kwam in enige Haagse hoofden de gedachte op beide inrichtingen te scheiden. Niet qua gebouwen uiteraard, daar bleef alles bij het oude. Op genoemde datum kreeg de apartheid van ons huis van bewaring zijn beslag: het personeel dat er werkte kreeg een andere aanstelling en kwam een afzonderlijke directeur: de heer A.J.J. (Bram)

Hartevelt, tot dan adjunct-directeur in Scheveningen. Hij diende – zoals toen voorgeschreven – was (!) een dienstwoning te betrekken. Omdat die niet voor handen was heeft de heer Hartevelt met zijn vrouw geruime tijd (ik meen meer dan twee jaar) gewoond in het toenmalige hotel/restaurant Castelein aan het Zuiderplein (waar nu de ING-bank is gevestigd). Tot zijn assistent werd benoemd de het Folkert Folkers, tot huismeester (hoofdbewaking) de heer J.A.J. Haagha. Laatstgenoemde werd in 1956 na zijn leeftijdsontslag opgevolgd door de heer J.M. Wieten en ik volgde Folkers op, die Leeuwarden verliet.

1956 tot 1961

De periode van 1956 – 1961 was voor mij de prettigste van mijn loopbaan. Hartevelt en ik konden goed met elkaar overweg: hij liet veel aan mij over. Een groot verschil met de verhouding tussen Wedzinga en zijn adjunct, de heer P.N. Stompf, die hij graag mocht kleineren. In de loop van 1956 werd Wedzinga ontheven van zijn functie. Er kwam een waarnemer om orde op zaken te stellen in de gevangenis. Deze waarnemer was de heer B.B. Broekaert, directeur van de koepelgevangenis te Breda. Met een grote portie van wantrouwen tegen alles en iedereen liep hij als de bekende olifant door de Leeuwarder porseleinkast. Blij dat ik weg was! Terzijde: zijn voornamen waren Bernam Bailey, duidelijk een ludieke inval van zijn vader, omdat gelijk genaamd Amerikaans circus omstreeks 1900 erg populair was in Nederland.

't Zal je maar gebeuren

In mijn plaats als hoofdadministratie in de gevangenis werd benoemd de heer Gijs Jongkind, die in latere jaren directeur is geweest van het jeugd h.v.b. De Sprang in Scheveningen. Aan mijn verblijf in het h.v.b. Leeuwarden kwam een einde in april 1961, toen ik benoemd werd tot adjunct-directeur van het h.v.b. bew. -3 (Lloydhotel) in Amsterdam. Mijn opvolger in Leeuwarden werd de heer Wim van Kamp. In latere jaren deed hij geruime tijd dienst binnen het CWOI (opleidingsinstituut) van het gevangeniswezen in Den Haag.

H.S. Born LEEUWARDEN

GEHEIM REGISTER

In zijn missive van 31 maart 1882 aan de Procureurs-generaal bij de Gerechtshoven, maakte de Minister van Justitie A.E.J. Modderman bekend, dat hij vanaf eind mei 1882 bij wijze van proef een Geheim Register van Ontslagen Gevangenen wilde laten uitgeven. In dit Register zouden voortaan de fotoportretten, persoonsgegevens en justitiële antecedenten van "alsnog in het algemeen gevaarlijk te achten gevangenen, die in de volgende maand zullen worden ontslagen", worden opgenomen.

Geheimregister

Gevaarlijk geacht. Uit de strafgevangenis Bijzonder zijn foto's van gevangenen. Voordat gevaarlijk geachte gevangenen uit de strafgevangenis te Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, 's-Hertogenbosch, Rotterdam en Utrecht werden ontslagen, stelde het ministerie van Justitie signalementen op en liet de vrij te komen gedetineerden fotograferen. Dit zogeheten Geheim register van ontslagen gevangenen begint in 1882 en loopt door tot 1897. Dit register is te raadplegen op het Rijksarchief in Noord-Brabant en het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) te Den Haag. Het CBG beheert ook het Algemeen Nederlandsch Politieblad 1852-1946, waarin in de rubriek 'gesignaleerde misdadigers' de aanhouding wordt gevraagd van verdachten, bij verstek veroordeelden en ontsnapte gevangenen. Het Rijksarchief in Drenthe beheert een bijzondere collectie van zo'n 5.000 signalementkaarten van personen uit de rijkswerkinrichting te Veenhuizen 1896-1901. Het betreft zogenoemde verpleegden', duizenden landlopers en kleine criminelen uit het hele land. De Groningse, Friese en Drentse 'verpleegden' zijn al gepubliceerd in genealogische jaarboeken. In de inschrijvingsregisters treft u vaak prachtige beschrijvingen van de gevangenen aan zoals de kleur van de ogen, de haren en de vorm van de neus. Vooral voor 1886 zijn er ook aparte signalementregisters bewaard gebleven. Onder de link Inleiding (hieronder) vindt u enige achtergrondinformatie met betrekking tot het Geheim Register van Ontslagen Gevangenen (afkomstig uit het register zelf). In de beschrijving die hoort bij de foto van de gevangene wordt verwezen naar de jaargang en het paginanummer waar u meer informatie over de betreffende persoon kunt vinden. Ook het bijbehorende registernummer, wat correspondeert met het fotonummer, staat vermeld.

Inleiding geheimregister bron: tresoar

Foto's geheim register van ontslagen (zoeken op: geheim register) bron: tresoar

Rolboeken Database van het Strafrechterlijk Archief. Bron: Tresoar

Gevangeniskoor Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Een ander fenomeen in ons gesticht was het gevangenkoor, dat een zeker vermaardheid genoot. Het stond onder leiding van een geschoolde dirigent, ook een gevangene. Dankzij de goede relaties, die Jansen had met leden van de plaatselijke middenstand, kwamen er zelfs enkele grammofoonplaten van het koor op de markt. Bij het Ave Verum en Moederzegen werden heel wat traantjes weggepinkt in Leeuwarden en omstreken! De kerk dient tevens tot ontspanningszaal. Als het gordijn wordt opengeschoven, kan het lokaal worden gebruikt voor de katholieke eredienst. De gehele inrichting werd in eigen beheer uitgevoerd. De zaal, die tevens dienstdoet als kerk, was gevuld met genodigden, die aandachtig en getroffen de verrichtingen van het honderdvijfenzestig man sterke koor volgden.

De dirigent, een der politieke delinquenten, gaf blijk van grote muzikaliteit en leiderscapaciteiten. Wat gaat er in de hoofden van deze mensen om, als zij in het Gloria van A. B. H. Verheij "miserere nobis", ontferm U onzer, zingen als een persoonlijke betuiging van deemoed? Vast staat, dat de spanning van het verlangen enkele uren wordt verbroken en dat zij zich in een andere wereld kunnen verplaatsen. Toen de reddingsboot van Oostmahorn, de befaamde Insulinde van Mees en Klaas Toxopeus, geld behoefde voor grondige renovatie, bood Jansen met "zijn" koor de helpende hand. En zo ging het koor met in zijn midden een aantal levenslangen, en voorafgegaan door directeur Jansen –in-vol-ornaat (ijdel als hij was had hij zich een soort admiraalsuniform laten aanmeten) naar de Nieuwestad om op de pijp een benefietconcert te geven voor de Insulinde. "Geef acht, voorwaarts mars!... en daar gingen de zangers. Het concert was een groot succes en tot onze verbazing kwamen alle zangers veilig terug binnen te muren. Er was een erencode afgesproken met de gevangenen en zo kwamen ze allen weer tezamen binnen de gevangenis. A.B.R. Jansen

Mijn Opa, directeur A.B.R. Jansen

Bauke Mulder, kleinzoon van directeur A.B.R. Jansen. Bijzonder, om die opname vanmiddag weer te beluisteren in gezelschap van mensen die dit na aan het hart ligt.

De opnames van het gevangenkoor uit de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden staan op 78 toerenplaten. De opnames zijn gemaakt door studio Braams uit Leeuwarden. Dit bedrijf bestaat niet meer. Het zijn grote zwarte 78 toerenplaten en deze platen zijn in het bezit van de familie. Het hoort tot mijn eerste herinneringen - een groot mannenkoor, lang gestraften, velen 'fout' in de oorlog, moordenaars, NSB'ers, SS'ers, verraders. Ja, ze kunnen goed zingen, die NSB'ers, dat hoorde je dan. Ik herinner me een zaal vol mannen die met tranen in de ogen hun verdriet en schaamte verwerkten en overstegen door samen te zingen. Het

waren allemaal vaders voor me, die schurken, ik was het enige kind daar in die gevangenis in Leeuwarden. Opa was er directeur, en in de oorlog ook een beetje een verzetsheld, schijnt het. Mooi meegenomen. Mijn ouders en ik woonden na de oorlog bij hem in de directeurswoning. Mijn moeder leende me gewoon uit aan die foute mannen: je mist je kinderen?: hier heb je er een, pak aan! Boele Staal werd zo'n beetje mijn peetvader, de vader van Ede. Een prachtige man, hartstikke fout in de oorlog, een overtuigd aanhanger van de NSB, een moordenaar ook, net zoals er moordenaars waren bij de Binnenlandse Strijdkrachten die na de Duitse capitulatie foute Nederlanders liquideerden zonder vorm van proces. Ja, ik ben een oorlogskind, je kon mijn moeder op 4 mei altijd van het behang schrapen, wat een verdriet! Jongelui, laat je je niet gek maken door de waan van de dag, het is allemaal al eerder gebeurd.

Nous sommes pas Charlie! Ils ne sont pas Charlie! Gewoon lekker muziek maken samen, weetjewel. Recht uit het hart, en erin.
Groet Bauke Mulder

De opnames van het gevangenkoor uit de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden staan op 78 toerenplaten. De opnames zijn gemaakt door studio Braams uit Leeuwarden. Dit bedrijf bestaat niet meer. Het zijn grote zwarte 78 toerenplaten en deze platen zijn in het bezit van de familie. Arnold Mulder.

Troost kerkkoor

Gevangenischoor Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Een ander fenomeen in ons gesticht was het gevangenkoor, dat een zeker vermaardheid genoot. Het stond onder leiding van een geschoolde dirigent, ook een gevangene. Dankzij de goede relaties, die Jansen had met leden van de plaatselijke middenstand, kwamen er zelfs enkele grammofoonplaten van het koor op de markt. Bij het Ave Verum en Moederzegen werden heel wat traantjes weggepinkt in Leeuwarden en omstreken!

Souvenirs voor de toekomst

Mooie herinneringen: souvenirs voor de toekomst. Toen mijn moeder ziek was, zo ziek dat ze niet lang meer zou leven, werd haar gevraagd naar haar mooiste herinneringen. Ze vertelde toen over de jaren 40-45. Ze was destijds een jong koorlid en rond kerst ging dat koor bij de gevangenis in de stad kerstliederen zingen. Bewakers vertelden later aan de koorleden dat de gedetineerden ondanks de dikke muren hun zang toch konden horen. Sommigen hadden meegezongen, anderen hadden stil geluisterd. Het was oorlog, een barre tijd. En vooral de gevangen verzetsmensen waren hun leven niet zeker. Tijdens die decemberavonden bracht het kerstkoor troost, en hoop op betere tijden. Voor de gedetineerden moet het koor een denkbeeldig licht in de duisternis zijn geweest. En voor mijn moeder werd het zingen voor de gedetineerden een dierbare herinnering.

Mooie herinneringen zijn kostbaar en dat geldt zeker voor 'december herinneringen'. Maar hoe is het om in december in de bajes te zitten? Wat zijn er allemaal voor activiteiten tijdens en rond de feestdagen? Ik vroeg dat aan gedetineerden in Thailand en Amerika, en hun antwoorden verschilden net zo veel als hun situaties. De jongens die in Thaise gevangenissen vastzaten, schreven voornamelijk over de kerstdienst en over de pakjes die ze van familie, correspondentievrienden en van kerkelijke instanties kregen. En ze stuurden me vrolijke foto's van zichzelf met hun maten. De foto's waren genomen in zaaltjes die waren versierd met rode slingers en lampionnen en de mannen droegen een kerstmuts. De inmiddels vrijgelaten correspondentievrienden hebben bepaald geen goede herinneringen aan hun gevangentijd in Thailand, maar zullen waarschijnlijk met een glimlach aan die kerstfeesten terugdenken.

In Amerika gaat het anders. De terdoodveroordeelden zitten 23 uur per dag in de cel. Geen vrolijke foto's, geen kerstmutsen, geen slingers. De meeste mannen hebben alleen wat kerstkaarten om hun cel mee te versieren. In een van de gevangenissen werden trouwens vroeger wél foto's gemaakt. Een vrijwilligster liep dan langs de cellen en zette de mannen een voor een op de kiek. Dat moest door het luikje in de celdeur, want de deuren kwamen niet van het slot. Ruim voor kerst kregen de mannen dan een paar afdrucken om naar familie of vrienden te sturen. Door jaloerse klachten uit een naastgelegen gevangenis waar géén vrijwilliger was om foto's te nemen, werd deze traditie helaas afgeschaft met als reden gelijke monniken, gelijke kappen.

Naast de beschrijving van activiteiten en kerstdiensten in de gevangenissen, is de kerstmaaltijd altijd een boeiend onderwerp voor de correspondentievrienden. In de meeste gevangenissen is een smakelijke maaltijd altijd een kwestie van geldbezit. In Thailand zorgden corrupte bewakers ervoor dat alles wat men nodig had binnen kwam, mits er goed voor werd betaald. In Amerika kan men extra voedsel uit de 'canteen' bestellen maar ook hier hangt dat dus af van de financiën van de gevangene. Heeft men geen geld dan moet men het doen met de, bepaald niet overdadige, kerstmaaltijd van de gevangenis.

Fryske Stimmen

H. Steensma schrijft: Bekendheid kreeg destijds het gevangenskoor door "buiten de gevangensmuren" te zingen, dit gebeurde tijdens de inzameling van gelden in 1949 ten behoeve van nieuwe motoren voor de reddingsboot "Insulinde" van de N.Z.H.K.M.

De "Schijnwerper" vertelde het volgende over deze gebeurtenis:

"Vreemde wereld De vlag van de N.Z.H.K.M. staat op onze binnenplaats .. Zo ver zal ze zich nog nooit van wind en water hebben gevoeld, En toch is het niet zo ver, van hier naar Oostmahorn Daar ligt de boot van Mees Toxepus, de Insulinde. Hoeveel jaren is het alweer niet geleden, dat ze bij Niestern in Delfzijl van stapel liep. Nu heeft ze nieuwe motoren nodig en Friesland brengt het geld daarvoor bijeen" In een grote aktie en op allerlei wijze wedijveren stad en dorp om de grootste bijdrage Waar die geleverd wordt plant de N.Z.H.K.M. haar vlag. Wij hebben ook bijgedragen. Ons koor zong over een telefoonlijn voor een groot publiek in de stad De opbrengst overtrof aller verwachtingen, f 690,17 De N.Z.H.K.M. bracht ons de vlag en daar staat ze nu .. Vreemde wereld, of toch niet?"

De "Schijnwerper" schrijft ook over het optreden van het zangkoor "Fryske Stimmen" in de gevangenis: 'Fryske Stimmen' klonken maandag 26 september 1946 door onze kerkzaal, waar we al verschillende zangkoren hebben kunnen beluisteren Geen avond was echter tot nu toe zo genotvol als deze, toen het zangkoor, dat deze naam met ere draagt, voor ons optrad" Niet alleen het gehoor, ook het oog werd aangenaam verrast deze keer: een lij donkergeklede mannen met kniebroek en witte halsdoek en daarvoor twee rijen jonge vrouwen in de mooie Friese klederdracht met kap en oorijzer.." Bron H. Steensma "Straffen door de eeuwen heen"

Gevangenenkoor zong weer 400 gulden bijeen!

Soa, is dit nou menhear Mees", zei een visser, die bij Wartena de Insulinde enterde en zonder blikken of blozen aan boord klauterde, als was hij de schipbreukeling zelf. Mees Toxopeus lachte zn breedste lach; ja, hij was „menhear Mees" deze dagen; al die malle stukjes over hem en zn boot hebben zn mooie (Griekse) achternaam radicaal op de tweede rang geduwd. Zn grootste zorg vandaag-de-dag is, dat er straks waterlievende lieden komen, die hun zoons (bij gebrek aan vernoembare opa's) „Mees" gaan noemen en dat hij al die kienders ten doop zal moeten dragen. „En hwer hat menhear syn gloeikoppen nou, as ik freegje mei?"voer de visser (figuurlijk) verder. Hij mocht door het mangat duiken, maar kwam hevig teleurgesteld weer boven, want beide motoren draaiden. Hij had even eerder moeten komen, Zaterdagmorgen bijvoorbeeld, toen men in Leeuwarden van halfvijf 's morgens tot twaalf uur 's middags bezig geweest is, één van de motoren, die de dienst weigerde, tot de orde te roepen „En ik tocht, dat it in iepen boatsje wie mei twa moterkes der yn", zei een boerinne, die nieuwsgierig naderbij trad, toen de Insulindenaren juist hun weer: Griekse koffie genoten. Ja, sommige lieden hebben demeeest exotische ideeën over reddingboten en daarom was het goed, dat de watersporters in en om Grou en Wartena de „Insulinde" er is in levenden lijve konden aanschouwen. Zaterdag was de reddingboot n.l. op de wateren rondom üs Grou en Zondagmiddag was ze (naast de zeilwedstrijden natuurlijk) zowat de enige fordivedaesje bij de Kruiswaters en Eernewou, want — het góót!

Hengelen

Zondag heeft een loos vissertje zn slag geslagen op- de Kruiswaters en bij Wartena, Warstiens en Eernewoude: met een bruggewachtersklomp hengelde hij lustig van het achterdek van de „Insulinde", terwijl de luidpraaije de zeilers en mechanische pleziervaarders naar de reddingboot lokte. En de watersporters waardeerden deze wijze van direct-gerichte reclame blijkbaar wel, want het loze vissertje genieste gekleed in zuidwester en oliejas, als was hij Mees himself — haalde per klomp 126 gulden en 81 centen binnen. Da's ook de moeite waardig! Dank, watersporters.

Beste beurt voor Grouw

Als men Zaterdagavond op het Halbertsma-plein en het Groen In Grouw een speld had laten vallen, ze zouden het bû 't station gehoord hebben — zó stil was het er (ondanks de honderden bezoekers), toen Radio Braams daar de zang van het Gevangenenkoor uit L'warden uitzond. En het kin anders een plezant lawaal-dorp zijn, dat Grouw van ons, na een skûtsjesylilen! Maar de zang van het Gevangenenkoor en 't oprechte woord van de directeur der Bijzondere Strafgevangenis, heer Jansen, die meegekomen was naar Grouw, tastten de mensen diep in 't gemoed. Er kwamen heel wat zakdoeken bij te pas, toen het koor „Moederzegen" zong en na het voortreffelijke slotnummer (het Jagerkor uit de Freischutz), klaterde 't applaus luid op. Vrijwilligsters haalden in de bussen (en de petten van de gevangenisdirecteur en de -Insulinde"-bemanning) maar eventjes 400 gulden en 52 cent op. Dat was de tweede pûr-beste beurt voor Grouw en het Gevangenenkoor!

Bron: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010610694:mpeg21:pdf>

INVENTARIS DE LEEUWARDER GEVANGENISSEN

De Fransen troffen bij hun komst in Leeuwarden een vrij goed georganiseerd gevangeniswezen aan, welks oorsprong lag in het einde van de zestiende eeuw. Een kort overzicht van de voornaamste gebeurtenissen tot 1810 is hier daarom zeker op zijn plaats.

A. DE GESTICHTEN

De toestand tot 1810

In 1598 werd te Leeuwarden het voormalige klooster van de Grauwe Begijnen tot Stadstuchthuis ingericht.

Gedurende de daaropvolgende jaren werd in de Staten van Friesland regelmatig gepleit voor de oprichting van een Landschapstuchthuis. Na herhaalde aandrang openden tenslotte Gedeputeerde Staten onderhandelingen met het stadsbestuur van Leeuwarden. Het uiteindelijke resultaat was dat in 1609 het stedelijke gevangenhuis overging naar het gewest Friesland.

Reeds in 1615 echter werd de gevangenis weer gesloten en kon het personeel vertrekken. Bijna veertig jaar moest Friesland het nu zonder gevangenis stellen, maar die toestand was toch verre van bevredigend. In 1654 achtten de Staten de bouw van een nieuwe gevangenis noodzakelijk:

„De Staten van Vriesland, door de clagte van verscheydene quartieren bevindende dat d' ingeseténe deser landen door vagebonden, ledige ende loye bedelaers seer jammerlijck worden geplaecht ende geëxactioneert", kwamen tot het besluit „dat binnen de stadt Leeuwarden mede een Tucht- en Werckhuys wederom sal worden opgerecht op een goet ende welgeformeert reglement en de instructie".

In 1661 was de nieuwe gevangenis, gebouwd achter het oude Blokhuis, dat ook wel als strafgesticht dienstdeed, voltooid. Veel plezier beleefde men er niet van. In de loop der jaren vonden meermalen ongeregelheden plaats: ontvluchtingen, afbreken van tussenmuren en in 1667 brandstichting, die tijdig werd ontdekt.

In 1754 echter vatte het gebouw vlam, zonder dat de autoriteiten daar iets tegen konden uitrichten. Het brandde tot de grond toe af. Vrijwel onmiddellijk daarop besloten de Staten dat het Tuchthuis, „zoo hoognodig (-) om gecondemneerde gevangenen en boosdoeners te confmeeren" herbouwd moest worden.

In 1756 was het nieuwe gesticht klaar voor gebruik.

In 1782 werd het nog uitgebreid met een kamer voor zieken en krankzinnigen.

Zo was de toestand bij de komst van de Fransen in Leeuwarden.

In het bestuursarchief uit de tijd van de Bataafse Republiek bevindt zich een rapport uit 1798, waarin de toestand van het gevangeniswezen in Friesland beschreven staat. Daaruit blijkt dat naast het Tuchthuis ook het oude Blokhuis dienstdeed als gevangenis en wel in het bijzonder voor hen die in voorarrest zaten en voor degenen die „wegens het fraudeeren van 's Lands gemeene middelen" gearresteerd waren.

Volgens hetzelfde rapport bezat Leeuwarden tevens een Provoost, ook wel „Geweldig Logement" geheten. Het was de bewaarplaats voor alle militaire gevangenen en ressorteerde volledig onder de bevelen van de garnizoenskommandant.

De periode van 1810-1821

In Leeuwarden werd na 1810 het gevangeniswezen behoorlijk ingericht naar de voorschriften van het Arrêté sur l'organisation des prisons. Dat ging zeker niet zonder strubbelingen. Uit de resoluties van het gevangenisbestuur wordt duidelijk dat men in die eerste jaren voor wat betreft de benaming van de diverse gestichten nog wel eens aan begripsverwarring ten prooi was. Gaan wij aan de moeilijkheden die de omschakeling met zich sleepte voorbij dan ontstaat het volgende beeld:

Het Blokhuis werd ingericht tot Maison d' Arrêt et de Justice en behield dus in feite de functie zoals omschreven in het rapport van 1798. Voorts blijkt uit deze benaming, dat in Leeuwarden de gestichten voor de voorlopig aangehouden en meteen in hetzelfde gebouw werden samengevoegd. Ook het Tuchthuis behield zijn oude functie en kan, als wij de terminologie van het Arrêt in gedachten nemen, als Maison de Détention worden aangemerkt.

Een deel van het Tuchthuis werd voorts ingericht tot Maison de Correction. Uit de resoluties van het gevangenisbestuur blijkt dat er zeer veel korrektionele gevangenen waren in die tijd. Hun aantal was in 1812 zelfs dermate groot dat enige tientallen naar de Provoost werden overgebracht waar zij verblijf hielden totdat zij enige nieuwgebouwde lokalen konden betrekken.

De gestichtsbeheerder heette in die tijd nog niet directeur of kommandant maar konciërge, later ook wel cipier. Ook het begrip bewaarder was onbekend. De konciërge werd terzijde gestaan door een aantal knechten. Het toezicht over de vrouwelijke gevangenen was opgedragen aan een „binnenmoeder". Het regiem ademde een zekere gemoedelijkheid. Verzoeken van gevangenen werden vaak zonder veel bedenkingen ingewilligd. Het uitdelen van disciplinaire straffen geschiedde volgens gematigde normen. Alleen in het Tuchthuis werd strenger opgetreden. Af en toe werd daar zelfs de bullepees gehanteerd.

De periode van 1821-1886

Het voor de reorganisatie van het Nederlandse gevangeniswezen zo belangrijke Koninklijke Besluit van 4 november 1821 werd in Leeuwarden eerst in 1825 in zijn volle omvang van kracht.

Dat is een meevaller van belang omdat uit de periode tussen november 1822 en januari 1825 vrij veel archivalia ontbreken. Er zijn geen resoluties van het gevangenisbestuur, terwijl de serie minuten van uitgaande stukken eerst een aanvang neemt in 1823.

Met betrekking tot deze periode boden ook het archief van het Kabinet des Konings, de archieven van de ministeries van Binnenlandse Zaken en van Justitie en die van het Provinciaal Bestuur van Friesland geen soelaas. Dat is een spijtige zaak omdat wij nu belangrijke informatie moeten ontberen. Eén voorbeeld wil ik noemen: Tijdens de bestuursvergadering van 26 augustus 1822 kwam een brief ter tafel van de Centrale Raad van Administratie over de Gevangenen waarin het bestuur werd verzocht „eene beschrijving van het gansche beheer in het Tuchthuis" naar Den Haag te willen sturen. Men besloot aan dat verzoek te voldoen en maakte in het resolutieboek een verwijzing naar de, in het archief niet meer aanwezige, minuten van uitgaande stukken. Vanaf januari 1825 zijn er weer resolutieboeken en meteen op de derde januari kwam de aanstaande vereniging van het Huis van Arrest en Justitie met het Provoosthuis ter sprake. De naam van het aldus te vormen gesticht zou, enigszins in afwijking van de wettelijke terminologie „Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering" luiden.

De nieuwe organisatie begon nu vlot vorm te krijgen en bij besluit van de provinciale gouverneur van 18 januari 1825 werd W. Roos aangesteld tot konciërge van het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering.

In april 1825 werd de nieuwe gevangenis in gebruik genomen. De militaire kommandant van Leeuwarden spartelde nog even tegen maar in juni werden ook de gearresteerde militairen overgebracht naar het nieuwe gesticht. Met het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering waren voorts verenigd het Huis van Korrektie en het Huis van Bewaring. Ze ressorteerden onder de bevelen van één konciërge, later directeur geheten.

Tussen de verschillende afdelingen kwamen deugdelijke afscheidingen terwijl ze ook hun eigen administratie bleven voeren. In het vorenstaande is enige malen de term „nieuw gesticht" gevallen maar die is enigszins misleidend. Het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering was een nieuwe instelling die werd gehuisvest in een allesbehalve nieuw gebouw: de uit 1571 daterende Kanselarij, eens de zetel van het Hof van Friesland. Het Tuchthuis werd bij K.B. van 10 november 1837, nr. 85, aangewezen als gevangenis voor crimineel veroordeelde mannen. Bestuderen wij de registers van inschrijving dan blijkt dat dit K.B. slechts de bevestiging was van een reeds bestaande situatie.

De naam van het Tuchthuis werd gewijzigd in Huis van Opsluiting en Tuchtiging, waar een kommandant het bevel voerde.

In de loop der jaren werd het gesticht belangrijk uitgebreid, waarbij in 1870 het oude Blokhuis definitief werd opgeruimd en plaats maakte voor een nieuwe cellenvleugel.

De periode 1886-1953

Onder de wet van 1886 moest het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering plaatsmaken voor een Huis van Bewaring „nieuwe stijl". De oude Kanselarij, die als gevangenis volmaakt ongeschikt was, werd verlaten en in 1889 verrees op het terrein van de Strafgevangenis een nieuw Huis van Bewaring.

Omdat daarin ook de kortgestraften waren ondergebracht werd een deel van het gebouw ingericht tot Hulpstrafgevangenis, waarin geen preventief gehechten werden opgesloten. Voorlopig aangehouden en reeds veroordeelden konden zo van elkaar gescheiden blijven. Tevens voorkwam men daarmee dat in Leeuwarden veroordeelde gevangenen naar elders getransporteerd moesten worden, omdat in de Bijzondere Strafgevangenis van de friese hoofdstad geen „lichte gevallen" konden worden opgenomen.

Het Huis van Opsluiting en Tuchtiging werd nu namelijk omgevormd tot een Bijzondere Strafgevangenis voor mannen.

Het begrip „bijzonder" had voor Leeuwarden dezelfde betekenis, men werd in Leeuwarden geplaatst als men tot een gevangenisstraf van vijf jaren of meer veroordeeld was. De eerste vijf jaren werden cellulair, de overige in de gemeenschap doorgebracht. Ook kwam het herhaaldelijk voor dat langdurig gestraften de eerste vijf jaar van hun detentie elders uitzaten om vervolgens in Leeuwarden te worden ondergebracht.

Leeuwarden kreeg nu nog slechts de „zware gevallen" binnen zijn muren en werd daarmee „niet de belangrijkste maar wel de meest spektakulaire gevangenis van Nederland".

De Bijzondere Strafgevangenis en het Huis van Bewaring annex Hulpstrafgevangenis hadden aanvankelijk ieder hun eigen directeur. Met ingang van 1924 kwam de leiding van beide instellingen in handen van één en dezelfde persoon, die als titel voerde „Directeur van de Bijzondere Strafgevangenis, tevens belast met de directie van het Huis van Bewaring".

De directeur voerde aanvankelijk alleen het beheer. Vanaf circa 1915 werd hij terzijde gestaan door de volgende commissies:

De Vergadering van Hogere Gestichtsambtenaren

Hierin hadden, naast de directeur, zitting de aan de gevangenis verbonden artsen en geestelijke verzorgers. Men stelde zich ten doel de belangen van de gedetineerden waar mogelijk te behartigen. In de vergaderingen kwamen onderwerpen als gratieverlening, het toekennen van bijzondere voorrechten en het verlenen van medische, geestelijke en sociale hulp ter sprake.

De Gestichtsradaad

Hierin hadden, naast de onder 1 genoemde ambtenaren, ook vertegenwoordigers van het lagere gevangenispersoneel zitting. De vergaderingen werden onder andere bijgewoond door een hoofdbewaarder en een werkmeester die, uiteraard, de gevangenen op een heel andere manier leerden kennen dan de dominee of de dokter. Ook deze commissie kwam op voor de belangen van de gedetineerden en besprak, mutatis mutandis, dezelfde onderwerpen als de Vergadering van Hogere Gestichtsambtenaren.

De Dienstencommissie

Deze stond geheel los van de twee hierboven beschreven commissies. Hij bestond uit vertegenwoordigers van het hogere en het lagere gevangenispersoneel, aangevuld met vertegenwoordigers van verschillende ambtenarenvakorganisaties. Tijdens de vergaderingen van deze commissie kwamen alleen belangen van het personeel aan de orde. Toen in 1953 de Beginselenwet Gevangeniswezen werd ingevoerd werd de Bijzondere Strafgevangenis omgezet in een Gewone Gevangenis. De „zware gevallen" werden geleidelijk aan overgebracht naar de Koepelgevangenis in Breda. Leeuwarden werd een recidivistengevangenis.

Omdat er tenslotte nog maar 23 gevangenen in de Leeuwarder gevangenis verbleven werd het gesticht per 1 januari 1970 opgeheven. Het Huis van Bewaring bleef bestaan. Zes jaar later echter werd de cellenvleugel van het complex weer in gebruik genomen en wel voor veroordeelden die een zogenaamd „lopend vonnis" hadden gekregen doch zich voor de tenuitvoerlegging van dit vonnis niet hadden gemeld na hun oproep. De capaciteit van de nieuwe „B-vleugel" is 80 plaatsen (naast die in het eigenlijke Huis van Bewaring van ongeveer 65)

Kampen voor politieke delinquenten

Direkt na de bevrijding van Leeuwarden op 15 april 1945 werd aan de gelijknamige straat het kamp „Arendstuin" ingericht voor de opvang van politieke gevangenen en zwarthandelaren.

De leiding berustte bij de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten die het kommando met ingang van 15 mei 1945 overdroegen aan het Militaire Gezag. Het kamp bestond uit drie gebouwen: de mannelijke gevangenen waren ondergebracht in het gymnasium, de vrouwelijke in de gemeentelijke lagere school. Het bewakingspersoneel was gehuisvest in de tussen deze gebouwen gelegen marechausseekazeme.

Het kamp droeg een tijdelijk karakter. Al direkt na de bevrijding was men begonnen met de bouw van een barakkenkamp op de vliegbasis van Leeuwarden. Op 20 augustus 1945 werd „Arendstuin" verlaten. De mannelijke bewoners werden overgebracht naar de vliegbasis; de vrouwelijke verhuisden naar „Ericadorp", een barakkenkamp aan de Troelstraweg.

De kampen waren bestemd voor verdachten die in voorarrest zaten. Na hun veroordeling werden ze verspreid over Nederlandse gevangeniswezen. Sommigen kwamen dan toch weer in Leeuwarden terecht. De kampen stonden buiten de organisatie van het gevangeniswezen in de friese hoofdstad en hadden hun eigen kommandant.

Bron Inventaris van de archieven van de instellingen van het gevangeniswezen in Leeuwarden, Heerenveen en Sneek 1812 - 1953

De archieven

Het archief van het Kollege van Regenten/ de Kommissie van Administratie over de gevangenen te Leeuwarden werd in 1966 vanuit het Huis van Bewaring overgebracht naar het Rijksarchief in Friesland.

De hoofdmoot van de gevangenisarchieven volgde in 1968. Het restant van de gevangenisarchieven benevens het grootste deel van het archief van het Kollege van Regenten over de gevangenen te Sneek volgde in de jaren 1969-1977. Bij vernietiging uit de hier beschreven archieven werd strikt de hand gehouden aan de voorschriften die zijn neergelegd in de „Lijst van voor vernietiging”.

De archieven hebben een gezamenlijke omvang van 53 m'. Ze zijn openbaar op voorwaarde echter dat de archiefbescheiden betreffende nog levende personen, anders van voor wetenschappelijk onderzoek, niet toegankelijk zijn. Overgebleven informatie zoals reglementen en boeken die op de zolders lagen en die van enige belang waren, zijn gescand.

Gevangeniswezen 1810 – 1953

1. Inleiding

1.1. Algemeen hoofdstuk

De geschiedenis van het Nederlandse gevangeniswezen valt in een aantal perioden uiteen. Voor een juist begrip van hetgeen zich in Friesland heeft afgespeeld leek het mij raadzaam om elk van die perioden hier kort te beschrijven. "Hetgeen volgen moet mag niet schijnen in de lucht te zweven." (Busken Huet, blz. 1.)

1.1.1. De Gestichten

1.1.1.1. De periode van 1810-1821

Op 20 oktober 1810 gaf de Franse minister van binnenlandse zaken het "Arrêté sur l'organisation des prisons" uit. (De Jongh, deel 1, blz.31-32.) Het was een eerste, niet altijd even geslaagde, poging om het gevangeniswezen - voordien in ieder gewest afzonderlijk georganiseerd - door het invoeren van uniforme regels te verbeteren. Ondanks het vrij geringe succes van de minister en ondanks het feit dat, behoudens een enkele uitzondering, de oudste van de in deze inventaris opgenomen en beschreven archiefstukken eerst een aanvang nemen in de twintigerjaren van de vorige eeuw is het toch van belang om aan de theorie van het Arrêté enige aandacht te wijden, temeer waar het aan de basis heeft gestaan van latere nederlandse reglementen en verordeningen die vooral de Franse gestichtsnamen goeddeels handhaafden en aanvankelijk ook de besturen op Franse leest schoeiden. Het Arrêté onderscheidde vijf gestichtstypen. Eén daarvan, het Maison de Police Municipale, laten wij hier verder rusten omdat het niets uitstaande heeft met de gestichten waarvan de archieven in de navolgende inventaris beschreven staan. Op deze plaats moet allereerst aandacht worden besteed aan het Maison d'Arrêt. Daarin werden opgesloten zij die van een overtreding werden verdacht en in wier zaak nog geen gerechtelijk vooronderzoek was geopend. Was men eenmaal in staat van beschuldiging gesteld dan volgde overbrenging naar het Maison de Justice.

Beide hierboven genoemde gestichten waren, met andere woorden, bestemd voor de opname van voorlopig aangehouden. Na een eventuele veroordeling waren er twee mogelijkheden: licht gestraften werden in een Maison de Correction, zwaargestraften in een Maison de Détention opgesloten.

1.1.1.2. De periode van 1821-1886

In de benaming en bestemming van de onderscheidene strafgestichten werd na het herstel van de onafhankelijkheid voorshands geen verandering aangebracht. Eerst in 1820 werd een commissie in het leven geroepen die tot taak kreeg een reorganisatie van het gevangeniswezen voor te bereiden.

De bevindingen van deze commissie werden neergelegd in een rapport dat de grondslag vormde voor het Koninklijk Besluit van 4 november 1821. (De Jongh, deel I, blz. 120-127. Zie ook: Hallema, blz. 224 en 225.)

Hierbij werden de strafgestichten als volgt onderverdeeld:

1. Huizen van Korrekctie, bestemd voor degenen die een gevangenisstraf van vier à zes maanden tot vijfjaar moesten ondergaan.
2. Huizen van Reklusie en Tuchtiging (ook wel: Opsluiting en Tuchtiging) voor mannelijke, krimineel veroordeelden.
3. Huizen van Militaire Detentie, bestemd, uiteraard, voor gestrafte militairen, met uitzondering echter van de "zware gevallen" die hun straf in Huizen van Opsluiting en Tuchtiging moesten uitzitten.

Naast deze gevangenen stelde de wet een aantal gestichten in "bepaaldelijk bestemd tot verzekerde bewaring der wegens misdaad of wanbedrijf beklagde of beschuldigde personen".

Onder deze categorie waren begrepen:

1. Huizen van Arrest.
2. Huizen van Justitie.
3. Provoosthuizen.
4. Huizen van Bewaring.

Aan de nummers drie en vier van deze opsomming gaan wij even voorbij. Zij komen ter sprake nadat hier aandacht is besteed aan de enigszins gekompliceerde samenhang tussen de Huizen van Arrest en die van Justitie.

De overeenkomst tussen beide gestichtstypen was gelegen in het feit dat ze bestemd waren tot de opname van voorlopig aangehouden en. Het verschil was dat men in een Huis van Arrest werd opgesloten als men verdachte was en niet meer dan dat. Het hechtenisbevel was dan uitgevaardigd door een opsporingsambtenaar.

Met het Huis van Justitie maakte men kennis zodra een "arrest tot terechtstelling" was uitgevaardigd; wanneer men, met andere woorden, van verdachte beschuldigde was geworden. Om der wille van de duidelijkheid laat ik de volledige tekst van het arrest tot terechtstelling hier volgen:

"In naam en vanwege den Koning

HET HOF voor de provincie.... (Kamer van beschuldiging)

REGT DOENDE op het requisitoir van den procureur-generaal, waarbij de instructie, gevoerd bij den arrondissements-regtbank te...., betrekkelijk den persoon van.... gevorderd wordt, dat het hof over de terechtstelling van den beklagde zal beslissen.

De stukken van den griffier gelezen zijnde.

GELET op de conclusiën van den procureur-generaal en deszelfs verslag en mondelinge voordragt.

GEZIEN art. 135 van het wetboek van strafvordering.

BEVEELT de terechtstelling van...., geboren te...., oud...., van beroep...., wonende te...., terzake van op den...., te...., enz. (evenals in het requisitoir), en beveelt dat de procureur-generaal binnen den kortst mogelijken tijd eene akte van beschuldiging zal opstellen.

GELAST, dat, overeenkomstig de wet, de beschuldigde uit het huis van arrest, waarin dezelve thans is gedetineerd, zal worden overgebracht naar de gevangenis van het hof.

Gedaan, enz." (De Bosch Kemper, bijvoegsel, blz. 60.)

De laatste volzin maakt alles duidelijk zodra men in staat van beschuldiging was gesteld werd men ingesloten in het Huis van Justitie (de gevangenis van het gerechtshof).

Vanaf 1842 konden bovendien, als daartoe termen aanwezig waren, korrekcioneel veroordeelden, die een straf van drie tot zes maanden tegen zich hadden horen uitspreken, deze in een Huis van Justitie ondergaan. (De Jongh, deel 1, blz.608.)

Wenden wij ons nu tot de Provoosthuizen, dan kan worden volstaan met de opmerking dat daarin werden ondergebracht de militairen die in voorarrest zaten. De Huizen van Bewaring waren kantonale gevangenissen waarin, blijkens een missive van de minister van binnenlandse zaken van 16 augustus 1839 (De Jongh, deel 1, blz.572-573.) behoorden te worden gedetineerd:

1. Personen door de kantonrechter gestraft met 1 tot 7 dagen gevangenisstraf.
2. De wegens boete gegijzelden.
3. De nalatige miliciens.
4. De door politieambtenaren aangehouden en van allerlei aard.
5. Doortrekkende gevangenen.

* Bovendien konden vanaf 1855 in de Huizen van Bewaring worden opgenomen de tot ten hoogste één maand veroordeelde burgerlijke gevangenen. (De Jongh, deel 1, blz. 588-590. Zie ook: Hallema, blz. 225.)

1.1.1.2.1. Samenvoeging van gestichten

Reeds onder de Franse wetgeving waren de Maisons de Justice en de Maisons d'Arrêt veelal op één en hetzelfde terrein gebouwd. Het Koninklijk Besluit van 1821 bestendigde die toestand in artikel 4: "Daar, waar de huizen van arrest, de huizen van justitie en de provoosthuizen in dezelfde stad bestaan zal Ons de vereeniging van dezelve, mits met behoorlijke afscheidingen, worden voorgedragen, zooveel en zoo spoedig dit doenlijk zal worden bevonden, en op zoodanige wijze, als voor het Rijk het meest voordeelig zal wezen". De naam van de aldus samengevoegde gestichten zou "Burgerlijk en Militair Huis van Verzekering" luiden. Op het eerste gezicht waren zo de benaming en de bestemming van de diverse inrichtingen afdoende gedefinieerd. Het feit echter dat het begrip "gevangenis" in die tijd werd gebruikt als een verzamelnaam voor alle in dit hoofdstuk omschreven gestichtstypen kan soms verwarring stichten. Duidelijk wordt overigens wel, dat het Koninklijk Besluit van 1821 aan zijn opzet: het zo doelmatig mogelijk reglementeren van het nederlandse gevangeniswezen, grotendeels heeft voldaan. Het K.B. werd in de loop der jaren steeds uitgebreid met nieuwe reglementen en bepalingen totdat men, ruim zestig jaar later, de tijd gekomen achtte om de structuur van het vaderlandse gevangeniswezen wederom op de helling te zetten.

1.1.1.3. De periode van 1886-1953

De wet op de organisatie van het gevangeniswezen van 3 januari 1884, zoals die werd gewijzigd bij de wet van 28 augustus 1886 (Staatsblad 130) betekende een ingrijpende wijziging in de structuur van het gevangeniswezen hier te lande. (Verzameling van 1886, blz. 880-883. Zie ook: Hallema, blz. 296v.)

In het eerste artikel werden drie soorten gevangenissen onderscheiden:

1. Strafgevangenissen.
2. Huizen van Bewaring.
3. Passantenhuizen.

De aandacht moet hier in de eerste plaats worden gevestigd op de Huizen van Bewaring, die nu ook de taak van de oude Huizen van Arrest en de Huizen van Justitie overnamen. Hun bestemming werd in artikel drie als volgt omschreven:

"De huizen van bewaring zijn bestemd:

1. tot opneming van hen, die straffen van hechtenis of van militaire detentie moeten ondergaan;
2. tot opneming van alle anderen, wier vastzetting, aanhouding, gevangenneming of gevangenhouding door het openbaar gezag is bevolen of krachtens rechterlijke uitspraak of beschikking geschiedt, voor zooverre geene andere plaats voor hen is bestemd;
3. tot verblijf van doortrekkende gevangenen en andere onder verzekerde bewaring vervoerd wordende personen".

De Strafgevangenissen werden onderscheiden in gewone en bijzondere.

In gewone werd men ondergebracht als men tot een straf van ten hoogste vijfjaar veroordeeld was. De Bijzondere Strafgevangenissen waren bestemd voor de tot een straf van meer dan vijf jaar veroordeelden. Daarbij behoorden ook de levenslang gestraften. Het begrip "bijzonder" had de volgende betekenis: in de gewone strafgevangenis werd men cellulair opgesloten. In de bijzondere bracht men de eerste vijf jaren van zijn straf in de cel door. Daarna werd men gedurende de rest van de straftijd in de gemeenschap geplaatst.

Ook kon het voorkomen dat een tot twintig jaren veroordeelde de eerste vijfjaren van zijn straf in een Gewone Strafgevangenis cellulair doorbracht en de overige vijftien jaar in de gemeenschap van de Bijzondere Strafgevangenis. De wet voorzag in de oprichting van twee Bijzondere Strafgevangenissen: één voor vrouwen te Gorinchem; één voor mannen in Leeuwarden. Vastgesteld kan worden dat de wet van 1886 toch voortbouwde op het Koninklijk Besluit van 1821. De Huizen van Bewaring "nieuwe stijl" kunnen worden beschouwd als de logische voortzettingen van de eertijds in de Burgerlijke en Militaire Huizen van Verzekering samengevoegde gestichten en van de Huizen van Bewaring "oude stijl". De Gewone en de Bijzondere Strafgevangenissen namen de functie over van de Huizen van Reclusie en Tuchtiging. De in 1886 ingevoerde regels hebben, zij het steeds aangevuld en gewijzigd, lange tijd dienstgedaan. Ze werden eerst vervangen door de Beginselenwet Gevangeniswezen van 21 december 1951, die op 1 juni 1953 werd ingevoerd.

1.1.2. De Besturen

N.B. Vergelijk Eggink, blz. 49-52.

1.1.2.1. De periode van 1810-1822

Evenals de gevangenissen waren hun besturen voor de Franse tijd in ieder gewest afzonderlijk ingericht. Het Arrêté van 1810 trachtte ook in die toestand verandering aan te brengen. Dat geschiedde door de instelling van een "conseil gratuit et charitable" van vijf leden voor elke plaats die één of meer gevangenissen binnen de poorten had. Veel bevoegdheden hadden deze besturen, in Nederland al gauw "Raden of Commissiën van Weldadigheid" genoemd, niet, omdat in feite alle macht bij de prefect berustte.

In tegenstelling nu tot bij de gevangenissen kwam het nieuwe nederlandse bewind na 1813 al redelijk gauw met verordeningen ten aanzien van de besturen. Bij Koninklijk Besluit van 26 februari 1814 werd de "Provisieele Instructie voor de Collegiën van Regenten over de Gevangenissen in de Vereenigde Nederlanden" afgekondigd. (De Jongh, deel 1, blz.49-52.)

De door het Franse bewind ingestelde besturen moesten plaats maken voor Colleges van Regenten bestaande uit zeven personen: "... de Burgemeester of één der Burgemeesteren, of de President van het plaatselijk bestuur, de Officier der Regtbank en vijf Leden, gekozen uit de Inwoners der stad of gemeente".

Het voorzitterschap kwam bij de burgemeester te berusten. De Colleges waren verplicht eens per maand te vergaderen. Ze hadden tot taak toezicht te houden over de aan hun beheer toevertrouwde gevangenissen. Teneinde de administratie in goede banen te houden moesten ze uit hun midden een sekretaris aanstellen en een thesauriër, die de financiën behartigde en de uitganskassen van de gevangenen administreerde. (Een deel van het door de gevangenen verdiende geld werd gestort in de zogeheten "uitganskassen", die hun bij ontslag ter hand werden gesteld, zodat ze bij terugkeer in de maatschappij niet met lege handen hoefden te staan.)

Een grote beslissingsbevoegdheid hadden de Colleges niet in die eerste jaren; de provinciale goeverneur was de allesbeheersende figuur.

1.1.2.2. De periode van 1822-1886

In die toestand kwam verandering, toen de Provisionele Instructie op 21 oktober 1822 werd vervangen door een definitieve. (De Jongh, deel 1, blz. 131-138.)

De Colleges van Regenten werden vervangen door Commissies van Administratie met de provinciale gouverneur als voorzitter. Tweede man werd een door de koning te benoemen vicepresident. De macht van de besturen werd nu aanzienlijk. De "Kommandanten, Cipers en verdere Bedienden der gevangenis" werd gelast "derzelve bevelen stiptelijk (te) achtervolgen". (Vergelijk: De Haan, blz. 218-221.) Namens de Commissie van Administratie was de maandkommissaris belast met het toezicht op het reilen en zeilen binnen de gevangenis. Hij ging op inspectie, deelde straffen uit en bracht van zijn ervaringen verslag uit in de vergadering. Deze functie rouleerde maandelijks langs de commissieleden. De vicepresident was, indien hij dat wenste, van dit werk vrijgesteld. Inmiddels verdween de gouverneur steeds meer naar de achtergrond. Steeds vaker traden de gevangenisbesturen zonder zijn tussenkomst in contact met het ministerie van justitie.

1.1.2.3. De periode van 1886-1953

De algehele reorganisatie van het gevangeniswezen in 1886 liet ook de bestuursinrichting niet ongemoeid. Bij ministerieel schrijven van 24 augustus 1886 werden de kommissarissen des konings, onder dankzegging voor hun "vele en gewichtige diensten" van hun voorzitterschap ontheven. (Verzameling van 1886, blz. 910.) Vervolgens werd bij Koninklijk Besluit van 31 augustus 1886 (Stbl. 159) een "algemene maatregel van inwendig bestuur voor de nederlandse gevangenis" afgekondigd. (Verzameling van 1886, blz. 911-929.)

Het beheer over de gestichten werd nu gevoerd door de direkties, onder de bevelen van de besturen, die nu weer Colleges van Regenten heetten. Deze kolleges, waarvan de leden en de voorzitter op voordracht van de leden zelf door de Kroon werden benoemd, dienden uit tenminste drie personen te bestaan. Het lidmaatschap was een honorair ambt. Wel kon, indien daar volgens het oordeel van de minister van justitie aanleiding toe bestond, een bezoldigde sekretaris worden aangesteld. De macht van de besturen bleef inmiddels groot. Artikel 12 van de nieuwe maatregel decreeteerde: "Het toezicht over alle aangelegenheden van de gestichten is aan het college van regenten opgedragen". Voor alle duidelijkheid voegde artikel 13 daar nog aan toe: "Behoudens het gezag, aan de hoofden toegekend, gaan in het algemeen alle bevelen omtrent den dienst van de gestichten van het college van regenten uit".

Tegen deze toestanden begon de Tweede Kamer omstreeks 1920 bezwaren te maken. Er rees met name verzet tegen de omstandigheid dat de besturen eigenlijk zichzelf aanvulden. Het zou gewenst zijn dat regering en parlement daarop meer greep kregen. De minister was het daarmee eens en hij gaf de voordracht voor nieuwe regenten in handen van de kommissaris der koningin, die overigens de besturen nog wel hoorde. Tevens konden nu de gestichtsdirekteuren adviserende leden zijn van hun besturen. (Egging, blz.66)

In 1929 gingen vanuit de volksvertegenwoordiging stemmen op om de Colleges van Regenten te vervangen door Commissies van Toezicht met aanmerkelijk minder bevoegdheden. Daarin wenste de minister echter niet te bewilligen. Pas na de oorlog kwam dit thema weer ter tafel. De in 1946 ingestelde commissie Fick kwam na lange discussies tot het advies om de Colleges van Regenten af te lossen door Commissies van Toezicht en het beheer over de gevangenis volledig in handen van de direkties te leggen. In de Beginselenwet Gevangeniswezen van 1953 werden die suggesties overgenomen. De Colleges van Regenten maakten plaats voor Commissies van Toezicht; de direktieuren kregen de volle verantwoordelijkheid voor het beleid in de gevangenis toegeschoven. (Egging, blz. 66-70.) 1.2.

De leeuwarder gevangenis en hun besturen

1.3. Hoofdstuk iii de gevangenis van heerenveen en sneek en hun besturen

1.3.1. Heerenveen

1.3.1.1. De Gestichten

Blijkens het meer aangehaalde rapport betreffende de toestand van het gevangeniswezen in Friesland in 1798 bezat Heerenveen in dat jaar geen gevangenis. Op 26 april 1811 besloot de prefekt dat in Heerenveen een "convenabel gebouw" moest worden aangekocht om als Huis van Arrest te kunnen dienen. (B.R.F. Voorlopig inventarisnummer 1313.) Van kopen kwam echter niets. In 1811 werd een huis aan de Molenwijk gehuurd van Elias Hiddinga, koopman te Heerenveen. (Het huurkontraakt is door mij niet aangetroffen. In B.R.F., voorlopig inventarisnummer 1841, bevindt zich een besluit van de prefekt van 20 maart 1813 betreffende het uitbetalen van achterstallige huur aan Hiddinga.) De plaatsbepaling van het gebouw kan worden vastgesteld uit een brief van Hiddinga aan de gouverneur van Friesland. Archief

Gouverneur, 1ste Divisie, ingekomen brief van 7 maart 1815, nummer 208. (Archief Gouverneur, brief van het College van Regenten over de gevangenis te Heerenveen, ingekomen op 19 april 1833, nummer 10. (Algemene Administratie).) Dit gehuurde gebouw bleef in gebruik tot 1833. Bij Koninklijk Besluit van 12 februari 1833, nr. 22, werd krediet verleend voor de aankoop van Crackstate, dat nog in hetzelfde jaar als gevangenis werd ingericht.

In 1889 en 1890 werd achter Crackstate een nieuwe gevangenis gebouwd. Tussen 1811 en 1887 waren in Heerenveen gevestigd:

1. Een Huis van Arrest.
2. Een Huis van Bewaring "oude stijl".
3. Een Huis van Korrektie.

Het bestaan van het Huis van Korrektie kon door mij slechts worden vastgesteld aan de hand van de inhoud van sommige registers van inschrijving. De daarin vermelde straffen, 4 maanden tot 5 jaar, konden volgens het Koninklijk Besluit van 4 november 1821 slechts in een Huis van Korrektie worden uitgezeten. Met betrekking tot de aanvangsdata van het Huis van Bewaring en het Huis van Korrektie verkeren wij in het ongewisse. Ook de archieven van het Provinciaal Bestuur van Friesland, 1813-1918 geven geen uitsluitel en hetzelfde geldt voor de archieven van de ministeries van justitie en van binnenlandse zaken. Vanaf 1887 was ook in Heerenveen de in het eerste hoofdstuk van deze inleiding breedvoerig omschreven wet van 1886 van kracht. Dit had tot gevolg dat er twee gevangenen overbleven:

- een Huis van Bewaring "nieuwe stijl";
- een Gewone Strafgevangenis, die in 1902 werd omgezet in een Hulpstrafgevangenis. De gevangenen in Heerenveen werden met ingang van 1 november 1923 opgeheven. (Koninklijk Besluit van 10 september 1923. Een afschrift van dit besluit werd mij welwillend toegestuurd door het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut van het Gevangeniswezen te Den Haag.)

1.3.1.2. Het bestuur

Zoals vermeld in het tweede hoofdstuk werden bij schrijven van de minister van binnenlandse zaken van 29 juni 1811 de leden van de Commissies van Weldadigheid in Friesland benoemd. En evenals dat in Leeuwarden het geval was werd in Heerenveen op verzoek van de bestuursleden hun datum van indiensttreding verschoven naar de eerste oktober van dat jaar.

Over de verdere geschiedenis van het heerenveense bestuur is nauwelijks iets bekend. De eerstaangewezen bron, het bestuursarchief, is nagenoeg verloren gegaan terwijl in dit geval de archieven van de hogere organen geen relevante gegevens bevatten. Daar komt nog bij dat het ene notulenboek waarover wij beschikken grote hiaten vertoont. Eén ding komt uit die schaars bewaard gebleven aantekeningen overigens wel naar voren: de sfeer was in Heerenveen een stuk gemoedelijker dan in Leeuwarden. Het College van Regenten oefende geen regelmatige contrôle uit op de gang van zaken binnen de gevangenen. Blijkens een reglement uit 1853 (Reglement Heerenveen, blz. 10 en 11.) was er zelfs geen maandkommissaris die geregeld zijn ronde deed. Het toezicht over de gevangenen was gelegd in handen van een "Commissie van Policie", benoemd uit het College van Regenten. Als er moeilijkheden waren moest de cipier met deze commissie contact opnemen.

Toen de gevangenen werden gesloten werd het College van Regenten ontbonden. Het Koninklijk Besluit dat de opheffing van de gevangenen dekreeteerde kan worden beschouwd als de ontslagbrief voor de bestuursleden. (Volgens vriendelijke mededeling van het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut.)

1.3.2. Sneek

1.3.2.1. De Gestichten

In 1746 werd te Sneek een Spinhuis gebouwd. Het heeft niet lang dienstgedaan en werd, na geruime tijd te hebben leeggestaan, tot exersitieplaats voor de stedelijke schutterij bestemd. (Tegenwoordige Staat van Friesland, blz. 263-264.) En zo had Sneek, evenmin als Heerenveen, in 1798 een gevangenis.

In die toestand kwam verandering in 1811, toen de prefekt besloot dat de Kleine Kerk tot Huis van Arrest verbouwd moest worden. (B.R.F. Voorlopig inventarisnummer 13 13.) Dit gesticht heeft dienstgedaan tot 1842. In dat jaar werd een nieuwe gevangenis gebouwd aan de Kleine Kerkstraat. (Verslag van de provinciale goeverneur, blz. 53.) In 1891 brandde de gevangenis gedeeltelijk uit, nadat een gedetineerde zijn strozak in brand had gestoken. De gevangenen wier cellen door het vuur getroffen waren werden gedurende de tijd van de herbouw in Leeuwarden ondergebracht. Tussen 1811 en 1887 waren in Sneek gevestigd:

- een Huis van Arrest;
- een Huis van Bewaring "oude stijl";
- een Huis van Korrektie.

Evenals bij Heerenveen kon ook hier het bestaan van een Huis van Korrektie slechts worden afgeleid uit de inhoud van sommige registers van inschrijving. En ook hier, om dezelfde redenen als in het geval Heerenveen, kan uit de archieven van de aldaar genoemde hogere organen niet met zekerheid worden opgemaakt wanneer het Huis van Bewaring en het Huis van Korrektie van de grond zijn gekomen. Het Huis van Arrest werd in 1877 gesloten en vervangen door een "cellulaire gevangenis". (Koninklijk Besluit van 19 september 1877, nr. 24. Algemeen Rijksarchief, archief van het Kabinet des Konings, 1840-1897. Inventarisnummer 2239.) Dat wil zeggen, dat vanaf toen in Sneek de gedetineerden hun straf in een cel moesten ondergaan. Deze vorm van strafuitoefening was wettelijk mogelijk sedert 1851. (Wet van 29 juni 1851. De Jongh, deel 2, blz. 175-176.) Overigens liep men in het geval Sneek enigszins op de gebeurtenissen vooruit, omdat het celstelsel eerst in 1886 integraal werd ingevoerd. (Vriendelijke mededeling van het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut van het Gevangeniswezen te Den Haag.)

Na de invoering van de wet van 1886 waren in Sneek nog gevestigd:

- een Huis van Bewaring "nieuwe stijl";
- een Gewone Strafgevangenis, die in feite dus reeds sedert 1877 bestond.

De gevangenissen in Sneek werden met ingang van 1 juli 1922 opgeheven. (Koninklijk Besluit van 25 maart 1922, nr. 74. Een afschrift van dit besluit werd mij ter hand gesteld door het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut van het Gevangeniswezen te Den Haag.)

1.3.2.2. Het Bestuur

Evenals in Leeuwarden en in Heerenveen kreeg het per 1 september 1811 in Sneek benoemde gevangenisbestuur respijt van de prefekt tot de eerste oktober van dat jaar. Uit de bewaard gebleven resolutieboeken rijst een beeld op van bestuursleden die in gemoedelijkheid wel ongeveer konden wedijveren met de kollega's uit Heerenveen. Het gevangenispersoneel werd vriendelijk bejegend; verzoeken van gedetineerden werden vaak zonder veel plichtplegingen ingewilligd. Blijkens een reglement uit 1887 kende Sneek evenmin als Heerenveen een maandkommissaris. De gang van zaken werd namens het College in het oog gehouden door een weekkommissaris. (Reglement Sneek, blz. 4.)

Het Koninklijk Besluit dat de opheffing van de gevangenissen beval was ook hier de ontslagbrief voor de Regenten. (Vergelijk noot 42.)

Opvallend is wel, dat het College op zijn laatste vergadering besloot om zijn eigen opheffing niet zonder festiviteiten voorbij te laten gaan!

1.4. Hoofdstuk iv de archieven en de inventaris

1.4.1. Leeuwarden

1.4.1.1. Het bestuursarchief

Toen het archief van het College van Regenten c.q. de Commissie van Administratie over de gevangenissen te Leeuwarden in de Rijksarchiefbewaarplaats aldaar werd opgenomen was er geen door de administratie vervaardigde inventaris of zelfs magazijnlijst voorhanden. Bijgevolg ontbrak iedere vorm van overzicht. Wel waren, al voor ik met de inventarisatie begon, de ingekomen stukken en de resolutieboeken door enige van mijn kollega's chronologisch in de stellingen geplaatst. De kern van het bestuursarchief wordt gevormd door de resolutieboeken, lopende van 1812-1940. Door de grote greep die het bestuur had op letterlijk alles wat zich in de gevangenis afspeelde vormen de resolutieboeken een eersterangsbron van informatie voor de geschiedenis van het gevangeniswezen in de Friese hoofdstad. De resolutieboeken zijn niet nader toegankelijk gemaakt, ook niet door middel van trefwoorden in de marge. Wel toegankelijk gemaakt zijn de ingekomen stukken, die veelal per kwartaal en incidenteel per halfjaar zijn ingebonden.

De onderzoeker kan beschikken over de volgende ingangen:

1. 1. Agenda's, waarin de brieven bij binnenkomst werden ingeschreven.
2. 2. Indexen, die naderhand door de administratie werden vervaardigd.

Voorts werden alle ingekomen stukken op de bestuursvergaderingen voorgelezen en vervolgens besproken, met als gevolg dat de afzenders mitsgaders de inhoud van de stukken behoudens enige uitzonderingen vrij uitvoerig in de resolutieboeken genoteerd staan. Bestudeert men dus een bepaalde zaak dan kan men in de resolutieboeken de vermelding vinden van de stukken die daarbij werden overgelegd.

Het antwoord op een ingekomen brief werd veelal tijdens de bestuursvergaderingen vastgesteld. Men vindt dan termen als "... wordt besloten te antwoorden", "... wordt besloten te rescriberen", etc. Op die manier heeft men toch min of meer een ingang op de minuten van uitgaande stukken, die tot 1886 per jaar zijn ingebonden en die daarna in registers van uitgaande brieven werden afgeschreven, zonder verder toegankelijk te zijn gemaakt.

Het gevangenisbestuur regelde de gehele personeelsadministratie van de aan zijn beheer toevertrouwde instellingen. Aan het personeelsbeleid werden geheime vergaderingen gewijd, terwijl ook de korrespondentie over dit dienstvak een geheim karakter droeg. Hiermee zijn de in de inventaris voorkomende termen "notulenboeken van geheime vergaderingen" en "registers van geheime uitgaande stukken" verklaard. Gezien hun inhoud konden deze stukken dus niet in de afdeling "stukken van algemene aard" worden geplaatst. Ieder personeelslid behoorde te worden ingeschreven in een personeelsstamboek. Deze registers zijn maar voor een deel bewaard gebleven en nogal onvolledig ingevuld. Ze zijn hiërarchisch ingedeeld: als eerste vindt men de leden van de directie, vervolgens het administratieve personeel, gevolgd door de hoofdbewaarders, de bewaarders en tenslotte de lagere beampten. De thesaurier heeft een eigen archief gevormd, bestaande uit een aantal registers van uitgaande stukken die niet nader toegankelijk zijn gemaakt, en uit een contrôleregister op de uitgaanskassen van de gevangenen. Zijn zelfstandige positie binnen het bestuur blijkt voorts uit zijn aanspreektitel: "Thesaurier en lid van het College". Van de uit het College benoemde commissies is alleen een deel van het archief van de Bouwcommissie bewaard gebleven.

1.4.1.2. De gevangenisarchieven

Toen eenmaal duidelijk was geworden om de archieven van welke gevangenis het ging leek het mij verstandig om de archieven in volgorde van "zwaarte" in de inventaris op te nemen. Men kan zo de gang van een gedetineerde door de diverse gestichten volgen. Deze procedure heb ik zowel met betrekking tot de toestand van voor als van na de invoering van de wet van 1886 gevolgd.

Voor de invoering van die wet waren in Leeuwarden het Huis van Arrest, het Huis van Justitie en het Provoosthuis verenigd in het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering. Deze samenvoeging had geen enkele administratieve betekenis en men vindt in de inventaris dan ook de afzonderlijke archieven van het Huis van Arrest, het Huis van Justitie en van het Provoosthuis beschreven. De wet van 1886 had geen enkele invloed op de administratie van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging, dat slechts een naamsverandering onderging en nu Bijzondere Strafgevangenis voor mannen ging heten. Bijgevolg heb ik in het betreffende archief in 1887 geen cesuur aangebracht. Men vindt in dit archief onder het hoofdstuk "stukken van algemene aard" opgenomen de zogeheten "registers van bijzondere voorvallen". Deze stukken dragen namelijk een "algemeen" karakter. Het zijn dagboeken waarin de voornaamste gebeurtenissen in de gevangenis staan opgetekend. De registers van inschrijving van het gevangeniswezen in Leeuwarden nemen in deze inventaris een aanvang in 1805.

De registers van inschrijving vanaf 1797-1803 bevinden zich in de archieven van de lands- en gewestelijke besturen in Friesland van de jaren 1795-1813 (Toegang 8).

Wanneer een gevangene in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging c.q. de Bijzondere Strafgevangenis werd ingeschreven moest een extract uit zijn vonnis worden overgelegd. Deze extracten zijn gealfabetiseerd, zodat de onderzoeker, na in het register van inschrijving de naam van een gedetineerde te hebben gevonden, zonder veel moeite het extract uit zijn vonnis kan opvragen. De archieven van de kampen voor politieke delinquenten tenslotte werden, gezien hun bijzondere karakter - ze stonden immers los van het eigenlijke gevangeniswezen - als laatste in de afdeling Leeuwarden geplaatst.

1.4.2. Heerenveen en Sneek

In Heerenveen is het bestuursarchief vrijwel geheel, in Sneek voor een deel verloren gegaan. De stukken die in beide archieven zijn beschreven behoeven, na de verklaringen ten aanzien van Leeuwarden, geen verdere commentaar. Met betrekking tot de indeling van de gevangenisarchieven kan worden opgemerkt dat daarbij dezelfde systematiek werd gevolgd als bij Leeuwarden.

1.5. Bewaarplaats, vernietiging, omvang en toegankelijkheid

Het archief van het College van Regenten/ de Commissie van Administratie over de gevangenen te Leeuwarden werd in 1966 vanuit het Huis Aan Bewaring overgebracht naar het Rijksarchief in Friesland. De hoofdmoot van de gevangenisarchieven volgde in 1968. Het restant van de gevangenisarchieven benevens het grootste deel van het archief van het College van Regenten over de gevangenis te Sneek volgde in de jaren 1969-1977.

Bij vernietiging uit de hier beschreven archieven werd strikt de hand gehouden aan de voorschriften die zijn neergelegd in de "Lijst van voor vernietiging in aanmerking komende stukken vastgesteld bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Justitie en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen d.d. 8 september 1956, afd. A.Z. / P. & A., nr. 336/056, en 6 oktober 1956, afd. O.K.N., nr. 29361; gewijzigd bij gemeenschappelijke beschikkingen van de ministers van Justitie en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk d.d. 4 juni 1965, afd. A.Z. / P. & A., nr. 347/065, en 29 juni 1965, afd. O.K.N., nr. 116989, respectievelijk d.d. 31 augustus 1967, afd. A.Z. / P. & A. nr. 519/067, en 29 september 1967, directie O.K.N., afd. O., nr. 139418." De archieven hebben een gezamenlijke omvang van 53 m. Ze zijn openbaar op voorwaarde echter dat de archiefbescheiden betreffende nog levende personen, anders van voor wetenschappelijk onderzoek, niet toegankelijk zijn.

1.6. Dankbetuiging

Ik wil deze inleiding niet afsluiten dan nadat ik enige personen en instellingen mijn dank heb betuigd voor de medewerking die ze mij gedurende de inventarisatiearbeid hebben geboden. In de eerste plaats moet hier genoemd worden het Centraal Wervings- en Opleidingsinstituut van het Gevangeniswezen in Den Haag dat mij veel waardevolle gegevens verstrekke en dat met een vlotheid waarvoor men slechts bewondering kan hebben. In de tweede plaats een woord van hartelijke dank aan het adres van de heer J. van der Oord, voormalig directeur van de Strafgevangenis te Leeuwarden, die mij twee keer een langdurig onderhoud toestond en mij op die manier een schat aan achtergrondinformatie verschafte. Daarnaast moet worden genoemd de heer B. Droogsmá, oud-administrateur aan de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden die mij met name waardevolle gegevens in handen speelde over de geschiedenis van het archief.

Tenslotte betuig ik mijn erkentelijkheid aan de heer Bom, directeur van het Huis van Bewaring te Leeuwarden, die mij persoonlijk een middag heeft rondgeleid door de gebouwen van twee van de instellingen waarvan de archieven in de navolgende inventaris beschreven staan.

Leeuwarden, juli 1978; S.de Haan.

1.7. Literatuur en gedrukte bronnen

E.J. Besier: Leeuwarden, strikt en duidelijk. "Balans", maandblad voor gevangeniswezen en T.B.R.-stelling, no. 5 (mei 1977) blz. 1-5. J. de Bosch Kemper: Wetboek van Strafvordering met een bijvoegsel bevattende formulieren en voorbeelden. Deel 3.

Amsterdam, zonder jaar.

Cd. Busken Huet: Het Land van Rembrand. Amsterdam 18862.

W. Eekhoff: Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden. Facsimile-herdruk van de uitgave van 1846. Leeuwarden, 1967.

J.W. Eggink: De geschiedenis van het Nederlandse gevangeniswezen. Assen (1958).

S. de Haan: Inwoners der stad, bekend door hunne menschlievendheid; het bestuur over de Leeuwarder gevangnissen in de eerste helft van de negentiende eeuw. "It Beaken", nrs. 516 (1977) blz. 218-228.

A. Hallema: Geschiedenis van het Gevangeniswezen, hoofdzakelijk in Nederland. 's-Gravenhage, 1958.

A. Jansen: De Bijzondere Strafgedangenis te Leeuwarden. Leeuwarden (1949).

J.J. de Jong: Verzameling van wetten betrekkelijk het gevangeniswezen in de Nederlanden, sedert de invoering der Fransche Wetgeving tot en met den jare 1844. Leeuwarden, 1846.

J.J. de Jongh: Verzameling van wetten betrekking het gevangeniswezen in de Nederlanden, tweede deel, aanvangende met den jare 1846.

Leeuwarden (1854).

Ph. Kooperberg: Geneeskundige plaatsbeschrijving van Leeuwarden. 's-Gravenhage, 1888.

E.A.M. Lamers: De Commissies van Toezicht bij de Strafgestichten onder de Beginselenwet Gevangeniswezen. 's-Gravenhage, 19622.

Ramon de la Sagra: Reis door Nederland en België, met toepassing op de gevangnissen in die beide landen. Eerste deel, Nederland.

Groningen, 1839.

J. Simon van der Aa: De arbeid als element in de vrijheidsstraf. Groningen, 1906.

J.S. Theissen: Het Blokhuis in de zestiende eeuw. "De Vrije Fries", (1913), blz. 1-43.

H. Wever: De Bijzondere Strafgedangenis te Leeuwarden, een medisch-hygiënisch onderzoek. Assen, (1940).

Tegenwoordige Staat van Friesland. Deel III. Amsterdam, Leiden, Dord., 1788.

Verslag van de toestand der provincie over het verslagjaar 1841/1842, uitgebracht door de Gouverneur aan de Provinciale Staten.

Reglement voor het Huis van Arrest te Heerenveen. Heerenveen, 1853.

Huishoudelijk reglement voor de Strafgedangenis te Sneek. 's-Gravenhage, 1887.

Verzameling van wetten betreffende het gevangeniswezen in 1886. Den Haag (1887).

Kort overzicht van de geschiedenis der gebouwen bij het Departement van Justitie in gebruik. (Den Haag), 1912.

Verzameling van wetten betreffende het gevangeniswezen. Bijzondere aflevering. 's-Gravenhage, 1933.

1.8. Ongedrukte bronnen

1.8.1. Algemeen Rijksarchief, Den Haag

- Archief van de Algemene Secretarie van het Kabinet des Konings, 1813-1840.
- Archief van het Kabinet des Konings, 1840-1897.
- Archief van het Ministerie van Justitie, 1813-1876.
- Archief van de afdeling Gevangnissen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1823-1842.

1.8.2. Rijksarchief in Friesland, Leeuwarden

- De archieven van de Staten van Friesland en de daarmede verbonden Colleges, 1580-1795.
- De archieven van de Lands- en Gewestelijke Besturen in Friesland van de jaren 1795-1813. (Te citeren als: B.R.F.).
- De archieven van het Provinciaal Bestuur van Friesland, 1813-1918.
- De archieven van de instellingen van het gevangeniswezen in Leeuwarden, Heerenveen en Sneek, 1812-1953.

1.9. Bijlage lijst van instellingen die geen archief hebben gevormd

Bijlage lijst van instellingen die geen archief hebben gevormd of waarvan het archief geheel of over een bepaalde periode verloren is gegaan.

1.9.1. Leeuwarden

a. De navolgende commissies uit het College van Regenten/ de Commissie van Administratie hebben geen archief gevormd:

- de commissie over de arbeid;
- de commissie voor de levensmiddelen;

- de commissie voor de kleding- en liggingsstukken;
- de commissie voor af- en ontslag.

b. Van de navolgende gestichten is over de aangegeven periode het archief verloren gegaan:

- het Huis van Justitie, 1812-1826;
- het Huis van Bewaring "oude stijl", 1824-1839;
- het Huis van Korrektie, 1812-1824;
- het Provoosthuis tot 1839;
- het kamp "Ericadorp", 1945-1947.

1.9.2. Heerenveen

Van de navolgende instellingen is over de aangegeven periode het archief verloren gegaan:

- het College van Regenten tot 1875;
- het Huis van Arrest, 1812-1841;
- het Huis van Bewaring "oude stijl" tot 1846;
- het Huis van Korrektie tot 1842.

1.9.3. Sneek

Van de navolgende instellingen is het archief over de aangegeven periode verloren gegaan:

- het College van Regenten tot 1859;
- het Huis van Arrest, 1812-1837;
- het Huis van Bewaring "oude stijl" tot 1844;
- het Huis van Korrektie tot 1844.

2. Inventaris eerste afdeling, Leeuwarden

2.01. Archieven van het kollege van regenten/ de commissie van administratie over de gevangenen te Leeuwarden, 1812-1953

2.01.1. Hoofdarchief

2.01.1.1. Stukken van algemene aard

- Resolutieboeken 1812-1940
- Ingekomen stukken 1814-1953
- Ingekomen stukken, afschriften 1814-1824
- Minuten van uitgaande stukken 1823-1886, juni
- Registers van uitgaande stukken 1886, juli-1953
- Agenda's van ingekomen stukken 1853-1953
- Indexen op de ingekomen stukken 1825-1947
- 1940-1947 N.B. Nummer 643 is door brandvrij zwaar beschadigd
- Jaarverslagen betreffende het Huis van Opsluiting en Tuchtiging/ de Bijzondere Strafgevangenis 1858-1880 en 1901-1953
- Bijlagen bij de jaarverslagen betreffende het Huis van Opsluiting en Tuchtiging/ de Bijzondere Strafgevangenis 1864-1915
- Jaarverslagen betreffende het Huis van Bewaring 1864-1941
- Bijlagen bij de jaarverslagen betreffende het Huis van Bewaring 1865-1918

2.01.1.2. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

2.01.1.2.1. Stukken betreffende reglementering

- Reglement van orde voor de vergaderingen van de Commissie van Administratie 1824
- Reglement op het onderbrengen der gevangenen in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging in verschillende strafklassen 1848
- Reglement op de kerkdiensten in de gevangenen te Leeuwarden 1853
- Instructie voor de assistent-chirurgijn 1864
- Reglement voor de leesbibliotheek der gevangenen 1879

2.01.1.2.2. Stukken betreffende het personeel

- Notulenboeken van geheime vergaderingen 1865-1908
- Registers van geheime uitgaande stukken 1832-1925
- Agenda van geheime stukken 1866-1885
- Registers van beambten, met aantekening van ontslag of overlijden 1867-1900
- Stamboek betreffende het administratief personeel circa 1929-1957
- Stamboeken administratief personeel 1915-1955
- Stamboek betreffende het hulppersoneel 1946-1957
- Stamboek betreffende het bewakingspersoneel circa 1872-1957
- Stamboeken bewakingspersoneel 1858-1957

2.01.1.2.3. Stukken betreffende de gevangenen

- Contrôleregisters 1825-1922
- NB Met gegevens betreffende de contrôle op militairen over de periode 1887-1906
- Aanvullende contrôleregisters 1836-1878
- Contrôleregisters betreffende gestrafte militairen 1889-1921
- NB Aantekeningen betreffende de contrôle op gestrafte militairen over de periode 1887-1906 staan genoteerd achterin inventarisnummer 696

2.01.1.2.4. Stukken betreffende de gevangenen in de meidagen van 1940

Verlag van de gebeurtenissen in de Leeuwarder gevangenen gedurende de meidagen van 1940, opgemaakt in 1940

2.01.2. Archief van de thesaurier

2.01.2.1. Stukken van algemene aard

Registers van uitgaande stukken 1828-1894

2.01.2.2. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

2.01.2.2.1. Stukken betreffende de uitgaanskassen der gevangenen

Contrôleregister op de uitgaanskassen van de gevangenen 1839-1943

2.01.3. Archief van de bouwcommissie

Rapport, ingekomen van de adjunct-kommandant van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging betreffende de verlichting van dat gesticht door middel van gas 1853

Akten, waarbij de Bouwcommissie namens de Commissie van Administratie een nieuwe celienvleugel van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging overneemt van de ingenieur van de waterstaat 1861 Stukken betreffende te verrichten

onderhoudswerkzaamheden aan het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering 1862-1870

Stukken betreffende te verrichten onderhoudswerkzaamheden aan het Huis van Opsluiting en Tuchtiging 1856-1870

Bestek en voorwaarden voor het maken van een vrouwenkwartier en het inrichten van een Pistôle in het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering 1865

Stukken betreffende verbouwingswerkzaamheden aan het Huis van Opsluiting en Tuchtiging 1870-1875

Bestek en voorwaarden voor de bouw van een Huis van Bewaring 1889

Tekening en plattegronden, gemaakt in verband met de bouw van het Huis van Bewaring 1889

NB Zie kaartenverz. nrs. 13.087-13.090

Bestek en voorwaarden voor de bouw van een nieuwe cellenvleugel aan de Bijzondere Strafgangenis 1892

Tekening en plattegronden, gemaakt in verband met de bouw van de nieuwe cellenvleugel aan de Bijzondere Strafgangenis 1892

NB Zie kaartenverz. nrs. 13.091-13.096

2.01.4. Aanhangsel

Verhandeling over de toestand in de gevangenen door L.G. Bouricius, lid van de Commissie van Administratie

1837

2.02. Archief van het huis van arrest, 1812-1886

- Registers van inschrijving (mannen en vrouwen) 1812-1813 en 1822-1839
- Registers van inschrijving (mannen) 1839-1886
- Registers van inschrijving (vrouwen) 1839-1886

2.03. Archief van het huis van justitie, 1826-1886

- Registers van inschrijving (mannen en vrouwen) 1826-1839
- Registers van inschrijving (mannen) 1839-1886
- Registers van inschrijving (vrouwen) 1839-1886

2.04. Archief van het provoosthuis, 1839-1886

- Registers van inschrijving 1839-1886
- Registers betreffende tot gevangenisstraf veroordeelde militairen 1819- 1860

2.05. Archief van het huis van bewaring, 1839-1887 ("oude stijl")

- Registers van inschrijving (vrouwen) 1839-1887

2.06. Archief van het tuchthuis, 1805-1824

- Registers van inschrijving 1805-1828
- NB In inventarisnummer 822 werden de zwaargestraften ingeschreven. Tot 1824 werden dezen ondergebracht in het Tuchthuis, daarna in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging. De administratie van dat gesticht gebruikte tot 1828 het door het Tuchthuis aangelegde register van inschrijving

2.07. Archief van het huis van korrektie, 1824-1887

- Registers van inschrijving (mannen en vrouwen) 1824-1839
- Registers van inschrijving (mannen) 1839-1887
- Registers van inschrijving (vrouwen) 1839-1887

2.08. Archief van het-huis van bewaring, 1888-1945 ("nieuwe stijl")

2.08.1. Stukken van algemene aard

- Register van bijzondere voorvallen 1917-1945

2.08.2. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

2.08.2.1. Stukken betreffende de inschrijving van de gevangenen

- Registers van inschrijving van voorlopig aangehouden en 1888-1940
- Registers van inschrijving van tot hechtenis veroordeelden 1886-1938
- Register van kinderen, met de moeders opgenomen 1888- 1968

2.09. Archief van de hulpstrafgevangenis, 1888-1938

Registers van inschrijving 1888-1938

2.10. Archief van het huis van opsluiting en tuchtiging/ de bijzondere strafgevangenis, 1828-1953

N.B. Stukken jonger dan 75 jaar zijn niet openbaar!

2.10.1. Hoofdarchief

2.10.1.1. Stukken van algemene aard

- Registers van stukken, ingekomen via de Commissie van Administratie 1863-1878
- Registers van stukken, ingekomen van het departement van justitie en van gerechtelijke organen 1878-1924
- Registers van uitgaande stukken 1841-1923
- Minuten van uitgaande stukken 1944
- Registers van bijzondere voorvallen. 1888-1948

2.10.1.2. Stukken betreffende bijzondere onderwerpen

2.10.1.2.1. Stukken betreffende gebouwen en brandpreventie

- Stukken betreffende het aanbrengen van verbeteringen in en aan de gebouwen van het gevangeniscomplex 1947
- Stukken betreffende het verbeteren van de brandpreventie 1947

2.10.1.2.2. Stukken betreffende het personeel

- Instructie voor de portier in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging 1866
- Brieven, ingekomen van sollicitanten naar de functie van bewaarder in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging 1851, 1865, 1871
- Stukken betreffende het respekteren van de Duitse bezettende macht door het gevangenispersoneel 1941
- Stukken inzake het ontslag van Samuel Mendels, Joods gevangenisleraar te Leeuwarden 1942, 1943

2.10.1.2.3. Stukken betreffende de gevangenen

Registers van inschrijving 1828-1955

- NB De eerste inschrijvingen van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging staan genoteerd in het register van inschrijving van het Tuchthuis.
- Dit betreft de periode 1824-1828. Zie inventarisnummer 822 en de aantekening aldaar
- Register van inschrijving van militairen 1872-1908
- Register van inschrijving van smokkelaars 1918-1919
- Index op de registers van inschrijving 1888-1945
- Extrakt-vonnissen 1830-1935
- Extract-vonnissen van gearresteerde militairen 1840-1922
- Bijlagen bij de extract-vonnissen van gearresteerde militairen 1840-1922
- Extractvonnissen van smokkelaars 1917-1918
- Register van overleden gedetineerden 1888-1964
- Registers van uitgaande stukken betreffende door de gevangenen te verrichten arbeid en de daarvoor benodigde materialen 1887-1895
- Indexen op de registers van uitgaande stukken betreffende door de gevangenen te verrichten arbeid en de daarvoor benodigde materialen 1889-1899
- Register houdende opmerkingen over de bewakingsdienst in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging 1865
- Brieven, ingekomen van familieleden van gedetineerden 1848-1872 en ongedateerd
- Stukken betreffende de behandeling van Joodse gevangenen 1942
- Stukken betreffende de behandeling van politieke delinquenten 1945- 1947
- Rapport, ingekomen van de aan de gevangenis verbonden Sociale Dienst 1950

2.10.2. Archief van de dienstencommissie

- Beschikking van de minister van justitie, regelende de instelling en de werkwijze van de dienstencommissies voor ambtenaren bij het gevangeniswezen, rijkstucht- en opvoedingswezen 1931, gewijzigd vastgesteld in 1939
- Notulen 1928-1953
- Ingekomen stukken 1929-1939

2.10.3. Archief van de vergadering van hogere gestichtsambtenaren

- Notulenboeken 1915-1937

2.10.4. Archief van de gestichtsraad

- Notulen 1930-1946

2.11. Archieven van de kampen voor politieke delinquenten te Leeuwarden, 1945-1947

2.11.1. Archief van het kamp "Arendstuin" voor mannelijke en vrouwelijke politieke gevangenen, 1945-1947

- Dagboeken van de commandant van het kamp Arendstuin, later tevens belast met het commando over het kamp op de vliegbasis 1945- 1947
- Register van inschrijving 1945 april-augustus

2.11.2. Archief van het mannenkamp voor politieke gevangenen op de vliegbasis te Leeuwarden, 1945-1947

Registers van inschrijving 1945-1947

3. Tweede afdeling, Heerenveen

3.1. Archief van het college van regenten over de gevangenen te Heerenveen 1875-1907

- Notulenboek 1875-1907
- Kopieboek van uitgaande stukken 1884-1889

3.2. Archief van het huis van arrest, 1842-1887 1096-1102. Registers van inschrijving, 1842-1887. 7 delen

3.3. Archief van het huis van bewaring, 1846-1887 ("oude stijl")

- Registers van inschrijving 1846-1887

3.4. Archief van het huis van korrektie, 1842-1887 1126-1143. Registers van inschrijving, 1842-1887. 18 delen

3.5. Archief van het huis van bewaring, 1888-1923 ("nieuwe stijl")

- Registers van inschrijving van voorlopig aangehouden en 1888-1923
- Registers van inschrijving van tot hechtenis veroordeelden 1888-1923

3.6. Archief van de strafgevangenis, 1888-1923

- Registers van inschrijving 1888-1923

4. Derde afdeling, Sneek

4.1. Archief van het College van Regenten over de gevangnissen te Sneek, 1813, 1859-1922

- Notulenboeken 1892-1922
- Index op de notulen 1877-1919
- Ingekomen stukken 1813, 1906-1907
- Register van uitgaande stukken 1910-1922
- Registers van jaarrekeningen 1859-1922

4.2. Archief van het huis van arrest, 1838-1877

- Registers van inschrijving 1838-1877

4.3. Archief van het huis van bewaring, 1844-1887 ("oude stijl")

- Registers van inschrijving 1844-1887

4.4. Archief van het huis van korrektie, 1844-1887

- Registers van inschrijving 1844-1887

4.5. Archief van het huis van bewaring, 1888-1922 ("nieuwe stijl")

- Registers van inschrijving 1888-1922

4.6. Archief van de strafgevangenis, 1888-1922

- Registers van inschrijving 1888-1922

Bron en meer informatie op: Tresoar

GEVANGENIS ARCHIEVEN

Arrondissementsrechtbanken van Heerenveen, Leeuwarden of Sneek.

- Naar het digitale dossier Hogerhuiszaak
- Brieven van de gebroeders Hogerhuis (inv.nr.346)

- Brieven van de gebroeders Hogerhuis (inv.nr.405)
- Naar het digitale dossier IJje Wijkstra
- Naar het digitale dossier Kneppelfreed

Op zoek naar gevangenen in gevangenisarchieven, Waar werden mensen vroeger gevangengezet?

Vóór 1811 Van een landelijk centraal georganiseerd gevangeniswezen was vóór 1811 nog geen sprake. Per provincie waren er grote verschillen in het aantal en de aard van de strafinstellingen. Er werden vrijwel geen vrijheidsstraffen opgelegd. Men gaf de voorkeur aan lijf- en doodstraffen, ontorende straffen en verbanningen. In de dorpen waren geen echte gevangnissen. Verdachten werden opgesloten in de plaatselijke raadhuizen, stadspoorten of kastelen, voordat ze op transport werden gesteld naar de tuchthuizen in de steden. Voor Holland waren dat Alkmaar, Amsterdam, Brielle, Dordrecht, Gouda, 's-Gravenhage, Rotterdam en Woerden.

1811 - 1821 In 1811 werd het Franse model voor het gevangeniswezen ingevoerd. (In Limburg gebeurde dit al in 1796.) In het Arrêté sur l'Organisation des Prisons werd een onderscheid gemaakt tussen personen die nog niet waren veroordeeld of een korte straf hadden gekregen en personen die veroordeeld waren tot lange en zware straffen. De onveroordeelden of kortgestraften verbleven in huizen van politie, huizen van arrest en huizen van justitie. De langer gestraften zaten in de verbeter- en tuchthuizen. In garnizoenssteden was het gebruikelijk dat er voor militairen aparte gevangnissen werden ingericht, de zogenaamde provoosthuizen. Deze indeling hield ook verband met het ingevoerde Franse model van de rechterlijke macht: vrederechten, rechtbanken van eerste aanleg en Hoven van Assisen. Deze kunnen beschouwd worden als voorgangers van de kantongerechten, arrondissementsrechtbanken en de provinciale hoven/gerechtshoven.

Schematisch kan een en ander als volgt worden weergegeven:

1811-1821: Onveroordeeld of kortgestraft

Instelling Bestemd voor Politiehuis (Maison de Police)

- Personen die door de vrederechter c.q. politierechter veroordeeld zijn
- Personen tegen wie een bevel tot inhechtenisneming is uitgevaardigd
- Passanten met een tijdelijke verblijfplaats

Huis van Arrest (Maison d'Arrêt)

Personen die aangeklaagd zijn voor de rechtbank van eerste aanleg of Hof van Assisen

Huis van Justitie (Maison de Justice)

Personen die aangeklaagd zijn bij een Hof van Assisen en tegen wie een 'arrest van terecht-stelling' is uitgevaardigd

1811-1821: Langer gestraft

Instelling Bestemd voor Verbeterhuis (Maison de Correction)

- Personen die door de rechtbank van eerste aanleg tot een gevangenisstraf van maximaal één jaar zijn veroordeeld
- Personen die wegens schulden gegijzeld zijn
- Personen die op last van de 'police administrative' ingesloten zijn
- Kinderen die op verzoek van familieleden gevangen zijn gezet
- Publieke vrouwen die leden aan een venerische ziekte

Tuchthuis (Maison de Détention)

Personen die door het Hof van Assisen of door een rechtbank van eerste aanleg zijn veroordeeld tot een straf van meer dan één jaar.

1821 - 1886 In 1821 werd het gevangeniswezen gereorganiseerd. De voornaamste verandering bestond uit het feit dat er een striktere scheiding werd gehanteerd tussen de langer ge-strafden en de overige gedetineerden. De naamgeving werd ook aangepast en er kwamen meer uniforme regels voor voeding en kleding van gedetineerden. Nieuw was de bepaling dat naast burgers ook militairen in de gevangenissen konden worden ondergebracht.

De kleinere instellingen werden geleidelijk opgeheven om plaats te maken voor gestichten met een grote capaciteit zoals de tuchthuizen voor mannelijke zwaargestrafden te Leeuwarden en 's-Hertogenbosch en de vrouwengevangenis te Gouda. In de gevangenissen moest nu ook worden gewerkt (uitgezonderd werden degenen die een speciaal bedrag voor hun detentie betaalden; dit werd 'pistole' genoemd).

In 1851 vond een belangrijke wijziging in het gevangeniswezen plaats. Het stelsel van eenzame opsluiting werd ingevoerd. Gevangenissen met aparte cellen waren echter niet voorhanden. Er moesten diensgevolge veel nieuwe gevangenissen worden gebouwd en bestaande verbouwd voor cellulaire opvang. De eerste cellulaire gevangenis was die aan de Weteringschans te Amsterdam (1850), daarna volgden die te Utrecht (1856) en te Rotterdam (1872).

1821 - 1886: Onveroordeeld of kortgestraft

Instelling Bestemd voor Huis van Bewaring

- Personen veroordeeld tot een gevangenisstraf van maximaal vijf dagen
- Personen veroordeeld wegens het plegen van een wanbedrijf tot een gevangenisstraf van maximaal één maand
- Personen die wegens schulden gegijzeld zijn
- Passanten met een tijdelijke verblijfplaats
- Personen die op verzoek en op kosten van de familie wegens verkwisting of wangedrag zijn opgesloten

Huis van Arrest

Personen die voor een rechtbank terecht moeten staan en voor degenen die zijn veroordeeld wegens een wanbedrijf tot een gevangenisstraf van maximaal zes maanden

Huis van Justitie

Personen die veroordeeld zijn wegens het plegen van een misdrijf of wanbedrijf tot een gevangenisstraf van maximaal zes maanden

Provoosthuis

Militairen die voor een krijgsraad terecht moeten staan of zijn veroordeeld wegens het plegen van een wanbedrijf of misdrijf tot een gevangenisstraf van maximaal zes maanden

1821 – 1886: Langer gestraft

Instelling Bestemd voor Huis van correctie

Personen die veroordeeld zijn wegens wanbedrijven met straffen tussen de vier en zes maanden

Huis van reclusie en tuchtiging

Personen die veroordeeld zijn wegens misdrijven en voor militairen veroordeeld tot een straf

Huis van militaire detentie

Militairen die zijn veroordeeld tot straffen van meer dan vier à zes maanden

Vanaf 1886: Onveroordeeld en kort/lang gestraft

Instelling Bestemd voor Huis van Bewaring

- Personen met een hechtenisstraf (burgers en militairen)
- Passanten
- Personen die nog terecht moeten staan en wier vastzetting, aanhouding of gevangenneming is gelast
- Personen die wegens schulden gegijzeld zijn

Passantenhuis

Gedetineerden in afwachting van hun definitieve bestemming

Strafgevangenis

Personen (burgers en militairen) die tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld

Bijzondere strafgevangenis

Personen die jonger waren dan achttien of ouder dan zestig, alsmede zieken, die veroordeeld waren tot een gevangenisstraf maar hun detentie niet in eenzaamheid mochten ondergaan

Rijkswerkinrichtingen (RWI)

Bestemd voor personen die naast een hechtenisstraf tot bijkomende straf van plaatsing in een RWI zijn veroordeeld. Vaak in geval van bedelarij, landloperij, souteneurschap en openbare dronkenschap.

In het nieuwe Wetboek van Strafrecht (1886) werd het gedachtengoed inzake het cellulaire systeem vastgelegd. Er werd een onderscheid gemaakt tussen misdrijven en overtredingen. Overtredingen moesten bestraft worden met geldboetes, hechtenis of gevangenisstraf. Veroordeelden voor het plegen van een misdrijf werden, afhankelijk van de opgelegde straf, voor de duur van minimaal 1 dag en maximaal 20 jaar opgesloten in een strafgevangenis. Een deel van de straf (maximaal 5 jaar) moest in afzondering (in een cel) worden doorgebracht.

Huizen van bewaring waren bestemd voor degenen, die wegens overtreding tot hechtenis waren veroordeeld. De straf duurde ten minste één dag en maximaal één jaar. De gevangenis capaciteit werd flink uitgebreid. In Haarlem, Arnhem, Breda, Groningen, Zutphen, Alkmaar en 's-Gravenhage werden nieuwe gevangenissen gebouwd. In Gorinchem (1887) werd een speciale vrouwengevangenis ingericht. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd het principe dat straf cellulair moest worden ondergaan losgelaten. Naast gevangenissen kwamen er Rijkswerkinrichtingen voor bedelaars, landlopers en souteneurs in de plaatsen Hoorn, Veenhuizen en Leiden (voor vrouwen).

Hoe kunt u zoeken in de archieven van strafinstellingen?

Vaak is er een aanleiding voor nodig om te zoeken in gevangenisarchieven. Er wordt bijvoorbeeld een overlijden aangegeven door een cipier van een gevangenis. Of in de familie doet het verhaal de ronde, dat een voorouder een misdaad heeft begaan. Wellicht treft u een cryptische omschrijving in het bevolkingsregister aan.

Het grootste probleem bij het zoeken in gevangenisarchieven is de vraag in welke gevangenis de gedetineerde zijn of haar tijd heeft doorgebracht. Een veroordeelde gedetineerde kan in principe in het gehele land worden geplaatst, een nog niet veroordeelde echter niet. U vindt een verdachte nog dicht bij huis: afhankelijk van de aard van het strafbare feit in de strafinrichting bij het kantongerecht, bij de rechtbank of bij het provinciale hof/gerechtshof, waaronder zijn of haar woonplaats of de plaats waar het strafbare feit werd begaan ressorteerde. Daarom zijn de inschrijvingsregisters van de huizen van bewaring, arrest en justitie en politiehuizen zo van belang. Hierin wordt vaak aantekening gehouden van de veroordeling door een

rechtbank en het eventuele transport naar de (straf)gevangenis. In een inschrijvingsregister moet u op datum zoeken. Er is niet altijd een naamindex voorhanden.

Als uw onderzoek in de inschrijvingsregisters niet succesvol is kan met behulp van de volgende bronnen verder gezocht worden:

1. Strafvonnissen van vredegerichten, kantongerechten, rechtbanken van eerste aanleg, arrondissementsrechtbanken, Hoven van Assisen, provinciale hoven/ gerechtshoven. Deze vonnissen berusten in de archieven van al deze colleges, die bij de (voormalige) Rijksarchieven in de Provincie zijn te vinden. U kunt het door u gezochte vonnis vinden met behulp van eigentijdse toegangen, de zogenaamde 'rolboeken'. Bij het Nationaal Archief vindt u de archieven van de rechterlijke colleges in Zuid-Holland. het archief van het gerechtshof is niet bewaard gebleven.
2. Het Algemeen Nederlandsch Politieblad 1852-1946 en Geheim Register van ontslagen gevangenen 1882-1897. Deze bronnen zijn te bestuderen bij het Centraal Bureau voor Genealogie. Verder kunt u ook in lokale kranten zoeken.
3. Stukken die betrekking hebben op verzoeken tot gratie of strafvermindering. Deze worden o.a. bewaard in de archieven van de Staatssecretarie en het Kabinet des Konings/ der Koningin, het Departement van Justitie en zijn te raadplegen bij het Nationaal Archief te Den Haag (zie infoblad 26 Op zoek naar verzoeken om gratie). Vooral in de tijd voor de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht in 1886 vroegen veel veroordeelden of hun verwanten tijdens de gevangenschap strafvermindering aan.

Signalementen of: hoe zagen gevangenen eruit?

In de inschrijvingsregisters treft u vaak prachtige beschrijvingen van de gevangenen aan zoals de kleur van de ogen, de haren en de vorm van de neus. Vooral voor 1886 zijn er ook aparte signalementsregisters bewaard gebleven.

Bijzonder zijn foto's van gevangenen. Voordat gevaarlijk geachte gevangenen uit de strafgevangenis te Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, 's-Hertogenbosch, Rotterdam en Utrecht werden ontslagen, stelde het ministerie van Justitie signalementen op en liet de vrij te komen gedetineerden fotograferen. Dit zogeheten Geheim register van ontslagen gevangenen begint in 1882 en loopt door tot 1897. Dit register is te raadplegen bij het Rijksarchief in Noord-Brabant en het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) te Den Haag. Het CBG beheert ook het Algemeen Nederlandsch Politieblad 1852-1946, waarin in de rubriek 'gesignaleerde misdadigers' de aanhouding wordt gevraagd van verdachten, bij verstek veroordeelden en ontsnapte gevangenen. Het Rijksarchief in Drenthe beheert een bijzondere collectie van zo'n 5.000 signalementskaarten van personen uit de rijkswerkinrichting te Veenhuizen 1896-1901. Het betreft zogenoemde 'verpleegden', duizenden landlopers en kleine criminelen uit het hele land. De Groningse, Friese en Drentse 'verpleegden' zijn al gepubliceerd in genealogische jaarboeken.

Bedelarij en landloperij

Van bepaalde delicten is het gemakkelijk na te gaan waar de straf is uitgezeten. Personen die veroordeeld waren wegens bedelarij en landloperij werden tot 1827 naar gevangenis te Veere of Hoorn gestuurd en vanaf 1827 naar de bedelaarskoloniën te Ommerschans of Veenhuizen. Archieven van laatstgenoemde 'koloniën' worden bewaard bij het Rijksarchief in Drenthe te Assen. In de inschrijvingsregisters vindt u dan vaak de aantekening 'naar de Schans'. Na 1886, het jaar van de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht, werden er speciale rijkswerkinrichtingen ingericht voor dronkaards, landlopers en bedelaars. Deze inrichtingen waren gevestigd te Veenhuizen, Hoorn en Leiden (vrouwen).

Tweede Wereldoorlog

In de Tweede Wereldoorlog bleef de bevoegdheid van de Nederlandse strafrechter ongewijzigd. Daarnaast kwamen er Duitse rechtbanken in bezet Nederland, m.n. voor berechting van verzetsdaden tegen de Duitse overheid in de ruimste zin van het woord en in geval van delicten, die het algemeen belang, m.n. de voedselvoorziening schade toe brachten. Nederlanders, die

door een Duitse rechtbank een tuchthuisstraf kregen opgelegd werden naar tuchthuizen in Duitsland ondergebracht. Wie door een Duitse rechtbank tot gevangenisstraf was veroordeeld, werd ondergebracht in Duitse afdelingen van Nederlandse gevangenissen waaronder die te Rotterdam en Scheveningen (het beruchte 'Oranjehotel'). Voor persoonsgegevens uit de archieven van deze gevangenissen en de concentratiekampen kan informatie worden gevraagd bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) te Amsterdam en het Informatie Centrum van het Rode Kruis te 's-Gravenhage.

Na de Tweede Wereldoorlog werden een aantal Nederlanders veroordeeld op grond van hun collaboratie met de vijand. Er bevinden zich archiefjes van een paar gevangenissen, waar deze personen werden vastgehouden in het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging., nummer toegang 2.09.09, p. 1161 – 1164.

Kamp Vught 1945 – 1948

Rijkswerkinrichting Veenhuizen 1947 – 1948

Huis van Bewaring en Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden 1946

Jongeren in gevangenissen. In het begin van de 19de eeuw werd er geen onderscheid gemaakt tussen het gevangenzetten van jongeren en volwassenen. In 1833 werd er een gevangenis van jeugdige veroordeelden te Rotterdam geopend. Jeugdige mannelijke uit het hele land, met uitzondering van Amsterdam, werden in Rotterdam gehuisvest en vanaf 1866 te Doetinchem. Daarnaast werden er voor jongeren (jongens en meisjes) speciale rijksopvoedingsgestichten, later tuchtscholen, ingesteld zoals te Alkmaar (1854), Amersfoort (1910), Ginneken (1906), Montfoort (1858) en Ommerschans (1892).

Waar vindt u informatie?

Uit de archieven van gevangenissen is vaak veel vernietigd. Wat over is zijn de series inschrijvingsregisters van gedetineerden, correspondentie en de notulen van de besturen van de strafinstellingen. Ook de series inschrijvingsregisters zijn vooral vóór 1842 niet compleet bewaard gebleven. U kunt de gevangenisarchieven van na 1811 vrijwel altijd bij een Rijksarchief in de Provincie of Regionaal Historisch Centrum raadplegen en van voor 1811 vaak bij de plaatselijke gemeente- en streekarchiefdiensten.

Openbaarheid van de gevangenisarchieven

Niet alle stukken uit gevangenisarchieven mogen worden ingezien. Ter bescherming van de privacy houdt de Rijksarchiefdienst een beperking aan van 75 jaar. Stukken jonger dan 75 jaar kunt u alleen inzien als u een schriftelijk bewijs kunt tonen dat de persoon die u zoekt overleden is.

Archieven van gevangenissen bij het Nationaal Archief

Het Nationaal Archief beheert tevens de archieven van het vroegere Rijksarchief in Zuid-Holland.

Brielle: 1843-1889, nummer toegang 3.05.27

- Huis van Arrest. (Zeer onvolledig bewaard gebleven),
- Dordrecht 1814 – 1973: nummer toegang 3.05.01
- Huis van Arrest//Huis van bewaring 1814 - 1887
- Provoosthuis 1839 – 1886
- Strafgevangenis 1839 – 1972
- Huis van Bewaring 1888-1972

Gorinchem: 1853-1856, 1888-1933, nummer toegang 3.05.02

Inschrijvingsregisters zijn te vinden in archieven van andere strafinstellingen, zie de inventaris.

Gouda 1821-1886 nummer toegang 3.05.03

(Zeer onvolledig bewaard gebleven),

's-Gravenhage 1814-1977, nummer toegang 3.05.04

Prinsegracht 1882 – 1902

1. Huis van Bewaring `882 - 1902
2. Huis van Arrest 1882 – 1887
3. Provoosthuis 1884 – 1887
4. Huis van Justitie 1882 – 1887
5. Strafgevangenis 1882 – 1887

Pompstationsweg 1888 – 1942 en 1945 – 1975

- Strafgevangenis 1882-1942 en 1945 – 1975
- Bijzondere Strafgevangenis 1911 – 1952
- Cellenbarak 1919 – 1940.
- Hulpgevangenis Militairen 1921 – 1923
- Huis van Bewaring 1935 – 1941
- Gevangenis en Huis van Bewaring 'De Oosthoek' 1973 - 1974
- Penitentiair Centrum 1974 – 1975

Rijksasiel Kogelenbergh 1953 – 1971

- Casuariestraat, Huis van Bewaring I, 1902 – 1967
- St. Jacobsstraat, Hulphuis van Bewaring 1942 - 1950
- Van Alkemadelaan, Huis van Bewaring II en Gevangenis II 1940 – 1969

Leiden 1826-1954 nummer toegang 3.05.05 t/m 3.05.07

- Huis van Bewaring 1826 – 1894, nummer toegang 3.05.05
- Huis van Militaire Detentie 1824 – 1889, nummer toegang 3.05.05
- Strafgevangenis 1826 – 1902, nummer toegang 3.05.05
- Rijkswerkinrichting 1889 - 1919, nummer toegang 3.05.06

Opmerking: De rijkswerkinrichting voor vrouwen is eind 1889 van Veenhuizen naar Leiden overgeplaatst. Het gevangenenregister uit Veenhuizen is meeverhuisd naar Leiden. Inv.nr. 1 bevat de inschrijvingen van Veenhuizen 1886 – december 1889 en daarna die van de Rijkswerkinrichting voor vrouwen te Leiden.

Rijksopvoedingsgesticht 1910 – 1926, nummer toegang 3.05.07

Naaldwijk Huis van Bewaring 1847-1877 nummer toegang 3.05.08

Noordwijk Huis van Bewaring 1861-1877 nummer toegang 3.05.09

Rotterdam nummer toegang 3.05.10

- Huis van Arrest 1814 – 1886
- Huis van Bewaring I 1886 – 1975
- Duitse afdeling 1943 – 1945

- Hulpgebouw Huis van Bewaring 1943 – 1955.
- Hulp-Huis van Arrest 1872 – 1886, daarna Hulphuis van Bewaring 1886 - 1900
- Cellulaire Gevangenis 1872 – 1886
- Strafgevangenis 1886 – 1953, daarna Gevangenis 1953 - 1960
- Bijzondere Strafgevangenis voor Vrouwen 1919 – 1953.
- Bijzondere Strafgevangenis voor Mannen 1929 – 1953.
- Bijzondere Strafgevangenis voor Jonge Vrouwen 1938 – 1953.
- Gevangenis voor vrouwen 1960 - 1968
- Huis van Bewaring II 1955 - 1974
- Hulp-Huis van Bewaring 1940 – 1946
- Arrestantenhuis 1945 – 1948

Scheveningen, zie het archief van 's-Gravenhage, nummer toegang 3.05.04

Schiedam Huis van Bewaring 1890-1901, nummer toegang 3.05.12

Schoonhoven Huis van Bewaring 1851-1888, nummer toegang 3.05.13

Sommelsdijk Huis van Bewaring 1888-1901, nummer toegang 3.05.14

Strijen Huis van Bewaring 1856-1877. nummer toegang 3.05.15

(Geen inschrijvingsregisters)

Archieven van gevangenis in de rest van Nederland

Groninger Archieven

HvA/HvB/SG Appingedam 1814-1922, RWI Finster-wolde 1949-1951, TH/HvA/HvJ/HvB/PV/ SG Groningen 1670-1978, HvB Hoogezand 1864-1870, RWI Marum 1945-1951, HvB Veendam 1852-1869, HvB Vlagtwedde 1851-1886, SG/RWI Westernieland 1945-1950, HvA/HB/SG Winschoten 1824-1975, HvA/HvB Zuidbroek 1813-1886.

Historisch Centrum Leeuwarden

HvA/HvB/HvC/SG Heerenveen 1842-1923, TH/HvA/ HvC/HvJ/HvB/PV/BSG/SG Leeuwarden 1805-1973, HvA/HvB/HvC/SG Sneek 1838-1922. Voor 1805 geen gegevens tuchthuis Leeuwarden.

Drents Archief

RA: HvB/SG Assen 1843-1974, PH/HvB Borger 1860-1908, HvB Hoogeveen 1847-1882*, HvB Meppel 1888-1901, RWI Veenhuizen en Ommerschans 1859-1960, SG Veenhuizen 1943-1978, Maatschappij van Welda-digheid 1818-1970. Index op bedelaars Rijkswerk-inrichtingen 1822-1881.

Historisch Centrum Overijssel

HvA/HvB/SG Almelo 1844-1975, HvB/SG Deventer 1853-1905, HvB Enschede 1857-1889, HvB Goor 1852-1882*, HvB Kampen 1847-1867, HvB/PH Oldenzaal 1851-1887, HvB Ommen 1856-1886, HVB Raalte 1845-1877, HvB Steenwijk 1845-1886, HvB Vollenhove 1848-1877, TH/HvA/HvJ/HvB/PV/SG Zwolle 1813-1972. Voor Ommerschans zie onder RA Drenthe.

Gelders Archief

HvB Aalten 1856-1887, RWI Ampsen 1947-1951, HvB/SG Arnhem 1869-1973, HvB Culemborg 1855-1890, ROS Doetinchem 1939-1960, HvB Elst 1872-1884, HvB/ROS Harderwijk 1870-1922, HvB/TS Nijmegen 1849-1950, SG Tiel 1846-1936, HvB Zaltbommel 1815-1883, HvA/HvB/BSG/SG Zutphen 1814-1955. Voor ROS Nijmegen zie onder Utrecht.

Het Utrechts Archief

PO/HvA/PV/HvB/SG/ROS Amersfoort 1811-1890, 1910-1967, ROS Den Dolder 1961-1977, TS Hollandsche Rading 1942-1971, ROS Montfoort/ Zeist/Nijmegen 1858-1975, ROS/TS Nieuwersluis 1941-1945, HvB Rhenen 1848-1878*, HvJ/HvA/ HvB/SG Utrecht 1814-1944, HvB Wijk bij Duurstede 1855-1888*, PV/HMD/HvB/SG Woerden 1819-1886, TS Zeist/Montfoort 1905-1968

Rijksarchief Noord-Holland

TH/HvA/HvB/SG/ROS Alkmaar 1811-1961, TH/HvC/HvJ/HvA/PV/SG/HvB Amsterdam 1815-1977, SG Beemster 1942-1950, HvB Edam 1848-1877, HvB Enkhuizen 1848-1877, HvA/PV/HvB/ SG Haarlem 1827-1975, HvB Den Helder 1860-1902, HvA/HvC/ HvB/SG/RWI Hoorn 1812-1965, HvB Purmerend 1845-1880, HvB Weesp 1869-1874. Van Haarlem geen inschrijvingsregisters van voor 1873. Een naamindex op Edam, Enkhuizen, Hoorn, Purmerend en Weesp.

Zeeuws Archief

HvA/HvB/PV/SG Goes 1814-1925, HvB Hulst 1850-1886, HvB Kortgene 1814-1877, HvA/HvB/HvJ/PV/ SG/RWI Middelburg 1809-1973, HvB Oostburg 1841-1902, HvB Sluis 1841-1877, HvB Terneuzen 1841-1901, HvB Vlissingen 1841-1877 en Zierikzee 1888-1925. Provinciaal Werkhuis Veere 1821-1829. Voor 1809 geen gegevens tuchthuis Middelburg. Een naamindex op alle inschrijvings- en signalements-registers 1809-1921.

Rijksarchief Noord-Brabant

PV/HvA Bergen op Zoom 1815-1839, HvB Boxmeer 1878-1914, HvB Boxtel 1850-1876, TH/HvA/HvB/ PV/SG Breda 1782-1940, HvA/HvB/SG Eindhoven 1814-1922, HvB/TS Ginneken 1821-1861*, 1906-1975, HvB Grave 1845-1866, HvB Heeze 1851-1870, HvB Helmond 1882-1886, TH/HvA/HvJ/HvB/PV/BSG/SG 's-Hertogenbosch 1788-1940, HvB Heusden 1855-1884, HvB Oirschot 1850-1882, HvB Oss 1847-1886*, HvB Oudenbosch 1821-1877, HvB Rucphen 1863-1868*, HvB Tilburg 1849-1886, HvB Veghel 1860-1884, SG Vught 1945-1957, HvB Waalwijk 1866-1886, HvB Woudrichem 1853-1868*, HvB Zevenbergen 1866-1883.

Rijksarchief Limburg

SG Eijgelshoven-Heerlen-Lindenheuvel-Terwinselen-Treebeek-Valkenburg 1946-1964, HvA/HvJ/PV/HvB Maastricht 1842-1939, HvA/ HvB Roermond 1815-1918. Voor de periode 1796-1814 inzake Roermond en Maastricht zie RAL, Archieven Departement Nedermaas 1794-1796.

* Geen inschrijvingsregisters.

Verklaring van de afkortingen:

- BSG = Bijzondere Strafgevangenis
- DA = Duitse afdeling W.O. II
- HMD = Huis Militaire Detentie
- HvA = Huis van Arrest
- HvB = Huis van Bewaring
- HvC = Huis van Correctie
- HvJ = Huis van Justitie
- JG = Jeugdgevangenis
- PH = Passantenhuis

- PO = Politiehuis
- PV = Provoosthuis
- ROS = Rijksopvoedingsgesticht
- RWI = Rijkswerkinrichting
- TH = Tuchthuis
- TS = Tuchtchool
- SG = Strafgevangenis

Woordenlijst

- arrest van terechtstelling bevel tot inhechtenisneming
- cellulaire gevangenis gevangenis waarin de gevangenen ieder in een aparte cel zitten
- geannexeerd toegevoegd
- gedetineerden gevangenen
- gratie kwijtschelding
- hof van assisen rechtbank die misdrijven behandelt
- huis van arrest voorganger van het huis van bewaring
- huis van bewaring voor nog niet veroordeelden en kortgestraften
- huis van correctie voor kortgestraften
- huis van justitie voor kortgestraften
- huis van militaire detentie voor militairen
- huis van reclusie en tuchtiging soort gevangenis vóór 1800

Index lijst met namen in alfabetische volgorde

- inschrijvingsregisters boeken waarin gevangenen worden ingeschreven
- kantongerecht lagere rechtbank
- klapper index van namen
- koloniën werkinrichting
- lijfstraf straf waarbij lichamelijk leed werd toegebracht
- pistole gevangenisstraf waarbij tegen betaling voorrechten worden verleend
- provinciale hof hogere rechtbank voor misdrijven
- provoosthuis gevangenis voor militairen
- recidivist iemand die voor de tweede keer tot een straf wordt veroordeeld
- rechtbank van eerste aanleg voorganger van de arrondissementsrechtbank
- rolboek lijst van rechtszittingen
- signalement beschrijving van het uiterlijk van een persoon
- vrederechter voorganger van de kantonrechter
- vrijheidsstraf gevangenisstraf

Literatuur

G. Beks en H.J.Ph. Kaajan, Berecht en gestraft (Den Haag 1994);

H.A. Diederiks, S. Faber, A.H. Huussen jr., Strafrecht en criminaliteit. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis (Zutphen 1988); R.J.F. van Drie, Gevangen voorouders. Onderzoek in negentiende eeuwse gevangenisarchieven. in: Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie 45 (1991) 206-248;

Herman Franke, Twee eeuwen gevangen: misdaad en straf in Nederland (Utrecht 1990).

Nuttige adressen

Centraal Bureau voor Genealogie (CBG)

Prins Willem-Alexanderhof 22, Den Haag

Postbus 11755, 2502 AT Den Haag

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD),

Herengracht 380, 1016 CJ Amsterdam

BESTEMMING STRAFGEVANGENIS

Bestemming en inrichting der Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden. Bestemming. De Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden is bestemd voor mannen, veroordeeld tot 5 jaar of langer. Deze gevangenisstraf wordt in afzondering of gemeenschap ondergaan.

Bij de wet van 28 Juni 1851 (Staatsblad No. 68) werd het stelsel van eenzame opsluiting ten onzent ingevoerd; aanvankelijk voor den tijd van hoogstens één half jaar. Dit maximum is in den loop der jaren geleidelijk verhoogd en thans bepaalt art. 11 van het Wetboek van Strafrecht:

„Gevangenisstraf van vijf jaren of minder wordt geheel, gevangenisstraf van langeren duur gedurende de eerste vijf jaren „in afzondering ondergaan Ingeval de veroordeelde meerdere „gevangenisstraffen achtereenvolgens moet ondergaan, worden „zij te dezen als één straf aangemerkt.

„In geval van veroordeeling tot gevangenisstraf van langeren duur dan vijf jaren, kan het hoofd van het Departement „van justitie, op verzoek van den veroordeelde, hem ver„gunnen, zijn verderen straftijd geheel of ten deele in afzondering door te brengen.

„Artikel 12 (2e en 3e) bepaalt:

„Opsluiting wordt niet toegepast: op gevangenen boven den „leeftijd van zestig jaren, tenzij op eigen verzoek; en op gevangenen, die daarvoor na geneeskundig onderzoek „ongeschikt blijken te zijn." Omtrent den duur der gevangenisstraf bepaalt het Wetboek van Strafrecht in artikel 10: „De gevangenisstraf is levenslang of tijdelijk. De duur der „tijdelijke gevangenisstraf is ten hoogste vijftien achtereenvolgende jaren.

„Zij kan voor ten hoogste twintig achtereenvolgende jaren „worden opgelegd in de gevallen, waar op het misdrijf levenslange en tijdelijke gevangenisstraf, ter keuze van den rechter, „zijn gesteld; en in die, waarin wegens strafverhooging, ter zake „van samenloop van misdrijven, herhaling van misdrijf of het „bepaalde bij artikel 44, de tijd van 15 jaren wordt overschreden. Zij kan in geen geval den tijd van twintig jaren te „boven gaan."

Beperkte gemeenschap.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, komen de gevangenen in 't algemeen eerst na 5 jaar van detentie in de gemeenschap.

Bij de wet van 25 Juni 1929 (Stbl. No. 361) werd echter als art. 12a aan het Wetboek van Strafrecht toegevoegd:

„Het hoofd van het Departement van justitie kan ten aanzien van gevangenen, die daarvoor in verband met hunne „persoonlijkheid en het begane feit in aanmerking komen, „vergunnen, dat zij voor bepaalde doeleinden in „gemeenschap worden gebracht."

In het algemeen kunnen gevangenen in gemeenschap worden gebracht voor de navolgende doeleinden:

- 1°. gemeenschappelijke lichaams oefeningen.
- 2°. gemeenschappelijke arbeid in de buitenlucht.
- 3°. gemeenschappelijke arbeid in de werkplaatsen.
- 4°. gemeenschappelijk onderwijs, zang- en godsdienst oefeningen.

De gevangenen worden niet in de gemeenschap gebracht, dan met hun algeheel goedvinden. De gedetineerden met beperkte gemeenschap worden, behalve voor de bovengenoemde doeleinden, als cellulaire gevangenen beschouwd.

Algeheele gemeenschap.

De tot tijdelijke gevangenisstraf veroordeelden, die hun straf in algeheele gemeenschap ondergaan, worden in 2 groepen verdeeld:

- 1e. de gewone klasse.
- 2e. de recidivisten-klasse.

Beide klassen worden zooveel mogelijk gescheiden gehouden. De gevangenen in gemeenschap worden 's nachts in gescheiden cellen of in ijzeren alcoven afgezonderd.

De levenslange gevangenen.

Met betrekking tot de positie der levenslange gevangenen ten opzichte van de tot tijdelijke gevangenisstraf veroordeelden worde het volgende vermeld:

- 1e. Zij vormen een afzonderlijke groep onder de bevolking der Bijzondere Strafgevangenis.
- 2e. Zij worden niet in aanmerking gebracht voor plaatsing in de gemeenschap voor bepaalde doeleinden.
- 3e. Zij worden nimmer te zamen gebracht met de tot tijdelijke gevangenisstraf veroordeelden.
- 4e. Zij mogen geen bezoek ontvangen.
- 5e. Zij krijgen voor verrichten arbeid 50% minder loon dan de tot tijdelijke gevangenisstraf veroordeelden.

Inrichting der Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden.

Cellen.

De cellen, welke dienen om den gevangene gedurende de eerste 5 jaren van zijn straftijd te huisvesten, zijn in een aparten vleugel ondergebracht.

Deze vleugel bevat, galerij gewijze, in drie verdiepingen, aan weerszijden de cellen. Deze cellen dienen tot verblijfs-, slaap- en arbeidsruimte gedurende 23 uur per etmaal.

De vloer is van steen, evenals de wanden en het gebogen plafond. De cellen hebben een grondoppervlakte van 9.80-11.50 M² en een inhoud van 28.25-33 M³.

Zoals later bij de bespreking der ventilatie zal blijken, moeten deze afmetingen als ruim voldoende aangemerkt worden. Behalve echter als lucht- en ademruimte, moeten we de afmetingen der cellen ook uit een ander oogpunt bezien. Hoe kleiner de ruimte, des te meer zal het verblijf hierin op het zieleleven der gevangenen inwerken, zooals BAER beschrijft „desto tri ber und di sterer wird dem Gefangenen der Horizont, desto dri ckender und beëngender die Atmosphdre seines Hoffens und Denkens".

Een norm voor de afmetingen der cellen bestaat niet. Toch blijken de inhoudsmaten der cellen in de gevangenissen van verschillende landen ongeveer overeen te stemmen. In Frankrijk werd vereischt een oppervlakte van ± 10 M² en een inhoud van 30 M³. In Engeland heeft men: 12 voet lang, 8 voet breed en 10 voet hoog als de door ervaring verkregen doelmatigste maten aangenomen; in de groote strafgevangenis Plätzensee bij Berlijn ± 9 M² vloeroppervlakte en 28.15-29 M³ inhoud. Te Philadelphia, welks gevangenis ongeveer gelijktijdig met de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden gebouwd is, bedragen de afmetingen der cellen 8 x 16 x 12 voet.

Niet in overeenstemming met de ruime cellen in de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden is het kleine raamoppervlak, op ± 2 M hoogte aangebracht, dat bovendien nog aan den buitenkant door een matglasplaat afgeschermd wordt.

Waar de gevangenen reeds zoo weinig in de gelegenheid gesteld worden, van licht en lucht te genieten, zou het zeker aanbeveling verdienen, de cellen van ruimere vensters te voorzien. Hoe grooter de vensters en hoe minder het binnentredende licht belemmerd wordt, des te dragelijker wordt de eenzame opsluiting in deze betrekkelijk kleine ruimte.

Cel bijzondere strafgevangenis

In aansluiting op den laatstgenoemden factor van luchtbederf zullen we de privaat-gelegenheid der gevangenen beschouwen. Deze bestaat uit een metalen emmer met dubbelen bovenrand. Deze ronde gleuf wordt met een creolineoplossing gevuld en geeft zodoende gelegenheid, den inhoud van den emmer luchtdicht af te sluiten met een in de gleuf passend deksel.

Het is echter niet te vermijden, dat bij gebruik, vooral als urinoir, het water in den rand verontreinigd wordt. In een betrekkelijk warme omgeving zal dit gauw aanleiding geven tot minder gewenschte lucht. Bovendien kunnen de fecaliën en de urine ziektekiemen bevatten, niet alleen van zieken, doch ook van gezonde bacteriëndragers. Verder kunnen er wormen of eieren met de ontlasting worden afgescheiden.

Deze emmers worden 's morgens opgehaald en in een daarvoor bestemden wagen geledigd.

Het komt mij voor, dat een dergelijk privaatstelsel in dezen modernen tijd allerminst meer past. Dat dit systeem hier aanwezig is, moet ons verwonderen.

De thans bestaande cellenvleugel is in 1892-1894 verbouwd. Uit een beschrijving en teekeningen van de cellulaire gevangenis te Pentonville, bij Londen, bleek mij, dat hier reeds in 1844, dus ongeveer een halve eeuw vóór den bouw van den cellenvleugel te Leeuwarden, closets met waterspoeling in de cellen werden aangebracht. Bijna één eeuw later bestaat nog het onhygiënische emmersysteem in de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden!

Te Pentonville was, in combinatie met het watercloset, een waschbakje met kraan aangebracht. Ook dit zal men tevergeefs in de cellen der Leeuwarder Strafgevangenis zoeken.

Luchtcellen.

De gelegenheid tot beweging in de buitenlucht wordt den cellulairen gevangenen geboden in de z.g. luchtcellen. Deze cellen worden gevormd door spaaksgewijs geplaatste muren tegen een half cirkelvormig geplaatsten muur. Deze muren hebben een hoogte van 3 M., het dak wordt gevormd door een stevig traliewerk, van kippengaas voorzien.

De oppervlakte van deze luchtcellen bedraagt ± 15 M².

Deze 15 M² lucht-oppervlakte boven den 3 M hoogen muur, is het eenige, wat de gevangene van de wereld rondom ziet en is zijn eenig vertreden gedurende 2 x z uur per dag.

Deze luchtcellen zijn bovendien aan de zijde van den 3 verdiepingen hoogen cellenvleugel geplaatst, zoodat geen zonnestraal ooit kans krijgt, binnen deze muren te dringen.

Het komt mij voor, dat deze wijze van „luchten" er weinig toe bijdraagt, om lichaam en geest door beweging in de buitenlucht op te frisschen. Het stelsel van streng doorgevoerde afzondering laat niet toe, dat de gevangenen zich op ruimere wijze bewegen, doch eenig uitzicht in horizontale richting zou reeds een aanmerkelijke verbetering beteekenen.

In het aangrenzende Huis van Bewaring zijn de luchtcellen ook aan den voorkant open, zoodat de gevangenen een ruimer uitzicht hebben en de vóór deze luchtcellen aangelegde tuin wekt belangstelling en geeft afwisseling in hun eentonig bestaan. Ook de directeur der Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden was deze meening volkomen toegedaan en deelde mij mede, reeds in 1935 een verzoek daartoe gedaan te hebben bij de betrokken autoriteiten.

De uitvoering van deze eenvoudige verandering zou kunnen geschieden door de gedetineerden zelf, zoodat de onkosten tot een minimum waren terug te brengen. Moge de Overheid spoedig toestemming geven. Zij zou hiermede een lichtpunt brengen in veler gemoed. De gelegenheid tot luchten van de gevangenen in de gemeenschap wordt gevormd door een tweetal binnenplaatsen, gedeeltelijk begroeid, waar de gevangenen zich vrij kunnen bewegen. Later wordt hierop uitvoeriger teruggekomen.

Slaapzalen voor de gevangenen in de gemeenschap.

Volgens artikel 121 van den Gevangenismaatregel, worden de gevangenen in algeheele gemeenschap des nachts in ijzeren alkoven, waarvan de deur en zoldering uit traliewerk bestaan, onderling afgezonderd.

Deze, geheel door traliewerk afgesloten en door plaatijzer onderling afgescheiden boxen zijn 1.98 M lang, 1.17 M breed en 2.08 M. hoog. Naast de ijzeren krib blijft er slechts een kleine ruimte over voor het ontkleeden. De boxen, welke 's nachts afgesloten worden, maken een benauwd en deprimerende indruk. Bovendien hebben ze het bezwaar, dat op deze wijze slechts lichamelijke afzondering mogelijk is. Onderling geestelijk contact blijft op deze wijze bestaan gedurende den nacht en het komt mij voor, dat zulks in bepaalde gevallen tot ongewenschte toestanden aanleiding zou kunnen geven.

Ook hier zou de ruimere invoering der beperkte gemeenschap, welke in het volgende hoofdstuk uitvoerig beschreven wordt, verbetering kunnen brengen. Vóór de slaapkooien bevinden zich de voor de gevangenen bestemde waschgelegenheden. Hiertoe

is een gootvormig bassin met kranen aangebracht. Per gevangene is een luchtruimte van 16 M3 beschikbaar. Deze kubieke ruimte per persoon moet aan den lagen kant geacht worden en vereischt een goede ventilatie. Deze is in de slaapzalen mogelijk door het openen der ramen; daar er echter in de slaapzalen geen verwarming aangebracht is, werd mij medegedeeld, dat er 's winters ten gevolge van de noodzakelijke ventilatie vaak een onaangename koude heerscht.

Verblijf- en werkzalen.

De verblijfszalen voor de in gemeenschap verkeerende gevangenen zijn over het algemeen vrij ruim, evenals de werkzalen. Het zou bij het thans gevolgde stelsel echter gewenscht zijn, in plaats van enkele groote verblijfszalen over meerdere kleine te kunnen beschikken; hierdoor zou betere selectie der gedetineerden kunnen plaats vinden en de nadeelen der gemeenschap zouden zooveel mogelijk kunnen worden gereduceerd.

De ziekenafdeeling.

De afdeeling voor de verpleging der zieke gevangenen is geheel afzonderlijk en vrij van de detentieruimte aangebracht. Zij bevat in normale omstandigheden 26 bedden, die geplaatst zijn in 5 ziekenzalen. Hiernaast bevinden zich nog een verblijfzaal voor niet bedlegerige patiënten en 2 isoleercellen voor geesteszieken.

De ziekenafdeeling geeft in haar geheel een ruimen indruk. De afmetingen en inhoud der betreffende zalen zijn in onderstaande tabel te vinden. Over 't algemeen wordt gerekend, dat de ziekenafdeeling van een dergelijke inrichting 5-6% van het aantal gezonden moet kunnen opnemen. Volgens officieele gegevens is deze gevangenis ingericht voor 347 mannen; de laatste 10 jaren is de grootste gemiddelde bevolking ten hoogste 133 geweest, zoodat de zieken-afdeeling ruim voldoende geacht kan worden, zelfs bij het maximum toelaatbaar aantal gedetineerden.

De luchtruimte per bed is iets aan den lagen kant. De hygiënisten rekenen zelfs bij ruime ventilatie een minimum luchtruimte van 40 M3 per bed. Aangezien echter de ziekenzalen in deze gevangenis nooit geheel bevolkt zijn, heeft deze opmerking slechts theoretische waarde, evenals het gemis van ziekenzellen voor afzonderlijke verpleging, die volgens het streng doorgevoerde afzonderingssysteem toch eigenlijk aanwezig behoorden te zijn.

Het raamoppervlak in deze ziekenzalen is voldoende en natuurlijke ventilatie door gedeeltelijk openen der ramen is mogelijk. Ook hier vinden we hetzelfde privaatstelsel als in de cellen, alleen is deze ruimte geheel afgescut van de ziekenzaal, echter zonder ventilatie. Speciaal op een ziekenafdeeling is het waterclosetsysteem met ventilatie toch wel van groot belang.

Naast de ziekenafdeeling bevindt zich een behandelingskamer, waar eventueel kleine chirurgische ingrepen verricht kunnen worden. Tevens zijn er nog eenige isoleercellen voor geesteszieken. Deze worden slechts voor kortdurende gevallen gebruikt, aangezien bij langeren duur van het ziekteproces overbrenging naar een Rijkskrankzinnigengesticht volgt.

Op een gedeelte van het dak van de gevangenis is een groote ijzeren kooi geplaatst, waarin gevangenen, die voor herstel van gezondheid in de buitenlucht moeten verkeerren, verpleegd kunnen worden. De ziekenafdeeling heeft een aparte badgelegenheid. De verpleging der zieke gevangenen geschiedt door een speciaal daarvoor aangestelden bewaarder-ziekenvader.

Bron: De bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden medisch hygiënisch onderzoek HAJO WEVER

PENITENTIAIREKAART 1950

Penitentiare kaart 1950

Penitentiare kaart langs de Nederlandse strafgestichten. Augustus 1950. Het Nederlandse Gevangeniswezen en al zijn functionarissen achten het een groot voorrecht, dat het Twaalfde Internationaal Straf rechts- en Gevangeniscongres in Nederland zal worden gehouden. De congressen, uitgaande van de Commission Internationale Pénale et Pénitentiaire, hebben steeds een grote invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van het penitentiare stelsel in de beschaafde wereld. Juist voor Nederland, waar zich sinds enkele jaren een belangrijke hervorming van het gevangeniswezen bezig is te voltrekken, is het van grote betekenis, theorie en praktijk hieromtrent te kunnen toetsen aan het oordeel en de opvattingen van vele deskundigen uit talrijke landen. Wij hopen de deelnemers aan het Congres gedurende hun verblijf hier te lande tijdens excursies iets van de penitentiare ontwikkeling te kunnen laten zien. Ook de door de Regeringsvoorlichtingsdienst vervaardigde film over het Nederlandse Gevangeniswezen zal hiertoe kunnen bijdragen. In de eerste plaats echter richten wij ons in dit speciale nummer van ons eigen Maandschrift tot allen, die aan het Congres deelnemen. Dit nummer wil een beeld geven van onze strafgestichten en van het werk, door ons gevangeniswezen verricht. Wij mogen zeggen, dat bij al datgene, wat in ons kleine - door de oorlog zwaar getroffen - land opnieuw wordt opgebouwd, het gevangeniswezen niet is vergeten. Wij hebben dit gedaan in de overtuiging, dat de zwakste punten in de samenleving het eerst versterking behoeven. Het is een grootse taak ernaar te streven, hen die faalden en een schadepost voor de maatschappij waren, om te vormen tot mensen met voldoende aanpassingsvermogen, tot nuttige en rechtschapen leden van de maatschappij. In het besef, dat zij die met deze taak belast zijn, nooit tevreden mogen zijn met de behaalde resultaten, steeds meer en dieper de problemen van de gevallen mens moet leren schouwen, roepen wij al degenen, die het Twaalfde Internationaal' Straf rechts- en Gevangeniscongres bijwonen, een zeer welgemeend „Welkom" toe.

E. A. M. LAMERS

Directeur-Generaal van het Gevangeniswezen

DE PENITENTIAIRE KAART VAN NEDERLAND

Na het overzicht over de ontwikkeling van de strafvoltrekking in Nederland, laten wij thans een artikel volgen, waarin de lezer een rondreis maakt langs de Nederlandse Strafgestichten. Zodoende kan hij de Penitentiare kaart van Nederland leren kennen en een indruk krijgen van de huidige stand van het Nederlandse Gevangeniswezen. Red.

Het Nederlandse Gevangeniswezen kent 4 soorten gestichten t.w.

- Huizen van Bewaring
- Strafgevangenis
- Rijkswerkinrichtingen
- Rijksasyls voor Psychopaten.

De 24 Huizen van Bewaring in ons land zijn bestemd tot opname van preventief gedetineerden en doortrekkende gevangenen (passanten), terwijl daarnaast ook de korte straf van hechtenis in een Huis van Bewaring wordt geëxecuteerd. De Huizen van Bewaring zijn voor het grootste deel in de hoofdplaatsen van de arrondissementen der Rechtbanken gevestigd, zulks met het oog op een efficiënte instructie in strafzaken.

In de Strafgevangenis worden de gevangenisstraffen ten uitvoer gelegd.

De Rijkswerkinrichtingen herbergen degenen, die tot opzending naar deze inrichtingen zijn veroordeeld t.w. landlopers,

bedelaars, souteneurs en chronische alcoholisten, terwijl ook politieke criminelen in deze gestichten de hun opgelegde gevangenisstraf kunnen ondergaan. De Rijksasyls voor Psychopathen tenslotte zijn bestemd tot opname van delinquenten, die wegens hun geestelijke defecten ter beschikking van de Regering zijn gesteld om van harentwege te worden verpleegd. Daar de Huizen van Bewaring in penitentiair opzicht van minder belang zijn, zij het mij vergund deze gestichten op onze tocht niet aan te doen. Onze excursie heeft als beginpunt de congresstad 's-Gravenhage. We richten onze schreden naar de badplaats Scheveningen, waar, naast de gewone Strafgewangenis, te midden van de zeeduinen is gelegen de

BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS TE 'S-GRAVENHAGE

Capaciteit: 250. Sterkte: 210. Bevolking: Moeilijk opvoedbare psychopathen en lang gestrafte t.b.c.-patiënten. Het gesticht, dat in 1911 werd geopend, is bestemd voor opname en verpleging van t.b.c.-patiënten en gedetineerden, voor wie het verblijf in de cel op grond van hun psychische toestand ongewenst wordt geacht. Naast de dienstgebouwen omvat de inrichting 3 paviljoens, waar de diverse categorieën gedetineerden zijn gehuisvest. Voor de t.b.c.-patiënten beschikt men over ruime, frisse ziekenzalen met aangrenzende lighallen, welke aan de zuidzijde zijn gebouwd, terwijl daarnaast een aparte afdeling voor interne zieken (diaetici, maag- en hartpatiënten) is ingericht. Een goed geoutilleerd laboratorium waar o.m. bloed- en sputumonderzoek plaats vindt, staat ten dienste van de medische staf. De gedetineerden, die tot werken in staat zijn, zijn tezamen met de gedetineerden uit de gewone strafgevangenis, werkzaam in de volgende bedrijven: drukkerij, zetterij, binderij en cartonagebedrijf, kleermakerij, blikslagerij, timmerwinkel, terwijl een aparte ploeg vaklieden voor het onderhoud der gebouwen zorg draagt. Voor particuliere werkgevers worden vouw- en plakwerk verricht alsmede matten gefabriceerd. Van Scheveningen vervolgen we onze reis langs de bollenvelden naar de bloemenstad Haarlem, waar gevestigd is de

STRAFGEVANGENIS TE HAARLEM

Capaciteit: 165. Sterkte: 165. Bevolking: gedetineerden die zich in andere gestichten hebben misdragen. Deze gevangenis is een van de drie cellulaire koepelgevangenis, die ons land bezit. Sinds kort is dit gesticht aangewezen als strafklasse voor gedetineerden, die zich in andere gestichten hebben misdragen. Het regiem is zeer streng, opdat het de gedetineerden duidelijk wordt, wat zij door hun wangedrag hebben verspeeld. Aan de andere kant is het regiem erop gericht een appél te doen op het inzicht en de goede wil van de gedetineerde, opdat hij zo spoedig mogelijk weer naar het gesticht van herkomst kan worden teruggebracht. Aan dit gesticht zijn diverse productiebedrijven verbonden t.w. meubelmakerij, tricotage annex confectiebedrijf, kleermakerij, stoffeerderij annex vlaggenmakerij, terwijl daarnaast voor mindervalide of onhandige personen vouw- en plakwerk beschikbaar is. Na ons bezoek aan Haarlem gaan we via de Zaanstreek met zijn nijvere industrieën naar het wijde Hollandse polderland, waar in de droogmakerij de Beemster is gelegen de

STRAFGEVANGENIS FORT SPIJKERBOOR TE BEEMSTER

Capaciteit: 165. Sterkte: 125. Bevolking: gestrafte militairen. Deze Strafgewangenis is een fort van de verdedigingskring Amsterdam, dat echter nooit als zodanig in gebruik is genomen. Het fort is bestemd voor de opname van gestrafte militairen, die weer, na hun straf ondergaan te hebben, terugkeren naar hun onderdeel. Voorts worden hier de Indië-deserteurs geobserveerd alvorens deze naar Bankbosch worden overgebracht. Het regiem, dat in dit gesticht wordt toegepast en de arbeid, welke hier verricht wordt, houden er dan ook ernstig rekening mede, dat de weerbaarheid en paraatheid van de militairen onderhouden moeten worden. Twee gedetacheerde sergeant-instructeurs verzorgen het militair onderricht. Het Departement van Oorlog verschaft kleding en oefenmateriaal voor de gedetineerden. Een maand na binnenkomst kunnen de gedetineerden zich bij goed gedrag diverse gunsten, zoals deelname aan huisvlucht, lectuur verwerven. De arbeid die deze jeugdige militairen verrichten is voor het merendeel zware en tempo-arbeid voor particuliere opdrachtgevers. De sociale verzorging is in dit gesticht in handen van een Officier van de sociale dienst van de Koninklijke Landmacht. Onze tocht gaat verder naar het pittoreske stadje Alkmaar, wereldbekend en vermaard door zijn Waag en wekelijkse kaasmarkt. Op de plaats waar vroeger de Schutterij (Burgerwacht) haar oefeningen hield, is thans gevestigd de

STRAFGEVANGENIS „SCHUTTERSWEI" TE ALKMAAR

Capaciteit: M 100. V 40. Sterkte: M 85. V 25. Bevolking: jeugdige mannelijke criminelen tot 30 jaar, die nog niet voor opname in een gesticht met gemeenschap geschikt zijn. Voor gemeenschap geschikte vrouwelijke gedetineerden, met een strafrestant tot max. 2 jaar. De jeugdigen, die hier zijn opgenomen, zijn op grond van hun persoonlijkheid of in verband met de aard van het gepleegde feit niet of nog niet geschikt bevonden voor een gesticht met gemeenschap. Daarnaast zijn er ook jongemannen, die in andere jeugdgestichten blijk hebben gegeven zich niet te kunnen aanpassen aan een soepeler gemeenschapsregiem. Het progressieve regiem is hier gericht op de voorbereiding tot overplaatsing naar een jeugdgesticht met gemeenschap. Men tracht de jongeman door middel van clubvorming sociaal begrip en verdraagzaamheid bij te brengen. Verder besteedt men grote aandacht aan een diepgaande individuele beïnvloeding. Hoewel deze inrichting een cellulair gesticht is tracht men toch zo veel

mogelijk het verblijf in de cel te bekorten. Na 4 maanden kunnen de mannelijke gedetineerden bij goed gedrag verschillende gunsten verkrijgen. Studie en beoefening van huisvuil kunnen bij binnenkomst in het gesticht al worden toegestaan. Van de jongemannen zijn sommigen werkzaam in de kleermakerij, anderen snijden stanzen en bedrukken enveloppen. Buiten het gesticht werkt een groep voor een particuliere firma in het cartonnagebedrijf. De vrouwelijke gedetineerden, die hier zijn opgenomen, zijn gunstige criminelen, die in aanmerking gebracht kunnen worden voor het normale gemeenschapsregiem. Gedurende de arbeidsuren verrichten zij verpakkingswerkzaamheden voor een chocoladefabriek ter plaatse. Van Alkmaar gaat ditmaal de reis naar de oude stad van de Verenigde Oost-Indische Compagnie Hoorn, waar de eerste Gouverneur-Generaal van Indië Jan Pieterszoon Coen het levenslicht aanschouwde. In dit stadje is gevestigd de

RIJKSWERKINRICHTING „OOSTEREILAND" TE HOORN

Capaciteit: 300 Sterkte: 200 Bevolking: souteneurs en commune criminelen boven de 25 jaar met een max. straf van 3 jaar. Deze inrichting is een oud pakhuis van de Oost-Indische Compagnie, dat geheel door water is omgeven. Onder Koning Lodewijk Napoleon werd het voor het eerst als strafinrichting in gebruik genomen. Naast souteneurs, welke een kleine aparte groep vormen zijn ook commune criminelen in dit gesticht opgenomen. De gedetineerden werken in hoofdzaak voor particuliere opdrachtgevers. Zo worden wasknijpers vervaardigd met behulp van een automatische machine. Verder worden hier bamboestokken gericht en bewerkt voor vishengels. Kortgestraften occuperen zich met de vervaardiging van vistuigen en matten. Na ons bezoek aan Hoorn trekken we verder langs het machtige waterbouwkundig werk, de afsluitdijk naar Friesland's hoofdstad Leeuwarden, waar gevestigd is de

BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS TE LEEUWARDEN:

Capaciteit: 550. Sterkte: 450. Bevolking: levenslang en langgestraften, politieke en commune criminelen. Deze Strafgevangenis is een van de oudste gestichten, die we in ons land kennen. Volgens de nog bestaande wetten mogen de alhier gedetineerden pas na 5 jaar in gemeenschap worden gebracht. De praktijk heeft echter bewezen dat een verblijf van 5 jaar in de cel vele psychische moeilijkheden voor de gedetineerden met zich meebracht. De commune criminelen worden nu, na 2% jaar al in gemeenschap gebracht met gezamenlijke arbeid, recreatie, onderwijs enz. Ook de levenslang gestraften, welke vroeger in geen enkel contact kwamen met de overige gedetineerden, worden thans wel met de andere groepen in gemeenschap gebracht. De politieke criminelen zijn ook steeds in contact met commune criminelen. De met deze praktijk opgedane ervaringen geven alle reden tot tevredenheid. De gedetineerden zijn tewerkgesteld in verschillende goed ingerichte bedrijven, zoals weverij, kleermakerij, meubelmakerij, schoenmakerij, zadelmakerij, metaalbewerkingsbedrijf (machinaal, bank-, plaat- en smeedwerk, autogenisch en electrisch lassen), autorevisiebedrijf en timmerwerkplaats. Aan de vakopleiding van jeugdigen wordt veel aandacht besteed, zowel theoretisch als praktisch, waarbij gebruik wordt gemaakt van de diensten van intellectuele gedetineerden als leerkrachten. Door de gedetineerden wordt een eigen technisch periodiek uitgegeven. De ontspanning der gedetineerden staat op een hoog cultureel peil. Het zangkoor geniet ook buiten de muren der gevangenis grote vermaardheid.

Van Leeuwarden gaat de reis naar de

RIJKSWERKINRICHTING MARUM" TE MARUM

Capaciteit: 145. Sterkte: 115. Bevolking: jeugdige politieke criminelen. Dit gesticht is een ruim barakkenkamp met naast de woonbarakken 5 grote werkplaatsen, hospitaal en recreatiebarak. De gedetineerden komen na een observatietijd van 2 maanden al in algehele gemeenschap en genieten grote vrijheid. Aan de vakopleiding wordt veel aandacht besteed. In een vergevorderd stadium van voorbereiding bevindt zich de vakopleiding in de bouwvakken (metselen, timmeren, stucadoren enz.). Alvorens hun opleiding aan te vangen, worden de leerlingen psychotechnisch getest. Na de opleiding, welke ongeveer 6 maanden duurt, ontvangen zij een algemeen Rijkserkend diploma. Voor de houtbewerkers bestaat de mogelijkheid na hun opleiding werkzaam te zijn in het houtbewerkings-productiebedrijf. Op het ogenblik zijn de gedetineerden werkzaam in de hout- en metaalbewerking en in de landbouw. In de laatste tijd van hun verblijf in dit kamp worden velen tewerkgesteld bij particuliere patrouns. Ook de vrijetijdsbesteding is op vermeerdering van kennis en vakbekwaamheid gericht. Het onderwijs wordt door gedetineerde leerkrachten verzorgd. Een kampcourant vertelt van de gebeurtenissen, welke in deze jeugdgemeenschap plaats vinden. Door het schone landschap van het Westerkwartier gaat de tocht verder naar de stad van de slanke Martinatoren en de

STRAFGEVANGENIS TE GRONINGEN

Capaciteit: 220. Sterkte: 165. Bevolking: recidivisten. In dit cellulaire gesticht worden de recidivisten opgenomen, die ten minste 4 maal zijn veroordeeld tot straffen van meer dan 6 maanden vrijheidsbeneming. Bij hun binnenkomst in het gesticht worden de gedetineerden in afzondering gehouden ter beoordeling of zij geschikt zijn voor de beperkte gemeenschap. Aan de geestelijke en sociale verzorging van deze, in criminologisch opzicht zo belangwekkende groep gedetineerden, wordt bijzondere aandacht

besteed. De arbeidsmogelijkheden zijn: zetterij, drukkerij, binderij, postzakkenmakerij, terwijl er een vakopleiding is tot kleermaker. Lang gestrafte intellectuelen verzorgen in de typografische afdeling boektitels voor de universiteitsbibliotheek te Utrecht. Het drukkersbedrijf wordt in werkcellen beoefend. Tijdens de arbeidsuren zijn de deuren der cellen geopend om de gemeenschapsgedachte door te voeren.

Na Groningen staat thans op het programma een bezoek aan de

RIJKSWERKINRICHTING „CAREL COENRAAD-POLDER" TE FINSTERWOLDE

Capaciteit: 240, Sterkte: 175. Bevolking: mannelijke commune criminelen met gevangenisstraf tot 3 jaar. Deze inrichting is een barakkenkamp met 4 woonbarakken, welke gesplitst zijn in 2 afdelingen elk. Een afdeling omvat 1 woonzaal, en 2 slaapzalen, met waslokalen. Tot voor kort waren hier delinquenten gedetineerd, die veroordeeld waren wegens delicten van economische aard, zoals zwarte handel enz. Thans zijn ook commune criminelen in dit kamp opgenomen. De arbeid, die hier verricht wordt bestaat uit landaanwinning in de „Slikken". Het is zeer zwaar werk, maar de mannen smaken het genoeg, weer land aan de zee te kunnen ontworstelen. In dit afgelegen oord wordt veel zorg besteed aan de ontspanning van de gedetineerden, die merendeels door henzelf wordt verzorgd van Finsterwolde zetten we onze reis voort naar de temidden van bos en heide gelegen:

STRAFGEESTICHTEN TE NORGE, omvattende:

Rijkswerkinrichting Esserheem. Capaciteit: 850. Sterkte: 530. Bevolking: politieke criminelen met gevangenisstraf tot 15 jaar.

Rijkswerkinrichting Bergveen. Capaciteit: 120. Sterkte: 175. Bevolking: politieke criminelen.

Strafgevangenis „Norgerhaven". Capaciteit: 450. Sterkte: 210. Bevolking: jeugdige criminelen tot 30 jaar veroordeelde militairen, die uit de dienst ontslagen zijn.

Strafgevangenis „Bankenbosch" Capaciteit: 290. Sterkte: 275. Bevolking: Indië-deserteurs.

Aan dit penitentiare centrum is een hele historie verbonden. In 1823 n.l. werden in het gehucht Veenhuizen 3 grote gestichten gebouwd, door de „Maatschappij van Weldadigheid", die zich ten doel stelde onproductieve gronden door onproductieve krachten productief te maken. Landlopers en bedelaars namen hun intrek in Veenhuizen. Omstreeks 1870 nam het Departement van Justitie het beheer over en na de regeling van strafbaarheid van bedelaars en landlopers in het Wetboek van Strafrecht, waardoor onvrijwillige opname van deze lieden mogelijk werd, beleefde Veenhuizen jaren van bloei. In de eerste Wereldoorlog verschenen ook de smokkelaars op de kolonie. Thans is nog slechts een kleine groep van deze verpleegden in de R.W.I. Esserheem aanwezig. De oude Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen, thans „Strafgeestichten te Norg" geheten, hebben in het kader van de differentiatie een andere bestemming gekregen, welke bij de behandeling der afzonderlijke gestichten ter sprake zal

RIJKSASYLS VOOR PSYCHOPATHEN TE AVEREEST

Capaciteit: 300. Sterkte: 400. Bevolking: ter beschikking van de Regering Bestelden. De bevolking van deze asylen bestaat voor het merendeel uit psychopaten, die wegens hun geestelijke aberraties een dergelijk gevaar voor de maatschappelijke orde opleveren, dat dwangverpleging van Regeringswege noodzakelijk wordt geacht. Aan het hoofd van deze inrichting staat een Geneesheer-Directeur. De behandeling van deze patiënten is erop gericht bij hen belangstelling voor een beroep te wekken alsmede enig sociaal begrip tot ontwikkeling te brengen; aan de inrichting is ook een open afdeling verbonden, waar de verpleegden voorbereid worden op de terugkeer in de maatschappij. Hoewel de gehele bevolking werkzaam is, is het niet mogelijk, door de bijzondere aard van deze lieden, een productiebedrijf op te bouwen. Naast eenvoudig bind- en cartonnagewerk worden ook het schoen- en mattenmaken beoefend. Een deel van de bevolking is werkzaam in land- en tuinbouw en in de ontginning van woeste gronden. Langs het mooie Overijsselse heuvel landschap spoeden we ons naar de oude Hanzestad Zutphen. Aan de buitenzijde van deze plaats bevindt zich:

BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS VOOR JONGE MANNEN TE ZUTPHEN

Capaciteit: 100. Sterkte: 140. Bevolking jeugdige criminelen van 18 tot 23 jaar (in speciale gevallen van 16 tot 25 jaar) die door de rechter tot verblijf in de jeugdgevangenis zijn veroordeeld. Dit gesticht, dat in 1937 als Jeugdgevangenis in gebruik werd genomen is een moderne inrichting. In plaats van cellen zijn voor de jonge mannen kamertjes beschikbaar, met ruime vensters. Daarnaast zijn er recreatiezalen, toneelzaal, gymnastiekzaal en een sportveld bij het gesticht.

Wanneer de jonge man in het gesticht wordt opgenomen, verblijft hij ongeveer 1 maand in observatie in de eerste klas. Hierna vindt bevordering naar de A-klasse, een voortgezette observatieklas, plaats; d.w.z. overdag gemeenschappelijke arbeid, tijdens de rusturen in zijn kamer. Vervolgens komt de jongeman in de 2e klas, waar hij geplaatst wordt in een gemeenschap voor bepaalde doeleinden. In deze klasse kunnen de gedetineerden zich verschillende gunsten verwerven en tenslotte voor

bevordering tot de 3e klasse in aanmerking komen. In deze 3e klasse bestaat algehele gemeenschap met, voorzover mogelijk, nachtelijke afzondering. Voor speciaal geselecteerde 3e klassers bestaat de mogelijkheid om de laatste 3 maanden van hun verblijf in dit gesticht werkzaam te zijn bij een particuliere werkgever buiten het gesticht, waarin zij dan alleen nog des avonds en des nachts vertoeven. Voor de gedetineerden bestaat de mogelijkheid tot vakopleiding in de navolgende bedrijven: machinale houtbewerking, meubelmakerij, stoffeerderij, autorevisiebedrijf, metaalbewerking en boekbinderij. 'In de boekbinderij worden naast werkzaamheden voor o.a. de Universiteitsbibliotheek, ook cartonnergewerk (grote spoedopdrachten voor particulieren) om tempo te leren, verricht. Aan de theoretische vakopleiding en ontwikkeling der gedetineerden wordt veel zorg besteed, opdat zij met succes de strijd om het bestaan weer kunnen voeren. Ook de ontspanning, die veelal door de jongelui zelf wordt verzorgd, geniet alle aandacht van de directie. Aan de inrichting is pl.m. 8 km van Zutphen temidden van bos en bouwland een open afdeling „Het Werkse Veld" verbonden, waar een 25-tal jongelieden op het veeteelt- en landbouwbedrijf is tewerkgesteld.

Niet ver van Zutphen bevindt zich temidden van een bosrijke omgeving de

RIJKSWERKINRICHTING AMPSEN" TE AMPSEN

Capaciteit: 150. Sterkte: 80. Bevolking: vrouwelijke politieke criminelen. Dit gesticht is een barakkenkamp, dat in 1947 voor het Gevangeniswezen ter beschikking kwam. Naast de verblijfsbarakken zijn er barakken ingericht voor kerk, toneelzaal, werkplaats, terwijl bovendien een aparte ziekenafdeling in het kamp gevestigd is. In een aparte barak is een kleine groep mannelijke gedetineerden (vaklieden) ondergebracht, die voor het dagelijks onderhoud van dit kamp zorgdragen. Door een interne selectie, waaraan veel aandacht wordt besteed, worden verschillende groepen samengesteld. De vrouwen confectionneren aan de lopende band werkkleding voor een particuliere firma. Voor degenen, die psychisch niet geschikt zijn voor de lopende band, is verpakingsarbeid beschikbaar. De sociale verzorging van deze vrouwen, die veelal aan hun gezin zijn ontrukkt, is in handen van de sociale ambtenares. Vele cursussen worden georganiseerd, o.a. voor naaien en knippen, houtarbeid, steno en typen. Ook de beoefening van de sport neemt een grote plaats in het kampleven in. Een lange reis staat nu voor de boeg. Via het door de oorlog zo getroffen Arnhem en Nijmegen gaat het door de Maasvallei naar Nederlands kolenbekken, waar zich 2 gestichten bevinden;

RIJKSWERKINRICHTING „PASSART" TE EYGELSHOVEN

Capaciteit: 500. Sterkte: 350. Bevolking: politieke criminelen.

RIJKSWERKINRICHTING „JULIA" TE EYGELSHOVEN

Capaciteit: 545. Sterkte: 385. Bevolking: politieke criminelen. Deze barakkenkampen zijn na de bevrijding van Nederland opgericht, toen er bij de kolnmijnen een groot tekort aan ondergrondse arbeidskrachten bestond. Voor de tewerkstelling in de mijnen, die na een strenge medische keuring geheel op basis van vrijwilligheid geschiedt, werden alleen politieke criminelen toegelaten. Door op deze wijze actief mede te werken aan Nederlands herstel konden deze gedetineerden trachten goed te maken, wat zij tijdens de Duitse bezetting hadden misdreven. Sinds korte tijd zijn ook Indië-deserteurs geheel vrijwillig in de mijnen afgedaald. Het loon dat de gedetineerden verdienen is gelijk aan dat der vrije mijnwerkers. Het mag door hen worden overgemaakt ten behoeve van hun gezin. Ook de sociale voorwaarden, waaronder deze gedetineerden werken zijn gunstiger dan in andere gestichten. Zo zijn zij niet alleen wettelijk verzekerd tegen ongevallen, welke regeling voor alle gedetineerden in den lande geldt, maar ook tegen ziekte. Na de arbeid in de mijnen keren de gedetineerden in het gesticht terug, waar ze gelegenheid vinden tot studie en recreatie. Aan de beide gestichten is ook een vacatiecentrum verbonden, waar de gedetineerden tweemaal per jaar 3 dagen kunnen doorbrengen. Speciale attracties worden georganiseerd, opdat zij zich eens uit de sleur van iedere dag voelen weggenomen. Voor gedetineerden met een strafrestant van 8 maanden bestaat de gelegenheid hun gezin met weekendverlof te bezoeken. Van Zuid-Limburg gaat onze reis verder door het hoogveen van de Peel naar een van de mooiste streken van Brabant, waar te midden van bos, hei en vennen gelegen is de

STRAFGEVANGENIS „NIEUW VOSSEVELD" TE VUGHT

met het Centraal Ziekenhuis voor het Gevangeniswezen. In 1942 liet hier de Duitse bezetter het zo berucht geworden concentratiekamp Vught bouwen. De z.g. bunker in dit complex is thans als Strafgevangenis in gebruik, terwijl daarnaast een aantal barakken is ingericht als Centraal Ziekenhuis. Dit ziekenhuis is door de nood der tijden ontstaan. Na de bevrijding van ons land was er een ontstellend gebrek aan plaatsruimte in de ziekenhuizen, zodat vele zieke gedetineerden niet opgenomen konden worden. Ook de capaciteit en accommodatie der bestaande ziekenafdelingen in de gevangenissen te Scheveningen en Leeuwarden, waren onvoldoende om alle zieken te verplegen en te behandelen. Om deze redenen besloot men tot inrichting van een eigen ziekenhuis. Het Centraal Ziekenhuis heeft een capaciteit van 120 bedden, verdeeld over 20 kamers en zalen. Tevens is er een noodsanatorium voor t.b.c.-patiënten met een capaciteit van 50 bedden. Naast een operatiekamer beschikt het

Centraal Ziekenhuis over onderzoekkamers, een chemisch-bacteriologisch laboratorium, apotheek en Röntgenkamer. Verder zijn er een recreatiezaal voor de patiënten en een gebouw, waar onder leiding van een Welfare-werkster van het Nederlandse Rode Kruis handenarbeid wordt beoefend. Aan het hoofd van dit ziekenhuis staat een geneesheer met volledige dagtaak, terwijl daarnaast als specialist aan de inrichting zijn verbonden een longarts, chirurg, internist, neuroloog, psychiater, neus-, keel- en oorarts en een tandarts. Alle gevangenen, voor wie ziekenhuis- of sanatoriumverpleging noodzakelijk is kunnen in het Centraal Ziekenhuis verpleegd en behandeld worden.

We nemen afscheid van Vught en trekken verder naar „het Haagje van het Zuiden“: Breda, voor een kort bezoek aan de

STRAFGEVANGENIS TE BREDA

Capaciteit: 195. Sterkte: 180. Bevolking: politieke criminelen. Deze cellulaire koepelgevangenis is bestemd voor opname van politieke criminelen met een strafrestant van tenminste 9 jaar. De gedetineerden zijn in gemeenschap werkzaam in de meubelmakerij, schoenmakerij (reparatie en nieuw), terwijl voorts enveloppen worden gesneden, gestant en bedrukt, waarna ze in het Huis van Bewaring verder worden bewerkt. Van Breda gaat de tocht over een van de langste vaste oeververbindingen in Europa, de Moerdijkbrug naar 's Neer-lands grootste havenstad Rotterdam, waar gevestigd is de

STRAFGEVANGENIS TE ROTTERDAM

waarvan een vleugel is ingericht als cellulaire vrouwegevangenis met een capaciteit van 100. De vrouwen die hier opgenomen zijn, zijn commune en politieke criminelen, die veroordeeld zijn voor de meest uiteenlopende feiten, terwijl ook de strafduur zeer verschillend is. Bij binnenkomst worden de vrouwen geselecteerd, waarbij erna gestreefd wordt, iedere vrouw in een aparte cel onder te brengen. Een bijzonder probleem vormen de vrouwen, die opgenomen worden met hun zuigelingen en de vrouwen, die reeds bij hun insluiting gravida zijn. Deze laatste categorie wordt naar een kraaminrichting overgebracht waar de bevalling plaats heeft. Tot 9 maanden mogen de jonge kinderen bij hun moeder verblijven. De arbeid, die de vrouwen verrichten bestaat voornamelijk uit het vervaardigen van witgoed, deels in de cel, deels op een aparte zaal, ten behoeve van de Heelkundige en Vrouwenkliniek van het Academisch Ziekenhuis te Utrecht. Ook verzorgt een aantal vrouwen de was en het verstelwerk van de Rotterdamse Strafgevangenis en Huizen van Bewaring. Aan de ontwikkeling door middel van zelfstudie o.l.v. de onderwijzeres wordt veel aandacht besteed, terwijl de vrouwen ook gezamenlijk met de mannelijke bevolking doch streng van hen gescheiden, recreatieavonden bezoeken. Van Rotterdam is het een korte weg terug naar het punt van uitgang, Den Haag, de plaats waar de afdeling Gevangeniswezen van het Ministerie van justitie zetelt. Moge deze tocht langs de strafgestichten ertoe hebben bijgedragen een beeld te geven van de differentiatie in het Nederlandse gevangeniswezen.

Volledigheidshalve zij nog vermeld dat de onderstaande strafgestichten nog niet in het differentiatieschema betrokken zijn:

- Strafgevangenis te Utrecht,
- Strafgevangenis te 's-Hertogenbosch,
- Strafgevangenis te Arnhem,
- Strafgevangenis te Roermond,
- Strafgevangenis te Rotterdam (mannen),
- Strafgevangenis te 's-Gravenhage.

Wat de Psychiatrische Observatiekliniek van het Gevangeniswezen betreft, moge worden verwezen naar het in dit nummer opgenomen artikel over deze inrichting. M. A. PETERSEN

HUISHOUDELIJK REGLEMENT 1964

Gelet op artikel 22 van de Beginselenwet gevangeniswezen; Gehoord de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopatenzorg en de Reclassering; Stelt vast de navolgende bepalingen, die kunnen worden aangehaald als huishoudelijk reglement voor de gevangenis te Leeuwarden.

Huishoudelijk reglement

Voor de gevangenis LEEUWARDEN, 's-Gravenhage, 1 mei 1964.

INHOUD

Hoofdstuk I. Het Gesticht

1. Bestemming van het gesticht
2. Inrichting van het gesticht
3. Verwarming, verlichting en brandveiligheid

Hoofdstuk 11. De Ambtenaren

1. De ambtenaren in het algemeen
2. De directie
3. Het administratief personeel
4. De sociaal ambtenaar
5. De geestelijke verzorgers
6. De geneesheer
7. Het onderwijzend personeel
8. De bibliotheekbeheerder
9. Het bewakingspersoneel
10. Het arbeidspersoneel
11. Het verplegend personeel
12. Het huishoudelijk personeel
13. De gestichtsraad

Hoofdstuk 111. Het Regiem

1. Algemene bepalingen
2. Materiële verzorging
3. Geestelijke verzorging
4. Briefwisseling
5. Bezoek
6. Eigen geld
7. Ontwikkeling en ontspanning

MINISTERIE VAN JUSTITIE

Directie Gevangeniswezen

Stafbureau Algemene Vraagstukken Nr. 177/364

DE MINISTER VAN JUSTITIE,

Gelet op artikel 22 van de Beginselenwet gevangeniswezen;

Gehoord de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopatenzorg en de Reclassering stelt vast de navolgende bepalingen, die kunnen worden aangehaald als huishoudelijk reglement voor de gevangenis te Leeuwarden.

Hoofdstuk I

HET GESTICHT

Par. 1. Bestemming van het gesticht

Artikel 1. Het gesticht is bestemd voor opneming van mannelijke gevangenen als bedoeld in artikel 19 van de Wet van 21 december 1951 (Staatsblad nr. 596).

Par. 2. Inrichting van het gesticht

Artikel 2. Aan de interne selectie van' de gedetineerden dient de nodige aandacht te worden geschonken.

Artikel 3. Als regel worden twee gedetineerden niet in een woonvertrek geplaatst.

Artikel 4. Alle vertrekken zijn genummerd of van een ander merkteken voorzien; op de deuren staat, voor zover nodig, de bestemming aangegeven. Op of naast de deur van elk bewoond vertrek voor gedetineerden is een kaart gehecht, bestemd voor de vermelding van de personalia. Het model hiervan wordt door de Minister van Justitie vastgesteld.

Artikel 5. Op het bureau van de directeur, alsmede op plaatsen, waar dit voor de dienst noodzakelijk en verantwoord wordt geacht, bevindt zich een plattegrond van het gesticht en een lijst, waarop alle lokalen van het gesticht zijn aangegeven onder vermelding van de bestemming.

Artikel 6. De deuren en hekken zijn zoveel mogelijk voorzien van het nummer van de daarbij behorende sleutels. Van alle aanwezige sleutels wordt een nauwkeurige administratie bijgehouden. Voor zover de sleutels niet in gebruik zijn bevinden deze zich op de door de directeur aangegeven plaats" en onder bewaking van daarvoor aangewezen ambtenaren. Van de afgegeven sleutels wordt door deze aantekening gehouden. Van elke sleutel moet: tenminste een reservesleutel aanwezig zijn. De reservesleutels moeten in een daartoe stemde sleutelkast worden bewaard. De sleutel van deze sleutelkast berust uitsluitend bij de directeur of, bij diens afwezigheid, bij zijn vervanger. Dienstsleutels mogen nimmer in handen van gedetineerden zijn.

Par. 3. Verwarming, verlichting en brandveiligheid

Artikel 7. Met de verwarming van de gedetineerdenverblijven wordt aangevangen op de 16e oktober en geëindigd op de 1e april. In verband met de weersgesteldheid kan hiervan worden afgeweken.

Artikel 8. Bij de verwarming van de gedetineerdenverblijven wordt zoveel mogelijk gestreefd naar een voldoende warmtegraad. De temperatuur van de 'vertrekken waarin zieken worden verpleegd wordt in overleg met de geneesheer geregeld; zo nodig geschiedt de verwarming van deze vertrekken door middel van een afzonderlijke verwarmingsapparatuur.

Artikel 9. Voor een voldoende verlichting van het gestichten de bijbehorende terreinen wordt zorggedragen, waarbij in het bijzonder ook aan de eisen van veiligheid dient te worden voldaan. Voorts wordt de nodige aandacht besteed aan een doelmatige verlichting van de door de gedetineerden bewoonde vertrekken. Lantaarns met kaarsen of lucifers of andere middelen voor noodverlichting dienen steeds voorhanden te zijn.

Artikel 10. In het gesticht moeten steeds voldoende en te allen tijde bruikbare brandblusmiddelen aanwezig zijn. Hieromtrent dient overleg te worden gepleegd met de bouwkundig ambtenaar van de Rijksgebouwendienst en het Hoofd van de brandweer ter plaatse.

Hoofdstuk II

DE AMBTENAREN

Par. 1. De ambtenaren in het algemeen

Artikel 11. De bepalingen van dit reglement met betrekking tot ambtenaren zijn tevens van toepassing op hen, met wie een arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht is gesloten.

Artikel 12. De ambtenaren zijn verplicht de gedetineerden op behoorlijke wijze tegemoet te treden en hen door hun houding in woorden en daden tot voorbeeld te zijn.

De handhaving van orde en tucht dient op zodanige wijze te geschieden, dat het gezag wordt hooggehouden. In geval van moedwillige tegenstand en lijdelijk verzet wordt doortastend opgetreden. Het gebruik maken van wapenen wordt, binnen het raam van de terzake bestaande voorschriften, zo nodig bij nadere instructie van de directeur geregeld.

Artikel 13. De ambtenaren zijn verplicht de bevelen van hun meerderen op te volgen. Zij zullen voorts streven naar een goede onderlinge samenwerking met alle leden van het personeel, teneinde de juiste vervulling van ieders taak in het gesticht zoveel mogelijk te helpen bevorderen.

Artikel 14 De ambtenaren verwijderen zich gedurende de uren van hun dienst niet uit het gesticht zonder de voorkennis en toestemming van de directeur.

Artikel 15. Het is de ambtenaren verboden:

- 1e. voor gedetineerden enig voorwerp in of buiten het gesticht te brengen zonder toestemming van de directeur;
- 2e. aan gedetineerden geschenken, in welke vorm dan ook, te geven of van hen, of in hun belang van derden, iets aan te nemen;
- 3e. betreffende gedetineerden mededelingen van welke aard ook te doen aan andere gedetineerden of zonder toestemming van de directeur zulks te doen aan derden.
- 4e. van gedetineerden iets te kopen, aan hen te verkopen of van hen terleen te ontvangen, dan wel zonder toestemming van de directeur aan hen terleen te geven;
- 5e. connecties aan te knopen en te onderhouden met betrekkingen van gedetineerden, of wel met kortelings ontslagen gedetineerden en hun betrekkingen;
- 6e. gedetineerden tot het verrichten van particulier werk of andere dergelijke diensten te bezigen, tenzij met toestemming van de Minister van Justitie.

Artikel 16. De ambtenaren voor wie uniformen of onderscheidingstekenen zijn vastgesteld zijn verplicht deze tijdens de uitoefening van hun dienst te dragen, behoudens in bijzondere gevallen ter beoordeling van de directeur. De ambtenaren moeten, zo dikwijls de directeur het nodig oordeelt of dit in de voor hen vastgestelde instructie is bepaald, bewapend zijn.

Artikel 17. Indien een ambtenaar door ziekte of anderszins verhinderd is zijn dienst te verrichten, is hij verplicht daarvan onder opgave van redenen zo tijdig mogelijk mededeling te doen aan de directeur, teneinde vertraging of hinder in de dienst zoveel doenlijk te voorkomen.

Artikel 18. Iedere ambtenaar is verplicht zorg te dragen voor de veiligheid in het gesticht en te waken tegen ontvluchting. Te dien einde zal hij erop bedacht moeten zijn, dat het toezicht op de gedetineerden niet wordt onderbroken.

Artikel 19. Door het personeel mag slechts worden gerookt op door de directeur aan de hand van de terzake bestaande voorschriften aan te wijzen plaatsen en tijdstippen.

Par. 2. De directie

Artikel 20. De directeur is belast met het beheer van het gesticht. Hij is hiervoor verantwoording verschuldigd aan de Minister van Justitie.

Artikel 21. Het beleid van de directeur zal er in het bijzonder op gericht moeten zijn om door middel van het voor het gesticht vastgestelde regiem de daarbij beoogde doeleinden zoveel mogelijk tot hun recht te doen komen.

Artikel 22. De directeur is aansprakelijk voor de goede gang van zaken in het gesticht overeenkomstig de daaromtrent geldende wettelijke regelen en administratieve voorschriften. Hij stelt zich regelmatig door eigen waarneming van de toestand in het gesticht op de hoogte.

Artikel 23. Behalve aan de personen, die ambtshalve of in verband met de gestichtsdienst daartoe gerechtigd zijn, verleent de directeur slechts toegang tot het gesticht aan die personen te wier aanzien hij daartoe een algemene of incidentele machtiging van de Minister van Justitie heeft ontvangen.

Artikel 24. De directeur is bevoegd toegelaten personen uit het gesticht te verwijderen indien hun optreden ten aanzien van de gedetineerden daartoe aanleiding geeft of wel zij zich niet houden aan door de directeur met het oog op de eisen van de gestichtsdienst gegeven aanwijzingen.

Artikel 25. De directeur controleert op ongeregelde tijden, in elk geval eenmaal per maand de kas van de comptabele en de door deze beheerde girorekening. Hij houdt van deze controle en van zijn daarbij opgedane bevindingen aantekening. Hij oefent geregeld steekproefsgewijze controle uit op de in het gesticht aanwezige goederen en voorraden.

Artikel 26. De directeur bezoekt of ontvangt iedere gedetineerde in beginsel op de dag van opneming in het gesticht of anders zo spoedig mogelijk na deze dag. Hij geeft de gedetineerden op gezette tijden gelegenheid hem te spreken en bezoekt geregeld een aantal hunner, teneinde zoveel mogelijk inzicht te krijgen in hun aard, stemming en psychische toestand. Hij stelt zich in het bijzonder op de hoogte van de toestand van de gedetineerden, die een disciplinaire straf ondergaan, als bedoeld in artikel 100, sub a, b, c en d van de Gevangenismaatregel, alsmede van de toestand van hen, die in een isoleercel zijn geplaatst.

Artikel 27. Ter bevordering van de belangen van de dienst en van de goede onderlinge samenwerking van het personeel belegt de directeur geregeld bijeenkomsten met het personeel.

Artikel 28. De directeur stelt voor het personeel de nodige instructies vast en legt deze ter goedkeuring voor aan de Minister van Justitie.

Artikel 29. De directeur geeft kennis aan de Minister van Justitie van alle voorvallen en bijzonderheden, ten aanzien waarvan zulks is voorgeschreven dan wel redelijkerwijs mededeling kan worden verwacht. Van elk bijzonder voorval in het gesticht doet de directeur aantekening houden.

Artikel 30. De directeur streeft naar een goede samenwerking met de commissie van toezicht en bevordert dat deze haar taak naar behoren kan vervullen.

Artikel 31. De directeur doet aan de betrokken Officier van Justitie zodra mogelijk mededeling van alle in het gesticht gepleegde strafbare feiten, zomede van andere feiten, waarvan hij kennisneming door deze noodzakelijk of gewenst acht.

Artikel 32. De directeur is gehouden dagelijks de inschrijvingen van de gedetineerden in de krachtens de art.566 t/m 569 van het Wetboek van Strafvordering voorgeschreven registers te ondertekenen.

Artikel 33. Aan iedere gedetineerde die invrijheid wordt gesteld, wordt een door de directeur getekend, bewijs van ontslag uitgereikt, waarop het bedrag van de uitgaanskas wordt vermeld.

Artikel 34. Bij ongeval of plotseling optredende ziekte van een gedetineerde, waarschuwt de directeur terstond de geneesheer of diens vervanger. Indien een gedetineerde in levensgevaar verkeert doet de directeur hiervan bovendien aanstonds mededeling aan de betrokken geestelijke verzorger. Bij afwezigheid of verhindering van deze laatste of in gevallen, waarin de betreffende gedetineerde niet onder de bearbeiding van enige geestelijke verzorger valt, tracht de directeur anderszins in de mogelijkheid van geestelijke bijstand te voorzien.

Voorts waarschuwt hij voor zover mogelijk de echtgenote of een der naaste bloed- of aanverwanten van de gedetineerde. Van de overbrenging van een gedetineerde naar een ziekeninrichting geeft de directeur, indien de gedetineerde geacht wordt daartoe niet of bezwaarlijk instaat te zijn, voor zover mogelijk, kennis aan de echtgenote of aan een der naaste bloed- of aanverwanten van de betrokkene.

Artikel 35. Voor de aangifte van elk sterfgeval van een gedetineerde wordt door de directeur zorg gedragen. De directeur stelt tevens de nabestaanden van de betrokken gedetineerden aanstonds met diens overlijden in kennis. Indien de teraardebestelling niet door de zorg en voor rekening van de nabestaanden plaats heeft, geschiedt deze door bemiddeling van de directeur en voor rekening van het Rijk, voor zover het eigen geld en de uitgaanskas van de overledene niet toereikend zijn voor de bestrijding der kosten. Daarbij zullen de ten laste van het Rijk komende uitgaven zoveel mogelijk dienen te worden beperkt.

Artikel 36. De directeur draagt zorg dat alle ambtenaren met de behandeling van de brandblusmiddelen vertrouwd zijn en doet daartoe periodiek de nodige oefeningen houden. Bij het uitbreken van brand in of in de nabijheid van het gesticht, neemt de directeur de maatregelen, die met het oog op de veiligheid van personen en goederen in het gesticht noodzakelijk zijn. De verplichtingen van de ambtenaren in geval van brand worden door de directeur bij instructie vastgesteld.

Artikel 37. De directeur draagt zorg dat de daarvoor in aanmerking komende ambtenaren met het gebruik van vuurwapenen vertrouwd zijn. Hij bevordert dat hiertoe de nodige oefeningen worden gehouden.

Artikel 38. De adjunct-directeur of de door de Minister van Justitie aangewezen ambtenaar staat de directeur terzijde bij het beheer van het gesticht en verricht overigens de werkzaamheden die hem krachtens een door de directeur vastgestelde taakverdeling zijn opgedragen. Bij afwezigheid van de directeur treedt hij in diens plaats op en is al het omtrent de directeur bepaalde op hem van toepassing.

Par. 3. Het administratief personeel

Artikel 39. Het hoofd van de administratie, tevens comptabele, zorgt voor de goede gang van zaken op de administratie. Hij besteedt aandacht aan de verdere scholing van het administratief personeel.

Artikel 40. Uit het administratief personeel wordt door de Minister van Justitie een plaatsvervangend comptabele aangewezen.

Par. 4. De sociaal ambtenaar

Artikel 41. De sociaal ambtenaar tracht zich zoveel mogelijk een inzicht te verschaffen in de persoonlijkheid van alle in het gesticht opgenomen gedetineerden. Hij bemiddelt, zomogelijk in overleg met een reclasseringinstelling, bij het zoeken naar een oplossing van de maatschappelijke moeilijkheden der gedetineerden, welke voortvloeien uit of in verband staan met het feit hunner detentie. Hij stimuleert een verantwoorde vrijetijdsbesteding der gedetineerden, welke op hun ontwikkeling en ontspanning gericht dient te zijn. Bij de uitoefening van de bovenvermelde werkzaamheden als ook overigens handelt hij naar de voor hem vastgestelde instructie.

Par. 5. De geestelijke verzorgers

Artikel 42. De aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers behartigen de geestelijke verzorging van de gedetineerden, voor zover deze aan hen is opgedragen, overeenkomstig de terzake al of niét bij instructie vastgestelde richtlijnen. Zij zorgen bij ziekte, verlof of verhindering uit anderen hoofde voor voldoende vervanging ten genoegen van de directeur, die tijdig met de regeling dier vervanging in kennis dient te worden gesteld, onverminderd de mededeling, die zij daarvan aan de hoofdpredikant of aan de hoofdaalmoezenier bij de inrichtingen van Justitie zullen hebben te doen. Duurt de afwezigheid langer dan een maand, dan dient omtrent de vervanging overleg te worden gepleegd met de hoofdpredikant of met de hoofdaalmoezenier voornoemd.

Artikel 43. De geestelijke verzorgers stellen zich zo spoedig mogelijk na opneming van een gedetineerde, wiens geestelijke verzorging aan hen is opgedragen, met deze in verbinding en houden ook verder geregeld contact met hem. Tevens bezoeken zij een gedetineerde als bedoeld in het eerste lid, indien hun daartoe door of namens de directeur het verzoek wordt gedaan. De directeur kan in bepaalde gevallen toestaan, dat voor het bezoek van een geestelijke verzorger de arbeid wordt onderbroken. Voorts kan hij, indien daartoe aanleiding bestaat, het bezoek verbieden of daarvoor bepaalde uren aanwijzen.

Artikel 44. De op grond van artikel 65 van de Gevangenismaatregel vereiste toestemming van de directeur, ten aanzien van het zich in verbinding stellen van de aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers met gedetineerden, wier geestelijke verzorging niet aan hen is opgedragen, zal door de directeur slechts mogen worden verleend met inachtneming van het bepaalde in het tweede of derde lid van dit artikel. Indien de geestelijke verzorging van de in het eerste lid van dit artikel bedoelde gedetineerden aan een ander is opgedragen, zal slechts tot het verlenen van de vereiste toestemming mogen worden overgegaan, wanneer daartoe gegronde en voldoende gemotiveerde redenen aanwezig kunnen worden geacht en nadat de betrokken gedetineerden terzake door de directeur zijn gehoord. Twijfelgevallen zullen door de directeur ter beslissing worden voorgelegd aan de Minister van Justitie, onder overlegging van het aan het slot van artikel 5 van de Gevangenismaatregel bedoeld advies. Voor zover het betreft gedetineerden, wier geestelijke verzorging niet aan een ander is opgedragen, zal de directeur alvorens de vereiste toestemming te verlenen, terzake overleg plegen met de aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers waarbij, ter bevordering van de meest verantwoorde beslissing, de nodige aandacht dient te worden geschonken aan godsdienstige afkomst en instelling van de betrokken gedetineerden.

Artikel 45. Omtrent de tijdstippen, waarop de godsdienstoefeningen en spreekuren zullen worden gehouden, godsdienstonderwijs zal worden gegeven of wel retraites, tridua of protestantse kerkelijke conferenties zullen plaats hebben wordt overleg gepleegd met de directeur.

Artikel 46. De aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers worden, voor zoveel ieder van hen aangaat, in kennis gesteld met bezoeken aan gedetineerden door geestelijke verzorgers als bedoeld in art. 66 van de Gevangenismaatregel.

Artikel 47. Aan de aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers wordt medegedeeld:

- a. welke gedetineerden behoren tot een genootschap op geestelijke grondslag, waarvan een vertegenwoordiger, op grond van artikel 67, eerste lid, van de Gevangenismaatregel, tot het behartigen van hun geestelijke belangen is toegelaten.
- b. ten aanzien van welke gedetineerden door de directeur de op grond van artikel 67, tweede lid, van de Gevangenismaatregel vereiste toestemming is verleend.

Artikel 48. Ten aanzien van de bezoeken aan gedetineerden door geestelijke verzorgers als bedoeld in art 66 van de Gevangenismaatregel, of door vertegenwoordigers van genootschappen op geestelijke grondslag als bedoeld in artikel 67 van de Gevangenismaatregel, is het bepaalde in artikel 43, derde en vierde lid, van dit reglement ook zoveel mogelijk van toepassing.

Artikel 49. De aan het gesticht verbonden geestelijk verzorgers verstrekken in de loop van de maand januari aan de directeur de benodigde gegevens voor' de samenstelling van diens jaarverslag.

Par. 6. De geneesheer

Artikel, 50. De geneesheer houdt de directeur steeds op de hoogte van het adres waar hij, zo nodig, bereikbaar is. Hij zorgt dat hij in geval van ziekte, verlof of verhindering uit anderen hoofde, door een andere geneesheer wordt vervangen. Van elke vervanging wordt door hem kennisgegeven aan de directeur en, zo de vervanging langer duurt dan drie dagen, door diens tussenkomst aan de Minister van Justitie.

Artikel 51. Mede teneinde zich op de hoogte te stellen van de lichamelijke en geestelijke toestand van de binnengekomen gedetineerden, brengt de geneesheer als regel op alle werkdagen een bezoek aan het gesticht. Daarbij bezoekt hij in elk geval diegenen, aan wie een der straffen is opgelegd als bedoeld in art. 100, sub a, b, c en d van de Gevangenismaatregel alsmede hen, die in een isoleercel zijn geplaatst. Hij is voorts verplicht om wanneer de directeur buiten die bezoektijd zijn aanwezigheid in het gesticht noodzakelijk acht, aan diens daartoe strekkend verzoek gevolg te geven.

Artikel 52. De geneesheer ziet toe op de opvolging van de door hem gegeven voorschriften. Indien deze voorschriften de gang van zaken en de orde in het gesticht betreffen, pleegt hij daaromtrent vooraf overleg met de directeur. Hij overtuigt zich er zoveel mogelijk van dat de voeding, in het bijzonder voor de zieken, behoorlijk gereed gemaakt wordt.

Artikel 53. De geneesheer is verplicht om aan de directeur alle inlichtingen te verstrekken, die door hem zonder schending van zijn beroepsgeheim kunnen worden gegeven.

Artikel 54. Zodra een gedetineerde naar het oordeel van de geneesheer in levensgevaar verkeert, geeft de geneesheer daarvan kennis aan de directeur.

Artikel 55. De geneesheer verstrekt in de loop van de maand januari aan de directeur de benodigde gegevens voor de samenstelling van diens jaarverslag.

Artikel 56. De geneesheer handelt overigens overeenkomstig de ten aanzien van de geneeskundige verzorging der gedetineerden al dan niet bij instructie door de Minister van Justitie vastgestelde richtlijnen.

Par. 7. Het onderwijzend personeel

Artikel 57. Het onderwijzend personeel draagt zorg voor het van Rijkswege te geven onderwijs.

Par. 8. De bibliotheekbeheerder

Artikel 58. De bibliotheekbeheerder dient de gedetineerden van advies bij h^ut kiezen van lectuur en geeft hun voorlichting over de aard en inhoud van de boeken. Hij is voorts belast met de zorg voor een doelmatig administratief beheer van de bibliotheek en ziet toe dat de boeken in goede staat verkeren. Hij verricht zijn taak in overeenstemming met het dienaangaande gestelde in artikel 104 en met de ten aanzien van het bibliotheekbeheer vastgestelde instructies.

Par. 9. Het bewakingspersoneel

Artikel 59. Het hoofd van de bewaking draagt zorg voor de goede uitvoering van de aan het bewakings en huishoudelijk personeel opgedragen diensten en houdt daarop nauwlettend toezicht. Hij bevordert de goede orde en veiligheid in het gesticht en let op een doeltreffende bewaking. Hiertoe kan hij aan andere gestichtsbambtenaren de door hem nodig geachte aanwijzingen geven. Bij verstoring van de orde of gevaar voor de veiligheid treft hij aanstonds de nodige maatregelen, doch gaat daarbij niet verder dan de ogenblikkelijke toestand vereist en stelt daarna onmiddellijk de directeur van het gebeurde op de hoogte. Hij schenkt in het bijzonder aandacht aan de praktische scholing van het bewakingspersoneel en aan een juiste omgang van dit personeel met de gedetineerden.

Artikel 60. De overige kaderleden of hun vervangers staan het hoofd van de bewaking in zijn taak terzijde en verrichten overigens de werkzaamheden die hun, krachtens een door de directeur vastgestelde taakverdeling zijn opgedragen.

Artikel 61. Het bewakingspersoneel houdt toezicht op de gedetineerden, zowel in het gesticht als op het gestichtsterrein, en bij werkzaamheden buiten het gesticht, welke onder bewaking moeten worden verricht. Bij de uitoefening van zijn taak schenkt dit personeel aandacht aan de persoonlijkheid van de gedetineerden, teneinde daaromtrent zo nodig inlichtingen te kunnen verstrekken. Het bewakingspersoneel streeft voorts bij zijn optreden naar een gunstige beïnvloeding der gedetineerden. De nadere regeling van de dienstverrichtingen van het bewakingspersoneel wordt overgelaten aan de directeur.

Par. 10. Het arbeidspersoneel

Artikel 62. Uit het aanwezige arbeidspersoneel is een ambtenaar belast met de leiding van de arbeid in het gesticht in het algemeen, onverminderd ieders verantwoordelijkheid voor de hem persoonlijk toevertrouwde taak. De met de leiding belaste ambtenaar streeft, voor zoveel van hem afhangt, naar een efficiënte bedrijfsvoering van de arbeid.

Artikel 63. Bij de leiding van de werkzaamheden van de gedetineerden zal in het oog moeten worden gehouden dat het zich wennen aan geregelde -en- intensieve arbeid van bijzondere waarde is voor hun wederopneming in de maatschappij; daartoe zullen ook de arbeidsmethoden zoveel mogelijk gericht moeten zijn op aanpassing aan die in de vrije bedrijven.

Artikel 64. Bij de uitoefening van zijn taak schenkt het arbeidspersoneel aandacht aan de persoonlijkheid van de gedetineerden, teneinde daaromtrent zo nodig inlichtingen te kunnen verstrekken, en streeft tevens naar een gunstige beïnvloeding van de gedetineerden. Het arbeidspersoneel zal nauwkeurig letten op een oordeelkundig gebruik van machines, gereedschappen en materialen. Voorts zal dit personeel erop toezien, dat door de gedetineerden geen arbeid wordt verricht, welke niet door of vanwege de directeur is opgedragen of uitdrukkelijk is toegestaan. Ten aanzien van de orde en veiligheid in het gesticht zal ook het arbeidspersoneel zich hebben te gedragen naar de terzake door het hoofd van de bewaking te geven aanwijzingen.

Par. 11. Het verplegend personeel

Artikel 65. Het verplegend personeel draagt zorg voor nauwkeurige uitvoering van de door de geneesheer ten aanzien van de geneeskundige behandeling der gedetineerden gegeven voorschriften en aanwijzingen. Overigens gedraagt het zich overeenkomstig de bevelen van de directeur.

Par. 12. Het huishoudelijk personeel

Artikel 66. De koks houden bij de uitoefening van hun taak rekening met de eisen der hygiëne. Zij dragen binnen het raam van de terzake bestaande voorschriften zorg voor een oordeelkundige bereiding en verdeling der voeding en trachten de smakelijkheid van de maaltijden zoveel mogelijk te bevorderen. Zij houden toezicht op alle onder hun berusting zijnde levensmiddelen en op de werkzaamheden, welke in de keuken en de daarbij behorende vertrekken worden verricht. Voorts zijn zij aansprakelijk voor de reinheid van keuken en de bovenbedoelde vertrekken, alsmede van het keukengerei. Een der koks is met de leiding der werkzaamheden belast.

Artikel 67. De stokers dragen zorg voor een zorgvuldige behandeling van de verwarmingsinstallaties.

Par. 13. De gestichtsraad

Artikel 68. In het gesticht is een gestichtsraad. De gestichtsraad adviseert de directeur, behalve in de gevallen genoemd in artikel 19a t/m c en in artikel 20, eerste lid, van de Gevangenismaatregel, tevens in de gevallen waarin de directeur zulks wenselijk acht. De gestichtsraad kan de directeur op initiatief van een der leden adviseren om andere onderwerpen betreffende de gestichtsdienst op de agenda te plaatsen.

Hoofdstuk III

HET REGIEM

Par. 1. Algemene bepalingen

Artikel 69. De gedetineerden ondergaan hun straf in beperkte gemeenschap. De directeur draagt zorg, dat niet meer gedetineerden worden samengebracht, dan in verband met de eisen van veiligheid verantwoord is te achten. Voor de gedetineerden kan een observatieperiode in acht worden genomen. De duur daarvan bedraagt "als regel niet meer dan een maand en ten hoogste twee maanden na binnenkomst van de gedetineerde. Gedurende de observatieperiode wordt in het algemeen afzondering toegepast, met dien verstande, dat de betrokken gedetineerden als regel zullen worden toegelaten tot de in het gesticht te houden godsdienstoefeningen of bezinningsbijeenkomsten van een genootschap op geestelijke grondslag.

Artikel 70. Na afloop van de observatieperiode bestaat de beperkte gemeenschap uit:

- a) gemeenschappelijke arbeid, tenzij bepaalde gedetineerden op grond van hun persoonlijkheid naar de mening van de directeur, gehoord de gestichtsraad, daarvoor niet in aanmerking kunnen komen;
- b) gemeenschappelijk onderwijs voor de daarvoor in aanmerking komende gedetineerden;

- c) gemeenschappelijke godsdienstoefeningen en bezinningsbijeenkomsten, alsmede gemeenschappelijk godsdienstonderwijs, waaronder contactbijeenkomsten;
- d) gemeenschappelijke lichaams oefeningen;
- e) gemeenschappelijke beweging in de open lucht. Voor zover de persoonlijkheid en de houding van de gedetineerden zulks toelaten kan de beperkte gemeenschap worden uitgebreid met een of meer der volgende vormen:
- f) gemeenschappelijke sport;
- g) gemeenschappelijke lezingen en voordrachten;
- h) gemeenschappelijke uitvoeringen;
- i) gemeenschappelijke recreatie;
- j) gemeenschappelijke maaltijden, op feest- en /of hoogtijdagen en aan het slot van een retraite of protestants kerkelijke conferentie, voor zover de directeur zulks wenselijk en mogelijk acht.

Artikel 71. De gedetineerden zijn te allen tijde verplicht de bevelen op te volgen hun door of namens de directeur gegeven.

Artikel 72. Zodra een gedetineerde wordt binnengebracht worden de bescheiden tot zijn insluiting door of vanwege de directeur onderzocht. Zijn deze stukken in goede orde bevonden en bestaat er geen twijfel omtrent de identiteit van de gedetineerde, dan geschieden de vereiste inschrijvingen. Daarbij worden tevens de in zijn bezit zijnde geldswaarden en kostbaarheden door of vanwege de directeur in bewaring genomen en opgeborgen in een zorgvuldig afgesloten ruimte. Na de inschrijving wordt de gedetineerde in een daarvoor bestemd lokaal nauwkeurig gevisiteerd. Worden bij de visitatie nog geldswaarden of kostbaarheden bij hem aangetroffen, dan worden deze alsnog ter bewaring aan de directeur ter hand gesteld. De overige in zijn bezit zijnde voorwerpen worden ingenomen en opgeborgen overeenkomstig de voor eigen kleding van gedetineerden gestelde regelen.

Artikel 73. Het is de gedetineerden in het algemeen verboden voorwerpen onder hun berusting te hebben, welke niet van gestichtswege zijn verstrekt. De directeur kan de gedetineerden aan hun kleding of aan den lijve op het bezit van zodanige voorwerpen doen onderzoeken. Clandestien vervaardigde of binnengebrachte voorwerpen worden als regel vernietigd. Voor zover daartoe niet wordt overgegaan, worden deze voorwerpen bij de eigendommen van de betrokken gedetineerde opgeborgen. De gedetineerde wordt met de terzake gevolgde gedragslijn in kennis gesteld.

Artikel 74. De directeur kan, volgens door de Minister van Justitie gegeven richtlijnen, aan de gedetineerden toestaan bepaalde bij inkomst in hun bezit zijnde of hun toegezonden voorwerpen onder hun berusting te houden.

Artikel 75. De gedetineerde ontvangt na afloop van de visitatie een bad of douche tenzij hiertegen uit medisch oogpunt bezwaar mocht bestaan.

Artikel 76. Bij binnenkomst in het voor hem bestemde vertrek wordt de gedetineerde gewezen op zijn verplichtingen. Tevens wordt zijn aandacht gevestigd op het aldaar aanwezige uittreksel uit het huishoudelijk reglement en uit andere voorschriften het Gevangeniswezen betreffende. Voor zoveel nodig wordt dit uittreksel voorgelezen.

Artikel 77. De dagindeling der gedetineerden wordt als volgt geregeld:

- 6.45 - 7.45 uur: opstaan en ontbijt;
 - - 12.00 uur: arbeid, onderbroken door een arbeidspauze van 9.45 - 10.00 uur.
- 12.00 - 13.30 uur: middagmaal en voor zover mogelijk beweging inde open lucht;
- 13.30 - 17.45 uur: arbeid, onderbroken door een arbeidspauze van 15.30 - 15.45 uur.
- 18.00 uur: avondeten;
- 22.00 uur: uur van naar bed gaan.

Op zaterdag wordt geen arbeid verricht.

Op zon- en feestdagen en op zaterdagen wordt het uur van opstaan gesteld op 7.30 uur.

Door de directeur kan aan gedetineerde bij uitzondering worden toegestaan zich na 22.00 uur, doch niet later dan 23.00 uur, ter ruste te begeven. Onderbreking van de arbeidstijden wordt tot het uiterste beperkt: 'Indien onderbreking echter onvermijdelijk is, tracht de directeur deze zoveel mogelijk te doen aansluiten aan het begin of aan het einde der arbeidstijden. In verband met de arbeidseisen of om andere dringende redenen kan de directeur, na bekomen machtiging van de Minister van Justitie, van vorenstaande dagindeling afwijken.

Tijdens de arbeidspauze kan de gedetineerden het nuttigen van koffie, thee, zoete- en karnemelk worden toegestaan. Zulks mag niet gedurende de arbeid geschieden.

Artikel 78. Het is de gedetineerden verboden tijdens de niet voor de nachtrust bestemde uren te bed te liggen behoudens met toestemming van de directeur.

Artikel 79. Ter aankondiging van het uur van opstaan, van de aanvang der arbeidstijden, van het zich ter ruste begeven, van de kerkgang en overigens voor zover daaraan behoefte bestaat, wordt een geluidsignaal gegeven.

Artikel 80. De gedetineerde, die het gesticht tijdelijk verlaat, wordt vooraf alsmede bij zijn terugkeer in het gesticht, nauwkeurig gevisiteerd. Ook voor ontslag of overplaatsing uit het gesticht heeft dergelijke visitatie plaats.

Artikel 81. De directeur dient de aan een gedetineerde verstrekte werktuigen en gereedschappen na afloop van de arbeid te doen innemen. Voor de beoefening van huisvlijt aan gedetineerden verstrekte gereedschappen worden voor de nachtrust ingenomen. Dit kan ook geschieden met de bovenkleding van gedetineerden en met de hen verstrekte messen, vorken en lepels, indien zulks met het oog op de veiligheid noodzakelijk wordt geacht.

Artikel 82. Moedwillig of door achteloosheid door de gedetineerden tijdens de detentie aan het Rijk toegebrachte schade kan zowel op de uitgaanskas als op het overige gedeelte van het arbeidsloon worden verhaald; tot de gehele schuld voor zover mogelijk vereffend is. Dit verhaal zal in de eerste plaats op het zakgeld moeten geschieden, voor zover wenselijk! in door de directeur te bepalen maandelijkse termijnen. Verhaal op, de uitgaanskas zal eerst plaats hebben wanneer en voor zover de schade niet door verhaal op het zakgeld kan worden gedekt. Verhaal kan ook plaats vinden op de gezamenlijke gebruikers van een voorwerp of vertrek. Dit verhaal kan slechts op tweederde gedeelte van het zakgeld geschieden en kan eveneens worden voortgezet tot ieders deel van de schuld voor zover mogelijk vereffend is.

Artikel 83. Kosten door het Rijk betaald ingevolge een door een gedetineerde zichzelf moedwillig toegebracht lichamelijk letsel kunnen op de uitgaanskas en op het zakgeld worden verhaald, tot de gehele schuld voor zover mogelijk vereffend is. Het bepaalde in het tweede en derde lid van het vorige artikel vindt daarbij toepassing.

Artikel 84. Naar gelang van behoefte wordt aan de gedetineerden mededeling gedaan van de stand hunner rekening.

Par. 2. Materiële verzorging

Artikel 85. De gedetineerden worden van rijkswege gekleed. De eigen kleding van de gedetineerden wordt zo nodig gedesinfecteerd.

Artikel 86. Gedetineerden die niet reeds op andere wijze in de buitenlucht vertoeven nemen dagelijks, indien het weer het toelaat, zo mogelijk een uur, doch tenminste een half uur beweging in de open lucht. Wanneer de weersomstandigheden zulks wenselijk doen zijn en voorzover de dienst het toelaat, kan de directeur met inachtneming van de eisen van de beveiliging toestemming verlenen, dat de gedetineerden meermalen en/of langer in de open lucht verblijven. De gedetineerden kunnen tijdens het verblijf op de wandelplaatsen tot het nemen van beweging worden verplicht.

Artikel 87. De gedetineerden zijn verplicht hun verblijf en hetgeen zich daarin bevindt schoon en ordelijk te houden.

Artikel 88. Als kantine artikelen zullen mogen worden verstrekt:

- Margarine pepermunt
- Gezouten haring of vers fruit
- Bokking zoete- of karnemelk
- Zout thee suiker rookartikelen:
- Jam of stroop sigaretten
- Pindakaas sigaren
- Ontbijtkoek shag
- Biscuit rooktabak
- Worst vloeipapier
- Chocoladerepen lucifers

De gedetineerden worden bij binnenkomst in het gesticht en verder tenminste eenmaal per week in de gelegenheid gesteld om opgave te doen van verlangde kantine artikelen.

De uitreiking van de aangevraagde kantineartikelen wordt op doelmatige wijze over de verstrekkingdagen verdeeld.

Artikel 89. Het is de gedetineerden toegestaan te roken op plaatsen en tijden door de directeur vast te stellen. Met uitzondering van de arbeidspauze kan het roken niet worden toegestaan tijdens de voor de arbeid bestemde uren. Het bezit van lucifers en/of aanstekers zal door de directeur, gelet op de persoonlijkheid van de gedetineerde, kunnen worden verboden.

Par. 3. Geestelijke verzorging

Artikel 90. Gedetineerden, die bij binnenkomst in het gesticht hebben opgegeven niet tot een godsdienstige gezindte te behoren, mogen indien zij daartoe de wens te kennen geven, de in het gesticht gehouden godsdienstoefeningen van eender godsdienstige gezindten bijwonen, althans voor zover de dienst in het gesticht zulks, naar het oordeel van de directeur, toelaat. Zij kunnen verzoeken weder van het bijwonen der godsdienstoefeningen te worden vrijgesteld. Zolang een daartoe strekkend verzoek niet door hen is gedaan, zullen zij de godsdienstoefeningen van de gekozen gezindte geregeld blijven bijwonen.

Par. 4. Briefwisseling

Artikel 91. De gedetineerden mogen binnen redelijke grenzen te allen tijde briefwisseling voeren met hun familiebetrekkingen of andere daarvoor in aanmerking komende personen, alsmede met de justitiële autoriteiten en met de commissie van toezicht.

Artikel 92. Behoudens tussen gedetineerde echtgenoten en tussen -ouders en hun kinderen is briefwisseling tussen gedetineerden onderling verboden, ook wanneer zij zich niet in hetzelfde gesticht bevinden. In bijzondere gevallen kan door de directeur, nadat hij terzake overleg heeft gepleegd met zijn ambtgenoot, hiervan vrijstelling worden verleend. Van een zodanige vrijstelling moet door aantekening op de brief blijken.

Artikel 93. De inkomende, zowel als de uitgaande brieven worden in handen gesteld van de directeur. Deze doet de brieven voor zover hij dit wenselijk acht, boeken ineen daarvoor bestemd register. Behoudens in de gevallen als bedoeld in artikel 12, tweede lid, jo artikel 91, eerste lid, van de Gevangenismaatregel, zijn de brieven onderworpen aan censuur van de directeur. Na van de uitgeoefende censuur door aantekening op de brief te hebben doen blijken, bevordert deze, indien daartegen geen bezwaar bestaat, de spoedige uitreiking of verzending van de brieven. Het hiervoor met betrekking tot de censuur gestelde is eveneens van toepassing op het verzenden en ontvangen van prentbriefkaarten.

Artikel 94. Wanneer de gedetineerde geen gelden te zijner beschikking heeft, wordt de port van een brief of in bijzondere gevallen, ter beoordeling van de directeur, van meer brieven per week bij voorschot voldaan. Indien de voorgeschoten portkosten niet op de gedetineerde kunnen worden verhaald, komen deze ten laste van het Rijk.

Artikel 95. Voor het schrijven van brieven door gedetineerden verstrekt de directeur voor rekening van het Rijk papier en enveloppen volgens vastgesteld model en zo nodig schrijfbehoeften. In bijzondere gevallen kan de directeur een gedetineerde vergunnen op ander papier te schrijven. Dit papier wordt vanwege de directeur gewaarmerkt.

Artikel 96. Het ontvangen en verzenden van pakketten kan overeenkomstig de daarvoor door de minister van justitie gestelde regelen, worden toegestaan.

Par. 5. Bezoek

Artikel 97. De gedetineerden mogen eenmaal per week gedurende een half uur bezoek ontvangen van als regel ten hoogste drie familiebetrekkingen en, indien dit naar het oordeel van de directeur in hun belang kan zijn, ook van andere personen. De bezoeken hebben plaats op de daarvoor door de directeur vastgestelde dagen en uren. De bezoeken kunnen op verzoek van de belanghebbenden, met toestemming van de directeur, worden gecombineerd tot ten hoogste twee uur per maand. De bezoekers worden toegelaten na legitimatie en tegen afgifte van een op naam gesteld schriftelijk bewijs van toegang uitgereikt door de directeur. Van de uitgereikte bewijzen van toegang en van de afgelegde bezoeken wordt nominatief aantekening gehouden. In bijzondere gevallen kan de directeur meer bezoek of bezoek buiten de daarvoor vastgestelde tijden toestaan.

Artike1 98. De bezoeken, bedoeld in het voorgaande artikel, hebben plaats inde daarvoor door de directeur aan te wijzen vertrekken. Indien een gedetineerde zich in een ziekenvertrek bevindt en hij dit wegens zijn ziekte niet mag verlaten, kan bezoek in zodanig vertrek worden toegestaan. Bij de bezoeken is een ambtenaar tegenwoordig. Het is de bezoekers niet toegestaan de gedetineerden enig voorwerp, van welke aard ook, ter hand te stellen of van deze in ontvangst te nemen. Eveneens is het de

bezoekers verboden op enigerlei wijze kritiek uit te oefenen op het beheer van het gesticht of anderszins ongepaste gesprekken te voeren. Een en ander wordt de bezoekers medegedeeld. Indien een bezoeker het bepaalde in het derde lid overtreedt, wordt hij terstond uit het gesticht verwijderd en niet meer, of slechts onder bepaalde voorwaarden, toegelaten. In hetzelfde lokaal kan meer dan een bezoek gelijktijdig plaats hebben. Van tijd tot tijd worden de gedetineerden op last van de directeur bij wijze van steekproef voor en/of na het bezoek gevisiteerd. Hiervan wordt aantekening gehouden.

Artikel 99. Gedetineerden kunnen weigeren bezoeken te ontvangen van personen, die in generlei betrekking tot de gestichtsdienst staan en niet uit hoofde van hun ambt tot een bezoek gerechtigd zijn.

Artikel 100. De reclasseringsbezoekers en de andere personen, bedoeld in artikel 52 van de Reclasseringsregeling 1947 hebben vrije toegang tot de gedetineerden met inachtneming van de op dit stuk bestaande voorschriften. Zij zullen bij hun gesprekken met de gedetineerden strikt moeten blijven binnen de grenzen door de aard van de reclasseringsarbeid gesteld.

Artikel 101. In de gevallen waarin wettelijke dan wel andere voorschriften hem vrije toegang tot een gedetineerde verlenen, kan de raadsman deze, behoudens het vereiste toezicht, in een daarvoor geschikt vertrek alleen spreken, behalve op zon- en feestdagen, tijdens de uren van de nachtdienst en op tijdstippen waarop de gestichtsdienst zulks niet toelaat. In andere gevallen vinden ook voor het bezoek van een raadsman de artikelen 97 en 98 van dit reglement zoveel mogelijk toepassing.

Par. 6. Eigen geld

Artikel 102. De gedetineerden kunnen met toestemming van de directeur reeds tijdens de detentie over eigen geld beschikken, met dien verstande, dat deze toestemming niet kan worden verleend voor de aankoop van kantine-artikelen als bedoeld in artikel 88 van dit reglement. Aan de gedetineerden kan eenmaal en wel op het tijdstip, waarop hun werkelijke straftijd ingaat, worden toegestaan een bedrag van ten hoogste f.5,50 over te doen schrijven van de rekening eigen geld naar de rekening zakgeld.

Artikel 103. Aan de gedetineerden voor wie zulks wenselijk wordt geacht, kan van rijkswege onderwijs worden gegeven. Gedetineerden kunnen in de gelegenheid worden gesteld om op eigen kosten in het gesticht onderwijs te ontvangen in vakken welke aldaar niet van rijkswege worden onderwezen. De directeur kan dit onderwijs te allen tijde doen eindigen. Alle onderwijs mag slechts worden gegeven buiten de voor de arbeid bestemde uren. Zelfstudie wordt zoveel mogelijk bevorderd.

Artikel 104. In het gesticht is een bibliotheek voor de gedetineerden. De zorg voor de samenstelling en vernieuwing berust bij de directeur, die hierin wordt bijgestaan door een bibliotheekcommissie. In deze commissie hebben zitting de sociaal ambtenaar, de aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers, en het personeelslid, belast met de zorg voor de bibliotheek. De gedetineerden ontvangen bij inkomst en verder tenminste eenmaal per week boeken en tijdschriften. Bij de uitreiking wordt met de persoonlijkheid en de ontwikkeling van de gedetineerde en voor zover mogelijk met zijn verlangen rekening gehouden.

Artikel 105. Het uitlenen van boeken uit de bibliotheek aan ambtenaren kan worden toegestaan voor zover de lectuurvoorziening van de gedetineerden hierdoor niet wordt geschaad.

Artikel 106. Indien hiertegen van de zijde van de directeur geen bezwaar bestaat kan in bijzondere gevallen, voor zover dit voor hun studie noodzakelijk wordt geacht, aan de gedetineerden worden toegestaan, van eigen boeken en tijdschriften gebruik te maken, op eigen kosten boeken en tijdschriften ter leen te ontvangen uit een openbare bibliotheek of schriftelijke cursussen te volgen, die geacht kunnen worden voor hun toekomstige maatschappelijke belangen dienstig te zijn.

Artikel 107. Het is iedere gedetineerde toegestaan zich op eigen kosten te abonneren op èèn dagblad en èèn week- of maandblad, voor zover de uitreiking daarvan niet door de Minister van Justitie is verboden. De toezending dient rechtstreeks van de uitgever te geschieden. In bijzondere gevallen kan de Minister voornoemd het betrekken van meer dagbladen en tijdschriften toestaan. Voor het betrekken van buitenlandse bladen en tijdschriften is steeds de toestemming van de meergenoemde Minister vereist. De directeur kan de uitreiking van bepaalde nummers van bladen of tijdschriften verbieden.

Artikel' 108. Na lezing komen de bladen en tijdschriften ter beschikking van de directeur ten behoeve van de gehele gestichtbevolking. De directeur kan" hierop uitzonderingen toestaan.

Artikel 109. Vrijwillige gemeenschappelijke sportbeoefening door gedetineerden is toegestaan; als zodanig kunnen in aanmerking komen diverse vormen van balspel alsmede atletiek. Deelneming aan dergelijke sportbeoefening zal, voor zover de dienst in het gesticht en de veiligheid dit toelaten worden toegestaan aan die gedetineerden, die met inachtneming van het gestelde in de artikelen 69 en 70 van dit reglement daarvoor in aanmerking komen; voor zover zij verplicht zijn tot deelneming

aan de lichaamsoefeningen, bedoeld in artikel 42 van de Gevangenismaatregel, zullen zij aan die verplichting moeten hebben voldaan.

Artikel 110. Voor zover de dienst in het gesticht en de veiligheid, dit toelaten is het de gedetineerden, die met inachtneming van het gestelde in de artikelen 69 en 70 van dit reglement daarvoor in aanmerking komen, toegestaan:

a. eenmaal per maand een uitvoering (muziek, zang of voordracht) dan wel een toneel- of filmvoorstelling bij te wonen, ongeacht uitvoeringen op de Christelijke en nationale feestdagen;

b. tweemaal per maand een lezing of voordracht van algemeen vormende strekking bij te wonen.

Artikel 111. Als recreatie voor de gedetineerden die hiervoor met inachtneming van het gestelde in de artikelen 69 en 70 van dit reglement in aanmerking komen, zijn toegelaten:

1. a. gezelschapsspelen als schaakspel, damspel, dominospel, kaartspel, sjoelbak, tafeltennis en andere gangbare gezelschapsspelen;

b. beoefening van zang, muziek en toneelspel;

2. beoefening van huisvlijt;

3. bezoek aan studie- en/of leeszaal.

Artikel 112. Voor zover deelneming aan de in artikel 111, sub la, van dit reglement genoemde vormen van recreatie in gemeenschap buiten de woonvertrekken plaats heeft, zullen de daarvoor in aanmerking komende gedetineerden voor zover de dienst zulks toelaat, daartoe gedurende ten hoogste tien uren per week mogen worden toegelaten, met dien verstande dat daarvan slechts een beperkt aantal uren per week aan kaartspel mag worden besteed. De mate, waarin gedetineerden aan de in artikel 111, sub lb, van dit reglement bedoelde vormen van recreatie mogen deelnemen, zal door de directeur binnen redelijke grenzen kunnen worden bepaald, de daarvoor bestemde tijd zal gedeeltelijk in mindering worden gebracht op de uren toegestaan voor de activiteiten als bedoeld in genoemd artikel, sub la, c.q. voor de vrijwillige sportbeoefening.

Artikel 113. In welke mate de daarvoor in aanmerking komende gedetineerden in de gelegenheid kunnen worden gesteld tot beoefening van huisvlijt buiten het woonvertrek wordt geregeld door de directeur. De beoefening van huisvlijt wordt, binnen het kader van de door de dienst gestelde eisen, zoveel mogelijk bevorderd.

Artikel 114. Aan de gedetineerden kan door de directeur, met inachtneming van het gestelde in de artikelen 69 en 70 van dit reglement, het bezoek aan studiën/ of leeszaal worden toegestaan, voor zover daar toe gelegenheid bestaat en de dienst in het gesticht zulks toelaat. In de studie- en/of leeszaal zullen geen gesprekken mogen worden gevoerd en zal ook overigens stilte in acht moeten worden genomen.

Artikel 115. Gemeenschappelijke recreatie in de verblijfcellen is niet toegestaan.

Artikel 116. Het gebruik van radio en grammofoon dient te worden beperkt tot de niet voor de arbeid bestemde uren, met dien verstande, dat ten hoogste een half uur muziek in de morgen, ter stimulering van de arbeidsprestaties, kan worden toegestaan. De programma's mogen cultureel en paedagogisch niet onverantwoord zijn. "

"In samenstelling van de programma's wordt de directeur bijgestaan door een radiocommissie, waarin zitting hebben de sociaal ambtenaar en de aan het gesticht verbonden geestelijke verzorgers.

's-Gravenhage, 1 mei 1964.

De Minister van Justitie, Y. Scholten.

Publ.426b/64G

Bron: archief blokhuispoort

1940 - 1945 HUIS VAN BEWARING LEEUWARDEN

Persoonlijke verhalen uit de periode 40-45 die gespeeld hebben in het Huis van Bewaring en de Strafgesticht. Nederland is in oorlog met Duitsland. De Bijzondere Strafgesticht en het Huis van Bewaring hebben alleen Nederlandse cipiers maar niet iedereen was te vertrouwen, er waren ook aanhangers bij van de NSB. Een periode waar je op je woorden moest passen.

Lotgenoot "Rie van Leeuwen"

Rie was van beroep apothekersassistente en werkzaam bij apotheek Cath op de Nieuwstad te Leeuwarden. Apotheek Cath was een multifunctionele apotheek. Voor in de apotheek werden de recepten verwerkt en patiënten te woord gestaan. De ruimte achter de apotheek had een grossier functie waar bevoorrading werd klaargemaakt en bezorgd naar overige apotheken in de omgeving. Op deze afdeling werkte Rie's collega de heer Dantzig (voornaam onbekend) een neef van oud apotheker Dantzig van de Centraal apotheek aan de Voorstreek die zodoende met de handelingen in een apotheek op de hoogte was.

In oorlogstijd luisterde Dantzig stiekem naar Engelse radiozenders en noteerde berichten die voor het Fries verzet van groot belang kon zijn. Om te zorgen dat het bericht zonder enige verdachte handeling bij het verzet terecht zou komen schreef hij het bericht op een poederpapertje. Vervolgens kwam het in een medicijndoosje dat werd klaargelegd om te worden opgehaald door de "patiënt". Zo kwam het bericht uiteindelijk terecht bij het verzet.

Helaas werd het illegale berichtenverkeer verraden en verscheen de Sicherheits Dienst in apotheek Cath om Dantzig op te halen voor verhoor. Rie, die op dat moment in de apotheek aanwezig was, liep "rustig" naar achteren om hem te waarschuwen en met een: "ze komen je halen, je moet maken dat je weg komt" kon hij via de daken ontsnappen. Uit wraak voor deze ontsnapping werd de vriendin van Danzig, ook een apothekersassistente en vriendin van Rie, opgepakt en naar Duitsland vervoerd. In plaats van Danzig werden de apotheker mevr. Cath-Douma en Rie door de Sicherheits Dienst meegenomen en opgesloten in het Huis van Bewaring van Leeuwarden.

In het Huis van Bewaring deelde Rie haar cel met vier vrouwen. Samen met deze lotgenoten zat Rie van 4 januari 1945 tot 20 februari 1945 gevangen. Hun ervaring is in tekening en tekst beschreven in het boekje.

Bron: de heer J. v. Leeuwen, broer van Rie.

De arrestatie van secretariépersoneel

Drie dagen lang kon men denken dat er een einde was gekomen aan de arrestatie van secretariépersoneel, maar toen volgde een nieuwe golf. Op 3 januari werden gearresteerd: Hinne Krolis, Andries R. Andringa, Catharina M. Molenaar, Trijntje de Roos en Grietje Zadel, allen werkzaam op het secretariaat. De 51-jarige Krolis was contactman voor het NSF.

Vrijwel het hele personeel droeg een percentage van zijn salaris af aan het verzet. De drie hiervoor genoemde vrouwen inden het op de betaaldagen, elk op haar eigen afdeling, en droegen het af aan Krolis. Waarschijnlijk hebben de eerder gevangene personeelsleden ook deze vijf namen genoemd en daarbij verteld dat Krolis de grote man was van de actie. Er zijn sterke aanwijzingen dat Krolis uit harder hout was gesneden dan de voor hem gearresteerden en weigerde namen van het NSF te noemen, ondanks zware mishandelingen.

Ook het lot dat hij drie weken later onderging wijst in deze richting. Zijn medewerkers hadden het voordeel van haar sexe en ook het feit dat zij in Duitse ogen maar weinig kwaad hadden aangericht. De een na de ander werd in de loop van februari vrijgelaten, Catharina Molenaar het laatst. Zij was de oudste en lichamelijk gebrekkig, maar haar mond wist ze terdege te roeren.

Het is wellicht aan de felheid van haar verweer te wijten, dat zij het langst werd vastgehouden. De 58-jarige Andringa was de man die het gemeentepersoneel vrijwel dagelijks voorzag van berichten: korte getypte notities over het oorlogs- gebeuren, opgevangen van de Britse radio. Ze werden opgesteld door A. van Dantzig, die bij zijn oom, dr. S.W. van Dantzig in de kost was, terwijl zijn verloofde, B. B. Posthuma, daar werkte als apothekersassistente. Zij reikte aan de 'klanten' van haar oom, die een codewoord gebruikten, de in doosjes verpakte afschriften uit. Zelf werkte A. R. van Dantzig, ook apothekersassistent, bij de Chininefabriek, die was gevestigd achter de apotheek van S. G. Cath.

Daar werden de berichten nogmaals vermenigvuldigd door Maria van Leeuwen, maar dat wist Andringa niet. Natuurlijk wilde de SD weten waar die berichten vandaan kwamen. Getypte stukken wezen niet op een groot complot, maar men kon nooit weten. Andringa zweeg; daarom werden alle mishandelingen die de SD in zijn rijke voorraadkamer had op hem toegepast. Maar deze vocht terug, op een bepaald moment zelfs letterlijk.

Tijdens een lange 'kuur' onder de waterstraal vloog hij de leider van zijn beulen, de rexist Opdebeeck, aan en bewerkte hem met een op de grond liggende natte deuil. Op dat moment maakte hij zijn zaak alleen maar erger, doch deze bevlieging heeft op Opdebeeck toch indruk gemaakt en is Andringa ten goede gekomen, zoals nog zal blijken. Deze hield echter zijn verzet niet vol en noemde tenslotte de naam A. R. van Dantzig, waarna de SD zich haastte een nieuw slachtoffer te maken.

Ze vonden hem echter niet thuis en knarsetandend namen ze zijn oom en zijn verloofde mee. Niet lang daarna kwam de SD in de apotheek van Cath vragen naar Van Dantzig. Maria van Leeuwen begreep dat er onraad was en verwijderde zich om de gezochte te waarschuwen. Toen ze terugkwam vroegen de SD'ers wat ze gedaan had. 'Ik ben naar boven gegaan om te zeggen dat er bezoek was voor Van Dantzig, maar het schijnt dat hij er niet is', antwoordde zij beheerst. Inderdaad vond de SD hem niet; hij was door een weinig gebruikte zijdeur naar de woning van Cath gevluht, die hem binnenliet en snel in een schuilplaats stopte. In zijn plaats werden Cath en Maria van Leeuwen meegenomen.

Dat gaf Van Dantzig de kans om de benen te nemen en onder te duiken. Net op tijd, want direct daarna keerde de SD terug, doorzocht alles grondig en vond zelfs de schuilplaats! Leeg, maar er stond nog een toiletemmer die kort tevoren gebruikt moest zijn. Dat kostte ook mevrouw Cath de vrijheid. Dr. van Dantzig en het echtpaar Cath werden spoedig weer vrijgelaten voor juffrouw Van Leeuwen duurde de gevangenschap tot eind februari. Om de voortvluchtige Van Dantzig te treffen, werd zijn verloofde, juffrouw Posthuma, door de S D naar Duitsland afgevoerd, vanwaar ze pas na de bevrijding terugkeerde.

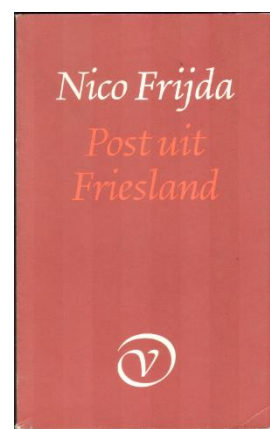
Bron: boek, Bezettingstijd in Nederland P. Wijmenga

POST UIT FRIESLAND

Brieven die de jonge Nico Frijda (17 jaar) tussen aug. en dec. 1944 schreef vanuit de gevangenis in Leeuwarden. Hij werd er van "verdacht" jood te zijn. In feb. '45 werd hij vrijgelaten. Nico schreef deze brieven aan een vriendinnetje. De oorlog zelf speelt daarna een ondergeschikte rol, de brieven getuigen van het af en toe heel scherpe waarnemingsvermogen van de jongeman en bovenal van zijn ontwikkeling naar volwassenheid, tobkend over zijn vermeende armoede van gevoel.

Post uit Friesland

Citaten uit: Post uit Friesland 11 augustus 1944. Hoe kwam je in die gevangenis terecht? Mijn vader was in Leeuwarden ondergedoken en die werd gepakt. Hij had een brief van mij aan hem met mijn valse naam en mijn goede adres, dat moest ik zo doen van de mensen die mijn onderduik beheerden. Ik was ondergedoken in Zeist.

Mijn schuilnaam was Hans de Groot. Mijn schuil verhaal was dat ik in Indië geboren was, mijn moeder was gestorven toen ik drie was, en ik was vlak voor ie oorlog naar Nederland gestuurd om daar naar de middelbare school te gaan. Mijn vader was zogenaamd in Indië gebleven en van zijn lot was ik dus geacht niets te weten. Nadat mijn vader in Leeuwarden was gepakt kwamen ze 's ochtends bij ons en hebben mij en de Jongeman bij wiens tante ik was ondergedoken, meegenomen. Inschrijving Nico Frijda alias Hans de Groot in registerboek van de gevangenis, bron archief Tresoor.

Hans de Groot - Nico Frijda

Hoe oud was je op augustus 1944, en hoe lang zat je toen al daar?

Zeventien. Waar werd je precies van verdacht?

Ik werd ervan verdacht een joodsjongetje te zijn en de zoon van professor Frijda in Leeuwarden. Mijn vader zat in diezelfde gevangenis en zonder twijfel was het de bedoeling mij daar te confronteren met hem, maar dat is nooit gebeurd. Ik denk vanwege werk van buitenaf. Dat is de enige verklaring die ik heb.

20 oktober Meneer A.

Is een bewaarder, die briefjes en pakjes voor me smokkelde.

28 oktober

Ik lig nu, plusminus 2 uur VM. alleen Op mijn bed: mijn celgenoot is naar de luchtcel. Ik heb een bewogen uurtje achter de rug en zal het in 't kort veren want liggend schrijven is niet makkelijk. Gistermorgen, niets verwachgend, werd geroepen voor een verhoor bij Gründmann. Dus sloot hij de deur af, liet me over een stoel buigen, en begon me voor de broek te geven.

26 november Andriessen

Eerder al eens aangeduid met A., is een van de bewaarders, een buitengewoon aardige man.

Hoe ben je eruit gekomen?

Op 28 januari 1945 ben ik officieel uit de gevangenis ontslagen. Dat is allemaal heel merkwaardig gegaan. Ik lag op een goed moment (dat staat dus wel al in die brieven) op ziekenzaal. Daar was ik door medewerking van de dokter, dr. Bearda Bakker, terechtgekomen omdat ik zogenaamd een hartafwijking had. Toen eind januari de Duitse commandant samen met de dokter de ziekenzaal kwam inspecteren vroeg die Duitser aan de dokter of ik nog steeds last van mijn hart had. De dokter zei dat dit zo was en dat het ongeneselijk was. Daarop vroeg die Duitser of ik iemand in Leeuwarden kende, toen zei ik nee want de enige die ik kende was de mevrouw bij wie mijn vader ondergedoken geweest was, en met wie ik dus juist elke band moest ontkennen, en de familie Wierda, die m'n wasgoed en mijn pakjes verzorgde, en van wie ik wist dat de zonen in het verzet zaten en die ik dus ook niet durfde noemen. Toen zei Gründmann, die Duitser, dat ik dan maar moest blijven. Binnen het uur na z'n vertrek had ik en briefje een briefje terug op een briefje van mij dat via de bewaarders naar buiten was gegaan, met een naam en een adres erin die ik kon noemen. Toen kreeg ik een officiële Ausweis op m'n valse naam.

Nico Frijda - Post uit Friesland

DE OVERVAL 8 DECEMBER 1944

Een van de meest spectaculaire ontsnappingen in zijn geschiedenis was de overval door het Nederlandse verzet op 8 december 1944. Deze actie wordt gezien als een van de grootste verzetsdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De overval op de leeuwarder gevangenis.

De Overval 8 december 1944

FILM DE OVERVAL (dvd) (1962) gerestaureerd 29 jan 2002 AMSTERDAM - De speelfilm 'De Overval' uit 1962, naar het scenario van dr. Lou de Jong, is door het filmmuseum in Amsterdam volledig gerestaureerd en geconserveerd. Uit vier zwaar aangetaste kopieën van de speelfilm is één gaaf exemplaar gemaakt tijdens een ruim vier jaar durende restauratieklus. De 98 minuten durende speelfilm gaat over de historische bevrijding in 1944 van tientallen gevangen verzetslieden uit de gevangenis 'De Blokhuispoort' in Leeuwarden door de ondergrondse. Het filmmuseum had het negatieforigineel jarenlang in zijn archief, als schenking van de toenmalige productiemaatschappij, maar die was incompleet en beschadigd. Bovendien werd het resterende filmmateriaal door ontbinding langzaam vernietigd. Door de weinige nog resterende filmkopieën op te sporen konden alle scènes uit de complete film "bijein worden gesprokkeld", aldus Ad Pollé, coördinator van de afdeling filmcollectie van het Filmmuseum. De beste nog resterende kopie kwam uit de kelders van het Citytheater in Amsterdam. Met de kopieën als 'puzzelstukjes' kon het beeldmateriaal volledig opnieuw worden gemonteerd. Daarna is met digitale technieken het geluidsspoor weer helemaal hersteld. De film draait komende maand in het Filmmuseum. De restaurateurs zouden het leuk vinden als de film ook wordt vertoond in Leeuwarden. De gevangenis, waar het waar gebeurde verhaal zich afspeelde, wordt nog steeds als huis van bewaring gebruikt, maar minister van Justitie Korthals wil de eeuwenoude stadsgevangenis over enkele jaren sluiten. © 1996-2002 Dagblad De Telegraaf. Alle rechten voorbehouden.

DE OVERVAL OP DVD

In het Verzetsmuseum Friesland werd op zaterdag 20 december 2003 om 15.00 uur de dvd-versie van de speelfilm De Overval gepresenteerd. Het was die dag precies 41 jaar geleden dat de film in Amsterdam in première ging. De eerste exemplaren werden overhandigd aan Goffe Hoogsteen en Jelle Visser. Zij zijn de enige twee nog levende KP'ers die aan de Kraak op 8 december 1944 hebben deelgenomen. Het uitbrengen van De Overval (1962) is een initiatief van het Verzetsmuseum Friesland in samenwerking met het Filmmuseum in Amsterdam en Omrop Fryslân. De Overval wordt gerekend tot de klassiekers van de Nederlandse filmgeschiedenis. De film is gebaseerd op een werkelijk uitgevoerde bevrijdingsactie van de Friese KP (Knokploeg, de gewapende tak van het verzet). Op 8 december 1944 wisten de samenwerkende Knokploegen in Friesland 51 verzetsmensen uit het Huis van Bewaring in Leeuwarden te bevrijden. Er ging een minutieus uitgewerkt plan aan 'de Kraak' vooraf, want er mocht geen schot gelost worden om de nabij gehuisveste bezetters niet te alarmeren. De actie werd feilloos uitgevoerd en er volgden, heel uitzonderlijk, geen represailles. Dankzij de film De Overval is deze opmerkelijke verzetsdaad verankerd in de nationale herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Dr. L. de Jong, destijds directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, schreef het scenario in nauw overleg met de betrokken KP'ers. De Overval, geregisseerd door de Engelsman Paul Rotha, was de eerste grote speelfilm over het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. De film is in 2002 door het Filmmuseum in Amsterdam volledig gerestaureerd en geconserveerd. Uit vier zwaar aangetaste kopieën van de speelfilm is één gaaf exemplaar gemaakt tijdens een ruim vier jaar durende restauratieklus. Met de kopieën als 'puzzelstukjes'

kon het beeldmateriaal volledig opnieuw worden gemonteerd. Daarna is met digitale technieken het geluidsspoor weer helemaal hersteld. Het Verzetsmuseum wijdde een jubileumtentoonstelling aan de film getiteld Van Kraak tot Overval die precies veertig jaar na de première, op 20 december 2002 in aanwezigheid van vele betrokkenen werd geopend. De tentoonstelling vormde de aanleiding om de gerestaureerde film, die door velen nog altijd wordt beschouwd als een van de beste Nederlandse oorlogsfilms, op dvd uit te brengen. Naar aanleiding hiervan maakte regisseur Geart de Vries de documentaire De Kraak en de Film. In het programma worden mensen aan het woord gelaten die nog aan 'de Kraak' op de Leeuwarder gevangenis hebben deelgenomen en kijken acteurs terug op de opnames van de film. De Kraak en de Film werd uitgezonden door Omrop Fryslân op Nederland 1 op 4 en 5 mei 2003. Deze documentaire is integraal op de dvd opgenomen. De DVD gaat vergezeld van een twaalf pagina's tellende brochure getiteld De Overval, een film die geschiedenis maakte, waarin de achtergronden van de Kraak en de totstandkoming van de film worden toegelicht. De DVD is (voorlopig) alleen te koop in de museumwinkels van het Verzetsmuseum Friesland/Fries Museum te Leeuwarden en het Filmmuseum te Amsterdam.

Bevrijding gevangenis Leeuwarden

Een aanplakbiljet met de aankondiging van de executie van de zes Politieke gevangenen wordt op een muur geplakt. Een aantal mensen verzamelt zich ervoor. Ze lezen het verbitterd. Grauw is de dag! Nu is het geduld van SS-Oberscharführer Grundmann uitgeput. De beul Johannsen is binnen geroepen. Binnen in de gevangenis, zit adjunctdirecteur Vos aan zijn bureau. Grundmanns rechterhand, Walther, zit naast hem. Veertien KP'ers zijn uit de bakkerij vertrokken. Piet met zijn groep nadert zwijgend de ingang van het Huis van Bewaring, Teunisse kijkt naar Piet, Piet knikt ja. Teunisse doet een stap naar voren en belt aan. De vijf mannen staan roerloos. Dan gaat het licht boven de deur aan. Ze komen naar buiten, nog rinkelt de telefoon. Piet trekt de voordeur zacht dicht de telefoon horen ze niet meer. De drie KP'ers lopen in de richting van het hoekhuis. Bij de Oosterbrug gekomen slaan Piet en Wim linksaf, Eppie gaat de brug over naar zijn huis toe, hun drie gestalten verdwijnen in de duisternis die hen veilig opneemt. Lees het complete verhaal op de website van www.spanvis.nl

Eerbetoon aan zeldzaam gedurfde actie

LEEUWARDEN - De Blokhuispoort, Leeuwarden, besteedt aandacht aan de bevrijding van 51 gevangenen in 1944 uit Duitse handen.

In cel vijf zaten ruim 65 jaar geleden Gerrit Fokkema (nu 86), zijn vader en zijn broer Ruurd. Op 8 december 1944 werden zij samen met 48 andere verzetsmensen bevrijd tijdens een legendarische ontsnapping, in 1962 verfilmd onder de titel De Overval op basis van een scenario van Loe de Jong. Om de overval te gedenken is er nu een tentoonstelling ingericht in de Blokhuispoort – sinds twee jaar in gebruik als verzamelgebouw voor creatieve bedrijven. Foto's van toen en kunstzinnige interpretaties van nu vertellen het verhaal van de ingenieuze en levensgevaarlijke operatie. 'Hier lagen wat britsen', wijst Fokkema een plek aan in zijn cel. 'En daar stond een tonnetje.' Drie weken zaten ze hier wegens anti-Duits gedrag. 'Het was een onzekere tijd. We hadden geen idee wat er met ons zou gebeuren.' We worden gefusilleerd, zei hij dan ook tegen zijn broer, toen de deur openvloog, die vrijdagavond rond halfzes. In de deuropening stond een gewapende man met een masker op, die de Fokkema's sommeerde naar de gang te gaan. 'Daar stonden nog meer gevangenen en ook meer mensen met maskers. Heel angstaanjagend.' Al snel bleek dat de gemaskerde mannen 'goed' waren. Verkleed als politiemannen die arrestanten kwamen brengen, waren ze de Blokhuispoort binnengedrongen. Binnen een half uur was de klus geklaard. Er viel niet één schot. De gevangenen kregen een wachtwoord en werden in groepjes van vijf naar diverse plekken gestuurd. 'Hoe laat is het?', moesten ze vragen. Als het antwoord luidde: 'Het wordt hoog tijd dat we naar huis gaan', was het goed volk. De actie was tot in de puntjes voorbereid. Fokkema: 'De overvallers waren jonge, ongetrouwde mannen. Zo zouden er geen gezinnen ontworcht raken als ze het niet zouden overleven. Er was peper gestrooid om de honden in verwarring te brengen. En mijn moeder en broers en zussen waren uit huis gehaald en elders ondergebracht.' Nu woont Gerrit Fokkema nabij de Blokhuispoort. De mannen van weleer hielden er weleens een reünie, en soms voelde hij dan weer de angst. Nu loopt hij door het pand en drinkt een kop koffie. Had hij toen niet gedacht zeker? Hij lacht en schudt het hoofd. Voor zover hij weet, is hij de laatste nog levende oud-gevangene. Van de bevrijders – van wie een aantal kort voor de bevrijding alsnog werd doodgeschoten - is ook nog één over, de bijna 90-jarige Goffe Hoogsteen. Hoogsteen zei toen: 'Ik was geen held, ik ben geen held en ik zal nooit een held worden.'

Een lange nacht

De ervaring van een gevangene, bevrijd tijdens "de overval" op 18 december 1944. Toen de oorlog uitbrak voor ons land was het 10 Mei 1940 en ik was bijna 17 jaar. In vier dagen walste het oppermachtige Duitse leger over ons land en ik weet nog dat mijn vader huilde op de dag van overgave. De eerste twee jaar verliepen voor ons tamelijk rustig al kwamen er steeds meer maatregelen die de vrijheid beperkte en het werd gevaarlijk om je uit te spreken soms zelfs tegen over vrienden. De joden, op wie in Duitsland al jaren jacht werd gemaakt, werden wel heel erg beknot in hun doen en laten en tenslotte werden ze allemaal,

voor zover ze geen hulp kregen, afgevoerd met het doel ze te vernietigen met gas. Wij en zichzelf hadden dat in het begin nog niet door. Het is ook te erg om het te begrijpen. Er kwam verzet tegen de Duitsers en hun maatregelen en onderdrukking, al was van actief verzet slecht sprake door een beperkt aantal Nederlanders. Nederlandse medewerkers en verraders waren er ook. Eind 1942, begin 1943, moesten alle jonge mannen zich melden om naar Duitsland te gaan helpen in de oorlogsindustrie ook ik dus. Velen gingen, omdat ze niet durfden te weigeren of geen gelegenheid hadden om onder te duiken of omdat ze gepakt werden. Ik wilde niet de vijand helpen en mijn broer Douwe ook niet en dus doken we onder. Je gaat weg van huis en zoekt of krijgt een ander adres, waar je ook zeer voorzichtig moet zijn om niet alsnog verraden en gepakt te worden. Dan helpt een vals persoonsbewijs met een hogere leeftijd niet meer. Zo ben ik weggevlucht van twee adressen waar ik grote kans liep toch gepakt te worden. Het tweede adres in Burgum daar werden razzia's gehouden door de Duitsers en ik ben toen opgehaald door mijn vader en naar huis teruggedaan omdat ik dacht dat het daar veiliger was (tijdelijk). De Familie Fokkema was fel anti-Duits, een jongere broer die nog niet verplicht naar Duitsland hoefde was in een verzetsorganisatie terecht gekomen in Oktober 1944 werden veel mensen van het verzet opgepakt. Door zware verhoren met martelingen kwam de S.D soms meer namen en adressen te weten en werden er weer meer opgepakt als ze die konden vinden. Zo kregen wij thuis een waarschuwing "denk er om de Duitsers kunnen ook weleens bij jullie komen". Mijn broer Ruurd was niet thuis maar ik wel. Ruurd zat ergens in de stad ondergedoken. We hebben toen nog vlug een schuilplaats gemaakt om in geval van nood in te kruipen. Maar in de nacht daarna kwamen ze, sloegen een groot ruit in, en stonden voor ons bed voor we beseften wat er gebeurde. Toen was er natuurlijk geen ontkomen meer aan, ze wilden vooral Ruurd hebben. Van ons wisten ze schijnbaar niet veel al liepen ze wel over de illegale kranten die onder de loper op de trap lagen om verspreid te worden. Met de handen in de nek en die kerels met pistolen om ons heen liepen we een eind verder naar hun auto die ze om geen argwaan te wekken niet voor onze deur hadden gezet. Mijn vader, een loge, en ik werden meegenomen broer Ruurd hadden ze nog niet gevonden. Een paar van die SD'ers waren Belgische landverraders die maar wat graag de Duitsers hielpen en erg gemeen waren. We werden naar de Spaarbank op het Zaailand gebracht waar de S.D toen huisde. Er waren en werden die nacht velen opgepakt maar Ruurd hadden ze nog niet en nog enkele anderen waar ze om zochten ook nog niet. Door vervelende en pijnlijke verhoren zijn ze er toch in geslaagd om ook hen en sommige anderen te vinden. Ook die zijn weer streng verhoord. Wij werden later op de dag naar de gevangenis overgebracht en mijn vader en ik bij elkaar opgesloten in cel 5. Ruurd, die wat later dan ons in de gevangenis gebracht werd, wisten we door middel van de gevangenisdirecteur ook bij ons te krijgen in cel 5. Drie in een cel dus. De gevangenis zat overvol. We zaten daar, niet wetende wat er met ons gebeuren zou. Je probeert de dagen zo goed mogelijk door te komen met wat lezen, praten en een spelletje en tweemaal per dag een kwartiertje naar buiten in kooien. Iedere vrijdag werden er mensen afgevoerd die dan naar Duitsland of soms naar Drenthe gebracht werden om voor de Duisters te werken. Inmiddels waren de mensen van het georganiseerde verzet al enige tijd bezig om te onderzoeken of het ook mogelijk was om de gevangenis te overvallen om, indien nodig, verzetsmensen die gepakt waren en ernstig gevaar liepen gedood te worden te bevrijden.

Je begrijpt dat dit in uiterste geheimhouding moest gebeuren

"Overall loerde het verraad"

Hoe kom je ongezien binnen en dan, hoe doen we het binnen, wie nemen we mee en wie niet? Wie van het personeel kun je vertrouwen en zijn erbij die ons willen helpen. En uiteraard de Duitsers mogen niets merken. Aan de overkant zaten Duitsers in een gebouw. Wij wisten niets van die plannen. Het moest indien enigszins mogelijk zonder schieten gebeuren, anders zou het veel mensenlevens kunnen kosten, zeker van de bevrijder. Contacten werden gelegd met goede gevangenvaarders, Sleutels nagemaakt van een poortje, die sleutel bleek weer niet goed te passen en tenslotte bleek het helemaal onmogelijk om met sleutels binnen te komen. In die tijd dat wij gevangen zaten waren er nog heel veel verzetsmensen gevangengenomen en ook enkele die heel veel van de organisatie wisten en daarom met veel pijniging verhoord werden. Als die zouden praten zou er van het verzet niet veel overblijven. Deze paar mensen hadden via goede gevangenvaarders doorgegeven "We houden het niet meer vol, als we weer verhoord worden om niets te zeggen". Het zou te lang duren om jullie alles te vertellen van de voorbereiding en de precieze uitvoering van de overval. Voor ons op vrijdag avond 8 december om ongeveer 18.00 uur hoorden we veel rumoer op de afdeling waar onze cel was en we dachten dat er weer mensen op transport moesten. Plotseling werd de sleutel van onze cel omgedraaid, de deur ging open. Er stond iemand voor met een pistool en het bevel "Fokkema's vlug eruit". Geschrokken en verward gingen we mee naar de gang waar al meer gevangenen stonden en gemaskerde mannen met pistolen. Het eerste wat ik tegen mijn broer en mijn vader zei was: "We worden doodgeschoten er is iets gebeurd in de stad waarover de Duitsers wraak willen nemen" Dat gebeurde n.l. vaak. Ik was niet de enige die dat dacht en zei. Ruurd meende dat hij enkele mensen herkende en zei: "ik geloof het niet ik denk dat we bevrijd worden" Hij had gelijk. Het was de Knokploeg van het verzet. Er werden instructies gegeven hoe we de gevangenis moesten verlaten en waarheen we moesten gaan. O, schrik, daar ging de deurbel er stond iemand voor de poort. Een van de Knokploeg ging kijken door het luikje en daar stonden twee Duitsers voor de

deur met drie arrestanten. Vlug iedereen van de gang. Zou het dan toch mis gaan? De Duitsers voor de deur worden ongeduldig en roepen "Open maken, snel". Achter de deur stelden zich een paar K.P'ers op met pistolen en een stengun. De deur werd geopend en de pistolen gericht op de hoofden van de Duitsers "handen omhoog" De heren wisten niet wat hen gebeurde en voldeden aan het bevel en werden naar binnen gesleurd, ontwapend en de uniformen uitgetrokken en in een cel gezet. De drie gevangenen konden meteen weer weg, maar mondje dicht. Gelukkig geen schot gevallen. Toen kon alles weer doorgaan. Ik ging met mijn vader en nog drie andere mensen de deur uit op klompen en doodnervus naar een ons aangewezen plaats. We moesten daar aan iemand vragen "Weet U ook hoe laat of het is?" Op de brug, die toen nog voor de gevangenis lag, brak de kap van mijn klomp en in de haast heb ik die maar laten liggen. Zoeken op de aangewezen plaats niet ver van de gevangenis, soms de verkeerde met een verkeerd antwoord. Dat antwoord moest zijn "Het wordt hoogtijd dat we thuiskomen" Die dat antwoord gaf zou ons naar een onderduikadres brengen. Na enige tijd toch de goede gevonden en weggebracht ik op een klomp en een sok. Mijn vader en ik kwamen in de Goudsbloemstraat terecht waar we gastvrij werden opgevangen. Van slapen die nacht kwam door de spanningen natuurlijk niets. De volgende morgen om, 07.00 uur gingen alle luchtalarmsirenen op een wat aparte manier loeien dat hadden ze een keer eerder gedaan als sein voor de start van een razzia. Toen had niemand van de burgers door waarom die dingen zo'n vreemd signaal gaven en zijn vele mannen opgepakt om voor de Duitsers te werken. Nu wisten wij toen we ze hoorden "dit is om ons te doen" Onze kostbaas had maar een schuilplekje en wil daar zelf in. Bij de burens om een plek gezocht en gevonden. Op zolder onder de vloer waar een beetje ruimte was. Toen ik daarboven nog even voor het dakraam stond zag ik op straat een Duitser lopen met een speurhond en ik dacht ze hebben vast mijn klomp gevonden. Gelukkig hoorden we achteraf dat de overvallers voor de gevangenis bij het verlaten alles goed hebben opgeruimd en de bruggen met peper hebben bestrooid zodat de honden geen spoor konden volgen. Men heeft niemand van de bevrijders gevonden. Er zijn sleutels gemaakt om ons te bevrijden die helaas niet gebruikt konden worden. In de gevangenis waren wel sleutels nodig om hekken en celdeuren te openen maar aan sleutels alleen heb je niets dat zijn dooie dingen. Je hebt mensen nodig die ze om willen draaien en deuren openen. Bij de overval hebben mensen hun leven op het spel gezet om ons uit de handen van de Duitsers te halen. Dankzij hun moed ben ik nog hier. Zij hebben de sleutels omgedraaid. Je moet er niet aan denken dat het mis gegaan was en ze wisten, al hoe goed voorbereid, dat het mis kon gaan. In Amsterdam heeft een dergelijke overval door verraad velen het leven gekost. Draai de sleutel om voor een ander, open deuren en hekken die je medemens in de weg staan om vrij te leven. Je hoeft je leven er niet voor op het spel te zetten zoals zij deden die ons bevrijden uit de gevangenis. Gerrit Fokkema

Goffe Hoogsteen

De laatste bevrijder Blokhuispoort overleden. LEEUWARDEN - De laatste nog in Nederland wonende verzetsheld die hielp bij de Grote Ontsnapping uit de gevangenis de Blokhuispoort in Leeuwarden, is overleden. Dat heeft directeur Hans Groeneweg van het Verzetsmuseum Friesland woensdag gemeld. Goffe Hoogsteen overleed zaterdag op 91-jarige leeftijd in zijn woonplaats Surhuisterveen. Hoogsteen was een van de 25 mannen die op 8 december 1944 het Huis van Bewaring overvielen. De Friese Knokploeg bevrijdde 51 gevangenen. De spectaculaire actie is in 1962 verfilmd als De Overval, naar een scenario van dr. Loe de Jong. Bron Leeuwardercourant, Op 27 december 2008 stond in de Leeuwarder Courant in de bijlage Sneon & Snein (pag.5) het onderstaande artikel over Goffe Hoogsteen. Eigen meester, niemands knecht. Goffe Hoogsteen, is minder genuanceerd over Albrecht: "Hij was een echte rotmof, laten we het zo maar zeggen.

De kraak, Vrijdag 18 mei 1945 Friesch Dagblad

"De kraak van de gevangenis. Hoe het toeging klik op het krantenknipsel (archieef Stichting Blokhuisport). De "Kraak" van de Leeuwarder gevangenis op 8 December 1944, waarbij binnen drie kwartier 50 gevangenen bevrijd werden, en twee man van de S.D., die de knokploeg "over het mot kwamen, overrompeld en uitgekleeed in de cel gestopt werden, was een zeldzaam meesterstukje.

NAMEN VERZETSSTIJDEERS

Naam	Verzetsnaam	Woonplaats	Beroep
Gerben Oppewal	Gerard	Franeke	Marechaussee
Joop Willems	Berend	Leeuwarden	Politie-agent
Jelle Visser	Jelle	Leeuwarden	Chauffeur
Pieter Gerke Oberman	Piet Kramer	Dokkum	Houthandelaar
Wim Steginga	Wim	Sneek	Timmerman
Christiaan Hofing	Arie	Alkmaar	Marechaussee
Egbert Bultsma	Eppie	Leeuwarden	Vertegenwoordiger
Gerrit Jan Niesing	Chris	Delfstrahuizen	Waterpolitie
Jan Gerardus Visser	Jelle	Sneek	Opperwachtmeester
Pieter jan Stavast	Cor	Nieuwe Pekela	Marechaussee
Piet Schuddeboom	Piet S	Leeuwarden	Inspecteur R.B.H.
Gerardus A. Reeskamp	Harry	Naarden	Apothekersassistent
Jantinus Pieters	Tinus	Broek in Waterland	Garagehouder
Ernst Hendricus Rob	Ab	Rotterdam	Opperwachtmeester
Hans Deinum	Hans	Workum	Handelaar
Goffe Hoogsteen	Theo	Surhuizum	Meubelmaker
Ale IJtsma	Johan	Stroobos	Schippersknecht
Hendrikus Rijpkema	Henkie	Sneek	Boekhouder
Jan Barendsma	John	Huizum	Sportleraar
Willem Leijstra	Antoon	Drachten	Kruidenier
Hepke Paauw	Klaas	Gerkesklooster	Klompemaker
Jacob Abels	Frits	Gerkesklooster	Bakkersknecht
Simon Cuipers	Marten	Echtenerbrug	Matroos
Tjitse van 't Zet	Jaap	Oosterend	Terpbaas
Johannes Kolf	Jodocus	Westmaas	Politie-agent
Ymkje van der Veen-Sas	Ymie	Leeuwarden	
Taco van der Veen		Leeuwarden	

Wilhelm Artur Albrecht

Via het Belgische Gent kwam hij in september 1944 in Nederland terecht, in Leeuwarden. Daar leidde hij tot vlak voor het einde van de oorlog het zogenaamde 'Aussenkommando' van de Sicherheitsdienst en Sicherheitspolizei. Hij was in die functie verantwoordelijk voor de handhaving van de orde in de provincie Friesland. Geen eenvoudige klus, want in de laatste oorlogsmaanden was het verzet daar in volle gang. Goffe Hoogsteen, een oud-verzetsman uit Friesland, is minder genuanceerd over Albrecht: "Hij was een echte rotmof, laten we het zo maar zeggen." Hoogsteen was betrokken bij de legendarische overval op de Leeuwarder gevangenis in december 1944 (bekend van de film De Overval). Hij kent verschillende mannen die door het Aussenkommando van Albrecht zijn geëxecuteerd. Zelf is hij mishandeld tijdens een verhoor op het kantoor van Albrecht. Hoogsteen herinnert zich: "Ik was nog maar net binnen en er kwam zo'n dikke Belg op me toe [meegekomen uit Gent] en hij zei tegen me: 'Jij bent een terrorist'. Ik zeg: 'Wat is dat, een terrorist?' Hij zei: 'Dat weet je dondersgoed.' En toen heeft hij mij heel de strot naar binnen geslagen." Ruim zestig jaar later heeft hij er nog steeds last van. Links=Wilhelm Artur Albrecht rechts = Andries Pieters

Albrecht zat erbij en keek ernaar. Zelf deed hij ook geregeld klappen uit bij verhoren, maar het meeste werk liet hij door zijn ondergeschikten uitvoeren. Net als bij Pieters kwam het toebrengen van brandwonden regelmatig voor, maar ook het bijna verdrinken van gevangenen in een grote bak water, om hen aan de praat te krijgen. In de strijd tegen het verzet leidde Albrecht niet alleen zulke 'verscherpte verhoren', maar voerde hij ook het bevel over represaille-executies. Elke keer wanneer het verzet een geslaagde actie pleegde antwoordde de SD met een genadeloze represaille. In de laatste oorlogsmaanden executeerde het 'Aussenkommando' van Albrecht zo tientallen verzetsstrijders en andere gevangenen, die vaak betrekkelijk willekeurig uit de gevangenis waren geplukt. De grootste massa-executie was in Dokkum, waar Albrecht op 22 januari 1945 twintig man buiten in de sneeuw liet fusilleren.

De Bijzondere Raad van Cassatie liet zich niet overtuigen en bevestigde op 1 december 1951 de doodstraf, met eenparigheid van stemmen. 'Befehl ist Befehl' 'Ik ben onschuldig. Ik wil geen genade, ik wil mijn recht' De executies van Pieters en Albrecht zouden de laatste twee zijn, op 21 maart 1952. Bron: Geschiedenis 24 de laatste doodstraf.

Zwanger de cel in

Gepubliceerd op 22 april 2010, 12:47 Mijn moeder en mijn grootmoeder zijn met 49 andere gevangenen op 8 december 1944 uit het Leeuwarder Huis van bewaring bevrijd. Mijn in 2007 overleden moeder heeft er eerder niet of nauwelijks over willen praten. Ze was tweeëntwintig jaar, pasgetrouwd en zwanger, toen zij half november 1944 een bezoek bracht aan haar moeder. Mijn oma was weduwe en dreef met haar zoons de meubelwinkel van Overdijk aan de Voorstreek en woonde daarboven. Broers van mijn moeder ontplooiden illegale activiteiten vanuit dit diepe pand. Jacob Vellinga, Joop ten Brug, Jan Spiekhout en Anne Vondeling vergaderden er op een zolder. Ook werden er valse persoonsbewijzen gemaakt en de Friese versie van 'Je Maintiendrai' gedrukt. Toen verzetsman en politiecommissaris Dreeuws in de nazomer van 1944 bij het transport naar de strafgevangenis erin slaagde te ontsnappen, wist hij via de achteringang aan de Turfmarkt binnen te komen. Mijn moeder vertelde dat Dreeuws' vrouw of vriendin ondergedoken zat bij boer Sybrandy aan de Vierhuisterweg. Na een bezoek aan haar werd hij door de Sicherheitsdienst opgepakt op de Harlingerstraatweg. Na stevige martelpraktijken liet hij los waar hij ondergedoken had gezeten. Om vier uur 's middags vielen de Duitsers de meubelwinkel aan de Voorstreek binnen. Zij troffen alleen mijn moeder en grootmoeder aan en die werden onmiddellijk weggevoerd naar de Zuivelbank aan het Zaailand, waar de Sicherheitsdienst onderdak had. De SD ontdekte ook de illegale drukkerij in het achterhuis. Mijn moeder vertelde dat het verhoor niet veel voorstelde en na een nacht werden de twee naar het Huis van bewaring overgebracht. Elk in een cel op de tweede verdieping. Alleen bij het luchten zagen ze elkaar.

Toilet

Mijn moeder was vijf maanden zwanger en moest vaak naar het toilet. De gevangenisbewaarders lieten haar steeds onder begeleiding uit de cel. Ze mocht alleen terug. Ze hadden haar uitgelegd hoe de celdeur van de buitenzijde geopend kon worden. Vrijdagmiddag 8 december meldde een bewaakster dat mevrouw Jongbloed uit de cel moest komen. Het klonk streng. Buiten de cel zag mijn moeder behalve de bewaakster een gemaskerde man met een stengun. Zij dacht dat haar laatste uur geslagen had. De gemaskerde Eppie Bultsma stelde moeder fluisterend gerust: "Ik kom u bevrijden!" Bij de trap zag moeder mijn oma. Beneden voegden zij zich bij een groep andere mannen en vrouwen. Er bleek lichte paniek onder de KP'ers: Dreeuws en Leyenaar waren er niet. Zij zaten opgesloten in de naastgelegen strafgevangenis. Telefonisch werd hun komst bevolen door Jelle Visser die het Duits het beste beheerste. In afwachting daarvan ging plotseling de bel van de buitendeur; een nieuwe tegenslag. De KP gaf het bevel dat alle mannen en vrouwen terug naar hun cel moesten. Mijn moeder wist hoe de vergrendeling werkte en sloot oma in haar cel op. Zelf liet zij de vergrendeling niet in het slot vallen.

Verbazing

Na een kwartier sloop mijn moeder tot verbazing van haar celgenoten weer naar buiten en ontgrendelde de celdeur van oma. Samen stoven zij de trappen af. Beneden konden ze meteen doorlopen naar buiten. Ze werden naar de Mozartstraat gebracht en belandden daarna in de Bildtsestraat bij familie Van der Meer. Daar heeft mijn grootmoeder tot 14 april ondergedoken gezeten. Mijn moeder vertrok na een nacht. Zij kwam op het Zuiderbolwerk in Dokkum terecht bij de familie Boorsma. Op 4 april 1945 kwam mijn broer Auke in het weeshuis aan de Markt van Dokkum ter wereld. Tien dagen later was Friesland bevrijd.

RIK JONGBLOED, Leeuwarden Foto van de tien uit de Blokhuispoort bevrijde vrouwen. Op nummer 2 mw. Overdijk-Timmermans (oma), nummer 10 mw. Jongbloed-Overdijk (moeder). Foto Verzetsmuseum Friesland [bron: LC]

OVERLEDEN INMATES 1874-1969

Overleden in de Bijzondere Strafgevangenis en Huis van Bewaring van Leeuwarden. Er zijn vele gevangenen overleden in de gevangenissen van Leeuwarden. De doodsoorzaak was divers, van zelfdoding tot ziektes zoals tbc, diabetes en dementie. In de gevangenis waren ziekenzalen en een medische dienst. Er waren gevangenen die dood zijn gegaan aan eenzaamheid.

Naam	Voornamen	Jaar	Dag
Quant	Abraham	1877	18-aug
Jut	Henricus Jacobus	1878	12-jun
Spoelstra	Hendrik	1884	16-okt
Dalstra	Lammert	1885	
Aalen van	Henri	1885	8-jun
Willems	Alexander	1888	30-mrt
Want van der	Dirk	1888	6-apr
Verver	Jan Heino	1888	6-apr
Markus	Johannes	1888	16-apr
Piket	Pieter Jacobus	1888	20-apr
Dekker	Adriaans	1888	20-jun
Jansen	Wijnald	1888	13-aug
Verzeyde	Gerrig	1889	17-feb
Dodden	Johannes	1889	24-feb
Ballintijn	Wilhelmus	1889	28-mrt
Postma	Aaldert	1889	15-jun
Jong de	Abraham	1889	3-jul
Rixel van	Josephus	1889	30-okt
Jochems	Johannes	1890	6-jan
Francken	Cornelis Gerhardus	1890	20-aug
Pachter	Mozes	1890	28-sep
Loese	Ferdinand Herman	1890	5-okt
Keijzer	Jacob	1891	13-jan
Landman	Lammert	1891	22-jan
Fabels	Dirk	1891	19-mrt
Vries de	Hendrikus	1891	9-apr
Mooij de	Joannes Wilhelmus Alexander	1891	20-apr
	Johannes Martinus Vincentus	1891	24-apr
Wal van der	Sjoerd	1891	2-jun
	Willem	1891	8-aug
Bakker	Jentje	1891	1-dec
Pijl van der	Daniel Cornelis	1892	22-jan
Berg van der	Gerrit Jan	1892	12-feb
Clostervaen	Gerrit	1892	25-apr
Schutten	Harm Frans	1892	27-apr
Wisbruiker	Jan	1893	13-jan
Heide van der	Bernardus	1894	4-feb
Gooifens	Lambertus	1894	25-apr
Schröder	Wilhelm	1895	8-mrt
Pleij? van der	Willem	1895	21-apr
Pels van der	Johannes Franciscus Nicolaas	1895	12-aug
Jansen	Johannes	1895	25-okt
Heidepohl	Hermanus Andreas	1896	27-jan
Michielsen	Hendrikus	1896	21-feb

Kransse	Eric Oscar	1896	6-jun
Boers	Jan Andries	1896	6-aug
Willemsen	Johannes Engelbertus	1896	3-nov
Hutchinson	Jacobus Hendricus	1897	8-jan
Hermans	Herman	1897	24-jan
Bloemsma	Hendrik Jacob	1897	18-feb
Vaesens	Hermanus Willem	1897	4-mrt
Weisgerber	Bernhard Adolph	1897	23-mrt
Kempink	Roelof	1897	22-jun
Schultz	Albertus	1897	25-sep
Akker van den	Franciscus	1897	17-dec
Dering	Sibrand	1898	21-mrt
Schilling	Johannes George	1898	10-nov
Heun	Ferdinand	1899	15-jan
Altink	Harke Johannes	1899	14-aug
Bongers	Martinus	1900	12-apr
Kenten	Johannes Wilhelmus	1900	17-apr
Barger	Johan	1900	2-mei
Roose	Abraham	1900	15-jun
Brabant van	Henri Lambert	1900	1-okt
Willemsen	Adrianus	1901	8-feb
Beest van	Adriaan	1901	2-dec
Albers	Martinus	1903	4-mei
Hupsel	Ludwig Christian	1904	2-nov
Frederix	Hubertus	1904	12-dec
Laan van der	Lucje	1905	18-apr
Stoeldraaijers	Wilhelmus	1905	16-mei
Bieseman	Antonius Johannes Wilhelmus	1906	6-jan
Eck van	Johannes Franciscus Bernardus	1908	29-apr
Kort de	Matthijs Jacobus	1909	18-feb
Rabbelier	Louis	1910	12-jan
Heyjer	Nicolaas Jan	1911	22-nov
Berg van den	Alewijn	1913	17-aug
Bilderbeek van	Willem	1913	20-aug
Stammers	Albertus	1913	4-sep
Snijders	Hinderikus	1915	18-feb
Hofman	Geerlof	1915	1-nov
Snoeren	Dionysius Adrianus	1916	2-sep
Gerritsen	Yduard	1917	23-apr
Struyk	Cornelis	1917	13-mei
Fraksel	Antonius Hendrikus	1917	6-jul
Breemen	Willem	1918	18-feb
Toonstra	Hendrik	1918	08-apr
Smitshuyzen	Willem Frderik	1918	8-apr
Beek	Johannes Jacobus	1918	16-mei
Pheiffer	Franz Ferdinand	1918	29-mei
Heuser	Heinrich Frand	1918	14-okt
Steenhouwer	Adrianus Jacobus	1919	17-jan
Waurzjniack	Ignatz.	1919	1-aug

Koster	Johannes Martinus	1919	23-nov
Gestel van	Alphonsus Ludovicus	1920	24-mrt
Woudewijk	Harke	1920	19-okt
Willesen	Hendrikus	1921	29-mei
Janssen	Hermanus Jacobus Henrieuq	1922	21-mrt
Fijman	Johannes Gerrit Jan	1925	29-jun
Meysen	Jacob	1925	10-aug
Hoosemans	Lambertus	1927	16-jan
Lustig	Jacob	1930	2-jul
Lampier	Machiel	1931	22-mei
Zuidinga	Johannes Hendrikus	1932	22-jun
Bons	Barend	1936	5-apr
Wiersma	Rinze	1941	4-jan
Richelet	Raymond alias Darmont Raymond	1941	7-apr
Wijkstra	Yje	1941	6-jul
Teng	Shi	1941	7-jul
Geursen van	Martinus	1943	30-jan
Loon van	Cornelis Anthonie	1943	28-mrt
Drenth	Roelof	1943	21-jun
Foort van 't	Jan	1943	30-jun
Kneepjens	Wilhelmus Antonius	1943	5-jul
Vries de	Ybele	1943	29-jul
Berne van	Jacobus Johannes (Bende van Oss)	1944	9-mei
Rassin	Johannes	1944	19-mei
Faile	Gerrit	1945	13-jan
Veer van der	Reinier alias Joan Nicolaas Carlisch	1945	15-mrt
Schwartz	Johannes Hendrikus	1945	13-nov
Vorst van der	Adrianus Johannes Antonius	1945	13-dec
Schaafsma	A	1945	16-jan
Bosma	Lambertus	1947	31-dec
Olierook	Henrik Gerrardus	1949	14-mrt
Smit	Maarten Julius Willy	1951	15-feb
Koker	Cornelis Corneliszoon	1951	7-apr
Hoosemans	Joseph Franciscus Cornelis	1951	24-sep
Sterkenburg	Joost	1951	16-okt
Pouw	Cornelis Anthonius Bastiaan	1952	20-apr
Aesch van	Willem Christiaan	1954	20-apr
Westerwoudt	Adrianus Ferdinandus	1955	23-nov
Leeuwenkamp	Joannes	1957	27-jan
Lodder,	Adrianus Leendert	1958	5-feb
Kromhout van der Meer	Wiebren	1959	11-mrt
Noordzij	Arie	1962	23-jan
Haan de	Marcus	1962	1-apr
Dael van	Egbertus Jocabus Antonius	1964	3-jan

TOILETEMMER OP CEL

Kiepelton, toiletemmer, wc-emmer of ton op cel

Een toiletemmer voor in de cel. Er was geen vast toilet op cel, een ijzeren emmer met een deksel was de plek waar je behoefte op moest doen. In de rand van de emmer zit een gleuf waar een vloeistof in werd gedaan, dit diende als "stankafsluiter". De ton penetreert de cel met zijn inhoud met een constante creosootlucht en het is vanouds bekend dat teerproducten de eetlust aanwakkeren. In de oorlogsjaren 40-45 was het een regelmaat dat meerdere mensen op cel zaten, dit betekende dus in het bijzijn van anderen je behoefte doen op de emmer.

De factor van luchtbederf zullen we de privaat-gelegenheid der gevangenen beschouwen. Deze bestaat uit een metalen emmer met dubbel bovenrand. Deze ronde gleuf wordt met een creoline oplossing gevuld en geeft zodoende gelegenheid, den inhoud van den emmer luchtdicht af te sluiten met een in de gleuf passend deksel. Het is echter niet te vermijden, dat bij gebruik, vooral als urinoir, het water in den rand verontreinigd wordt. In een betrekkelijk warme omgeving zal dit gauw aanleiding geven tot minder gewenste lucht. Bovendien kunnen de fecaliën en de urine ziektekiemen bevatten, niet alleen van zieken, doch ook van gezonde bacteriëndragers. Verder kunnen er wormen of eieren met de ontlasting worden afgescheiden.

Deze emmers worden 's morgens opgehaald en in een daarvoor bestemde wagen geledigd. Dit laatste geschiedde door de huisdienstploeg, op elke ring geassisteerd door zgn. hulpreiniger. Deze ontving daarvoor een weinig vorstelijke toeslag op het arbeidsloon van – naar ik meen - 2½ cent per dag. Op de karren werden des morgens de tonnen vervoerd naar één der stortplaatsen, waar ze werden gelegegd, gereinigd en van creoline voorzien, het zgn. kiepelen. Daarna gingen ze retour cel. Die doordringende geur hing er altijd en overal, behalve in het kantoorgebouw gelukkig. Totdat de gemeenschappelijke was/toiletafdelingen werden gemaakt, duurde deze praktijk noodgedwongen voort.

Creoline

Creoline wordt tegenwoordig absoluut niet meer gebruikt, omdat de nadelen vele malen groter zijn dan de voordelen. De werkzaamheid is erg beperkt. Het is zeer giftig voor mens en dier en bovendien erg belastend voor het milieu.

Ochtendritueel 1948

Om 7 uur worden de celdeuren in de cellenvleugel geopend. Eerst wordt de beruchte ton buiten gezet en dan kunnen de gevangenen hun stenen waterkruik bij de waterkraan op de gang vullen. In de cellen bevindt zich namelijk geen sanitaire installatie, men wast zich in een wasblik. Op de verblijfszalen staan gemeenschappelijke wasbakken met stromend water.) Dan wordt de krib opgemaakt en opgeklapt, lakens en dekens worden volgens voorschrift gevouwen. Ondertussen deelt een bewaarder brood uit en komt de gangreiniger binnen om de blikken kroezen met „koffie" te vullen. De gevangene voltooit zijn toilet en hij ontbijt. Sommigen hebben nog de moed hun cel met stoffer en blik aan te vegen. Onderwijl wordt het eerste sigaretje gerookt.

Tijdens deze bedrijven is de cel weer gesloten. Te kwart voor 8 luidt de bel opnieuw: aanvang van de arbeid! Weer knarsen de sleutels en koutend en keuvelend begeeft elk zich naar zijn werkplaats, behalve de celwerkers.

Verbouwing 1948

1948 verbouwing aan cellenblok. De beruchte 'TON' is in een aparte wc geplaatst. Een houten kast met een deur met raampjes. Veel van het enge en ergerlijke is daardoor verdwenen.

VROUWENAFDELING LEEUWARDEN

Vrouwen kregen rokken in plaats van broeken. 1821. In de winter droegen ze een wollen rok en een jak van laken, en in de zomer was hun bovenkleding van dimette, een sterke ribkatoenen stof. Voorts hadden zij recht op twee mutsen en twee voorschoten. Slaapmutsen waren voor hen niet in voorraad. Waarschijnlijk hangt dit samen met het verschil in omvang van de hardos van mannen en vrouwen.

Vrouwenafdeling

Vrouwen in het gevang van Leeuwarden. Er is niet veel bekend over vrouwen in de Leeuwarder Gevangenis. Op deze pagina hebben wij een verzameling verhalen gevonden die wij op internet en in de archieven tegen kwamen.

KLEDING VOOR VROUWEN

Vrouwen kregen rokken in plaats van broeken. 1821. In de winter droegen ze een wollen rok en een jak van laken, en in de zomer was hun bovenkleding van dimette, een sterke ribkatoenen stof. Voorts hadden zij recht op twee mutsen en twee voorschoten. Slaapmutsen waren voor hen niet in voorraad. Waarschijnlijk hangt dit samen met het verschil in omvang van de haardos van mannen en vrouwen. In 1837 werd de garderobe van gevangenen aangevuld met 'eenige nieuwe vermeerderingen, welke ten gevolge der verkregene ondervinding noodzakelijk waren geoordeeld',¹² dat wil zeggen ondergoed. De mannen kregen twee linnen onderbroeken en vrouwen hadden sindsdien recht op twee linnen hemdrokken en 'twee doeken tot maandelijke zuivering' vervaardigd uit afgelegde kleding- of liggingsstukken. De bovenkleding mocht sinds 1846 ook worden gemaakt van karsaai: een grof gekeperd, minder zwaar en goedkoper soort laken. Door het lichtere materiaal verdween het onderscheid tussen winter- en zomerkleding. Bezuinigingsdrift was kenmerkend voor het gevangeniswezen Vrouwendracht gevangenen 1914 "gevangenis museum Veenhuizen"

De celkap werd in 1859 opgenomen in de kledingvoorschriften. De karsaaien muts, die nu celmuts heette, had een klep die kon worden neergeslagen, zodat deze muts tevens kon fungeren als celkap. In de klep waren openingen voor de ogen uitgespaard. Deze celkappen leverden op den duur hygiënische bezwaren op, want reiniging was moeilijk. In 1909 werd overgegaan op een nieuw model: een losse kap kon met zes benen knoopjes aan de nieuw te verstrekken linnen celmutsen worden bevestigd. De nog in gebruik zijnde mutsen dienden aan de nieuwe richtlijnen te worden aangepast. Vrouwen moesten de celkappen met bandjes om het hoofd knopen. De kappen mochten uitsluitend na een wasbeurt aan een volgende gevangene worden gegeven,

en alle kappen moesten eens in de twee weken worden gereinigd. Maar in de loop van de jaren vijftig verdween de celkap uit het kledingpakket van de gevangenen

11.000 JAAR GEVANGENISSTRAF

Wat weet het Nederlandse volk van het gevangeniswezen in ons land? Het twistpunt cel of gemeenschap is geëindigd in de conclusie: cel én gemeenschap. De bewaarders moeten de nodige tact en het geduld bezitten om met dit moeilijke mensenmateriaal te kunnen omgaan. 11000 jaar gevangenisstraf.

11.000 jaar gevangenisstraf in Leeuwarden

Wat weet het Nederlandse volk van het gevangeniswezen in ons land? Het departement van justitie heeft ons in de gelegenheid gesteld een uitvoerige fotoreportage te maken van de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden, waardoor wij in staat zijn onze lezers een beeld te geven van leven en arbeid van de tot langdurige vrijheidsstraffen veroordeelden.

Ontwikkeling en de ontspanning. Een mooi doorkijkje in de cellenvleugel. Eerst daarna komen de ontwikkeling en de ontspanning, die er, door het geven van cursussen, goede films, lezingen en muziekkuitvoeringen, op gericht zijn de zelfwerkzaamheid te bevorderen. „Ik streef ernaar, dat de mensen tijd te kort komen,” zegt de heer Jansen en wij hebben volop gelegenheid gehad om te constateren, hoe juist die woorden zijn.

De arbeid is het beste middel om onverschilligheid en degeneratie tegen te gaan; geen geestdodende werkzaamheden, doch volwaardige arbeid, zoveel mogelijk aangepast aan het tempo van de vrije maatschappij. Men hoopt hiermee te bereiken, dat de gedetineerden, na afloop van hun straftijd, onmiddellijk hun oude beroep weer kunnen opvatten of hun brood kunnen verdienen in het nieuwe vak, dat zij geleerd hebben. Het doel is om te geraken tot een gedifferentieerd strafsysteem, waarbij elke gevangenis een bepaald soort bevolking en regime heeft.

Tot dusverre bestond veelal een selectie naar leeftijd (voor jeugdige delinquenten bestaat de Jeugdgevangenis te Zutphen) en naar strafduur (iedere mannelijke veroordeelde met een straftijd van vijf jaar en meer kwam automatisch in Leeuwarden terecht). In de toekomst zal rekening worden gehouden met karakter, opvoeding en milieu van de gestraften en natuurlijk zal zijn gedrag van grote invloed zijn op de beoordeling.

In het kort gezegd zullen de gevangenen in twee stadia worden geselecteerd:

- a) Een eerste selectie door daarvoor speciaal benoemde selecteurs, onder andere onder medewerking van de psychiater, met het oog op de plaatsing in een bepaald strafgesticht;
- b) Een tweede selectie in ieder strafgesticht zelf, zulks in verband met plaatsing in een bepaalde gemeenschapsgroep. Dit systeem wordt te Leeuwarden reeds op beperkte schaal toegepast. Ter verduidelijking hiervan moeten wij allereerst een algemeen verbreide misvatting rechtzetten.

De meesten onzer denken, dat de gevangenen gedurende het eerste deel van hun straftijd (vijf jaar wordt wel aangenomen!) uitsluitend in hun cel verblijven en dat eerst daarna enig werk wordt verricht. Dit is slechts zeer gedeeltelijk juist. Er wordt inderdaad begonnen met een observatietijd, doch de duur hiervan hangt geheel van het individu af. In die tijd worden de gedragingen van de gedetineerde bestudeerd, de directeur en de sociale ambtenaar gaan met hem praten, proberen hem over zijn moeilijkheden heen te helpen en trachten na te gaan in welke richting hij zijn capaciteiten het best kan benutten. De directeur staat altijd open voor wensen en klachten van gedetineerden. Elke donderdagmiddag wordt het zogenaamde spreekrapport gehouden.

Spreekrapport en twistpunt

Het twistpunt cel of gemeenschap is geëindigd in de conclusie: cel én gemeenschap,” zegt ons dr. van der Grient. In de praktijk is gebleken, dat de beste en ook door de gevangenen meest gewaardeerde vorm is: overdag in gemeenschap werken, 's avonds gemeenschappelijke ontwikkeling en ontspanning en gedurende de nachtelijke uren afzonderlijk verblijf in de cel. En laten wij hierbij direct naar voren brengen, dat men zich die cel niet meer moet denken als de kale, ongezellige en praktisch ongemeubileerde ruimte, waarin niets de gevangene de idee geeft een eigen „thuis” te hebben.

Vooral gedurende de laatste jaren zijn te Leeuwarden geheel in eigen beheer uitgevoerd talrijke verbeteringen aangebracht. De directeur stelt zich terecht op het standpunt, dat licht en lucht niets kosten, zodat geleidelijk alle celramen worden vergroot. Het beruchte tonnetje is uit het gezicht verdwenen en staat nu in een hokje met aparte ventilatie. De gedetineerden mogen hun cel ook wat gezelliger maken; men zal er geen luie stoelen of salontafeltjes aantreffen, doch een eigen boekenplankje, een collectie

foto's en een bloemetje op de vensterbank zijn toegestaan. De grondgedachte bij dit alles is, dat de straf rechtvaardig, maar menselijk moet zijn. Er moeten nieuwe mensen worden gevormd, geen uitgestotenen aan de maatschappij worden teruggegeven. Het is begrijpelijk, dat van groot belang in dit systeem van heropvoeding de zorg is, die aan de gezinnen wordt besteed. De gevangene mag niet de pijnigende gedachte hebben, dat zijn verwanten al te zeer de nadelige gevolgen ondervinden van zijn verkeerde handelingen.

Deze ongetwijfeld goede gedachte is zo gemakkelijk uitgesproken, doch de uitwerking ervan is bovenmenselijk moeilijk. De verwijdering van man, vader of zoon uit het gezin is nu eenmaal een niet weg te redeneren feit en de morele gevolgen kunnen met geen mogelijkheid geheel worden tegengegaan. Het grote verschil met de vroegere toestand is echter, dat men begrip en aandacht heeft voor deze omstandigheden.

Veel is destijds in dit opzicht al verbeterd na de instelling van het celbezoek. Hoe zegenrijk dit contact echter ook werkt, er kan niet worden voorkomen, dat de man perioden van neerslachtigheid heeft, als hij aan zijn gezin denkt. Wij zouden het daarom toejuichen, als er een systeem van loonbetaling kon worden ingevoerd, waarbij de mannen een zekere prikkel ondervinden, omdat zij gedurende hun detentie nog iets voor het gezin kunnen doen. Als wij ons niet vergissen heeft deze zeer moeilijke materie ook de aandacht van het departement.

Thans verdient een gevangene vijftien tot vijftig cent per dag; in bijzondere gevallen kan een prestatiepremie worden toegekend, waardoor het loon tot vijfenzeventig cent per dag kan oplopen. De helft van dit bedrag is zakgeld en mag worden besteed voor een extraverstrekking in de cantine. De andere helft wordt, behalve voor tot levenslang veroordeelden, vastgelegd in een uitgaanskas, welke onvervreemdbaar is, ook voor belastingbetaling, en de man ter hand wordt gesteld, wanneer hij de inrichting verlaat. Om te voorkomen, dat "onmaatschappelijken" onmaatschappelijk worden behandeld, waardoor zij onmaatschappelijk in het kwadraat uit de gevangenis komen," zoals de directeur het stelt, is het noodzakelijk, dat aan de opleiding van het personeel grote zorg wordt besteed.

Het komt hierbij vooral op de geest aan, die in de eerste plaats gemaakt wordt door de directeur, doch die in dezelfde mate bij zijn medewerkers aanwezig moet zijn. Na de middagpauze begeven de gedetineerden zich weer naar hun werk. Het is psychologisch van grote betekenis, dat zij het werk verrichten op een andere plaats dan waar zij verblijven.

De bewaarders tact

De bewaarders moeten de nodige tact en het geduld bezitten om met dit moeilijke mensenmateriaal te kunnen omgaan en zij moeten de gulden middenweg weten te vinden tussen vertrouwelijke omgang enerzijds en discipline, orde en tucht anderzijds. Een slap regime past niet in dit stelsel, want geen enkele gemeenschap kan goed functioneren zonder dat bepaalde regelen strikt in acht worden genomen.

In de gevangenissen hoort slechts personeel thuis, dat een sterke menselijke verantwoordelijkheid kan en wil dragen. Omgekeerd behoort de staat deze employés levensmogelijkheden te verschaffen zonder grote materiële zorgen en de gelegenheid open te stellen hun goede eigenschappen te ontwikkelen. Wanneer wij zien en ervaren wat in dit gesticht reeds tot stand is gebracht, krijgen wij een gevoel van dankbaarheid en bewondering. De heer Jansen, die als leraar M.O. uit het middelbaar technisch onderwijs afkomstig is, begon dertig jaar geleden zijn loopbaan bij het gevangeniswezen te Groningen en kwam na enige jaren als adjunct-directeur van de arbeid naar Leeuwarden. Er werd in die tijd wel door de gevangenen gewerkt, doch machinale arbeid kende men nog niet. Toen bestond de gevangenisbevolking uit honderdtachtig criminelen, hetgeen vrij veel was.

Gevangenisbibliotheek

De gevangenisbibliotheek telt duizenden werken op allerlei gebied. Gebruik is, dat de boeken aan de gevangenen worden bezorgd. Momenteel telt de Bijzondere Strafgedetineerde ongewoon vierhonderdzestig bewoners, waarvan twee derde gedeelte politieke delinquenten zijn. Een huiveringwekkende bijzonderheid is, dat deze groep bij elkaar nog ongeveer een straftijd van elfduizend jaar moet doormaken, bij welke berekening de honderddertien levenslangen gemiddeld op twintig jaar zijn geschat....

Welke problemen door deze enorme uitbreiding van het aantal gedetineerden ontstonden, kan men slechts bij benadering begrijpen. De huisvesting baarde grote zorgen, in het begin ook de onderlinge verhouding tussen politieken en criminelen. Nog worden beide groepen zoveel als doenlijk is gescheiden, doch de scherpe kanten zijn er al lang af en zij werken, studeren en genieten hun ontspanning normaal gezamenlijk. Dit alles heeft ten doel het leven in de gevangenis menselijker te maken. Er kwamen frisse slaapzalen voor de gevangenen, die in volledige gemeenschap in het gesticht verblijven. Zij slapen er in hangmatten, die overdag, keurig opgevouwen, uit het gezicht liggen. De zolders werden omgetoverd in zalen, waarin de

werkplaatsen zijn gevestigd. Het luchten geschiedt niet meer in de trieste, ommuurde kooien, doch op de ruime binnenplaats. Van de stenen der afgebroken luchtcellen werd een metaalbedrijf opgetrokken, dat voorzien is van de modernste machines. Men is er momenteel bezig de installatie van een plasticfabriek te vervaardigen, hetgeen een schat aan deviezen bespaart, want deze machines konden alleen in Amerika worden verkregen. Al deze werkzaamheden zijn in eigen beheer en door eigen krachten uitgevoerd. Hiermede waren uiteraard aanzienlijke bedragen gemoeid, doch wanneer men ze had aanbesteed, zouden de kosten aanzienlijk hoger zijn geweest. Dit geld is ook hierom goed besteed, omdat de gemeenschap in casu allerlei overheidsinstellingen ruimschoots profiteert van wat de gevangenen produceren.

De kapper

De kapper, eveneens een gedetineerde, gaat de werkzalen rond en bedient zijn klanten. Men ziet hem hier op de afdeling boekbinderij. In de kleermakerij wordt de uniformkleding voor het P.T.T.-personeel gemaakt, de weverij vervaardigt onder andere handdoeken voor de Nederlandse Spoorwegen, wij hebben in de afdeling zadelmakerij prachtige instrumententassen gezien, eveneens voor de P.T.T., en in de autorevisie-inrichting maken de gedetineerden van hopeloos lijkend oudroest op wielen weer een glanzende wagen.

Zo zijn er elf bedrijven, die elk voor zich bekwame vakmensen kweken en goede producten afleveren. Deze arbeid is psychologisch van de grootste betekenis, doch hij vult nog niet de gehele dag van de gevangene. 's Avonds kunnen de gestichtsbewoners allerlei cursussen volgen, die onder leiding van drie aan de gevangenis verbonden onderwijzers door bevoegde leerkrachten uit de groep der gedetineerden worden gegeven. Het is gemakkelijker op te sommen wat men er niet dan wat men er wel kan leren; de plaatsruimte laat helaas ook niet toe al te uitvoerig op dit stellig belangrijke onderdeel van het gevangenisleven in te gaan.

Laten wij volstaan met te vermelden, dat op het laatste examen voor het behalen van het middenstandsdiploma opmerkelijke successen zijn geboekt: van de eenenzestig kandidaten slaagden er zestig met een gemiddeld cijfer per vak van 7.7, ongeveer anderhalve punt boven het landelijk gemiddelde! Ontroerende ogenblikken beleefden wij op een concert van het mannenkoor en een muziekensemble.

De kerk

De kerk dient tevens tot ontspanningszaal. Als het gordijn wordt opengeschoven, kan het lokaal worden gebruikt voor de katholieke eredienst. De gehele inrichting werd in eigen beheer uitgevoerd. De zaal, die tevens dienstdoet als kerk, was gevuld met genodigden, die aandachtig en getroffen de verrichtingen van het honderdvijfenzestig man sterke koor volgden. De dirigent, een der politieke delinquenten, gaf blijk van grote muzikaliteit en leiderscapaciteiten. Wat gaat er in de hoofden van deze mensen om, als zij in het Gloria van A. B. H. Verheij „miserere nobis”, ontferm U onzer, zingen als een persoonlijke betuiging van deemoed? Vast staat, dat de spanning van het verlangen enkele uren wordt verbroken en dat zij zich in een andere wereld kunnen verplaatsen.

Dat dit in deze omgeving kan worden bereikt, is een weldaad, waarvan het diep ingrijpen in de geesten dezer mensen moeilijk op zijn juiste waarde kan worden geschat. Wij zijn dankbaar deze ondervinding te hebben opgedaan en wij hopen onze lezers enigermate de sfeer van dit aparte wereldje te hebben doen gevoelen. Als wij iets hebben kunnen bijdragen tot het vestigen van een beter begrip omtrent deze maatschappelijk mislukten en de plichten van de gemeenschap ten opzichte van hen, achten wij ons ten volle beloond.

Wat weet het Nederlandse volk van het gevangeniswezen in ons land? Het departement van justitie heeft ons in de gelegenheid gesteld een uitvoerige fotoreportage te maken van de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden, waardoor wij in staat zijn onze lezers een beeld te geven van leven en arbeid van de tot langdurige vrijheidsstraffen veroordeelden. De ingang van de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden. Dit gedeelte van het gebouw dateert van 1872.

De directeur staat altijd open voor wensen en klachten van gedetineerden. Elke Donderdagmiddag wordt het zogenaamde spreekrapport gehouden. Na de middagpauze begeven de gedetineerden zich weer naar hun werk. Het is psychologisch van grote betekenis, dat zij het werk verrichten op een andere plaats dan waar zij verblijven. De kerk dient tevens tot ontspanningszaal. Als het gordijn wordt opengeschoven, kan het lokaal worden gebruikt voor de katholieke eredienst. De gehele inrichting werd in eigen beheer uitgevoerd. Op de binnenplaats heeft men een duivenhok, dat door enkele gedetineerden wordt verzorgd. Zij besteden er al hun vrije ogenblikken aan. De gevangenisbibliotheek telt duizenden werken op allerlei gebied. Gebruik is, dat de boeken aan de gevangenen worden bezorgd. Het eten halen gebeurt op dezelfde wijze als in militaire dienst. Kamersgewijze vormen de gedetineerden een rij, waardoor het dragen der gamellen wordt vergemakkelijkt. De ziekenzalen zijn

ruime en frisse lokaliteiten, die een inrichting hebben, waarop menig ziekenhuisdirecteur jaloers kan zijn. In de afdeling boekbinderij maakt men zeer goede werkstukken. Men is er onder andere bezig aan het vervaardigen van postzegelboeken voor de P.T.T. Een hoofdverpleger en een verpleger behandelen een patiënt in de tandheelkundige afdeling, welke van een volledige moderne apparatuur is voorzien. In het luchtvaartje maken velen gebruik van de gelegenheid om hun spieren soepel te houden.

Luchtvaartje

In het luchtvaartje maken velen gebruik van de gelegenheid om hun spieren soepel te houden. Zij spelen dan handbal of maken gymnastische oefeningen. Zij spelen dan handbal of maken gymnastische oefeningen. Daar de gedetineerden geen lucifers mogen bezitten, gaan de bewaarders in de rooktijd met zogenaamde pitje langs de cellen. Op de gemeenschappelijke kamers branden voor dit doel kleine gaspitjes.

Deze gedetineerde wordt „de archivaris” genoemd. Hij maakt een uitgebreide studie van de geschiedenis van de gevangenen kan daarvoor beschikken over oude boeken uit de stadsarchieven. Op de gemeenschappelijke slaapzalen slapen de gevangenen in hangmatten, die overdag keurig gevouwen op een soort vliering liggen.

De kapper, eveneens een gedetineerde, gaat de werkzalen rond en bedient zijn klanten. Men ziet hem hier op de afdeling boekbinderij. Een der ambtenaren heeft tot taak de inkomende en uitgaande post te censureren. Drieduizend poststukken passeren elke week zijn handen en ogen. Een der gedetineerden heeft een hoek van zijn cel ingericht tot horlogewerkplaats. Hier kort hij zich de tijd met allerlei instrumenten; tevens is hij aangesteld om dagelijks alle klokken in de gevangenis op te winden. Lucht en licht kosten niets, is het devies van de directeur.

Lucht en licht kosten niets

Lucht en licht kosten niets, is het devies van de directeur. Nog zijn niet alle cellen voorzien van vergrote ramen, doch het werk wordt gestadig voortgezet. Nog zijn niet alle cellen voorzien van vergrote ramen, doch het werk wordt gestadig voortgezet. Onze foto toont de nieuwe en de oude toestand. Bezoek in nieuwe stijl. Gevangene en bezoeker zitten in een behoorlijk kamertje, slechts gescheiden door een tafel. Noodzakelijk is natuurlijk wel, dat een bewaarder het gesprek bijwoont. De wielen van de oude celwagen zijn door eigen krachten in de smederij tot fraaie lichtkronen voor de kerk omgevormd.

Dat de directeur zijn oude vak nog lang niet verleerd is, toont hij door in de afdeling metaalbewerking deskundig de vijl te hanteren. De twee leraren, die steeds in het leslokaal zijn te vinden (eveneens gedetineerden), korten zich de tijd met een genoeglijk spelletje schaak. Bij een radioreportage in de gevangenis was ook de bekende oud-kinderrechter mr. G. T. J. de Jongh aanwezig. De A.V.R.O.-reporter Herman Jonker houdt deze strijder voor een meer humaan gevangeniswezen de microfoon voor.

Colofon

Dit boekje is op 25 sept. 1999 tot stand gekomen, in opdracht van: P.O.V. Justitia. Bron van 11.000 jaar Leeuwarden: Blad Panorama 13 januari 1949

WOLTER VAN DER BERG

Vernieuwing van het systeem. In 1924 waren er heel wat geruchten in de Bijz. Strafgevangenis voor Mannen te Leeuwarden. Zoo was nl. de officiële naam van Blokhuisplein 40. Door de Rechters was en ook door de Directie werd in die tijd meegedeeld dat er nieuwe maatregelen zouden komen, die heel wat goeds inhielden voor de gedetineerden. Zoo zou toen heel wat gedaan worden aan het bewonen van de cel.

Wolter van der Berg

Mijn Pake, Wolter van der Berg; 29-06-1892 - 21-08-1967, is van 1920 tot 1948 bewaarder geweest in de gevangenis te Leeuwarden. Toen ik jong was vertelde mijn Pake mijn weleens wat over het leven in de gevangenis; ik heb hem toen gevraagd om die verhalen eens op papier te zetten om zodoende te bewaren voor het nageslacht. Op de wikkels van de NCRVgids heeft Pake met een potlood een aantal zaken opgeschreven. Het is alleen jammer dat Pake dacht dat hij een boek moest schrijven want hij begon heel vaak opnieuw om een betere toonzetting te krijgen. (Mijn Pake was een perfectionist). Na zijn overlijden heb ik al deze wikkels gelezen en de meest interessante verhalen eruit gehaald.

Met vriendelijke groet, Ruurd van der Berg Dearsum

Een woord vooraf

Op allerlei manieren zijn er boeken verschenen betreffende de criminaliteit. De commissaris vertelt en Verteld verder enz. Ook is hier wel kritiek op gemaakt en naar ik meen is er zelfs een boek waarin gezegd wordt: De commissaris kan me nog meer vertellen. En ook is er een uitgave van meen ik van een Officier of Rechter, over de klanten die onder de hamer doorgingen van het recht. En ook is er een boek, of misschien wel meer van gevangenen. Maar van een bewaarder is mij niet bekend dat er enig geschrift is verschenen. Nu is dat ook niet zo verwonderlijk, want bij onze intrede in het gevangeniswezen werd van ons een eed gevraagd, die behelsde dat er wat binnen de muren voorviel niet aan de buitenwereld zou bekend worden. Niet altijd woog dit zwaar op het personeel maar toch werd er terdege rekening mee gehouden en zo doende bleef het voor de buitenwereld ook geheim wat er tussen de muren voorviel.

Naar mijn mening heerst er over het algemeen een verkeerde gedachte over de tijd toen het regiem hard en zwaar was. Men heeft het weleens willen afschilderen als onmenselijk. Maar dat er dingen zijn voorgevallen als de volgende bladzijden gaan vertellen zal menigeen in het geheel niet willen geloven en toch berust alles wat verder verteld wordt op de volle waarheid. Misschien wel door de hardheid van ons beroep, zagen verscheidene van het personeel toestanden die geholpen moesten worden om dragelijk te kunnen zijn. Er worden zoveel mogelijk geen namen genoemd en de bijnamen zijn werkelijk echt. In de verwachting dat deze stukjes wel gelezen zullen worden is mijn moeite beloond en de gedachten aan de gevangenis van toen wat milder geworden.

Inleiding

Nu er de laatste tijd zoveel over het gevangeniswezen in de dagbladen verschijnt, zowel wat betreft de bewoning als de bewoners, dacht het mij goed ook eens op papier te zetten wat mijn belevenissen zijn geweest in die 28 jaren dat ik aan een gevangenis verbonden ben geweest. Mijn belangstelling gaat steeds uit naar hetgeen over gevangenen en wat daarmee samenvalt in de pers wordt vermeld. Het boekje de " DE OVERVAL" heb ik dan ook met belangstelling gelezen. Dat niet alles wat naar waarheid is gebeurd in die dagen op papier kan uitgedrukt worden is vanzelfsprekend. Nog meer is dit het geval met het maken van een film. En zo zijn er natuurlijk dingen of liever voorvallen die gebeurd zijn, niet aan de openbaarheid worden prijsgegeven. Het benadrukt de volle waarheid daarom ten dele. Ik hoop in de stukjes die ik mij voorgenomen heb te schrijven, de volle waarheid te vermelden, ofschoon ik mij nu al voorstel, dat er heel wat verstandige hoofden zullen schudden en zeggen dat kon in die tijd met zo'n streng regiem niet zijn gebeurd. En toch is het de volle waarheid, al zullen door mij geen namen worden genoemd, alleen maar bijnamen en omdat het geschreven werkelijkheid is, ben ik niet bang dat het niet aan het licht zal komen wat de schrijver van dit boekje bedoelt. Niet dat ik meen dat de regering of liever het departement van justitie het in deze tijd niet goed doet, maar meer om gebeurtenissen die werkelijk zijn geschied in laten we zeggen, in een tijd die minder bewogenheid kende met degenen die achter de tralies waren opgeborgen. En ook om aan te tonen, dat in een gemeenschap die door het rechtsbewustzijn is samengebracht wel dingen gebeuren die niet moesten geschieden, maar ook dat er door goede collegiale omgang door het personeel in die strenge tijd van strafrecht veel kon worden verzacht, wat het departement of liever het gestichtbestuur niet zou willen toestaan. Zo zullen dan in een tijdsbestek van 28 jaar veel dingen die de laatste jaren door mij zijn opgetekend in het daglicht worden gesteld in de hoop dat er in alle narigheden toch ook wel lichtpunten worden blootgelegd

die men in die omstandigheden niet zou hebben verwacht. En omdat ik weet, dat er nu nog enige collega's over zijn die dit alles met mij hebben meegemaakt ben ik ertoe overgegaan om dit alles op schrift te stellen. Ook de gedetineerden die ons de bijnamen verschaften, of die ons niet alleen als hun verzorgers beschouwden zijn nog zoo veel in leven. Van de collega's die in dit boekje worden genoemd zijn al enige overleden, die van dezelfde leeftijd als wij zelf, of nauwelijks ouder het tijdelijke met het eeuwige moesten verwisselen. Niet dat wij als collega's van een en hetzelfde geloof waren, neen er waren er bij die daar niets van wilde weten, ofschoon ze zich in hun levenswijze goede vrienden betoonden. Wel waren erbij die toen al zoo vast voor hun geloof uitkwamen, en voor diegenen is dan ook hun heengaan tot Heerlijkheid geworden zoals we volgens onze Bijbel mogen aannemen. Ook van de gedetineerden die in dit boekje worden besproken waren zowel Rooms-Katholieken, Protestanten en ook die nooit anders dan gedwongen zoals in de gevangenis in de kerk kwamen, en toch werden wij als personeel door hun allen ook altijd heel goed bejegend. Werd iemand al te familiair dan werd door deze of gene aan zulk een halt toegevoerd en hem onder het oog gebracht wat de bedoeling was van onze behandeling. Hetwelk ook altijd in goede aarde viel, wel een bewijs dat we wel hadden uitgeschift en niet met iedereen buitengewone wegen bewandelden. Wie zij dan wel waren? Nu om eerlijk te zijn; het waren degenen die hun straf niet aan konden, of die heimwee hadden, of zoals wij het noemden, zaten te zuchten. Om deze mensen wat tegemoet te komen in hun lot, werden door ons niet altijd gewone middelen gebruikt. Ook niet altijd dezelfde middelen, de een had dit nodig en een ander weer iets anders. We hadden in die tijd een schoenmakersmeester die oog had voor vele moeilijkheden van zijn pupillen en daar hoop ik dan ook weleens blijk van te geven. Onze Schoenpijk, dat was zijn bijnaam, was iemand die blijk gaf een goed Christen te zijn, die trachtte te leven naar zijn overtuiging. Hij kwam dan ook vaak bij ons en vertelde van: die en die zit zoo te piekeren, daar moeten jullie je eens wat extra mee bemoeien en zo kwam dan van het een het ander. Ik heb geschreven van 28 jaar en dat is ook de volle waarheid; in 1920 aangesteld en in 1949 in begin maart met pensioen gegaan. Toch zal ik mij bepalen tot de jaren 1920-1940, uitgezonderd dan een paar gebeurtenissen die ik niet kan nalaten ook te vermelden. En die zullen dan in het allerlaatste gedeelte te vinden zijn. Eerst zullen we beginnen in 1920 toen in vele gevangenis het personeel werd uitgebreid, omdat de wel wat lange en trieste diensttijden toen ietwat werden verzacht. Ook nog maar een beetje, maar dat bracht toch en grote vermeerdering mee van personeel. Wij hielden die eerste tijd nog altijd 57 uren in de week en 16 hele zondagen vrij in het gehele jaar, daar kwamen dan een paar halve zondagen bij, als men op wacht des zondagsavond of van wacht op zondagmorgen kwam. Dus nog wel lange werktijden en altijd op ongewone tijden in het gesticht aanwezig. En om nu dan een beeld te krijgen van hetgeen in die tijd door het personeel moes worden verricht, zij meegedeeld dat in de Cellenvleugel alle gedetineerden alleen, eenzaam dus, zaten opgesloten. In de Gemeenschap, waarin iedere gevangene nadat hij 5 jaren in eenzaamheid had doorgebracht kwam, werden ze verpleegd op zalen. In de volgende beschrijving dienaangaande zal wel duidelijk worden dat die manier van opsluiting ook heel wat problemen met zich meebracht. Verschil van bij elkander brengen op zalen was er wel, namelijk voor de Recidivisten, zij die meerdere malen een vonnis achter de rug hadden, en de Levenslangen die ook heel apart werden gehouden. En ook zoo als toen ook nog waren: militairen uit Indie. Al deze mensen werden uit elkander gehouden, zowel in verblijf- werk- als slaapzalen. Zo heb ik dan vandaag ook weer eens mijn gedachten op papier gezet. Gedachten aan het vroegere leven waarin veel strenge en volgens de voorschriften zwaar werk moest worden verricht. We hadden in die tijd 16 hele zondagen van de 52 vrij, en dan nog enige halve zondagen, wanneer we op of van wacht kwamen. De wekelijkse werkduur was 56 uren, die voluit in het gesticht werden doorgebracht. Om op tijd op zijn post te zijn, waren de meesten 10 minuten voor de aanvangstijd aanwezig. Want altijd, ook onder het aflossen moesten de posten blijven bewaakt. Zodoende kwam er ook nog wel een uur bij de 56 in de week. En zoo ging de tijd verder, allerlei slag van mensen kregen we onder ons toezicht. Een dokter die ook enige jaren moest doorbrengen liep gewoon op klompen, ofschoon er ook wel schoenen waren. We wezen hem er weleens op dat er ook wel schoenen waren te krijgen. Maar dan was zijn antwoord er lopen hier zoveel op klompen, waarom zou ik het dan niet kunnen? Later jaren kreeg hij toch schoenen maar niet eerder dan dat ze hem door de dienstdoende arts werden voorgeschreven. En zoo zou ik een hele poos kunnen doorgaan maar dat is de bedoeling van dit schrijven nu ook weer niet. Mijn bedoeling was iets te laten zien uit die zware tijd, waaruit blijkt dat het gros van het mensdom niet zou verwachten, dat zoiets nu werkelijkheid was binnen de muren van een gebouw waar zoo veel leed moest worden doorgemaakt. Veel zijn het niet geweest, maar er waren er ook wel die tegen de draad in wilden en het toch moesten verliezen. En dat er door deze personen spanningen werden veroorzaakt, die voor ons het leven nog weer veel zwaarder maakten, behoef ik niet nader uit te leggen. Ook zijn er wel geweest die door z.g. hongerstaking het wilde winnen. Maar de meesten begonnen na enige dagen toch maar weer te eten. Een is erbij geweest die het tot het bittere einde heeft doorgezet, tenminste hij hield het zolang vol, dat de dokters die aan het gesticht waren verbonden, het noodzakelijk achtten om met kunstmatige voeding het leven erin te houden en dit was ook weer een hele verzwarende van onze arbeid, totdat er weer een dag kwam dat deze patiënt ook weer tot de orde van alledag overging. Voorzichtig moesten we dan wel weer met deze mensen omgaan, want dat ze het verloren hadden was hun wel duidelijk, maar bekennen wilden ze dit niet.

Het begin in 1920

Overall deuren die op slot waren, bewaarders met bossen sleutels en mensen die in pillow gekleed zich veel aan ons nieuwelingen gelegen lieten. Iedereen van ons werd door hen getaxeerd, zou dat een goede zijn of zou die wel wat brutaal uziende, hun in de toekomst dwars kunnen zitten? We werden in het begin aan oude en goed doorknede mensen in het vak toevertrouwd, die ons die eerste dagen en weken heel wat van het gevangeniswezen leerden hoe het niet en hoe het wel moest. En maar goed tellen, want ieder had een gedeelte dat aan zijn zorgen was toevertrouwd en die 10, 16, of 26 mensen moesten op de voor hen bestemde plaats blijven en dus altijd maar tellen. Dat tellen heeft, zo vernamen we later sommige bewaarders weleens parten gespeeld, want er waren er altijd bij die zich van het werk verwijderden wilden, en iets doen wat niet mocht. Onze eerste opleiding was in de Gemeenschap maar ook al heel spoedig deden we dienst in het cellulaire gedeelte. In de Gemeenschap waren de gedetineerden op zalen samengebracht: Verbleefzalen, Werkzalen en Slaapzalen. In de cellen zat iedereen apart en in de eerste jaren was dat 5 jaar eenzame opsluiting. Dat die eenzamen toch ook weleens contact met hun burens hadden zal u later weleens duidelijk worden. In die jaren kwam het wel voor, dat een bewaarder 7 dagen lang, tenminste al die tijd dat hij in die 7 dagen dienst moest doen, met de levenslange veroordeelden was opgesloten, alleen voor schafttijden. Morgens een halfuur en middags een halfuur werd hij dan afgelost. Ook kwam het veel voor dat een gehele zondag met voorafgaande zaterdagmiddag op een en dezelfde zaal werd doorgebracht. Dit was dan bedoeld om de verhoudingen die er onder de gedetineerden heersten beter te kunnen leren kennen. In die eerste jaren is het mij al eens gebeurd, dat ik zaterdagmiddags en de gehele zondag met een zaal recidivisten moest omgaan. Deze mensen kenden het klappen van de zweep en men moest dan ook terdege uitkijken om er niet gehavend uit tevoorschijn te komen. Als een gedetineerde dan weleens een buitengewone houding aannam, behoefde dat niet altijd te duiden op onenigheid of vechtpartij hetgeen u uit het volgende wel zal blijken.

31 maart 1962

Omstreeks 1925 hadden we ook een bewoner in ons huis, die was machinist geweest bij de spoorwegen en had net als men nu ook zo vaak hoort een hobbie n.l. klokkenmaker. Men was in die sombere dagen heel streng op materialen waarmee misschien kon worden uitgeklopt n.l. vijlen, messen, hamers en dergelijke gereedschappen. Onze hobbieaanman had scharen in zijn cel, die hij moest gebruiken bij zijn werk en daar hij van de werkmeester oude kartonnen dozen ontving kon hij in zijn vrije tijd aan het knutselen gaan. Kartonnen dozen werden gebruikt voor de Petten die bij ons bij duizenden werden gemaakt en daar deze wel werden verzonden per post, was er soms een hele verzameling, die niet meer kon worden gebruikt en kwam dan bij onze klokkenmaker terecht. 'avonds na werktijd mocht hij dan zijn gereedschap even langer in de cel houden en zo ontstond onder zijn handen een klok die heel goed bij de tijd bleef. Maar hij was met Dextrine stijf in elkander gezet en had de hebbelijkheid om vocht op te nemen en dan weder kromp of uitzette. Hing hij vlak bij de verwarming dan ging het wel. Gaarne wou hij toen een klok maken van blik. Oud blik was ook voorradig van afgekeurde etensblikken en groenteblikken en drinkbekers. Goede raad was duur, want dan moest er ander gereedschap komen om de gemaakte stukken vast te kunnen solderen enz. Een bewaarder die in die tijd of schoon nog jong, de capaciteiten bezat om leiding te geven en moed om voor de gedetineerden op te komen, kreeg het voor elkaar, dat onder toezicht van een bewaarder, deze gereedschappen werden verstrekt. En toen ontstond niet alleen een klok die goed en altijd wou lopen en bij de tijd blijven, maar ook een aantal spoorrails, een station met klok. Een locomotief die werkelijk reed, door een samenstel van radertjes die onze machinist zo had gemaakt dat de loc. En de spoorwagens een hele tijd konden lopen. Ook de stationschef verscheen, met de plak om het sein tot vertrek te geven. Kortom er kwam een geheel spoorwegstation tot stand, waar op alles volgens een door onze hobbieaanman uitgevonden systeem alles in beweging en tot stilstand kwam, volgens een gewoon stationsgebeuren. Zelfs zoo, dat de trein niet eerder in beweging kwam, dan dat eerst de stationschef zijn plak in de hoogte stak. Vanzelfsprekend moest het geheel een kleine omvang hebben en werden de reizen ook in het rond gemaakt rondom het station. De bewaarder die hier heel veel voor heeft gedaan, was eerst ziekenverpleger geweest en werd in 1927 benoemd in het eerste psychopaten gesticht te Leiden. Dat er in die tijd heel anders werd gewerkt als nu, is een vaststaand feit. Maar dat er niet anders werd gedaan dan met de sleutels rammelen is niet waar. Gaarne was het personeel in die tijd bereid ook in alles mee te werken en werd hoewel soms een zware dienst moest worden volbracht men ook nog in staat bij schafttijden toezicht te houden bij dergelijk knutselwerk. Ook zij nog vermeld, dat de kartonnen dozen in die tijd veel slapper waren dan tien jaar later, toen er ook nog eens een klok werd gemaakt van karton, die met gewone spelden werd in elkaar gezet. Deze klok werd gemaakt in de gemeenschap en mochten deze letteren nog eens worden gelezen door een van hen die in 1933 een stout stukje hadden uitgehaald en zodoende in Blokhuisplein 40 terecht kwamen dan zal het hun wel heel duidelijk zijn, waar deze klok en hoe of hij werd gemaakt.

Datum 20-03-1963

Vernieuwing van het systeem

In 1924 waren er heel wat geruchten in de Bijz. Strafgevangenis voor Mannen te Leeuwarden. Zoo was nl. de officiële naam van Blokhuisplein 40. Door de Rechters was en ook door de Directie werd in die tijd meegedeeld dat er nieuwe maatregelen zouden komen, die heel wat goeds inhielden voor de gedetineerden. Zoo zou toen heel wat gedaan worden aan het bewonen van de cel. Er zouden in plaats van driepoten (krukjes), stoelen komen. De cellen zouden worden geverfd. Er mocht een bloem worden gekocht en in de cel mochten ook vogels worden aangekocht. En ook zou de kantine worden uitgebreid, zoo mochten o.a. ook in de cel tabak en een pijp hun intrede doen. Tot aan die tijd was dat alleen het geval in de gemeenschap, waar in het begin van de twintiger jaren ook alleen nog des zondags een pijp werd gerookt. Maar iedere week werd een half ons tabak verstrekt aan degenen die dit hadden besteld. Dit was alleen in de gemeenschap het geval maar in 1925 mocht dit ook in de Cellenvleugel. Een gevangene staat mij nog heel goed voor de geest, die van al deze praatjes want zoo noemde hij dat, niets maar dan ook niets wou geloven. Dat zijn allemaal maar mooie voorspiegelingen, beweerde hij. Ik geloof het niet eerder dan dat ik de tabak in mijn cel heb en houd mij dan maar niet voor de gek want jullie krijgen de tabak niet weer als ik ze eenmaal in handen heb! Toen we dan kwamen met de kantinelijst om ook tabak te bestellen, wou hij niet eerder bestellen, dan toen hem duidelijk gemaakt werd dat hij dan ook geen tabak kreeg wanneer hij ze niet zelfbestelde. En toen de tabak werd gebracht geloofde hij het nog maar nauwelijks. Voor de gedetineerden was dit een hele verandering.

Hongerstaking Eije Wiekstra

Ook waren er toen al reeds z.g.n. hongerstakingen. Veel kwam dit niet voor. Toch zijn mij twee gevallen bekend, die het lang vol hielden zodat de dokter die aan het gesticht verbonden was, moest ingrijpen en wanneer de man in kwestie toestemde dan werd zonder meer kunstmatige voeding toegediend. Maar in de meeste gevallen werd dit niet toegestaan en moest worden ingegrepen en werd de patiënt toch gevoed op een kunstmatige manier. Ook is mij een geval bekend waar het op de volgende manier toeging: Een gevangene kon zijn zin niet krijgen en begon de directie te dwingen met allerlei tegenwerpingen. Eerst wilde de man niet meer werken en toen hem dit niet beviel, want hij mocht toen ook niet meer schrijven enz. Begon hij met eten te weigeren, dit werd een hele tijd volgehouden maar het werd hem toch te bar. Op zekere dag schafte de pot: kapucijners met spek. Dat spek was in dobbelsteentjes en hard en droog uitgebakken. Het was maar een lepelvol maar het was spek. Dit eten werd bij de gevangene die in hongerstaking was, alle dagen weer op de gewone tijd binnengebracht en bleef daar ongeveer een uur, maar het bleef onaangeroerd. Er moest nl goed opgelet worden of er ook iets was genuttigd. De dag van kapucijners met spek werd deze persoon te machtig en het spek met enige lepels kapucijners was verdwenen. En toen werd het weer gewoon opgeheven. De bewaarder maakte er een grapje van; de rest van de kapucijners werd opgewarmd en lekker naar binnen gewerkt! Dit verhaal heeft Pake mij (zijn kleinzoon) iets anders verteld toen ik een jaar of 17 was: De gevangene was eije wykstra. Toen hij in hongerstaking ging zeiden de bewaarders: Hy kin wol in wike sunder iten en dan sjogge wy wol fierder. Na een week kwam mijn Pake op het idee om Eije zijn lievelingskostje voor te zetten: dat zou hij niet kunnen weigeren. Er werd besloten om hem iedere dag een precies uitgetelde hoeveelheid kapucijners (zonder spek) voor te zetten. Eije reageerde de eerste dagen niet. De bewaarders besloten toen om er spek bij te doen; dat bleek de treffer: Eije kon de lucht ven de spekjes niet weerstaan en zo werd de hongerstaking beëindigd!

De dokter en de dominee in oorlogstijd

Net voor de oorlog ging onze dokter een keer met vakantie. Andere keren als de dokter vakantie had werd hij altijd vervangen door een oude bekende dokter. Maar deze keer zou het anders gaan. Dokter vertelde ons dat hij deze keer een piepjonge dokter had gevonden, die hem zou vervangen. En toen de piepjonge dokter kwam leek hij ook werkelijk heel jong. Maar hij was dokter en maakte een heel goede indruk bij velen van het personeel. Dat deze jonge dokter later vast aan het gesticht zou worden verbonden, was toen nog geen sprake van. Maar als ik het wel heb werd deze dokter vast aangesteld in het begin van de oorlog. En toen was ook nog niet bekend dat deze dokter eens zou gehuldigd worden voor zijn werk aan de goede vaderlanders die ingesloten zaten en dat hij op de film zou verschijnen. En een foto van heb ik jou daar in het weekblad de Spiegel. Eerlijk dokter, het is verdiend hoor. En dan ook nog van mijn eigen dominee, die door de Duitsers was ingesloten. Toen ik de eerste keer bij hem in de cel kwam, zei deze dominee: God is overal bij mij ook in deze cel. En ik ben heel blij dat men mij ook de Bijbel laat houden. Later kwam ik eens bij dominee, toen hij mij vertelde dat hij zich verdienstelijk maakte voor de gemeenschap, hij was aan het enveloppen vouwen. Ook vertelde hij mij toen, ik heb koolrapen gekocht want mijn maal is niet zo heel groot, dat een koolraap gaat er nog heel goed bij. Zoo sloeg deze dominee zich buitengewoon goed door zijn eerste gevangenschap heen. Ook kwam ik eens op een morgen bij dominee toen hij mij vertelde, nu heb ik vanmorgen een berisping gehad van een van je collega's. Ik vroeg wat is er aan de hand dominee? Ja, zo begon hij toen, op cel 7 zit een collega van mij weetje wel, en die kan er slecht tegen zoals ik gehoord heb. Ik denk hoe kan ik hem nu laten weten dat ik er ook ben en toen schoot mij te binnen onze studietijd en

ons lied dat we als studenten zoo konden zingen en fluiten en toen ben ik in de vroege morgen aan het fluiten gegaan. Het mag niet weer, maar hij, mijn collega heeft antwoord gegeven, dus hij weet dat ik er ook nog ben.

Dat was dan de dokter en de dominee in oorlogstijd.

27-03-1962

Demonstratie van vliegen en parachutespringen

Het zal misschien in het jaar 1922 of 1923 geweest zijn dat er op het vliegveld in Leeuwarden, toen nog gelegen aan het Kalverdijkje en maar heel klein van omvang een demonstratie werd gegeven van vliegen en parachutespringen. Dat was in die jaren een geweldig iets en ver voor die tijd werd er dan ook reclame voor gemaakt, die lang niet mis was. Hoe of zoiets tot de gevangenis was doorgedrongen, weet ik niet maar een gedeelte van hen was heeeel goed geïnformeerd. De geweldige prestatie zou plaats hebben op een zondag. Ook hier waren sommigen op tegen, anderen vonden het wel goed want zoo redeneerden ze we zien er toch niet een snars van en wat schieten we daar nu mee op. Nu was toen van de dienstregeling ook een gewoonte dat de Bewaarder die zaterdags morgens de Wasserij onder zijn toezicht had des zaterdagsmiddags na twee uur de Recidivisten, dat was toentertijd nog een Zaal die wat achteraf, nl. tussen HvB en Gevangenis in lag: Zaal 72 (of 7-27), deze Bewaarder moest ook zondags deze zaal bedienen. Vele van de bewoners van deze zaal waren al meer malen in Leeuwarden geweest of hadden in andere gebouwen al vele straffen achter de rug en waren alzo onder de Recidivisten gerangschikt. Een dezer bewoners was de gehele zaterdagmiddag wat in zich zelve gekeerd. Mijn persoon was aangewezen om zaterdagmiddag en zondag op deze zaal het toezicht te houden en met 12 of 15 gevangenen de tijd zoek te zien brengen. De persoon die in zich zelve was gekeerd, ging ook des zondags steeds weer op dezelfde plaats zitten, met het gezicht op de ramen, die uitzicht gaven op de ruimte tussen HvB en het grote huis maar waarvan alleen de bovenste ruiten doorzichtig waren; de ondersten waren matglas.

Ofschoon er enkele van zijn lotgenoten waren die al meermalen hadden gezegd: Jaap ziet ze vliegen. De persoon in kwestie bleef op zijn eens ingenomen plaats zitten. Omstreeks het middaguur had "hij" door een uitroep: Daar is er een!!! Werkelijk een vliegtuig gezien waarvan wij toen ook getuige waren. Tussen twee en drie uur zat hij alweer naar buiten te staren en plotseling riep hij: " Daar springt ie!" en werkelijk hij had gelijk want de gehele bevolking van de zaal was toen getuige dat de Parachute met de springer een ogenblik zichtbaar waren voor de ogen van enige gevangenen en 1 bewaarder die opgesloten zaten in de Gevangenis. En toen kwam aan het licht, want zoo stil als hij zaterdagmiddag en zondagmorgen was geweest, zoo uitbundig was hij met zijn verklaringen. Hij had uitgerekend dat de plaats waar het vliegveld toen lag aan de oostzijde van de stad was en dat de wind die dagen westelijk was dus zoo redeneerde hij moet de parachutespringer boven de stad zijn sprong wagen om weer op het vliegveld of in de nabijheid daarvan te landen. En hij had volkomen gelijk want het gebeurde en wij allen waren door zijn opmerkzaamheid getuige van toentertijd zo weinig voorkomende gebeurtenis. Deze zware jongens, zoals zij zich zelve ook meer dan een keer noemden, waren soms wel zeer met elkaar ingenomen maar konden ook weleens zware onenigheden hebben, doordat er soms dingen aan het licht kwamen uit hun vorig leven die ze zich heel anders hadden voorgesteld en waarin dan naar voren kwam dat de een de ander dan ook meermalen had bedrogen en soms enige jaren meerdere straf hadden toegebracht door bekentenissen die de andere tot die tijd niet had geweten. Wanneer er zoiets was dan kon de bewaarder zijn pret wel op en zat hij anderhalve dag met deze heren op een en dezelfde afgesloten zaal, waar een plaats was, waar de bel hing om hulp te kunnen krijgen en deze plaats werd door de heren ook goed bewaard wanneer er een knokpartijtje moest wezen. Over het algemeen kon men met deze Recidivisten wel opschieten want ze waren de tucht gewend en zagen als het moest ook niet op tegen strafcel enz.

Want zo redeneerden ze: De bewaarder doet zijn plicht!

ARIE K

Henk Eefting, Bijzondere Rechtspleging 1944-1952. Rampzalige gevolgen voor politieke delinquenten en collaborateurs (Soesterberg 2007) 314-318. "Te Leeuwarden werd iemand genoodzaakt om met zijn vrouw samen per kar de beertonnen in een buurt zonder Wc's op te halen, deze naar buiten de stad te rijden en hier moest de vrouw ton voor ton over haar neergeknield man uitstorten. Ze deed het schreiende om erger te voorkomen"

Verklaring van Arie K

Het onderstaande is een "Verklaring van Arie K., geboren te Leeuwarden, 13 november 1902, betreffende mishandelingen op hem gepleegd in de Strafgevangenis te Leeuwarden, in de maand juni 1945".

”Op 4 juni 1945 werd ik door leden van de NSB te Leeuwarden aangehouden en in bewaring besteld in de bekende ‘Arentstuin’ aldaar. Hier werd ik door personen, die mij hadden aangehouden, met gummiknuppels geslagen en ook geschopt, zodanig, dat ik tenslotte op de grond terechtkwam en bewusteloos bleef liggen. Door een emmer water over me uit te storten, bracht men mij weder tot bewustzijn. Deze personen zijn mij onbekend, ik had ze nooit eerder ontmoet en weet zodoende de namen niet meer.

’s Avonds werd ik overgebracht naar de strafgevangenis te Leeuwarden. Na aldaar te zijn binnengebracht, werd ik voor fouillering in een cel geplaatst en moest ik me geheel uitkleden. Hierna, dus naakt, werd ik weer in een andere cel gebracht en hier moest ik voorover op een krukje gaan liggen, waarna de beide bewakers B. en v.d. M. mij met hun gummiknuppels zó onbarmhartig op mijn blote lichaam ranselden, dat ik opnieuw het bewustzijn verloor. Weer werd ik toen bijgebracht door een emmer water over me heen te gooien. Toen ik weer bijgekomen was, werd ik, zo naakt als ik was, in een andere cel gestopt alwaar geen deken of strozak of iets van dien aard te bekennen was.

Zelfs voedsel of drinken werd mij niet verstrekt. De volgende morgen kwamen de reeds genoemde bewakers B. en v.d. M. weer in mijn cel en vroegen me, hoeveel mishandelingen ik wel op mijn geweten had gedurende mijn diensttijd als bewaker in het Ommen. Ik verklaarde toen naar waarheid, dat door mij nimmer iemand was geslagen en mishandeld. Dit antwoord was niet naar de zin van deze heren en opnieuw werd ik tot bloedens toe geslagen. Wanneer ik trachtte hun slagen te ontwijken of met mijn armen probeerde op te vangen, schopten ze me waar ze me raken konden!

Tenslotte raakte ik uitgeput en viel ik op de grond, doch dit was voor de bewakers geen beletsel om, terwijl ik op de grond lag, steeds door te gaan met hun mishandelingen, net zo lang, tot ik weer bewusteloos lag. Tijdens het luchten, hetgeen ’s middags plaats vond, moest ik gedurende twintig minuten hardlopen, de armen naar voren gestrekt. Zodra ik tekenen van vermoeidheid toonde, sloegen zij me met stenguns op mijn armen en tegen m’n benen. Bij deze marteling waren aanwezig de bewakers B., v.d. M. en D. Deze wijze van mishandelen en uitputten hielden de gedurende een week vol, elkaar om beurten aflossende.

De tweede week begon met een nieuwe methode van pijnigen en kwellen. Op blote voeten moest ik op een weg welke van sintels was gemaakt, hardlopen, al of niet gepaard met armoefeningen. Voor afwisseling moest ik nu en dan een ‘grammofoonplaatje draaien’, een geliefkoosde ontspanning voor de heren in die dagen. Lang hield ik dit echter niet vol, waarna de heren hun sadistische genoegens konden completeren, door er nog eens extra flink op los te ranselen met hun gummiknuppels. Ziek en geradbraakt kwam ik daarna in mijn cel terug, benen en voeten opengescheurd en bloedend verwond door het lopen op die scherpe sintels, m’n lendenen rauw en open van de slagen met stenguns en gummiknuppels. Drie weken achtereen werden deze martelingen dagelijks opnieuw op mij gepleegd tot ik me op het laatst voelde als een vis, die tot stokvis gebeukt moest worden. Ik was gewoon een wrak! Vanzelfsprekend en zoals te doen gebruikelijk werd mij op last van dr. D.A. de B., de gevangenisdokter, iedere medische hulp ontzegd. De ziekenvader volstond met te zeggen: “O, het is K. maar!” of iets dergelijks. De oorzaak van het beëindigen van de mishandelingen was, zoals mij later door de bewaker D. werd verteld, dat inmiddels gebleken was, dat de tegen mij ingebrachte beschuldiging van mishandelingen in het kamp Ommen niet steekhoudend was en om die reden zou ik dan ook niet meer geslagen worden. Het leed was echter reeds toegebracht en tot op heden, januari 1949, kan ik nog steeds niet zitten! Liggen en staan gaat wel, maar nog steeds heb ik last van de door mij ondergaande mishandelingen. Na een tweejarig verblijf in deze gevangenis werd ik overgeplaatst naar het Huis van Bewaring te Heerenveen.

Hier was de geneeskundige behandeling veel menselijker, zodat ik, dankzij de goede zorgen die ik hier genoot, me al spoedig veel beter voelde. Verschillende röntgenfoto’s zijn van mij gemaakt en ook specialisten hebben zich met mijn geval bemoeid, maar nog steeds heeft men niet de oorzaak kunnen vinden van het ontbreken van de kracht in mijn lendenen, veroorzaakt door de mishandelingen in de Strafgewangenis te Leeuwarden. Als getuigen van deze mishandelingen kan ik u noemen: ’s Z. uit Hilversum, P.N. te Grootegast, Sipke de B. uit Leeuwarden, H. de G. uit Drachten, V. uit Amsterdam. Dit waren eveneens politieke delinquenten en ook zij zijn door dezelfde bewakers op gelijke wijze mishandeld.

Tot slot wil ik nog vermelden, hoe ik op een bepaald ogenblik, kort nadat ik in de Strafgewangenis te Leeuwarden was aangekomen, onder toezicht van de werkmeester W., die op dat moment onder de invloed van sterkedrank verkeerde, door een criminele gevangene, die aldaar zijn straf onderging wegens moord op zijn vrouw, kaalgeknipt moet worden. Aangezien het apparaat niet goed functioneerde werden mij tijdens het zogenaamde knippen de haren eerder uit het hoofd gerukt. De pijnen, die ik hierbij uitstond, verschaften de genoemde werkmeester veel plezier. Mijn snor moest er op zijn bevel maar met de handen uitgerukt worden, hetgeen ook prompt gebeurde! Bron [verhalenarchief](#)

MACHT VAN HET LIJDEN

Een jarenlang eenzaam opgesloten gevangene in het Leeuwarder tuchtghuis had twee duiven, die door een kapot raampje in- en uitvlogen. In Groningen raakte een gevangene zo gehecht aan een paar vliegen in zijn cel dat hij verstijfde van schrik toen een bezoeker ze argeloos van zich afsloeg. Het zijn passages als deze die De macht van het lijden - Twee eeuwen gevangenisstraf in Nederland levendig maken.

Macht van het lijden Herman Franke

Zeker is dat in 1879 de toenmalige minister van Justitie, Smidt, de lijfstraffen in alle gevangenisstraffen afschafte. Toen kende overigens alleen het huishoudelijk reglement van het Leeuwarder tuchthuis, waar de zwaarste misdadigers werden opgesloten, nog de lijfstraf. Onder lijfstraffen werden, voor alle duidelijkheid, destijds geen fysieke ontberingen of pijnlijke vormen van boeien (kromsluiting) verstaan. Het ging om het doelbewust toebrengen van slagen op het lichaam. In 1885 kregen ruim 2000 gevangenen een disciplinaire straf. Ongeveer 1300 van hen werden voor kortere of langere tijd in een strafcel opgesloten. De kamerleden begonnen op 5 maart 1886 dus niet aan een debat over artikelen die slechts op papier betekenis hadden. De straffen die de minister voorstelde, logen er niet om. Ze varieerden van een verbod op het luchten tot kromsluiting in de boeien en wekenlange opsluiting in een onverwarmde, donkere strafcel op water en brood. Toch voorzag de minister ordeproblemen in de gevangenis voor langgestraften (die dus na vijf jaar cel weer gemeenschappelijk opgesloten werden) in Leeuwarden als daar geen lijfstraf mocht worden uitgedeeld, bestaande uit maximaal vijftig slagen "op het achterdeel" met de bullepees of rotting. Een gevangenisbestuur mocht volgens hem "nooit absoluut machteloos" staan tegenover een onwillige gevangene. En dat zou wel het geval zijn bij de zware jongens in Leeuwarden.

Volgens de gematigd liberale baron Van Welderen Rengers zaten in Leeuwarden "de verdorvenste en voor zedelijke indrukken het minst vatbare elementen van onze maatschappij". "Zedelijke middelen blijken voor dezulken, helaas, geheel onvoldoende," aldus Van Welderen Rengers. Er stond bovendien een groot aantal geboden, verboden en plichten tegenover. Zij moesten grauwe gevangenskleding dragen, hun hoofdhaar werd "kort afgesneden" en zij mochten geen baard hebben. "Zoo dikwijls" als zij door medegevangenen konden worden gezien, was in de strafgevangenis de celkap verplicht. Het gebruik van "tabak en snuif" werd niet meer toegestaan. In geen geval was het hun vergund kranten te lezen, maar gezien de toon waarop kranten over met naam en toenaam aangeduide misdadigers schreven, was dat voor sommigen misschien wel een voorrecht. Bezittend Nederland ging zware tijden tegemoet. Zelfs in de gevangenis. De afschaffing van de pistole in strafgevangenisstraffen noemde de promovendus Quintus een betreurenswaardige maatregel. De tere heren zouden ziek worden van het gevangenisvoedsel, zodat de staat hun verpleging moest betalen, terwijl ze vroeger gezond bleven en zelf hun kostje kochten. De pistole diende men natuurlijk wél te weigeren aan personen die door "lage dierlijke hartstochten" of "met een verachtelijk oogmerk" een misdrijf begingen "hoe hoog hunne maatschappelijke positie ook zij". Toen Quintus dit schreef, vonden socialistische woordvoerders dat juist veel hooggeplaatsten met verachtelijke oogmerken misdrijven tegen het volk begingen... Over langere afstanden werden zij soms in cellulaire spoorwagens vervoerd. Er waren speciale compartimenten voor gevangenen, zodat contact met medereizigers onmogelijk was. Eenmaal binnen de poort van de gevangenis kregen zij, vóórdat zij de wagen verlieten, een kap voor hun gezicht. Een voor een werden zij dan naar de portierskamer gebracht, waar zij op enige afstand van elkaar met het gezicht naar de muur moesten wachten op de dingen die komen gingen. Eerst werden zij ingeschreven. Vanaf dat moment hadden zij geen naam meer, maar een nummer dat tevens het nummer van hun cel was. Zij moesten het voortaan altijd zichtbaar op hun borst dragen. Een bewaarder riep hen bij dit nummer op en bracht hen naar de badcel waar zij grondig werden gevisiteerd en gereinigd. Hun eigen kleding werd vervangen door het grauwe gevangenispak. Vaak werden zij in deze onpersoonlijke staat onmiddellijk en face en en profil gefotografeerd. Meestal was er tijdens hun voorlopige hechtenis al een uitvoerig antropometrisch signalement van hen opgemaakt volgens de methode van de Fransman Alphonse Bertillon. Daarbij werd vrijwel elk lichaamsdeel, tot de vingerkootjes toe, gemeten en zonodig beschreven met behulp van een uitvoerige handleiding. Na het fotograferen werd hun baard geschoren en hun hoofdhaar "kort afgesneden". Pas zes weken voor hun vrijlating mochten zij baard en haar weer laten groeien. In de volstrekt donkere strafcel werden jaarlijks slechts enkele gevangenen opgesloten, maar in het eerste decennium (1887-1897) na de invoering van het stelsel ging het in totaal nog om bijna 300 gevangenen. In de strafcel, verzwaard met water en brood en/of de boeien, moesten jaarlijks ruim 500 gevangenen enkele dagen of weken de tijd doorbrengen. Een oud-bewaarder herinnerde zich dat de mannen die daar "gekneveld" zaten opgesloten, "soms urenlang" schreeuwden. In november 1910 kwamen in Leeuwarden de gemeenschappelijk opgesloten gevangenen in opstand tegen het ontslag van een, kennelijk soepel optredende bediende op de arbeidszaal. De bediende was naar hun mening ontslagen op grond van verklikkerij door een geestelijk labiele medegevangene. Deze verklikker duldden zij niet langer op de werkzaal. Tegenover de gewaarschuwde directeur trad één gevangene als woordvoerder op. Hij werd onmiddellijk in de strafcel gestopt. Vijf andere gevangenen werden achtereenvolgens naar de strafcel gebracht omdat zij op dezelfde wijze

optraden "telkens nadat hun voorman naar de strafcel was gebracht". Even leek het pleit beslecht, maar kort daarna gooide een gevangene een emmer water over het hoofd van de verklikker en werd afgevoerd naar de strafcel. Tijdens het middageten in de verblijfzaal protesteerden de veertien overgebleven gevangenen opnieuw tegen de aanwezigheid van de verklikker. Drie werden er vervolgens naar de strafcel gebracht. "Daarna had de maaltijd zonder verdere stoornis plaats," noteerden de inspecteurs in hun verslag. 's Avonds bleek dat de opstandigheid ook de verklikker niet onberoerd had gelaten. In zijn alkoof maakte hij leven, "kreunde, steunde, vloekte, schreeuwde" en zong godsdienstige liederen. Met de scherven van een flesje deed hij een poging tot zelfmoord, maar die vatte men als een gesimuleerde poging op. De verklikker mocht op de ziekenzaal drie weken lang van zijn wonden herstellen en werd vervolgens in de strafcel geplaatst "omdat hij zichzelf had verwond". De rust in de gevangenis was toen al weergekeerd, "dankzij zeer zeker het beleid, den tact van den directeur, en ambtenaren, die hem terzijde stonden". Eerst in aanwezigheid van twee marechaussées, later zonder bewaking, werd de verklikker ten slotte weer op de zaal geplaatst "zonder dat zulks tot eenige verdere moeilijkheid aanleiding gaf".

Bron boek Herman Franke

GEVANGENE 1113 ONTHULT

Verbeteren onze rechtspraak en gevangenschappen de mens? In het Leeuwarder inferno verloopt een werkdag als volgt. Des morgens te halfzeven luidt op de binnenplaats een bel: opstaan! Om 7 uur worden de celdeuren in de cellenvleugel geopend. Eerst wordt de beruchte ton buiten gezet en dan kunnen de gevangenen hun stenen waterkruik bij de waterkraan op de gang vullen. In de cellen bevindt zich namelijk geen sanitaire installatie, men wast zich in een wasblik. Op de verblijfszalen staan gemeenschappelijke wasbakken met stromend water.

Gevangene 1113

In het Leeuwarder inferno verloopt een werkdag als volgt. Des morgens te half zeven luidt op de binnenplaats een bel: opstaan! Met meer of minder elan wordt aan dit commando gevolg gegeven, want het kwartiertje nasoezen is ook hierin trek. Om 7 uur worden de celdeuren in de cellenvleugel geopend. Eerst wordt de beruchte ton buiten gezet en dan kunnen de gevangenen hun stenen waterkruik bij de waterkraan op de gang vullen. In de cellen bevindt zich namelijk geen sanitaire installatie, men wast zich in een wasblik. Op de verblijfszalen staan gemeenschappelijke wasbakken met stromend water.') Dan wordt de krib opgemaakt en opgeklapt, lakens en dekens worden volgens voorschrift gevouwen. Ondertussen deelt een bewaarder brood uit en komt de gangreiniger binnen om de blikken kroezen met „koffie" te vullen. De gevangene voltooit zijn toilet en hij ontbijt. Sommigen hebben nog de moed hun cel met stoffer en blik aan te vegen. Onderwijl wordt het eerste sigaretje gerookt. Tijdens deze bedrijven is de cel weer gesloten. Te kwart voor 8 luidt de bel opnieuw: aanvang van de arbeid! Weer knarsen de sleutels en koutend en keuvelend begeeft elk zich naar zijn werkplaats, behalve de celwerkers. Op de binnenplaats is het dan een gewemel. Er worden groeten gewisseld en korte praatjes gemaakt. De arbeid duurt van 8 tot 12 uur, maar we kunnen beter zeggen dat er van 8 tot 12 gelegenheid tot werken bestaat. Want we zeiden het reeds eerder: het tempo is zéér traag en elk tracht zich te „drukken". Onder de arbeid wordt levendig geconverseerd.

Om twaalf uur loeit een sirene: schafttijd!

Uit alle hoeken en gaten van de door vele verbouwingen ietwat wanordelijk geworden steenklomp komen de werkers weer tevoorschijn en elk haast zich naar verblijfzaal of cel, waar het middagmaal al staat te wachten. Tijdens deze maaltijd en ook bij ontbijt en avondeten gaan de celdeuren op slot. De reden daarvan heb ik nimmer kunnen ontdekken, of het zou deze moeten zijn, dat de bewaarders hun meegebrachte boterham dan rustiger kunnen verorberen.

1) In onze illustere strafgestichten van Norg (het vroegere „Veenhuizen") is geen waterleiding. Men gebruikt daar water uit pompen en putten en kent er het oudtestamentische ambt van „waterdrager". Na het eten brengt de reiniger warm water voor de simpele afwas en om half 1 worden de cellen weer ontsloten. Tot half twee is er bewegingsvrijheid. Sommigen en dan vooral de ouderen knappen een uiltje. Reglementair mogen zij daarvoor niet op hun brits liggen, maar dit wordt oogluikend toegestaan. De meesten echter begeven zich naar de binnenplaats om zich daar te vertreden of op zonnige dagen op een der in carré staande banken hun krantje te lezen. De wandelaars draaien op hun eentje of in paren of gedrieën in een grote cirkel rond. Het geroezemoes tussen de omringende hoge muren heeft een zeer bijzonder geluidseffect, een lotgenoot sprak van „de boulevard" en inderdaad meent men een branding te horen. Van half twee tot 6 uur wordt er weer gewerkt.

Van 6 uur tot half zeven avondeten en daarna komt de vrije avond.

In de huizen van bewaring zitten ook anderen dan de preventief gedetineerden. Enkele cellen zijn gereserveerd voor de gegijzelden: zij die belastingschuld hebben en deze niet willen betalen en zij die hun alimentatieplichten niet nakomen. Dit komt

zelden voor. Deze cellen zijn ruimer, hebben een houten vloer en normale ledikanten, geen matglas maar wel een ton en de gijzelaars mogen hun voedsel van buiten laten komen. Zulk een gijzeling mag niet langer dan een jaar duren, maar in de regel wordt reeds spoedig, om aan deze volgens gevangenismaatstaf nog vrij draaglijke toestand te ontkomen, een compromis met de schuldeisers gesloten. Weer andere (tijdelijke) bewoners van de huizen van bewaring zijn de „passanten”, de doortrekkenden, zij die van het ene strafgesticht naar het andere overgeplaatst worden. Zulke overplaatsingen zijn aan de orde van de dag. Zijn er ontvluchtingen geweest of plannen ontdekt, dan worden de snoodaards overgeplaatst. Lastige en oproerige elementen onder de gevangenen verhuizen ook nogal eens. Vaak is geen enkele reden voor de overplaatsing te ontdekken en dan wordt gezegd dat de reden „pedagogisch” is. Vroeger zaten de gestraften hun klusje uit in het strafgesticht van hun arrondissement, behalve zij die een straf van meer dan 5 jaar hadden, want dezen gingen allemaal naar „Leeuwarden”. Men zat dus dicht bij huis. Dit is nu niet meer zo. Aan elk gesticht is thans een eigen stempel gegeven, naar wordt beweerd. Het is moeilijk enig systeem te ontdekken en de systemen wisselen ook steevast met elke nieuwe minister van justitie, maar toch heet het dat ons land meedoet aan de moderne „selectie” der gevangenen en aan de „differentiatie” der strafgestichten en dat wordt uitgezocht welk strafstelsel in welke gevangenis de beste baten zal opleveren voor de heropvoeding van elke individuele gevangene. In de praktijk komt hiervan weinig terecht en gezien de veelvuldige overplaatsingen tast men blijkbaar vaak mis, maar deze selectie en differentiatie hebben wel dit onaangename gevolg dat de gestrafte ver van zijn familieleden wordt ondergebracht, waardoor de bezoeken duur en tijdrovend en dus schaarser worden. Met de politieke gedetineerden is wel zeer dwaas omgesold. Er zijn er die na hun arrestatie in 1945 twintig tot dertig keer en soms nog vaker verhuisden! Na allerlei experimenten en zinloos heen en weer geslepen is de toestand thans uiteindelijk zo geworden dat de levenslange politieken (nu nog 50 man) op enkelen na die in Leeuwarden bleven, in de koepel van Breda zijn opgesloten en de tijdelijk gestraften (tot 20 jaar, hoger gaat een tijdelijke straf niet) in „De Krententuin” te Hoorn, welk strafgesticht na de kerstontsnapping van 7 gedetineerden uit Breda in 1952 door het hoofd van het gevangeniswezen het aanstaande „Alcatraz van Nederland” genoemd werd. Zij hebben dus voorlopig hun pied à terre gevonden. Men zegt dat deze oplossing definitief is, maar dit geloof ik zo maar niet, want daarvoor wisselen de „bazen” te vaak en daarmee de strafmethoden. Er heerst geen continuïteit. Bij elke nieuwe kabinetsvorming en ook bij elke wisseling in de directie der strafgestichten wordt ook onder de gevangenen druk gesproken over en gegist naar de zéker op handen zijnde veranderingen, die in de regel geen verbeteringen zijn. Dan is er nog een groep, die in het huis van bewaring zit, maar niet meer in voorarrest. Deze groep „zit reeds in zijn straf”. Dit zijn de hechtenisklanten die een kort strafje hebben en zij die een gevangenisstraf van minder dan drie maanden hebben. Zij zitten als regel niet cellulair, maar worden met zo'n 8 man in een „zaal” gestopt. Een weidse naam, dat „zaal”. Maar desolater woonoord is niet denkbaar. Er zijn een woon- en een slaapzaal naast elkaar, met daartussen een ijzeren hek. De woonzaal heeft een ruwe betonnen vloer, bakstenen muren (die misschien nu wat geveerd of gewit zullen zijn, want er is een evolutie gaande), kleine raampjes met matglas en tralies en middenin de zaal staat een langwerpige, smalle houten tafel op schragen. Aan de tafel zitten de logeergasten op lange banken zonder leuning. De tafel is vet en vies, want bij de maaltijden worden geen tafellakens gebruikt. In een hoek staat een massale ton, die door elk in het bijzijn van de anderen gebruikt moet worden. Stromend water is niet aanwezig, elk heeft z'n wasblikje en z'n gore handdoek. De ventilatie is nauwelijks toereikend, het stinkt er permanent. De lucht is bedorven, maar ook de geestelijke atmosfeer. Op deze „zalen” wordt alles door elkaar gestopt en onder deze hechtenisklanten zitten zeer rotte elementen. Des nachts verhuist elk naar de slaapzaal ernaast, de ton wordt meegesleept en het hek wordt achter hen gesloten. In dit slaaphol staan 8 ijzeren kooien met kribben, elk gaat nog eens achter de tralies en die kooien worden soms wel gesloten, maar soms ook niet, zodat de logés bij elkaar op bezoek kunnen gaan. De meeste overplaatsingen geschieden per autobus. Justitie heeft zelf een autotransportdienst; het zijn donkerblauwe bussen met geblindeerde en getraliede ramen. De ingang is achter en de deur wordt van buiten met een sleutel gesloten. Het rijden in zo'n bus is wat angstig, want mocht er eentje in het water rijden, dan verdrinken de inzittenden, omdat zij er niet uit kunnen komen. Tweemaal per week vertrekken uit Den Haag twee zulke bussen, een naar het noorden en een naar het zuiden en beide rijden het hele land door. Daarbij worden de verschillende strafgestichten bezocht en wordt er uitengeladen alsof het vee-auto's zijn. Het is steeds een zielig gezicht, deze ontheemden met hun schamele eigendommen in kartonnen dozen of in pakpapier, sommigen in burger, anderen in het bajespakje. De auto naar het noorden rijdt over Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Groningen en Leeuwarden naar Veenhuizen. Hier wordt overnacht. De volgende dag rijdt de gedetineerde over Assen, Zwolle, Avereest, Almelo, Arnhem, Utrecht en Den Bosch naar Vught. Hij is dan „passant”. In dit inferno (Huis van Bewaring) komt de preventief gehechte dus na de 4 dagen cel op het politiebureau terecht. Het transport erheen heeft plaats per boevenauto, de begeleidende parketwachter belt aan, achter een luikje in de voordeur verschijnt het hoofd van de portier, die zich van de identiteit van de aanbeller vergewist, dan gaat de voordeur open en de verdachte wordt binnengebracht. Zijn eerste gang is naar de magazijnmeester, die in zijn kielzog steeds een gevangene meevoert, de „knecht van de magazijnmeester”. Dit door de gedetineerden zeer begeerde baantje is overbodig, want de magazijnmeester kan het best alleen af. Voorschrift is echter dat een bewaarder zelf niets mag dragen, dat wil zeggen wel paperassen of zo, maar geen dekens,

etensgamellen, stoelen en dergelijke. Dat stáát namelijk niet, dit is beneden de standing van het personeel en er moet nu eenmaal op alle terreinen een distantie zijn tussen de gehechte en zijn superieuren. De nieuwkomer wordt dus opgewacht door de magazijnmeester met gevolg en naar het fouilleervertrek gebracht. Hier moet hij zich in het bijzijn van de magazijnmeester geheel ontkleden en dan gaat hij naar het waslokaal om een verplichte douche te nemen. In die tijd doorsnuffelt de bewaarder zijn kleren. Alle voorwerpen worden eruit gehaald en in een register genoteerd, alle kostbaarheden (portemonnaie, portefeuille, horloge, ringen, vulpen en sleutels) worden in een zakje geborgen. Het geld wordt geteld, maar niet in het bijzijn van de gedetineerde. Straks bij zijn ontslag moet hij een bewijsje tekenen dat hij alle ingenomen voorwerpen en ook al het geld terugkreeg, maar wie weet na maanden of jaren nog welk geldbedrag er toen aanwezig was? De fouillering geschiedt grondig. Alle zomen worden goed afgetast en vooral wordt ferm gevoeld naar de schouderstukken van het colbertjasje, omdat oude rotten daar vaak tabak verstoppen en op het naar binnen smokkelen van rookwaren wordt zeer sterk gelet, daarop is de fouillant afgericht. Nu mag de arrestant zich weer aankleden. Tijdens het voorarrest mogen eigen kleren gedragen worden. Ook eigen onderkleding. Hierop leg ik de nadruk, want als regel wordt juist gezegd dat dit níét mag en elk die niet eerder met een huis van bewaring kennis maakte, accepteert het, al zal hij misschien nog even protesteren. Er kan slechts één reden bestaan, waarom aan de pas binnenkomende bij voorkeur de uniforme bajeskleding wordt opgedrongen en deze reden ligt in de gemakzucht van het personeel. Het wassen van het eigen ondergoed moet namelijk buiten het gesticht gebeuren, familieleden moeten het vuile wasgoed ophalen en het omruilen voor een schoon stel.

Deze handelingen brengen extrawerk mee voor de portier, die dan vaker naar de voordeur moet sloffen en ook voor de magazijnmeester, die elk uitgaand en binnenkomend bundeltje in een register moet noteren en nakijken op contrabande. Beiden hebben er dus belang bij dat het bajesondergoed gedragen wordt. Dit bestaat uit een katoenen hemd, een katoenen onderbroek (lang of kort naar keuze), een borstrok en een paar grofwillen sokken. In de huizen van bewaring worden meestal de afleggertjes van de gevangenen gedragen, daarom is de kwaliteit in de regel niet zo prima. Voor hen die gewend zijn wollen onderkleding te dragen, is de overgang naar het katoenen spul allesbehalve prettig en allerm minst bevorderlijk voor hun lichamelijk welzijn, te meer omdat de stenen cellen kil zijn en de opgeslotene weinig lichaamsbeweging heeft. Vele celbewoners krijgen dan ook reumatische klachten. Blijf daarom hardnekkig volhouden, dat u eigen onderkleding wilt dragen. Men zal tegensputteren, maar moet toegeven. Pyjama's behoren niet tot de uitrusting in de strafgestichten. De gevangenen moeten geheel ontkleed naar bed gaan of moeten hun hemd aanhouden. Ook dit is een onderdeel van de niveaudaling. Het duurt lang voor men hieraan gewend is, eigenlijk went het nooit. De bewoners van de huizen van bewaring echter, die nog niet veroordeeld zijn, mogen een eigen pyjama dragen. Dit wordt door het personeel ook niet gezegd, want ook deze nachtkleding moet buiten gewassen en dus ook omgeruild worden en dit geeft ook maar weer extrawerk voor het personeel. We gaan nu terug naar de ceremoniën die elke nieuw binnenkomende arrestant in het huis van bewaring moet ondergaan. Hij heeft zijn douche gehad en mag zich weer aankleden. Alle zakken zijn intussen geledigd, hij mag geen enkel voorwerp bij zich houden. Nu brengt men hem naar „de administratie“, waar de onderdirecteur en een paar klerken resideren. Een hunner noteert in een wanstaltig groot boek de personalia en het signalement. Men vraagt ook naar de „godsdienst“ en hierop kan het best met „geen“ geantwoord worden. In de huizen van bewaring is het kerkgaan vrij, maar als men straks na de veroordeling naar een gevangenis verhuist en in de vergezellende papieren staat niet „G.G.“ (geen godsdienst), dan móét de gedetineerde in de eerste maanden elke zondag naar de kerk. Een weigering wordt gestraft. De G.G.'s mógen ook naar de kerk, maar zij zijn daartoe niet verplicht. Er worden ook vingerafdrukken genomen. Misschien heeft de recherche dit ook reeds gedaan, maar het gebeurt nu weer. Men schijnt trouwens langs en door elkaar heen te werken, want bij elke overplaatsing naar een ander strafgesticht herhaalt zich deze plechtigheid. Zelfs wanneer de overplaatsing tijdelijk was en de gevangene dus straks terugkeert naar zijn vorige gesticht, moeten zijn vingertoppen er weer aan geloven. Nu wordt de nieuwelings „ingedeeld“. Aan een wand van het administratievertrek hangt een bord met een plattegrond van het huis en in elk celvakje zijn kaartjes geschoven met de naam van de bewoner. De leegstaande cellen vallen dus direct op en dan is het huisvestingsprobleem spoedig opgelost. Maar omdat onze huizen van bewaring in de regel overvol zijn (al luwt de naoorlogse misdaadgolf wel wat) moet de cel vaak door twee en soms meer mannen gedeeld worden. Soms worden twee kribben boven elkaar gezet, maar nog vaker moet een der ingeslotenen op een strozak op de betonnen vloer slapen. Toch wordt tegen zulk een samenwonen niet vaak geprotesteerd. Slechts weinigen kunnen de eenzaamheid verdragen en daarom zijn vele gedetineerden maar wát blij dat zij aanspraak hebben, want voor iemand die plotseling alleen in een cel opgesloten zit, kunnen de dagen zéér lang duren. Die dag begint om 7 uur. Een bel luidt en iedereen moet opstaan. De eerste bezigheid is het opmaken van de krib. De lakens en dekens moeten volgens model (een bewaarder geeft les in deze materie) opgevouwen en opgeborgen worden en de krib mag niet blijven staan, maar moet opgeklapt worden. Overdag mag de ingeslotene namelijk niet op zijn strozak liggen op straffe van een bonnetje. Nu wordt met dit voorschrift wel de hand gelicht. Vooral als de gedetineerde wat ouder is, staat men oogluikend toe dat hij na de maaltijd een uiltje knapt. Dit hangt ook af van de mentaliteit en de dienstijver van de bewaarder.

Na het opmaken van de krib wordt toilet gemaakt

Het ovale wasblik wordt gevuld met water uit de stenen kruik en de gevangene kan zich wassen met het verstrekte stukje namaak-sunlightzeep en met de ene handdoek, waarvan een punt voor het wassen gebruikt moet worden en de rest voor het drogen. Deze verdeling van de handdoek over twee doeleinden vraagt enige handigheid, die echter spoedig wordt aangeleerd. Het is een van de stappen op de weg naar de primitiviteit. Dan het scheren. Elektrisch scheren mag niet (waarom eigenlijk niet?), men moet een veiligheidsscheermes gebruiken en de mesjes daarvoor moet men zelf bij de kantine kopen, wat feitelijk onbehoorlijk is, want ook daarvoor zou „de zaak" moeten zorgen, te meer omdat baard en snor alleen mogen blijven staan als de directeur daarvoor permissie geeft! Ook moet de gedetineerde zelf voor scheerzeep en kwast zorgen. Hetzelfde geldt voor tandenborstel en tandpasta. De gedetineerde moet dus over enig geld beschikken, zolang hij nog niets verdient met de gestichtsarbeid. Eerst dient hiervoor het bij de arrestatie in beslag genomen geld en zolang onze man in voorarrest zit, mag hij geld van buiten ontvangen, dat op de giro van het huis van bewaring gestort moet worden. Het is niet overbodig dat even op zulke ogenschijnlijke kleinigheden gewezen wordt, want voor dit geld mogen ook kantinewaren worden aangeschaft. Nu volgt het ontbijt. Het voederklepje in de celdeur valt omlaag en door die klep schuift een bewaarder een bruin broodje en wordt de tinnen beker volgeschonken met zoiets als koffie. Van „de zaak" krijgt de gevangene per week een half pond margarine, een ons kaas, een bokking of een haring en een paar plakken bloedworst. Een tafellaken is niet aanwezig, de ruwhouten opklaptafel met vele ingekerfde namen en hiërogliefen blijft ongedekt. Sommigen bemachtigen een stuk pakpapier en gebruiken dit als tafellaken. Er is alleen een diep etensbord aanwezig en het eist enige oefening op zo'n diep bord de boterhammen te snijden. In de cel zijn mes, vork en lepel aanwezig, maar 's avonds voor het naar bed gaan moeten deze in een rekje buiten de cel gehangen worden, want de gevangene zou in de nacht eens een uitbreekpoging kunnen ondernemen door met vork of mes kalk tussen de stenen los te peuteren. De andere ook genoemde reden, de vrees voor zelfmoord, klopt niet, want de scheermesjes mogen wel in de cel blijven en zelfmoord lukt altijd nog gemakkelijker met een scheermesje dan met een stomp broodmes! Na het ontbijt moet de cel gedweild worden, waarvoor een emmer water en een vieze, voderige dweil dienen.

En dan begint de dag, de lange eentonige dag

In het voorarrest kan geen gedetineerde tot werken gedwongen worden, in tegenstelling met de strafgestichten, waar - en dat is maar goed ook de arbeid verplicht is. Toch zijn er slechts weinigen die het werk weigeren, niet omdat zij zo werklustig zijn, maar omdat de verveling dan nog groter zou worden. Want heeft de ingeslotene geen werk, dan rest hem niets anders dan lezen in de hier wel aanwezige bijbel en het lezen van de eens per week door de gestichtsonderwijzer rondgedeelde en grotendeels wat antieke boeken van het Fannie Eden-type. Ik heb er heel wat afdankertjes van de openbare leeszaal tussen gevonden. Overigens kan de ingeslotene in gepeins aan het tafeltje blijven zitten of hij gaat „tuchten", heen en weer lopen in de cel, 7 passen heen en 7 passen terug langs de uitholling in de betonnen vloer. „Uitzicht" heeft hij niet, want het matglazen raam laat slechts een smal reepje hemel open. Kranten mogen in de eerste tijd niet gelezen worden, dit mag eerst later, maar dan moet hij zich op een krant abonneren, zodat het blad hem zonder tussenpersonen wordt toegezonden. Hij mag dus geen kranten van thuis ontvangen, want er zou eens geheimschrift in afgesproken codevorm in kunnen staan! Studieboeken mogen vooreerst ook niet toegezonden worden. Deze maatregelen beogen een geestelijke isolering van de verdachte. Zijn psychische energie mag niet aan andere dingen besteed worden dan aan zijn strafzaak. Het zal wel de bedoeling zijn dat hij hierdoor tot inkeer en berouw gebracht wordt en dan nog het liefst tot een bekentenis, indien deze nog niet afgelegd werd. Dit blijkt hieruit dat na het rond-zijn van de zaak, na het afgesloten zijn van het onderzoek, het geestelijke voedsel wel wordt toegelaten. Althans wanneer dat onderzoek als sluitstuk een bekentenis heeft, want de hardnekkigen blijven geestelijk geïsoleerd. Zulk een toegebrachte geestelijke kwelling is een third degree. De verveling leidt ertoe dat de ingeslotene alras zwicht voor de aandrang van de werkmeester, die hem spoedig na binnenkomst opzoekt en hem als nieuwe werkracht tracht te ronselen. Een tweede prikkel om toch maar werk te accepteren ligt in het ontvangen van loon voor de arbeid, al is dit nog zo schamel. De preventief gedetineerde mag zich wel geld laten toesturen, maar velen hebben van buiten niets te verwachten en om bij de kantine rook- of etenswaren te kunnen kopen, moet wat verdiend worden. In de loop van de morgen en van de middag mag de gedetineerde een half uur luchten. De luchtkooi heeft de vorm van een halve cirkel, die verdeeld is in smal beginnende en breed uitlopende sectoren, waartussen hoge muren. Aan de voorzijde van de luchtkooi bevinden zich tralies en bovenop zit kippegaas. In elk van deze sectoren worden de bewoner of de bewoners van een cel gestopt en de deur achter hen gaat op slot. In deze luchtcellen moet gelopen worden, zitten of stilstaan wordt gestraft! Zeker, ook de preventief gedetineerde (wiens schuld nog niet vaststaat) moet zich aan de regels van het huis houden, anders zou het een janboel worden, maar de persoonlijke vrijheid van handelen wordt in dit strafstadium wel wat te erg beknot. In zulk getiranniseer zit iets onredelijks. De gevangene moet dus heen en weer lopen langs de muren en tralies. Het kantoorpersoneel in een der gebouwen aan de Keizersgracht naast de Leeuwarder gevangenis heeft het uitzicht op deze luchtkooi en vaak zag ik hen staan kijken. Het moet dan ook wel een vreemd schouwspel zijn, die mannen in een leeuwekooi. Het is twaalf uur geworden, het einde van de morgenwerktijd. En tijd voor het diner. De etensblikken worden op de gang voor de

celdeur gezet, zij worden door de bewaarders en de gangreinigers gevuld en daarna rondgebracht naar de cellen. Is 'er geen erwtensoep of stampot, dan wordt de groente apart in een blikken schaalje gedaan, de jus in een aardewerken potje en de aardappelen in het eigenlijke etensblik. Nu valt de gevangene aan. Er is een diep bord met een vork en een mes, maar het bord wordt lang niet altijd gebruikt. Dikwijls worden de aardappelen, de groente en de jus in het schaffie door een gemengd en van daaruit gegeten. Het is een hele toer de eetgewoonten van vroeger aan te houden, nu de cultuurremmen zijn weggevallen. Door het gedrag aan tafel wordt nu immers niemand meer geërgerd. In gevangenissen wordt goed gegeten, zelfs al zit de gedetineerde dag aan dag in een cel opgesloten, zodat hij behalve het uur luchten per dag weinig lichaamsbeweging heeft en weinig in de buitenlucht is. Men zou dit kunnen verklaren door het feit dat de maaltijden de haast enige afleiding zijn in het eentonige bestaan en ook door de gebrekkige „degelijkheid" van het voedsel, waardoor de honger niet lang gestild blijft en grotere hoeveelheden gegeten worden. Er is echter nog een omstandigheid waaraan betekenis gehecht mag worden. De ton in de hoek penetreert de cel met zijn inhoud met een constante creosootlucht en het is vanouds bekend dat teerprodukten de eetlust aanwakkeren. Na een tijdelijk verblijf in Utrecht, waar de w.c.'s buiten de cellen staan, ontdekte ik na terugkomst in Leeuwarden weer een sterkere honger. Verhalen over het toedienen van kamfer aan het voedsel om de geslachtelijke prikkelbaarheid der tot het celibaat gedwongen gedetineerden te onderdrukken, zijn onwaar. Dit zou niets helpen en de kamfersmaak zou het voedsel ongenietbaar maken. Na het eten komt de afvallemmer de cellen langs en dan wordt ook heet water rondgedeeld voor de afwas. Per man een half etensblik vol water, dat vaker lauw is dan heet, en op een zeer onbeholpen en primitieve wijze wordt daarin de afwas gedaan. Het ene vaatdoekje in de week is na 2 dagen reeds zo vuil en vet dat het haast onbruikbaar is. Uit een gevangenis moet elke luxe geweerd worden, zo luidt het axioma en daar kunnen we het helemaal mee eens zijn, maar zulk vies, vuil, smoezelig gedoe kan erg gaan hinderen. Het levenspeil wordt in de detentie steeds omlaagedrukt en dit moet ook, anders zou men niet kunnen blijven leven; maar het landlopersniveau waarop de gevangene ten slotte belandt, blijft drukken. De middagmaaltijd plus afwas heeft zo ongeveer een half uur geduurd, dan is het half een en blijft er nog een uurtje over voor de werkmiddag begint. Ofschoon de voorschriften, waaraan echter zelden de hand wordt gehouden, het verbieden, halen velen hun krib omlaag voor een kleine siësta. Om half twee komen de enveloppes, de theezakjes, de wasknijpertjes en de schakelaars weer aan bod tot 6 uur. Ook in de strafgestichten geldt de 48-urige werkweek, al is in de huizen van bewaring het overwerken niet verboden. Velen zetten in de avonduren de arbeid nog even voort, omdat zij toch niets anders te doen hebben, maar overwerk wordt hier natuurlijk niet betaald. Al is de produktie nog zo groot, er mag niet meer dan 60 cent per dag verdiend worden, behalve wanneer voor de snoepfabrikanten wordt gewerkt: dan kan het loon stijgen tot een gulden per dag. De snoep verwerkende gedetineerden zijn dan ook de richards. Na de boterham om half zeven (kuch met een plakje kaas of een plakje bloedworst) komt de avond. Tuchten, lezen of doorwerken. En zo langzamerhand komt in alle cellen van de huizen van bewaring en ook in die van de strafgestichten een luidsprekertje te hangen (vroeger hingen hier en daar luidsprekers op de gangen). De keuze van het programma en ook van de soms gedraaide grammofoonplaten wordt bepaald door de politieke, culturele en kerkelijke instelling van de gestichtsleiding. Naar muziek kan dus ook geluisterd worden. Het „geestelijk isolement", waarvan eerder sprake was, is hierdoor niet zo volkomen als het openbaar ministerie wel zou willen! Dit vindt deze facet van de modernisering van het strafwezen dan ook maar zozo. Om half tien luidt de bel als waarschuwing dat men zich voor de nacht moet klaarmaken en om 10 uur worden de lichten gedoofd. De nacht duurt dus 8 uur en dit is lang. Afgezien van de eerste tijd na de arrestatie met zijn totale desintegratie wordt in de strafgestichten uitstekend geslapen. De straftijd wordt voor een derde deel in vergetelheid doorgebracht.

Dit is misschien een moeilijk te verdragen gedachte voor hen die het oog-om-oog en het tand-om-tand principe nog aanhangen en die misschien wel zouden willen dat elke straftijd om deze reden met een derde verlengd werd. De strozak en de iets te smalle en iets te korte krib moeten eerst wel even wennen, maar daarna gaat het zeer goed zelfs. De minister overwoog in 1957 de strozakken te vervangen door schuimrubbermatrassen. Onzin! Leg in de cel liever een houten vloer met een stukje zeil. Het zal ongetwijfeld veel beter zijn meer sociale ambtenaren en meer onderwijzers aan te schaffen. De zondag is voor de meeste gevangenen één taaie verveling. Op deze dagen wordt slechts eenmaal een half uur gelucht vanwege de zondagsdienst van de bewaarders. Zo heet het tenminste, al heb ik de deugdelijkheid van dit argument niet kunnen ontdekken, want op de zondag heeft de bewaarder nog minder te doen dan in de week. Het aantal dienstdoende cipers is ook gelijk aan dat op de werkdagen; achter een personeelskrapte kan men zich derhalve ook niet verschuilen. Enfin, om welke duistere reden dan ook, het zitten in de cel van 's morgens 7 tot 's avonds half tien wordt slechts onderbroken door de maaltijden ('s middags een bal gehakt en soms broodpap toe) en door een half uur luchten in de luchtkooi. Nu eist de billijkheid dat ik wel even rapporteer, dat in sommige huizen van bewaring, die zich hiervoor door hun bouw lenen, op zondagen op een binnenplaats gelucht wordt door de gedetineerden in groepen. En dan soms een uur lang. Een of twee bewaarders zien toe dat geen ontsnappingspoging gedaan wordt over de hoge muren. Dit is een grote verbetering. Des morgens kan hij die wil ter kerke gaan. De kerkgang is voor de bewoners van een huis van bewaring niet verplicht en toch wordt door hen trouw gekerkt. Het spijt me te moeten zeggen dat dit

niet zozeer uit een begeerte des harten gebeurt, maar voornamelijk om even uit de cel te zijn, want de kerkgang is ook een welkome onderbreking van de eentonige zondag. Een andere bezigheid op de zondag is het schrijven van de wekelijkse brief. Nu zijn er veel gedetineerden die moeite hebben met het volpennen van het vodje. Er zijn zelfs die „niet weten wat ze schrijven moeten" en die daarom hun brief weleens overslaan. Maar er zijn ook gevangenen, voor wie dit kattedelletje en dit rantsoen veel te klein zijn. Bedenkt u eens: één brief per week, die in de eerste plaats naar „huis" gaat; maar om de contacten met vroeger (de toekomst!) zo goed mogelijk aan te houden, moet ook eens aan vrienden en zakenrelaties geschreven worden. Nu wordt voor dat laatste geval weleens op aanvraag een zogenaamde „zakenbrief" gegeven boven het rantsoen.

1) Wat niemand weet en wat ook niet gezegd wordt is dit, dat de eerste brief direct na binnenkomst in het huis van bewaring geschreven mag worden. Deze „inkomstbrief" moet men aanvragen en deze moet dan ook worden gegeven sommige strafgestichten ook vrij scheidt met het verstrekken van extra brieven. De plotselinge overgang naar zulk een middeleeuwse omgeving valt menigeen moeilijk. Een voorwaarde voor de aanpassing aan zulk een degradatie is, volgens Cohen in zijn proefschrift over het concentratiekamp, het verlagen van de eigen geestelijke standing. De gevangene moet zich aanpassen aan een leven aan de uiterste grens van het bestaan. De detentie maakt hem tot een wezen van lagere orde en het stempel van deze gedwongen niveaudaling blijft ook na zijn ontslag op de eens gestrafte drukken, omdat de lichamelijke en geestelijke verwording té lang inwerken.

In de gestichten zanikt men steeds om werk. Zo nu en dan zijn er zéér slappe periodes

Op de kleermakerij te Leeuwarden worden dan de spoelen van de naaimachines gehaald, zodat de kleermakers met de hand moeten naaien, en op de drukkerij worden dan onzinnige en geheel overbodige drukwerken gewrocht, zoals die van de voorgedijraden, waarvan ik in het vierde hoofdstuk vertelde. Maar soms was er niets te doen en dan dook elke letterzetter tot ontstichting en onrust van de werkmeester achter z'n bok en behartigt^ de zijn eigen zaken. De een ordende zijn postzegelverzameling (mocht in mijn tijd, nu niet meer), een ander leerde Russische woordjes, nummer drie Spaanse, een vierde knutselde, een vijfde ergerde z'n buurman of vocht een robbertje, een zesde wuifde naar de zusters in het ziekenhuis ernaast (wat trouwens geregeld gebeurde), de zevende maakte z'n taalles voor de middenstandscursus, acht en negen lazen hun romannetje en de rest zat te kruisjassen. En allen rookten. En dat onder werktijd, een der zwaarste bajeszonden. Deze vrijbuitery knaagde hevig aan de zenuwen van de werkmeester, want: de directeur of de huismeester kon zó binnenkomen en dan zó'n janboel!

Toen eens een „hoge" (het kan heel goed een minister geweest zijn, want elke nieuwe minister van justitie rent, nog voor hij zijn eerste maandsalaris gebeurd heeft, door de strafgestichten) in het gesticht vertoefde, de gebruikelijke rondgang deed en dus ook de zetterij zou bezoeken, vroeg de werkmeester me, hij smeekte bijna, of ik proberen wilde tegen de tijd dat het hoge bezoek verwacht kon worden, alle zettters achter hun zetbok te krijgen om quasi bezig te zijn. Enfin, die werkmeester was lang de beroerdste niet, dus we stónden achter de zetbok toen de hoge met z'n gevolg binnenschreed, en we maakten met z'n allen een vlijtige indruk. De schijnmanoeuvre slaagde, alleen de huismeester vertrouwde het zaakje niet; achterdochtig snoof hij de zetterijlucht op en taxeerde deze op het gehalte aan tabaksrook. Al is de doorsnee-gevangene zeer op z'n gemakje gesteld en doet hij daarom bij voorkeur langzaam.

In het Leeuwarder inferno verloopt een werkdag als volgt

Des morgens te half zeven luidt op de binnenplaats een bel: opstaan! Met meer of minder elan wordt aan dit commando gevolg gegeven, want het kwartiertje nasoezen is ook hier in trek. Om 7 uur worden de celdeuren in de cellenvleugel geopend. Eerst wordt de beruchte ton buiten gezet en dan kunnen de gevangenen hun stenen waterkruik bij de waterkraan op de gang vullen. In de cellen bevindt zich namelijk geen sanitaire installatie, men wast zich in een wasblik. Op de verblijfzalen staan gemeenschappelijke wasbakken met stromend water.!) Dan wordt de krib opgemaakt en opgeklapt, lakens en dekens worden volgens voorschrift gevouwen. Ondertussen deelt een bewaarder brood uit en komt de gangreiniger binnen om de blikken kroezen met „koffie" te vullen. De gevangene voltooit zijn toilet en hij ontbijt. Sommigen hebben nog de moed hun cel met stoffer en blik aan te vegen. Onderwijl wordt het eerste sigaretje gerookt. Tijdens deze bedrijven is de cel weer gesloten. Te kwart voor 8 luidt de bel opnieuw: aanvang van de arbeid! Weer knarsen de sleutels en koutend en keuvelend begeeft elk zich naar zijn werkplaats, behalve de celwerkers. Op de binnenplaats is het dan een gewemel. Er worden groeten gewisseld en korte praatjes gemaakt. De arbeid duurt van 8 tot 12 uur, maar we kunnen beter zeggen dat er van 8 tot 12 gelegenheid tot werken bestaat. Want we zeiden het reeds eerder: het tempo is zéér traag en elk tracht zich te „drukken". Onder de arbeid wordt levendig geconverseerd.

Om twaalf uur loeit een sirene: schafttijd!

Uit alle hoeken en gaten van de door vele verbouwingen ietwat wanordelijk geworden steenklomp komen de werkers weer tevoorschijn en elk haast zich naar verblijfzaal of cel, waar het middagmaal al staat te wachten. Tijdens deze maaltijd en ook bij ontbijt en avondeten gaan de celdeuren op slot. De reden daarvan heb ik nimmer kunnen ontdekken, of het zou deze moeten zijn, dat de bewaarders hun meegebrachte boterham dan rustiger kunnen verorberen.

1) In onze illustere strafgestichten van Norg (het vroegere „Veenhuizen“) is geen waterleiding. Men gebruikt daar water uit pompen en putten en kent er het oudtestamentische ambt van „waterdrager“. Na het eten brengt de reiniger warm water voor de simpele afwas en om half 1 worden de cellen weer ontsloten. Tot half twee is er bewegingsvrijheid. Sommigen en dan vooral de ouderen knappen een uiltje. Reglementair mogen zij daarvoor niet op hun brits liggen, maar dit wordt oogluikend toegestaan. De meesten echter begeven zich naar de binnenplaats om zich daar te vertreden of op zonnige dagen op een der in carré staande banken hun krantje te lezen. De wandelaars draaien op hun eentje of in paren of gedrieën in een grote cirkel rond. Het geroezemoes tussen de omringende hoge muren heeft een zeer bijzonder geluidseffect, een lotgenoot sprak van „de boulevard“ en inderdaad meent men een branding te horen. Van half twee tot 6 uur wordt er weer gewerkt.

Van 6 uur tot half zeven avondeten en daarna komt de vrije avond.

Arbeid inkomsten van gedetineerde X

Datum Verrichte arbeid Dagloon Commentaar (1113)

- Juli 1948 11 dagen smederij Werkt voldoende
- 0,08 Mr X heeft een levenslange straf, verdient daarom de helft minder dan een tijdelijk gestrafte, omdat voor hem (toen nog) geen uitgaanskas wordt gefokt.
- Aug. 1948 26 dagen smederij Werkt voldoende 0,10 Ziet u de loonsverhoging van 2 cent per dag?
- Sept. 1948 26 dagen smederij Werkt voldoende 0,13 3 cent per dag meer!
- Okt. 1948 20 dagen smederij Werkt voldoende 0,15 6 dagen typografiezetters Voldoende 0,15 Overgang naar de zetterij. In elk geval een meer „intellectueel“ ambacht dan het smeden.
- Nov. 1948 26 dagen typografiezetters Voldoende 0,15
- Dec. 1948 26 dagen typografiezetters Voldoende 0,18
- Jan. 1949 25 dagen typografiezetters Voldoende 0,18
- Febr. 1949 24 dagen typografiezetters Voldoende 0,20
- Maart 1949 27 dagen administratie van de statistiek 1) 0,23
- April 1949 24 dagen administratie van de statistiek 0,23 Vermoedelijk in deze maand 1 of 2 dagen ziek geweest. Geen werk - geen loon.2)
- Mei 1949 25 dagen administratie sociale dienst
- 4 Zondagen idem 0,23 Betekent: redactielid van het gestichtsblad „De Schijnwerper“. Continubedrijf!
- 25 dagen toeslag art. 14 0,05 De toeslag! Hersenwerk moet betaald worden.
- Juni 1949 25 dagen idem 25 dagen toeslag 4 Zondagen idem 0,25 0,05
- Juli 1949 26 dagen idem 26 dagen toeslag 4 Zondagen idem 0,25 De periodieke verhoging stopt. Voor een levenslange is nu het plafond bereikt.

1) Deze afdeling van de werkverschaffing in de Leeuwarder lijk, de statistiek, zat, 6 man sterk, in een apart zaaltje. Uit Den Haag gezonden kaarten werden door deze gedetineerden op diverse plaatsen en in onderscheidene vakjes voorzien van kruisjes en andere tekens. Bier zat onze chic, een exclusief groepje, dat langer en vaker bezoek kreeg dan wij, plebeeërs; dat reeds op maandag of dinsdag van de censor een seintje kreeg „dat de heren hun post wel even kunnen ophalen,“ terwijl wij tot de woensdag moesten wachten. Deze „statistiek“ bestond voornamelijk uit lieden die tijdens de N.S.B.-hoogconjunctuur opklommen tot invloedrijke posities. Men lééfde daar nog in die goede, oude tijd, men hield nóg rekening met hiërarchie verschillen, men hield de vroegere titulatuur nóg in ere en beweende collectief de verleden tijd. Overigens werd er geducht gekletst en geroddeld. Hier was de broedplaats van de geruchten; er heerste distinctie en men overwerkte zich niet. Een hunner deelde me in vertrouwen mede dat het in een maand verrichte werk met gemak in een week gedaan kon worden. Dit werd met trots verteld, noblesse oblige, nietwaar?

2) Is een gevangene ziek, dan krijgt hij 15 cent per dag. Dus geen 80% van het loon, als een zieke arbeider in de vrije maatschappij. Hij is trouwens niet in de ziektewet verzekerd. Wel voor ongevallen. Maar dan ook 15 cent per dag. Onder de

populatie der Leeuwarder gevangenis zaten in 1950 juristen, bouwkundigen, ingenieurs, boekhouders, zakenmensen, economen, artsen, wiskundigen, kantoormensen en illustrators. Ook daar zou dus zulk een team gevormd kunnen worden. Leeuwarden is wel geen regeringscentrum als Den Haag, maar ook hier zouden opdrachten gevraagd kunnen worden van rijks-, provincie- en gemeente-instellingen en misschien ook van particuliere bedrijven. Deze avonden kunnen op zeer verschillende manieren doorgebracht worden. Een grote groep (het zijn steeds dezelfde) verhuist terstond naar de recreatiezaal. Hier staan ongeveer 30 tafeltjes met stoelen, een behoorlijk voorziene leestafel en een (droge) bar. Er hangen overgordijnen en de verlichting is indirect. Een „levenslange“ is buffetchef en gedetineerde kelners nemen de bestellingen op. Met voor kantinegelden aangeschafte bonnen kunnen thee, koffie, chocolade, limonade en koek gekocht worden. Hier wordt geschaakt, gedamd, gekout en vooral gekaart.

In begin 1952 stond minister Mulderije genadig toe dat in de gevangenis een avond per week gekaart mocht worden, maar om deze oekaze werd meesmuilend gelachen, omdat al lang in elke gevangenis elke avond werd gekaart! Onderwijl repeteert het mannenkoor in de kerkzaal, in een ander zaaltje oefent het „huisorkest“, elders speelt een piano, men hoort een trekkharmonika, op de recreatiezaal schettert de radio en in een andere hoek hoort ge de pingpongballen tikken. Op de studiezaal en in de cellen wordt gestudeerd en in een ander vertrek repeteert de toneelgroep: „Het culturele leven in de gevangenis“! Enkele keren in het jaar (in Amerika elke week!) wordt in de kerkzaal een film gedraaid, een wat verouderde en verformfaide smalfilm.

1) In deze recreatiezaal worden ook de bezoeken gehouden. Men mag in de 2 weken een uur bezocht worden door hoogstens 3 familieleden tegelijk, elk groepje zit dan aan een apart tafeltje. In de zaal bevinden zich wel bewaarders, maar zij bevinden zich buiten gehoorafstand, zodat ongestoord en onbeluisterd gesproken kan worden. Ik meen dat het departement deze ontspanning betaalt.) Af en toe geeft koor of toneelgroep een uitvoering; zang-, toneel- en muziekgroepen van buiten brengen ontspanning; clubs houden wedstrijden, onderling of tegen groepen van buiten (vroeger tenminste). Er is een protestants en een rooms kerkkoor, dat geregeld oefent. Een avond per week houdt de gestichtspredikant bijbelcursus. Eén maal (maar dat was nog in de goede oude tijd van 1950) gaf het circus Strassburger een voorstelling op de binnenplaats. Ook de Postharmonie en het onvolprezen Leger des Heils treden daar af en toe op. En dan het volleyballen en het handballen. Vooral de handbal! De binnenplaats biedt geen ruimte voor voetbal en ook het handbalveld is aanmerkelijk kleiner dan in de vrije wereld en de klinkers zijn geen ideale speelvloer, maar gehándbald wordt er, met een haast dierlijke agressiviteit. Hiervoor zijn de zaterdagmiddagen en de zondagen en enkele zomeravonden. Ettelijke steeds uiteenvallende en weer anders gegroepede gestichtsclubs bekampen elkaar, de supporters zitten op banken rond het veld. Er is een tijd geweest dat clubs van buiten zich met de gestraften kwamen meten, maar gewoonlijk verloren zij de partij, omdat zij niet tegen de animale speldrift opkonden. Over dit handballen wordt de gehele week gepraat. Men sluit weddenschappen met shag als inzet en vormt pools. Cracks bekritisieren de spelers en geven tips. Reputaties groeien en verwelken, bij het vaak ruwe spel worden schenen gekwetst, enkels ontwricht en builen gegooid. Men doet aan klassementen en competities. Op feestdagen worden „sportfeesten“ gehouden. Het programma vermeldt ook hier het traditionele zaklopen, kussenvechten, hindernisfietsen, koekhappen, hardlopen en soortgelijke gemakkelikheden. Daarbij wordt veel en luidruchtig gelachen, tot ergernis van de buiten de muren passerende filisters. Op de avond heeft de prijsuitreiking plaats, de prijzen bestaan steeds uit eet- en rookwaren.

Brood en spelen - dezelfde leepheid als in het oude Rome

In de Leeuwarder gevangenis bestonden tot 1952 twee - niet gesubsidieerde - orkesten. Een daarvan, het strijkorkest (piano, cello, viool en fluit) is ter ziele gegaan, dit speelde serieuze muziek. Overbleef het zogenaamde „huisorkest“, dat het frivole muziekgenre beoefende (piano, violen, trombone, saxofoon, accordeon, trompet en een drummer), feestelijke bijeenkomsten in de recreatiezaal opluisterde en sportfeesten opvrolijkte. Ook de crooner ontbrak niet. Daarnaast was er nog het mondharmonika ensemble. Het niveau van dit bescheiden muziekgenre lag blijkbaar te laag voor de witte banders (de politieke gevangenen droegen ter onderscheiding een witte band om een der broekspijpen), want het groepje van 8 man was uitsluitend samengesteld uit criminelen: moordenaars, roofmoordenaars en doodslagers. Deze aanvankelijk schokkende kwalificatie verliest ras haar huiveringwekkend karakter, men raakt eraan gewend (een der gevaren van de detentie in gemeenschap!), want men gaat dagelijks met zulken om en verliest langzaam elke intuïtieve tegenzin. Op een uitvoering der beide orkesten zat eens aan mijn linkerhand iemand die zijn op heterdaad op echtbreuk betrapte vrouw met een bijl de schedel insloeg (wie werpt hier de eerste steen?) en aan mijn rechterhand een man die de echtgenoot van zijn maitresse vergiftigde. We hebben genoeglijk gepraat, offreerden elkaar een saffiaantje en vonden het eenstemmig een toffe avond.

De beide kerkkoren hebben een dirigent van buiten

Het in de jaren 1949 tot 1952 bestaan hebbende „grote koor“ werd door een gedetineerde geleid. Dit koor, dat in het begin uit 120 man bestond, maar later door de stage afvloeiing van vele witte-banders ineenkromp tot zo'n 70 leden en nog later tot 30,

genoot destijds een zekere reputatie. De brave directeur Jansen ging er zelfs mee de boer op. Als hij ergens sprak (en hij deed dat goed!) over de vernieuwing van het gevangeniswezen, werd de spreekplaats per telefoonlijn verbonden met de gevangenis en dan zong het koor door een luidspreker, of hij nam grammofoonplaten mee. Een derde tot een kwart der gedetineerden zong in het koor, van een selectie was dus geen sprake, ieder die lust had mocht meezingen. Aan de artistieke prestaties deed dit uiteraard geen goed. De bekendheid bij de buitenwereld zal daarom voor een groot deel mede op sentimentele gronden berust hebben, want van een „gevangenenkoor“ gaat een enigermate lugubere charme uit. Nog in 1949 werd ook gezongen voor gezelschappen van buiten: verpleegsters, PTT-personeel, zelfs voor een winkeliersvereniging. Er werd dan druk over en weer geflirt, maar ineens was dit afgelopen, hiervoor had Den Haag een stokje gestoken, naar verluidde. Naast de veel omstreden Schijnwerper verscheen eens per maand nog een blad in de Leeuwarder gevangenis en wel „De Pijler“, het vakblad voor de gedetineerden. In tegenstelling met de Schijnwerper, waarvan de redactie zich in deskundige handen bevond, werd die Pijler geredigeerd door een wonderlijk samenraapsel. De technicus en de (uitstekende) tekenaar waren op hun plaats, maar de rest was een vreemd allegaartje. De hoofdredacteur was een would-be iterator, die met een mulodiploma promotieplannen bezat, wiens eerdere letterkundige arbeid had bestaan in het schrijven van kalenderblaadje-achterkanten, die cabaretzanger was en thans - houdt u weer even vast - met twee mederedacteurs de tijd stuksloeg met het zitten achter een bureau in de „redactiekamer“. De Pijler bevatte slechts enkele oorspronkelijke stukken, het merendeel was overgenomen uit andere technische bladen. Dit is allerm minst een kritiek op de inhoud, want deze was alleszins nuttig en lezenswaard, maar alleen de gedetineerde-tekenaar had hieraan een dagtaak, de rest deed in de vier weken tussen het verschijnen van twee nummers niet veel anders dan geeuwen en roddelen.

Ook deze Pijler is ter ziele

Het derde blad, een eenvoudig sportblad, met reportages van de binnen de muren gehouden wedstrijden en met vermelding van de prijswinnaars, heeft slechts even bestaan. Deze spruit werd reeds vlak na de geboorte gesmoord door de bezuiniging. Als - lelijk! - pendant werd in deze bezuinigingsperiode een begin gemaakt met de uitgave van D.I.O. (Door Inspanning Ontspanning), het verenigingsorgaan van de P.O.V., de organisatie der Leeuwarder gevangenenbewaarders. Deze gestencilde periodiek werd op onze zetterij geliasseerd en geniet en de omslag werd op de drukkerij gedrukt. De werkmeester was bij deze bezigheden steeds wat nerveus en deed geheimzinnig. Ik heb reden voor het vermoeden dat de werkuren (en ook het papier?) niet aan de P.O.V. in rekening gebracht werden. De stijl van het blaadje was om op te spugen. Deze zelfde P.O.V. haalde eens de volgende, zonder twijfel niet onder het penitentiaire reveil vallende en in elk geval verre van opvoedkundige stunt uit. Telkenjare organiseerde deze bewaardersvereniging een wandeltocht. (De pompeuze drukwerken hiervoor werden óók door de gestichtsdrukkerij verzorgd, maar ja - dit was in de malversatietijd). Hij die de mars voor de eerste keer deed, kreeg een medaille waarop de gevangenispoort was afgebeeld. Hij die de mars voor de tweede keer aflegde (ook niet-bewaarders mochten meedoen!), kreeg een medaille waarop een sleutel. Maar de topprestatie - driemaal met succes de tocht volbracht - werd beloond met een medaille, waarop de afbeelding van... een paar handboeien. Maar intussen las men in hun verenigingsorgaan gezwollen tirades over „de nieuwe geest in de gevangenis“. De Leeuwarder gevangenis bezat (en bezit ze nog, ofschoon ze weinig meer gebruikt worden) 10 strafcellen op een rij naast elkaar, zij liggen even beneden het bodemniveau en hebben dezelfde afmetingen als een gewone cel. Het enige meubilair bestaat uit een betonnen brits en een ton, verder is alles van steen. De cellen hebben geen verwarming ondanks een verordening van 1928, welke voor schrijft dat zij van oktober tot april verwarmd moeten zijn. De gestrafte moet zijn eigen kleding afleggen, de strafkleding bestaat uit een katoenen hemd, een katoenen korte onderbroek, sokken, klompen en een der oudste, meest versleten bajespakken.

In de cel is het halfdonker, er brandt geen licht, ook in de winter niet. De enige bezigheid bestaat in een heen en weer lopen (7 passen heen, 7 terug), wat ook wel nodig is om draaglijk warm te kunnen blijven. De koude is ook een beletsel om op de betonnen brits te gaan liggen en eerst om 9 uur in de avond worden de dekens met een strozak binnengebracht.

Deze lichaamsstraf is een anachronisme

Nu worden deze strafcellen in Leeuwarden niet meer gebruikt, althans sporadisch. Er zijn nu voor de gestraften aparte cellen in de cellenvleugel, die ook een betonnen brits hebben en waarin de gestrafte de gehele dag ook niets te doen heeft. Maar deze cellen zijn verwarmd. Wel wordt in de laatste jaren de aankleding van de cellen verbeterd. De stenen muren worden gesausd of geverfd; in cellen die geen uitzicht op de vrije wereld hebben, wordt het matglas door vensterglas vervangen; voor de celkrukjes zijn stoelen in de plaats gekomen en in de cellenvleugel der Leeuwarder gevangenis zijn de privaatonnen thans ingebouwd in een soort van kabinetje met een aparte luchtverversing naar buiten. Maar dit zijn dan ook de enige verbeteringen aan de cel zelf. Men streeft nog naar een houtbedekking op de betonnen vloer en het aanbrengen van een raampje met gordijntje op de plaats van het kijkgaatje, maar hiervoor zijn nog geen gelden beschikbaar. Een grote vooruitgang is, dat de gedetineerde aan de celwanden foto's en plaatwerken mag ophangen. Deze laatste knipt hij uit geïllustreerde bladen, maar hierop wordt toezicht

gehouden, want wij zijn een fatsoenlijk volk. Ofschoon de kloosterachtige soberheid van vroeger dus werd doorbroken, bleef het meubilair van de cellen hetzelfde: de opklaptafel (die in alle gestichten iets te hoog is voor een gemakkelijke schrijfhouding), de stoel en het opklapbed, de ijzeren krib (iets te kort en iets te smal) met stromatras. Maar de gevangene slaapt nu ook tussen lakens en om het strokussen zit een kussensloop. In de moderne straf-literatuur wordt niet meer van „cel" gesproken, maar met een zekere tederheid van „kamertje", omdat de benaming cel te veel herinneringen aan het beruchte tijdperk van vroeger zou oproepen. Inderdaad zijn vele cellen tot waarlijk knusse vertrekjes omgetoverd. Maar daarvoor moet lang en veel georganiseerd worden. Sommigen bezitten of ontwikkelen verbluffende talenten voor deze knoeierij. Is men goede maatjes met de gangreiniger, dan zorgt deze voor een afgekeurde kokosloper of vloermat. Dit factotum - vaak zeer gewiekste jongens! - kan ook boekenrekjes leveren. Ik bracht het zelfs zover - shag is een machtig middel! - dat ik door zijn tussenkomst een aparte schrijftafel met bureaulamp kreeg en u weet nooit hoe rijk ik me voelde. De man uit de linnenkamer leurt met afgekeurde dekens voor overgordijn of tafelkleed; de gedetineerde timmerman fabriceert en versjachtert boekensteunen en lepelbakjes; een bevriende schilder strijkt hier en daar een kwastje; vanuit de smederij worden asbakjes verhandeld; een kleermaker maakt stoelkussens en weer een ander lampekappen.) Wanneer dit alles tactisch-geleidelijk geschiedt, laat het personeel zulk organiseren oogluikend toe, al is dit na de malversaties in de Leeuwarder gevangenis veel moeilijker geworden. Enkele artiesten brengen het inrichten van hun cel tot zulk een hoogte, dat hun kamertjes aan de door de directie rondgeleide bezoekers - waaraan de gedetineerden een gruwelijke hekel hebben - gedemonstreerd worden als voorbeelden der gemoderniseerde en gehumaniseerde gevangenenverblijven. De bewoners van deze toonkamers hebben van hun eenkamerwoningen haast boudoirs gemaakt, zij hebben deze popperig versierd, overdadig geverfd en getapissieerd. Ge vindt er verscheidene schemerlampjes, veelkleurige lampekappen, kleedjes op de vloer, een hortus in de vensterbank, glimmend gepoetste waskommen en etensblikken, spiegelen eetgerei, „schilderijen" aan de wand en de onvermijdelijke boekenkast of -kasten. In 1950 werd de zolder boven een der werkplaatsen vertimmerd tot 12 aardige kamertjes, die men „chambrettes" noemde. Het celkarakter was geheel verdwenen. De stoffering bestond uit een „gewone", losstaande tafel met twee stoelen en een „echt" opklapbed met een springverenmatras en een gordijntje ervoor. Aan de muren zat behang, op de vloer lag een eenvoudig tapijtje en op de tafel een gebloemd kleedje. Geen tonnen in het vertrekje, maar daarbuiten privaten met waterspoeling. De (daarvoor uitgezochte) bewoners aten gezamenlijk en konden hun eigen chambrettes zelfs afsluiten!

1) In Amerika mogen de lang gestraften hun verblijven inrichten met meubilair van buiten. Ze hebben een fauteuil en een eigen radiotoestel. Toch is het maar goed dat onze justitie deze privileges niet overnam en dus geen mogelijkheid tot ijverzucht schiep. Dit was een goed begin en beloofde veel, want er zouden mee van zulke chambrettes komen. Maar ze zijn niet meer in gebruik. De zeer zwaarbewaakte gevangenis aan het Blokhuisplein te Leeuwarden is in 1875 gebouwd, of liever verbouwd (want het spinhuis staat daar al lang) en men heeft dit degelijk gedaan. Sedertdien is er nóg vaak en veel verbouwd en de muren werden steeds hoger en de tralies steviger. Vroeger werd ieder daar cellulair opgesloten en toen behoorde een ontvluchting tot de grote zeldzaamheden. Dan moesten met vernuftig binnengesmokkelde vijlen tralies doorgezaagd worden, vloeren ondermijnd en tunnels gegraven. Prachtverhalen heb ik daarover gehoord, maar die zullen in hoofdzaak wel gejoekt zijn. Tegenwoordig gaat het heel wat gemakkelijker. Alle gevangenen, behalve de thuiswerkers die liever in hun cel blijven of er voor straf niet uit mogen, werken overdag met z'n allen in werkplaatsen, zij luchten op de binnenplaats en mogen 's avonds in de recreatiezaal samenrotten. Dit heeft het de gestichtsleiding niet gemakkelijker gemaakt. Want een vijl of een stuk touw wordt gemakkelijk meegenomen van werkplaats naar cel, het onderlinge contact tussen de gevangenen begunstigt het smeden van snode plannen en zwakke plekjes in de bewaking worden op deze manier eerder ontdekt en doorgegeven. In Leeuwarden vond een bewaarder eens in een cel een sleutel die op de voorpoort bleek te passen! Deze was stiekem op de smederij nagemaakt en had moeten dienen voor een ontvluchting. In allerijl is toen het slot van de eerste poort (daarachter komen er nog twee) vervangen door een ander. Na de ontvluchtingen van 1957 is de slotenexpert van Justitie ook langs de bajessen gereisd.

Toch blijft een ontsnapping uit „Leeuwarden" een prestatie

In 1950 namen drie mannen de benen. Op een zolder forceerden zij een deur, zij klommen langs daken en lieten zich met touw langs de buiten muur zakken; zij ontkwamen aan de revolverkogels van de buitenbewaking en bereikten het platteland rond Leeuwarden, waar ze trouwens al heel gauw gesnapt werden. Toen heb ik iets beleefd waarvan ik versteld heb gestaan. Een der uitbrekers had in een dorpje een burgerkostuum gepikt om zich van het gevaarlijke bruine bajespakje te kunnen ontdoen (met de tegenwoordig veel gedragen gewone overalls is dit ontvluchtingsonderdeel vrijwel overbodig) en nu zou hij straks voor die diefstal gestraft kunnen worden. En wat gebeurde nu? Een van zijn achtergebleven „gabbers" zocht me op, hij vertelde me waar Chris dat burgerpakje gejat had en nu vroeg hij me of ik de bestolene (de naam werd me genoemd!) misschien kende en of ik het niet zo zou kunnen regelen dat het klofje betaáld werd. Want dat zou Chris in z'n straf kunnen schelen. Ik ben er maar niet op ingegaan, maar hoe ter wereld wist een gevangene op de volgende morgen wat zich in de nacht in Friesland had voorgedaan! Op

een winderige, regenachtige herfstavond in 1955 nam weer een trio de benen uit Leeuwarden. Deze, vernuftige escapade was lang voorbereid. Een nagemaakte sleutel van een zolderdeur - 3 burgerpakjes uit de magazijnen - een klim in een dakgoot - een touw met een haak om een hek gegooid - langs dat touw naar beneden - en daar stonden ze aan de Keizersgracht. Ook hun vrijheid heeft niet lang geduurd. Maar nu gaan we de poort binnen en daar ontmoeten we het eigenlijke gevangenispersoneel. En dan beginnen we onderaan, bij de tijdelijke en later vast aangestelde hulpbewaarder, zónder strepen op de mouw. U weet het misschien uit de advertenties van het ministerie van justitie: bewaarder kan slechts hij worden, die een flink postuur heeft, minstens 173 cm lang is en minstens 140 pond zwaar (over een maximum wordt niet gesproken). Hij mag geen bril dragen en moet een parate kennis bezitten van de zevende klas lagere school. Hoe ter wereld kunnen jonge mannen op zulke advertenties reageren! Want het salaris kan ook niet het lokaas zijn. Inde laatste advertentie die ik zag (de lonen kunnen intussen verhoogd zijn) werd als aanvangssalaris f 195,- per maand genoemd en als maximum f 261,-, te bereiken na zes jaar. Dit is waarlijk een krats; elders kunnen zulke jonge mannen toch meer verdienen. Het aanhoudende gejammer over personeelsgebrek, dat uit alle gestichten en bij voorkeur na alle ontvluchtelingen opstijgt, is daarom een verblijdend verschijnsel. Want het pleit voor die jonge mannen met een flink postuur, niet korter dan 173 cm en niet lichter dan 70 kg, die geen bril dragen en die zeven klassen lagere school doorliepen, dat zij een andere baan zoeken. Gedurende mijn verblijf in het huis van bewaring moesten de bewaarders een cursus algemene ontwikkeling volgen en na afloop daarvan moesten examentjes afgelegd worden. Het slagen hiervoor was voorwaarde voor het krijgen van een vaste aanstelling. Er zakten heel wat, maar zij mochten het na een half jaar nog eens proberen.

Wie dan zakte, moest eruit

Deze IVIO-cursus wordt nu niet meer gegeven, omdat voor de aanstelling thans een voldoende lagere-schoolkennis geëist wordt. Tot voor kort werd die voorwaarde dus niet gesteld en het was dan ook geen wonder -dat de zeer eenvoudige taal- en rekenoefeningen voor velen nog te moeilijk waren. Men kwam me toen zo vaak om hulp vragen, dat het me ging vervelen en te veel tijd ging kosten. Ik heb toen de oplossingen en uitwerkingen maar in een veelvoud getypt en uitgedeeld. De jeremiades over personeelstekort werden in mijn detentietijd ook reeds gehoord. Maar was er wel een tekort? Op de zetterij heb ik meermalen dienstroosters gezet, waarbij gebruikte, dus ingevulde dienstschema's als voorbeeld dienden. We konden dus - en deden dit dan ook kritisch - de werkverdeling onder het personeel bekijken. We zullen geen moeite doen de toen opgestelde berekeningen hier weer te geven, want het is ondoenlijk, aan een niet-insider de grote personeelsverspilling duidelijk te maken. Men moet zichzelf aan het verschijnsel geërgerd hebben, dat op elke overloop en bij elke trap een bewaarder gapend en verre van martiaal de wacht houdt, terwijl dit volstrekt niet nodig is; nog afgezien van het feit dat zulk een voortdurend bespied, beloerd en op de vingers gekeken worden dermate prikkelend werkt op de gevangenen, dat het de opvoedingspogingen belemmert. Op een dag in november 1950 dwaalde de directeur met enkele heren door de Leeuwarder mannenstad en al gauw wisten we officieus, dat dit koppel een departementale bezuinigingscommissie voorstelde, die het bewakingsvraagstuk in studie had. In die uren ontwikkelden alle personeelsleden een enorme vlijt en energie. Men rende heen en weer, kantoorpersoneel rept zich met bundels papieren door de gebouwen, de schrijfmachines klepperden fortissimo en we zagen cipiers overal en op punten waar we anders nooit iemand van dit gilde zagen, we ontdekten hen op alle mogelijke plaatsen, bij alle deuren, hekken en doorgangen. De trage schare stond op stoom. Het lag er dik op, dat hier pogingen ondernomen werden, de commissie listiglijk tot de overtuiging te brengen dat men eerder een tekort aan personeel had dan een teveel. Toch heeft de suggestieve mobilisatie gemelde commissie niet voldoende kunnen imponeren, want enkele maanden later werden 20 tot 30 van het ongeveer 220 man sterke personeel ontslagen. Zo heeft deze herrie een dag geduurd en daarna viel alles en ieder weer in de luie dommel. Hoeveel suppoosten hebben me niet verteld dat zij zich verveelden. Denk u dat eens even in: een werkkring hebben waarin men zich verveelt. Het zal dezelfde verveling zijn als die van een straatagent die zijn patrouilles slentert.

Wat doet zo'n bewaarder dan de hele lieve dag

In de cellenvleugel van de Leeuwarder gevangenis zijn de meeste cellen overdag verlaten, behalve die waarin de „thuiswerkers" zitten en damespyjama's naaien. Alle cellen worden dan geïnspecteerd. Deze celcontrole is allereerst gemunt op sporen en aanduidingen van eventuele ontvluchtingsplannen: de ruiten worden onderzocht op scheuren, de sponningen op hun ongereptheid, aan de deurkozijnen wordt gewrikt en in de luchtkokers wordt getast. Deze „arbeid" heb ik vaak gadegeslagen, het wordt een rituele bezigheid. Daarna komen het hoekkastje of de hoekplankjes aan de beurt, waarop het eet-, scheer- en toiletgerei hun plaats hebben. Deze berguimtes worden nagesnuffeld op smokkelwaar. Daarvoor wordt ook tussen de opgevouwen dekens en onder de strozak gevoeld. Daarna krijgen de privébezittingen van de gevangene een beurt. Vooral de „papieren" zijn een gewild object. Foto's worden bekeken en omgedraaid, studiemateriaal en cahiers worden doorgebladerd en vooral de brieven worden gelezen. Door het enige malen betrappen van een bewaarder bij deze bezigheid werd alras mijn illusie

dat alleen de censor onze correspondentie las, verstoord. Dit snuffelen in de privé=bezittingen is hinderlijk en ergerlijk. Bovendien is het vernederend. Niets mag en kan achter slot geborgen worden, alles staat bloot aan onbescheiden geloer.

Dit zijn de voorgeschreven werkzaamheden voor de morgen. Na volbrachte celvisitatie plaatsen de snuffelaars hun handtekeningen in een dik boek: alles oké. Komt om 12 uur de stroom „werkers" thuis, dan moeten celdeuren open- en dichtgemaakt worden voor het rondbrengen van de blikken met voedsel en daarna voor het ronddelen van warm water voor de afwas. Even later gaat de bel voor het luchten en dan moeten de cellen nog eens opengesloten worden. In de middag is er, behalve het trage reageren op een belsignaal uit een cel, niets anders te doen dan rondslenteren langs de trappen en de drie etages. Voorde avondboterham herhaalt zich hetzelfde ceremonieel als voor het middagmaal en dan worden met een zekere gewichtigheid ook de brieven en kranten rondgedeeld. Daarbij worden de kranten van de vorige dag ingenomen; dit is in Leeuwarden voorschrift, in andere gevangenissen weer niet. Men mag ze dus, ofschoon men ze zelf betaalt, niet in zijn bezit houden. Naar het waarom heb ik vaak gevraagd, zonder ooit een bevredigende uitleg te krijgen, het „anders wordt het een rommel in de cel" heb ik als reden niet kunnen aanvaarden. Eigenlijk werd er nooit een antwoord gegeven dan: dit is nu eenmaal voorschrift.

Naar de beteuterde gelaten te oordelen had men zichzelf nog nooit naar het waarom gevraagd! Nog een onbegrijpelijke en ook nooit verklaarde bijzonderheid is, dat de gelezen kranten compleet en ongeschonden ingeleverd moeten worden. Men mag geen artikelen uitknippen, maar wel weer overschrijven! In Vught is men niet zo dwaas en daar had ik stukken uit kranten geknipt die over het gevangeniswezen gingen. Maar toen ik in Leeuwarden terugkwam, mocht ik ze niet meenemen naar m'n cel, ze werden bij de fouillering opgeborgen. Worden zulke kranteknipsels toch eens in een cel ontdekt, dan worden ze in beslag genomen. Zulke grillige ordonnanties verkleinen het respect voor de gestichtsleiding! Te halftien 's avonds worden de cellen gesloten en een half uur later worden de cellichten uitgedraaid. Daarna trekken de nachtwachten vilten pantoffels aan om de nachtrust der slaapsteeklanten niet te verstoren; de riemen met de revolvers worden omgesept en om het halfuur doen ze hun sluipende rondes door het gebouw. In dit „beroep" zit toch geen enkel opbouwend element! Toen ik dit eens opmerkte tegen een jonge, gespierde bewaarder, de zoon van een keuterboertje, en hem vroeg of hij niet met meer nut op het land kon werken dan gevangenisbewaarder zijn, kreeg ik het snuggere antwoord: "Och, die moeten er ook wezen."

Onder de gevangenisbevolking spoedig bekend welke personeelsleden „plat" zijn. Hun aantal valt gelukkig mee. De indertijd beruchte malversaties in de Leeuwarder gevangenis vonden plaats tijdens mijn domicilie in dat gesticht.

We wisten reeds lang van kleine dieverijtjes. In het huis van bewaring was ik in mijn positie van gangreiniger al ooggetuige van het verdwijnen van brandhout, onderkleding en wollen dekens. Hierover waren we allerminst verontwaardigd, want de corrupte bewaarders waren ook „gemakkelijk" voor ons, er viel weleens een, pakje shag af en we maakten ons allemaal schuldig aan kleine gapperijtjes: giro-enveloppen werden als kladpapier gebruikt, de nettenbreiers leverden stukjes touw, de etuitjes voor de in die tijd nog clandestiene - benzineaanstekers kwamen van de zadelmakerij, de benzine uit de garage en pakpapier uit de drukkerij diende als tafellaken. En al zulk „organiseren" is diefstal, al pleegt het zich toeigenen van staatseigendommen ook buiten de gevangenis geen diefstal genoemd te worden. Minder goed waren we te spreken over de bevoorrechtiging van sommige lotgenoten bij het ontvangen van bezoek. Het kostte kistjes sigaren en quanta geestrijke dranken (zei men) om tot deze geprivilegieerden te gaan behoren, om onder het mom van zakenbezoek boven het uniforme bezoektarief te komen en het bezoekuur verlengd te krijgen, of om in een andere dan de normale bezoekzaal bezoek te ontvangen of gespaard te worden voor het bijzijn van de hinderlijke derde. Deze bezoekregeling ging buiten de directie om - nu niet meer en nu is het dan ook uit met dat geknoei - maar berustte bij iemand van het kantoorpersoneel.

Maar, al werd hierover wel gekankerd, we slikten het.

Van de omvangrijker malversaties waren we ook op de hoogte, want er gebeurde zoveel op sommige werkplaatsen, dat dit voor de bajesbewoners geen geheim kón blijven. Daarom waren we niet verwonderd, toen op de 5e september 1951 de bom barstte. Op de avond van die dag verscheen de officier van justitie in het gesticht met enige rechercheurs. Kantoren werden doorzocht, cartotheken en andere bescheiden meegenomen. Reeds lang tevoren waren verhoren afgenomen aan hoofden van dienst die we niet mochten. Onder de gevangenen tierde het leedvermaak dan ook welig. Overal en steeds werden schampere opmerkingen en uitroepen gehoord. „Dieven!" klonk het, als leden van het arbeidspersoneel passeerden. In deze septembermaand was het roerig in de Leeuwarder gevangenis, elke dag werd het gesticht bezocht door rechercheurs; alle bedrijven werden stelselmatig gecontroleerd en de boeken van jaren her werden meegenomen. De werkmeesters werden nerveus, op de werkplaatsen vielen conflicten voor met brutale dwangarbeiders en het hogere personeel werd prikkelbaar. Elke ambtenaar werd gehoord, of een bevel werd nukkig of helemaal niet opgevolgd. Als de nieuwe dagploegen bewaarders 's morgens de poort binnenkwamen, werd

hun toegeroepen: „Ben je er nog?" Van de „onkreukbaarheid" was weinig overgebleven. Een massale overplaatsing van personeel zou daarom een verstandige maatregel zijn geweest. Vermakelijk was het volgende: onmiddellijk na de 5e september werden de cellen en de verblijfszalen der gedetineerden grondig uitgekamd, alsof wij in het hoekkastje, tussen de dekens of achter de privaattoon woonwagens hadden kunnen verstoppert en zonder betaling voor personeelsleden gemaakte voordeuren, ameublementen of kippenhokken! Men trachtte de tekorten te verklaren uit dieverijen der gevangenen, maar bij deze stumperige poging bleef het, want de gaten waren té groot.

Naar gewoonte ging de recherche zeer onkies te werk

Een der werkmeesters werd tijdens de arbeid gearresteerd. Twee rechercheurs gingen de werkplaats binnen, een hunner knipoogde tegen de gedetineerden, de ander begaf zich naar het kantoortje en wenkte de meester en ten aanschouwen van de meesmuilende gestraften namen zij het sjofele mannetje tussen zich in en voerden hem weg als een zware misdadiger. Waarom gebeurde dit niet vóór of ná de werktijd? Waarom hem niet in zijn woning gearresteerd of aan de poort geroepen en hem daarvandaan zonder enig opzien meegenomen? Maar ook: waarom dat leedvermaak onder de gevangenen? Waarom geen medeleven met de gearresteerde, met zijn 4 dagen politiebureau, de halfdonkere cel zonder lectuur, zonder closetpapier, zonder bretels, zonder schoenveters, zonder halsboord, zonder das? Wij allen hadden immers eens diezelfde weg afgelegd, die elke menselijke waardigheid vertrapt en alle verdere levensperspectieven vernietigt? Maar nee, de hele bende had lol, nu hun bazen in de knel raakten. Op de opmerking dat mét het gezinshoofd ook het onschuldige gezin wordt gestraft, sloeg de meute aan: „En ónze vrouwen en kinderen dan? En zij die onschuldig zitten?" Hiertegen hielp geen praten. Er werd gearresteerd en geschorst.

De malversatiebalans vermeldde ten slotte:

- De directeur geschorst,
- De adjunct-directeur van de arbeid idem,
- De twee hoofdopzichters van de arbeid ook,
- Twee werkmeesters „met ziekteverlof",
- De opzichter van de rijksgebouwendienst in de petoet,
- Een werkmeester dito.

Een half jaar later kwam de berechting. Toen is er iets gebeurd dat alle „Leeuwarders" pijnlijk getroffen heeft: de beschuldiging en de veroordeling door de rechtbank van hun directeur, de heer Jansen. Al was de straf dan ook licht. Beiden, de gestrafte en de officier, zijn van dat vonnis in beroep gegaan, maar de laatste heeft later, na overleg met zijn chef de procureur-generaal, zijn bezwaren tegen het vonnis van de rechtbank ingetrokken. Of er te veel hoge bonzen in de knel kwamen? Dit is wel het vermoeden. De naam van directeur Jansen noem ik opzettelijk, want hij heeft, geholpen door zijn lieve vrouw, als een der eersten de nieuwe wegen bewandeld. Hij bracht licht in de duisternis van de Leeuwarder gevangenis. In een conflict met een bewaarder durfde hij een gevangene gelijk te geven; hij was een der zeer weinige gevangenisdirecteuren, misschien wel de enige, die de zedelijke moed bezat in het woord van een gevangene te geloven en hem vertrouwen te schenken. Onze directeur Jansen bezat elks achting en genegenheid en hij bezat de tact en de durf voor het gaan van eigen wegen. „Leeuwarden" werd het paradepaardje van het Justitiewezen, buitenlandse strafdeskundigen werden er rondgeleid en door de Koningin werd de heer Jansen geridderd. Toen kwam de débácle. Hij heeft ervoor moeten boeten dat zijn ambtenaren oneerlijk waren. Zelf zocht hij geen persoonlijke bevoordeling, maar misschien was hij iets te gul. Ook onze hoogste chef, de groot-moefti van het gevangeniswezen, keerde na een bezoek aan de Leeuwarder gevangenis huiswaarts met een niet betaalde aktentas.

Men heeft directeur Jansen, de man die méér wist van de innerlijke nood der gestraften.

1) „Bolle jan" had van zijn 60 levensjaren reeds 20, met periodieke onderbrekingen, in diverse spinhuizen doorgebracht. De laatste ontsporing kostte hem levenslang, wat op zijn leeftijd ook levenslang betekende. Jan was schilder. Hij schilderde ook personeelswoningen buiten het gesticht, werd daarbij wel door een bewaarder geëscorteerd, maar deze ging theedrinken en Jan had alle kansen om te gaan tippelen. De directeur had Jans woord gevraagd en gekregen en dat - zei jan tegen me - was een stalen band. Alles ging goed. Jan gedroeg zich onberispelijk, er was nooit enige klacht. Tot na de knoeierijen het directeurschap tijdelijk door een man werd waargenomen, die de klok achteruitzette. Ook Jan moest voortaan binnen het gesticht blijven, het woord van een gevangene werd niet langer geloofd. Toen heb ik Jan zien devalueren tot de recalcitrante, ontevreden bajesklant.

De corruptie in de Leeuwarder gevangenis kwam aan het licht omdat het té gek ging. Er wordt veel meer niet ontdekt. Want kleine dieverijtjes en knoeierijtjes komen voor in alle strafgestichten en zij zullen blijven voorkomen, zolang het personeel niet beter geselecteerd én betaald wordt. In de reeds vaker ter sprake gekomen advertentie, waarin het ministerie van Justitie sollicitanten oproept voor de functie van gestichtswachter, worden ook de (intussen waarschijnlijk verhoogde) salarissen

genoemd: van bruto f 195,- tot f 261,- per maand, welk maximum in 6 jaar bereikt kan worden. Dit is te weinig. Nu is er wel wat verval. Want - zo staat in die advertentie - de gestichtswachten worden gratis gehuisvest in kazernes; van rijkswege worden uniformkleding, schoeisel, enz. verstrekt tegen inhouding van f 5,12 per maand en de aftrek voor de voeding bedraagt f 1,30 per dag. Dus: gratis huisvesting en een aftrek voor de kost van slechts f,10,- per week. Wilt u hen daarvoor in de kost hebben? Is dit geen verkapte salarisverhoging? Als de hulpbewaarder na afloop van een proeftijd een vaste aanstelling krijgt, verschijnt een gele streep op zijn mouw. En na enige tijd krijgt hij twee strepen: bewaarder eerste klas. Deze bevordering gaat automatisch. Maar dan komt er een selectie. Uit de eersteklassers komen de hoofdbewaarders voort. Dit is hun nieuwe naam; nog niet lang geleden heetten zij brigadier en zo worden ze nog wel genoemd. Zij zullen bepaalde eigenschappen moeten bezitten om tot deze rang op te klimmen, maar - zoals overal - protectie speelt ook een rol. Enkelingen brengen het nog tot huismeester, vroeger majoor geheten. De brigadiers hebben drie strepen en de huismeesters drie strepen plus een kroontje op de mouw. In elke gevangenis vindt men twee of drie van zulke huismeesters. Zij leiden de inwendige dienst, stellen dienstroosters op en regelen de vrije dagen en de vakanties van het personeel. Zij moeten een zedelijk overwicht bezitten; de hoofdbewaarders en de huismeesters die ik ontmoet heb, hadden dat inderdaad. De gestichtscensor krijgt veel lectuur onder ogen, die niet voor vreemde ogen bestemd is. We mogen daarom veronderstellen - en mijn ervaring is van dien aard dat ik geen reden heb om dit in twijfel te trekken - dat hij discreet is en dat hij kan zwijgen. Nu zal dit dag in dag uit lezen van andermans brieven ook een sleur worden en de censor zal zo langzamerhand wel zó zat zijn van de opstand tegen het „onverdiende" lot, van de klachten over de menage en de in woorden uitgedrukte martelaarsallures, dat hij er onpasselijk van wordt en menige brief niet meer leest. Zo zijn we aan het einde gekomen van ene beschrijving van hen die zich aanboden om te heersen over medezondaars. Het zal menigeen met mij verwonderen, dat hiervoor nog mensen gevonden kunnen worden. „Hij die straft, liegt zijn eigen schuld weg," las ik ergens. Deze uitspraak gold de rechters, maar mutatis mutandis geldt zij ook voor hen die de gestrafte bewaken en beloeren. De besten onder hen zal dit besef dan ook weleens kwellen en de enkelen die dit tegen mij uitspraken, heb ik dan ook vroeg of laat zien vertrekken. Hoe zou het ook anders kunnen.

Bron boek: gevangene 1113 onthult

VERBOUWING BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS TE LEEUWARDEN.

We beginnen dan met de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden, weliswaar een oud strafgesticht, althans dat, hetwelk tot 1870 ter plaatse heeft gediend tot gevangenis en hiervóór dan ook in verschillende hoofdstukken beschreven 1, doch vooral sedert 1945 inwendig verbouwd om het geheel aan het nieuwe regime dienstbaar te maken.

Verbouwing

Bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden. We beginnen dan met de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden, weliswaar een oud strafgesticht, althans dat, hetwelk tot 1870 ter plaatse heeft gediend tot gevangenis en hiervóór dan ook in verschillende hoofdstukken beschreven 1, doch vooral sedert 1945 inwendig verbouwd om het geheel aan het nieuwe regime dienstbaar te maken. De volgende gegevens mogen de indruk versterken, dat in dit gesticht veel veranderd is. Wat betreft de recente verbouwingen na 1945 in deze gevangenis - en dat wel geheel in eigen beheer, met inschakeling van alle daarvoor in aanmerking komende vaklieden onder de gedetineerden in de B.S., tot stand gekomen -, deze kunnen chronologisch aldus worden beschreven:

Mei juni 1946

Afbraak der luchtkooien in verband met het gelijktijdig invoeren van gemeenschappelijk luchten op de binnenplaats, waar dan ook het houden van enige gymnastische oefeningen en rhythmische bewegingen mogelijk is.

1946-1947

Verbouwing van het slaap- of alcovengebouw op de eerste en tweede verdieping tot negen grote verblijf-, tevens slaapzalen voor een aanvankelijke bezetting van 434 politieke delinquenten, gevolgd door een verbouwing van de vroegere stro en papierzolders tot lokalen voor het geven van onderwijs, het onderbrengen van de bibliotheek en het inrichten tot werkplaatsen voor de kleermakerij, zadelmakerij en boekbinderij.

1947

Afbreken van de veelbesproken 'hokjes' in de kerk en totale vernieuwing en inrichting van de kerkzaal, die daardoor meer liet aanzien van een gewone gestichtskapel kreeg met een veel effectiever gebruik van de ruimte voor een dgl. grote

gestichtsbevolking, terwijl het plechtige en gewijde karakter van de hierin gehouden godsdienstoefeningen thans veel beter tot zijn recht komt.

1947-1948

Bouw van een grote, goed geoutilleerde smederij en bankwerkerij op het voorterrein tussen de eerste en tweede poort, alsmede van een timmerwerkplaats tegenover de smederij; idem van een garage annex reparatie-inrichting voor motoren achter het administratiegebouw, verbouwing van de vroegere ziekenafdeling tot een moderne inrichting met drie ziekenzalen, plaats biedende aan 60 patiënten, met onderzoek- en spreekkamer plus polikliniek, waarin apparaten voor diathermie, hoogtezon enz.; vergroting van de celramen tot het dubbele van de vroegere afmetingen; het aanbrengen naast dit raam van een aparte, met een deur af te sluiten privaatgelegenheid, waardoor de beschaming van het 'stilletje' verdween. Opheffing van de separatie der levenslangen in die zin, dat zij volledig in de gemeenschap zijn opgenomen. Vooral dit laatste is een ongedachte evolutie in ons gevangeniswezen, tevoren nimmer mogelijk geacht en thans toch verwerkelijk en tot dusverre binnen het regime gehandhaafd.

1948

Verwijdering van hekken en metalen schuttingen, dienende ter afscheiding van de oude z.g. 'ziekenplaats' en 'voorplaats', het rooien van een zestal bomen en effenen van het terrein vóór het administratiegebouw, waardoor een zo ruim mogelijke wandelplaats en sportgelegenheid werden verkregen.

1949

Vierde kwartaal: Inrichting van de vroegere grote kleermakerij (boven de weverij) tot recreatiezaal, inclusief bezoek-ontvangzaal, plaats biedend aan ongeveer 200 personen.

1949-1950

Bouw van een grote voorraadkelder voor de keuken en het optrek van een bijkeuken daarboven; verbouwing van de vroegere gemeenschapszalen voor levenslangen, de z.g. 'gang 8' tot bureaus voor de administratie en voor de hoofdopzichters van de arbeid. Door deze korte opsomming krijgt de lezer reeds een beeld van de enorme evolutie, welke zich in deze voor kort bijzondere strafgevangenis van Nederland heeft voltrokken binnen een periode van nauwelijks vijf jaren door middel van interne verbouwingen, vernieuwingen, vergrotingen en gewijzigde bestemming van diverse onderdelen ten behoeve van de moderne uitbouw van ons gevangeniswezen en ter bevordering en verbetering van het nieuwe gevangenisregime, in een geleidelijk tempo voltrokken en aan de praktijk getoetst.

PRIVÉ ARCHIEF A.B.R. JANSEN

Vanuit een privé archief van A.B.R. Jansen hebben wij de belangrijkste documenten gescand die betrekking hebben op de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Het privé archief komt van de kleinzoon van oud-directeur A.B.R Jansen, Bauke Mulder. De schijnwerper was een wekelijks mededelingenblad ten behoeve van de gedetineerden in de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Brieven van gevangenen aan de directeur.

Documenten archief van A.B.R. Jansen

Documenten uit het privé archief van A.B.R. Jansen beschikbaar gesteld door de kleinzoon Bauke Mulder.

JUBILEUMBOEKJE (16-03-1943)

Jubileumboekje geschonken op 01-09-2018 aan Stichting Blokhuispoort van de kleinkinderen. Jorien Falke-jansen, Annelies Jansen, Peter Jansen en Arnaud Mulder. Jubileumboekje (16-03-1943) aangeboden door gevangenis personeel. Illustraties: N. Oeloff teksten: TH. Faas overgedragen tijdens familiedag Jansen.

Der Weled. Gestr. Heer

Directeur
der
Bijz. Strafgevangenis
Leeuwarden.

Aangeboden door het
Gezamenlyk Personeel
van de
Gevangnissen te Leeuwarden.

Noordhoff werd ziek en Noordhoff zou heengaan.
 Wie zou er dan bovenaan op de rol staan?
 Maanden was 't gissen, totdat men vernam,
 dat onze Jansen weer naar Leeuwarden kwam.
 't Personeel en de gasten verbeidden 't moment,
 dat Jansen weer baas werd in de bijzondere tent.

Iedereen was verheugd en ook zelf was hij blij.
 Rotterdam herimmerd' altijd nog te veel aan Mei
 negentienveertig, aan bommen en balie's,
 en daarna een tijdlang zelf achter de tralies.
 Temeer hij kend' Leeuwarden en Leeuwarden hem goed
 De man van de "bajes" met de P E T of de H O E D.

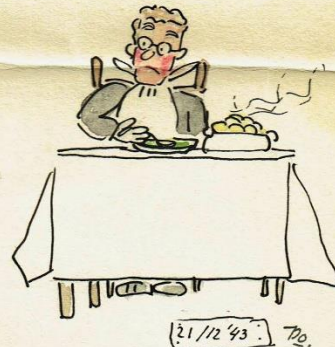
't Werd Mei twee en veertig, eindelijk was hij daar,
 al was ook z'n woning op geen stukken na klaar.
 Het dienstbelang houdt men bij 't Rijk steeds voor oogen.
 Eigen opofferingen moet men kunnen gedooen.
 Wat hindert 't, och nee, het doet je geen leed,
 al wordt ook 't gezin een tijdlang uitbesteed.

Zoo kwam hij en zag hij en hij overwon,
 op een manier als alleen Jansen dat kon.
 Hier was het een glimlach, daar 'n minzame blik,
 dan een krachtterm, nee maar; ook wel eens een tik,
 dat de aangezichtsbeenderen flink ervan kraakten
 als d'omstandigheden hem daartoe noodzaakten.

De Directeur is de vader waar ieder naar toesnelt,
 waaraan men zijn zorgen en onrechten vertelt.
 Hij is de vraagbaak die alles moet weten.
 -Hoewel de Rechtbank hem geen tijd gunt te eten.-
 Hij kent ieders leed, hoort aan iedere klacht
 en weet dat men van hem niet vergeefs hulp verwacht.

Aan een reed'lijk verzoek wordt bij voorbaat voldaan.
 Want men komt daarmee niet voor een "ambt'naar" te staan,
 wiens eerste woord "dienst" is en die dweept met z'n voorschrift,
 waarbij ingaan op wenschen niet strookt met z'n "dienstplicht",
 wiens kennis en blik is beperkt tot 't bajesterrein.
 Doch men staat voor een mensch, met een hartje heel klein.

Mr. Jansen, U zag steeds 't belang van 't personeel,
 Al bezorgde 't U veel moeite, niets was U teveel.
 Zoo ook de gedetineerden, al zaten zij gevangen,
 Zij telden bij U mee, U behartigde hun belangen.
 Met de heele inhoud van 't blokhuis leefde U mee,
 U deelde met allen hun wel en hun wee.

Wou men niet goedschiks en achtt' U het noodig,
 dan vond U de strafcel ook niet overbodig!
 Ook klonk er een schot zelfs bij de derde poort,
 door Becherer en de Jong van zeer nabij gehoord.
 Doch meestal verlaat men 't bureau zonder straf,
 en kan een vermaning en d' "eigen bouw" 't wel af!

Ook op de voeding ging U speciaal letten,
 Getuige de zorg voor lekk're kaascroquetten.
 En ook uit Uw mond konden krachttermen wapp'ren,
 dat met de ooren menigeen heeft staan klapperen.
 Steeds vond U tijd, ondanks drukte en werk
 voor de installatie van een nieuwe hulpklerk.

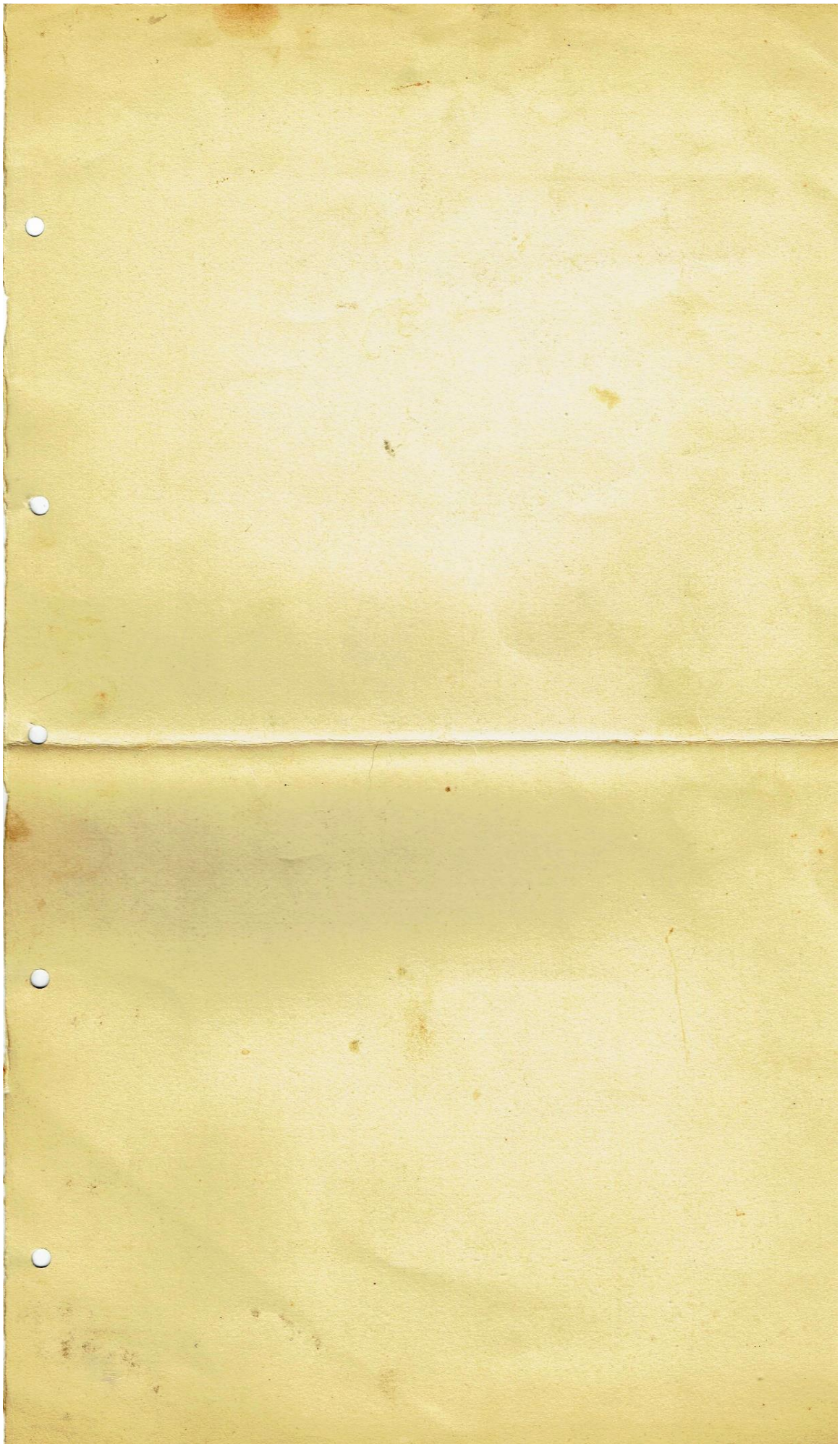
U wenschte geen drukte, de tijd was er niet naar.
 Wij respecteeren dit standpunt, het is al te waar.
 Vergeef dat w' in deze Uw toorn riskeeren;
 Ondanks Uw verbod, zult U moeten tol'reeren
 dat de personeelsleden als blijk van meelevens
 aan "hun baas" dit bloempje als huldeblijk geven.

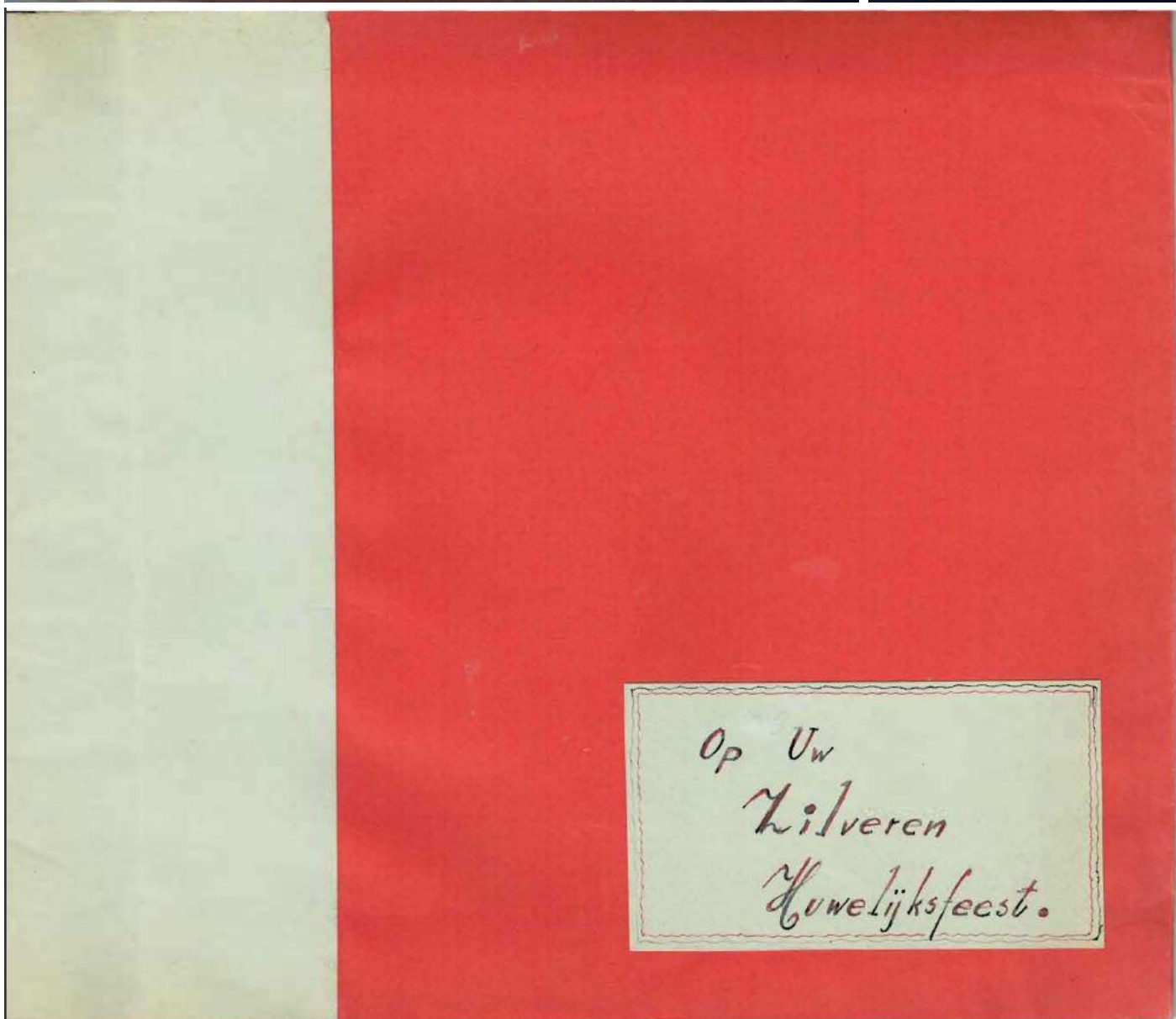

Wij danken U al'n voor Uw prettige leiding,
 Voor Uwe correctheid en Uwe toewijding.
 Wij hopen: U blijve nog ett'lijke jaren
 Tot heil van gevang'nen en d' ambtenaren,
 En wenschen U en de Uwen, in de hoop dat "'t mag",
 Van harte geluk met deez feestelijke dag.

TEKST Th. Faas - ILLUSTR. N. Oeloff. 16/3'44

6 Augustus 1949

De jaren zijn ons in beperkt getal gegeven;
't begin en 't eind zijn raadsels voor 't verstand;
daartussen ligt ons lot tot vreugd' en leed verweven
en zelden hebben wij 't in eigen hand.

Soms vechten wij en gaan nochtans ten onder
en wie zich geeft, ervaart, dat omgekeerd,
hij winnen kan, die nog gelooft in 't wonder,
dat in de nederlaag men vaak het goede leert.

Geen man mag schromen om te falen,
elk ogenblik is keuze: goed of kwaad;
wie daar nooit aarzelt, mag een ander smalen,
eens twijfelt hij toch zelve, doch, wellicht te laat.

No gaat de man en leert uit 't eigen strijden,
als hij als man bestaat en wie hier vraagt,
naar wat hij is, hij lette steeds op beiden,

op hem en haar, die hij het hoogste draagt.

~
Onscheidbaar toch, zo zij zich eens verbonden
tot 't zelfde doel, — geluk en 't nageslacht,
voelt zij zijn pijn, als was 't in eigen wonden
en denkt hij niet, of zij heeft meegedacht.
Geen vreugde, of zij liet hem daarvan smaken,
geen zorg, hoe zwaar, die zij niet heeft gedeeld,
geen smart, hoe zeer die 't hart mocht raken,
of 't werd in beider liefde weer geheeld.

Haar woorden waren zacht, doch lagen toch als zaden
in 't krachtveld van zijn doelgerichte wil
en kiemden daar in hem tot manlijk fiere daden —
zij zag dat, wist, en dankte Gode stil,
dat in de man haar leven mocht verwijden

tot verder einder, dan zij had vermoed;
zo raadde zij en liet hem gaarne leiden,
soms zeiden zij 't elkaar en wisten: het is goed!

[~]
De wereld zwoegt in zorg, maar elk gezin,
waar men tesamenhoudt, is toekomst en gewin.
Elk huwelijk, dat stand houdt, helpt te schragen
de zwakke krachten, die de samenleving dragen.
Het zou een chaos zijn, vol nood en rouw,
als man en vrouw niet samenhielden trouw,
tot huisgezin, Iijk God het heeft besteld,
want daarin ligt 't geluk, trots 't ogenbliksgeweld!
Gij hebt nu vijf en twintig jaren dit beleven
gekend; er in geworsteld en gegeven
steeds van U zelf en hebt daardoor gewonnen

dit gaaf gezin. **D**ie dag werd iets begonnen,
dat beiden heeft gemaakt, tot wat gij heden zijt,
een ouderpaar, waaraan zich 't kinderhart verblijdt,
omdat uw leven hun de weg naar later wijst,
omdat uw strijd, al zijt gij zelf er in vergrijsd,
hun toekomst is. **K**unt gij nog meer verlangen,
dan nu gij ziet, hoe allen aan u hangen?
Hoe ieder woord, waarin elk van hen zegt,
dat dit een feestdag is, nog sterker banden legt.
Nu in hun dankbaarheid, gij weer bevestigd vindt,
dat slechts de liefde 't kind aan d'ouders bindt.
Nu gij dus weet, dat al wat is geweest,
zijn zin had voor dit zilveren huwlijksfeest?
Nee toch; 't verlangen is bevredigd en verstilld,
doch, dieper vreugd welt op. **E**n, die dit heeft gewild,

Die dit beginnen zag en heeft geschouwd,
op alles wat gij doet, weet dat gij hebt gebouwd,
op **W**ijn gebod en wie dat heeft gedaan,
zal gerechtvaardigd voor zijn **S**chepper staan.

Rechtvaardiging ligt echter ook in aardse werken,
de vrede in 't gezin spreekt dikwerf schoner taal
tot vreemden, die zich daaraan mogen sterken,
dan 't lovend woord der krant of van het weekjournaal.

Rechtvaardiging ligt in de sfeer, die in de woning
de moeder schept, een rustoord voor de man,
waar hij vrijuit mag leven als een koning,
zo hij als dienaar weet te helpen waar hij kan.

Wo zag ik U, doch U is meer gegeven,
als vreemdeling heb ik toch aan Uw rijkdom deel,

uw lot is met het onze diep verweven,
gij legt Uw hart in 't werk en dat is meer dan veel!
Rechtvaardiging ligt in Uw tastend pogen,
iets meer te zijn, dan wat de wet U zegt;
soms is dat zwaar, toch zult ge weten mogen,
dat gij daarmee voor hoger dingen vecht,
dan voor een beter lot, voor brood of spelen,
nee, voor een toekomst, die mèer uitzicht biedt,
dan 't donker heden, dat geen wond laat helen.
Ho is 't, dat in Uw werk God's wil geschiedt.

~
Op deze dag der vijf en twintig jaren,
wens ik na al, wat ik hier schreef,
dat **H**ij U lang en wel moge bewaren
en steeds geluk en voorspoed geev'!

B.S.L. 6. 10. 1949
B.H.S.

Den Heer A. Jansen
Directeur der B.S.L.
op zijn 63ste - verjaardag.

4 Maart 1951.

Na zoveel jaar
nu twee nog in 't verschiet.
Wat eisen ze aan plicht,
wat brengen ze aan zorgen?
We weten 't niet.
Maar morgen weer
en overmorgen
ziet gij de werkdag in 't gezicht
en ligt het lot van honderden
bij U geborgen.

Wat weegt dat zwaar!

En toch is 't heden feest.
Wat is daarbij te zeggen?
Misschien nog 't meest,
dat wij in Uwe hand
de onze willen leggen.

♫.

Onderstaande brief werd ons door de heer Directeur ter hand gesteld. Het zal ons allen vreugde geven, dat ons koor deze gedachten heeft mogen wekken. - Red.

Rotterdam, 2e Kerstdag 1948

Mijnheer de Directeur,

Gij zult vriend opzien, bij het ontvangen van dit pakje sigaretten. Wij twee oude dames 71 en 63 jaar luisterden naar de uitzending, waarin wij uw zangkoor beluisterden.

Wat een ontroering, toen de omroeper zei, dat daar een jongen van 23 jaar levenslange gevangenisstraf moet ondergaan en dan dat hij in volle overgave medezong in het koor.

Nu is onze vraag, is het mogelijk en is het geoorloofd, dat deze jongen, die toch ook een kind van de Hemelse Vader is, en ook door Hem eenmaal vergeven zal worden, wanneer hij opgeroepen zal worden om verantwoording te doen voor zijn daden, hem al is het maar 1 sigaret te doen genieten. Dat God U sterke in deze moeilijke taak, welke gij bekleedt.

Twee mensen, die mede leven.

Ik schrijf geen adres. Wij leven in de gedachte ook deze mens met Kerstmis bedacht te hebben.

Wij blijven hem gedenken in gebed, doch breng hem onze groeten over.

Mej. K.

Mevr. Wed. M. B.-M.

21 Sept. 1950.

Sonnet voor
Mevr. M. Jansen. Wernert
op haar verjaardag
op 21 Sept. 1950.

Weer bloeit de aster en het appelrood
blinkt 's morgens tussen zilverdraden.
Het blad wordt dor, maar zwaarbeladen
troost ons de boom, nu dat de zomer vlood.

Zo gaat Uw herfst langs onze levenspaden
en schenkt uit overvloed, waar gij de nood
ziet vragen; en die gaav' is soms zo groot,
dat wij met dank U moeten overladen.

En ieder jaar is 't schoner feest,
want warmer is Uw rood geweest
en zilverklaar glanst gij ons tegen.

Als gij dan deze regels leest,
weet, dat Uw herfst in onze geest
bewaard zal blijven als een zegen.

3.

Gen
Gelukkig en Voorspoedig
1948.

wordt U toegewenst door de
 bewoners van de „Jugendzaal F”
Leeuwarden 1/1 '48

<u>van der Voo</u>	<u>G. H. Perenboom</u>	<u>J. J. Meijer</u>
<u>J. van der</u>	<u>J. J. Meijer</u>	<u>J. W. Hartman</u>
<u>F. D. Brouwer</u>	<u>W. J. de Vries</u>	<u>Rob. A. Meijer</u>
<u>H. W. de Vries</u>	<u>M. van der</u>	<u>H. P. Bos</u>
<u>Ch. de Vries</u>	<u>W. J. de Vries</u>	<u>J. Mulder</u>
<u>A. J. de Vries</u>	<u>J. W. de Vries</u>	<u>Opwekk. van</u>
<u>G. P. de Vries</u>	<u>M. de Vries</u>	<u>D. van</u>
<u>J. G. de Vries</u>	<u>J. A. de Vries</u>	<u>P. Peter</u>
<u>J. de Vries</u>	<u>J. de Vries</u>	<u>Müller</u>
<u>H. de Vries</u>	<u>J. de Vries</u>	<u>Kerkhof</u>
<u>J. de Vries</u>	<u>E. de Vries</u>	<u>T. van</u>
<u>J. de Vries</u>	<u>J. de Vries</u>	

tevens als blijk van waardering
 voor Uw medewerking ondervonden
 bij de **K**erst- en **O**udejaarsviering

Den Heer Jansen op
zijn 62de verjaardag,
4 Maart 1950,
met hartelijke
gelukwensen.

De weg is smal. Er gapen kloven
aan beide kanten en de lucht
is vol van leugen en gerucht.
Dwaallichten gloeien aan en doven.

De weg is steil en buien roven
het uitzicht, tot het hart beducht
terugkeer roept, wijl slechts de vlucht
nog heil of redding kan beloven.

Maar wie op steil^e en smalle wegen
durft voorwaarts gaan, vervult een plicht,
die aan de oorsprong van ons mens. zijn ligt.

En zo hij soms voor moeheid zwicht,
zijn leven blijft op 't doel gericht,
en glanzend straalt het hem eens tegen.

S!

Lieve Moeder

Een bloem, kan nauwelijks méér ontvouwe,
Dan dit simpel, welgemeend gedicht.
Op Moederdag, o, edele vrouwe,
Als dank van allen, uit dit gesticht.

Doch, wie kan naar waarde dichten,
Uw Moederhart en zorgvolle gelaat.
Ja, één, wien wij heden vurig bidden,
O, God schenk haar Uwe kracht
in der liefdedaad.

Uw kinderen uit de B.S.L. 1950.

toe, oogstten welverdiende lof voor hetgeen zij tot het slagen van dit, voor ons uitzonderlijk festijn, hadden bijgedragen.

Onze (inmiddels naar "Breda" overgeplaatste) lotgenoot prof. Westra vertolkte tegenover de Directie onze gevoelens van dankbaarheid en tot slot las de heer Bauker de "Blijde Boodschap" van Lucas 2:1-20.

De gemeenschappelijke maaltijd op 2de Kerstdag was zeker n o g gezelliger dan de eerste. Behalve de reeds genoemden zaten mede aan prof. ds. Wegenaar, pater Pfeil, de heer Riemersma en de heer en mevrouw Meijer.

Er heerste een sfeer van mensen, die elkaar goed gezind waren, en zich volkomen aan elkaar gelijk achtten.

Bij de aanvang sprak ds. Wegenaar, bij de beëindiging van ons diner pater Pfeil het gebed uit. Onze fotograaf maakte enige opnamen.

Alles was m o o i deze dagen. De Directie heeft veel voor ons gedaan; de houding van het bewakingspersoneel was soepel en begrijpend.... Ach! waarom is het hier niet a l t i j d vrede op aarde?

Ik geloof opnieuw - en vester - in het goede in de mens. De zachte hand der naastenliefde slaagt er in het pantser om de harten te verbrijzelen daar waar de Gerechtigheid tevergeefs met ijzeren vuist op heeft neergebeukt.

Welgeteld hebben de eerste dag 57 gevangenen, in totaal 63 personen, de tweede dag 66 personen aan de Kerstmaaltijd deelgenomen.

Op tweede Kerstdag hadden de bewoners van de Cellenvleugel nog een gezellige avond in de recreatiezaal. Er werd limonade geschonken, voorgedragen, muziek en zang ten gehore gebracht en de uren vlogen om.

Mevrouw, ben ik een idealist, of een utopist als ik geloof dat de liefde tot elkander a l l e elende in de wereld wegneemt?

Met vriendelijke groet,

Uw

J.O. F. Slonk
(Lewenberg, Dinsdag)

Het menu was U bekend. Netjes gekleed, gekapt en geschoren als voor "groot bezoek", begaven we ons derwaarts...

Enkele minuten nadat de heer Beuker elk de voor hem bestemde plaats had gewezen (alles was keurig geregeld), traden onze disgenoten, de heer en mevrouw Jensen, de heer Mulder, gevolgd door twee, die middag buiten dienst zijnde bewaarders, binnen...

Kunt U zich voorstellen dat, wanneer je altijd alleen moet eten, je je bij zo'n "community-dinner", ook al was je vroeger gewend met mes en vork te eten, even wat onwennig voelt?

Gestreken wit tafellaken, kerstloper, servetten, brandende kaarsen in sierlijke kandelaertjes, tekjes hulst en een smetteloos couvert..., dan is het net of je voor een zwaar examen staat, bang dat je niet zult slagen.

En passant de als kellners fungerende cantinabedienden verzoekend de soep te serveren, hield de Directeur een inleidende speech en na het "avskes stille wesezen" en een "Eet smakelijk" genoten we ongedwongen, als thuis bij vader-en-moeder zijnde kinderen, van het heerlijk diner... Ons Huisorkest zorgde voor de muzikale omlijsting.

Ik vergeef het de kellners gáárne, hun beven met de juslepel en borden. Zij hebben, in alle ernst, hun best gedaan, want het geheel was bovendien verwachting. Ik vergeef ook de 17 mannen, die de moed niet hadden en verstek lieten gaan, al kan ik hun houding niet bewonderen. Het is toch waarschijnlijk een opgave, na een jarenlang een zwaar schaften in een cel, plotseling in een drukbezocht restaurant gezet te worden en dan met te doen of je nooit een B.S.L. gekend hebt...

M~~...~~, sedert zijn Ll. veranderd is in 30 jaar een herboren mens, van wie ik weet, dat hij gaarne aan ons feestmaal deelgenomen zou hebben, was ziek; van het draven met de "Scheinwarper", geloof ik. In elk geval was het geen voorgewende ongesteldheid.

Na het dessert, terwijl wij een, ons door de kellners gepresenteerde afterdinner(-sigaret) rookten, sprek de Directeur zijn grote waardering uit over deze in alle opzichten zo geslachte primeur in de geschiedenis van het B.S.L.-bestaan. De heer Beuker (bij wie de algemene leiding berustte), diens (afwezige) assistent de heer Riemarsma, de musici, de kellners, tot de kok de heer Faenstra

van Jesaja 9 en daarna de feestpericope van Lucas 2.

Het is warm in de kerk. De mannen in hun bruine kleding luisteren met strekke gezichten. Sommigen buigen zich diep voorover.

De preek gaat verloren een mij voorbij... Als de dienst afgelopen is, en de zegenende armen omhoog zakken, gaan we naar onze cellen terug. We salueren in het voorbijgaan de bewaarders; dat is plicht.

Tweede Kerstdag hebben we plat du jour: Purée de pois à la prison oftewel snert...

Om half negen moeten we naar bed. Wegens de ver beneden verwachting gebleven kolenservoer is de gunst tot 10 uur te mogen opblijven, ingetrokken er moet electriciteit bespaard worden...

Na het eerste luiden van de bel klappen we ons bed van de haak, maken het op, en wachten tot het tweede sein ons geleest onder te wol te kruipen.

Slapen is onmogelijk. Heel in de verte klinken de elk jaar weer ontroerende kerstliederen.

Op zulke dagen zijn gevangenen als blinden, rondtastend in het doolhof der liefdedigheid, hoewel hun handen toch spoedig gevuld zijn.

Kerstfeest 1949.

De mogelijkheden, welke de gevangenen van de B.S.L. dit jaar geboden werden om het Kerstfeest in een zo-goed-mogelijk te benaderen h u i s e l i j - k e sfeer te vieren, waren, naar onze begrippen, fantastisch!

Mannen van de meest uiteenlopende karakters, leeftijden, milieus waaruit zij stammen en straffen die zij moeten ondergaan, hebben hier, op weerlijk m o o i e wijze, Kerstfeest gevierd.

Er is niets geweest dat de vreugde en vooral de goede geest onder de gevangenen, ook maar een ogenblik verstoord heeft.

De aangebrachte versieringen in de gemeenschapszalen en een aantal cellen waren, over het algemeen, bijzonder geslaagd.

Natuurlijk bent U het meest benieuwd naar het verloop onzer kerstmastijden op de recreatiezaal; het evenement (en, misschien ook een experiment voor, om te beginnen... elke Zondag?)

Afschrift.

Aan Mejuffrouw G. van Elzelingen,
van Slingelandtstraat 13,
's-Gravenhage.

In de B.S.L., Kerstfeest 1946.

Morgen is het eerste Kerstdag. Het is 7 uur in de avond. Slechts de eentonige stap van de bewaarder klinkt door de holle ruimte van de Cellenvleugel.

Mórgen...!

Om 10 uur gest de kerkbel. Eén voor één gaan de celdeuren open; achter elkaar lopen geloofs- en lotgenoten naar de kerk, een grote zaal met achteraan een balkon; net een klein, kaal bioscoopje... Sinds enkele weken z i e n we elkaar.

In dichte rijen zitten we bijeen; geen plaatsje is er onbezet; nochtans voelt ieder zich alleen.

Stil wachten we en als de Directeur met z'n vrouw, gevolgd door nog enkele dames, over het middenpad schrijdend, het podium betreden, op de voorhen bestemde stoelen bij de kerstboom plaats nemen, is er nog maar één wiens bekende zware stap wij luisterend wachten.

We zien n o o i t een vrouw...

De vrouw is hier voor sommigen het Moedersymbool, waarnaar hun gedachten en verlangens hunkerend uitgaan, omdat zij zich onbeschermd overgeleverd weten aan de koude hardheid van hun omgeving. Dit zijn de zwakken...

Anderen vereren haar uit behoefte aan iets, dat zij in het middelpunt van hun drang naar genegenheid moeten plaatsen en zijn, door de langdurige, abnormale afzondering, als het were een hoger wezen in haar gaan zien. Dit zijn de sentimentelen...

De verstandigen zullen t r e c h...t e n haar als "de vrouw" te vergeten, vergetelheid zoeken in de liefde voor hun werk, studie, kunst of andere arbeid; in de overdenking der levensproblemen en de wijze waarop zij de zwaarte van hun schuld kunnen verzachten. Slechts enkelen is het gegeven een dragelijke oplossing te vinden.

De verstandigen hebben het 't moeilijkst hier...

De dienst begint. Dominee leest een gedeelte

Terugblik

Van

Directeur Abr. Jansen

Bel is gebeurd in 't Friese Noorden,
d' overvry aan 't Blokhuisplein,
Joen daar zo plotsling voor ons poorden
logica, verzorging, werk moest zijn,
Er werd maar weinig bij gesproken;
Gedacht, gedaan temeer en gaavo.
Joen was 't onnatle weggebroken
En stond een nieuw woon-werk-geboon.
Die, als 't electron der atomen
Zijn kracht in and'ren werken laat,
Verwerk 't wite de stoude dromen ---
Hem eert dit lied, hem en zijn daad!

Thuis kreeg een volle taak te dragen:
Berog, 't baadt, 't kleedt, 't knijpt,
het geeft leet naer,
Het zorgt weldadig voor de magen,
Het lecht en vult de arbeidsdunr.
Er klinkt ook looper woord; geopen
Hordt onderricht; er singt een hoor ---
Jan buiten reikt er medeleven,
Terniewend in zigt zet sich door.
Die met onde olear dorst breken,
En de critiek manmoedig laert,
Die niet in 't Reglement bleet steken ---
Hem eert dit lied, hem en zijn hart!

Brenst ied're daag, zijn honderd vragen,
Elk antwoord hecht een ulewe rij.
Een punt, dat weldra op kwam dagen,
Heet: terugkeer in de maatschappij.
Het 't al zicht' bleet niet lang verchijnen
En al bedacht men sedert meer,
Noo lichten' niet de grote lijnen,
Noo heidt geduld een ommakeer.
Die sich tot lolk maakte der zorgen,
Het klare taal klopt aan de poort,
In 't heden werkt voor een morgen ---
Hem eert dit lied, hem en zijn woord!

Wal 't nieuwe Leeuwarden mops' neshenken,
't D' zond're der gedangents
Zij: kleedaan 't doel te leken denken,
Naar toe de mens geboren is
Eerst moest de daadkracht plaats bereiden
Voor 't goede woord, het goede lied;
In han het hart zijn warmte spreiden
Daar, wagt de mens 't l'heid gebiedt.
Die 't de papil niet moeilijk maakte
Te hand len naar zijn woord en weng,
Tot zorg voor diens belangen waakte ---
Hem eert dit lied, in hem de mens!

Page 1948

75 Jansz Vlaco conhs
Aert Jansz a Jongrid

Aan onze Directeur
bij de Jaarwisseling 1948-1949.

Bij de wisseling der jaren,
vragen wij van God, als mens:
Moge Hij U nog lange sparen,
daar dit is ons aller wens.

Moelijk zijn zo vaak de dagen,
als men denkt aan vrouw en thuis.
Maar altijd wilt U ons helpen dragen
het ons opgelegde kruis.

Moed en troost hebt U gegeven,
uit gevoel van mensenplicht.
Sterke God U in dit streven,
daar het onze smart verlicht.

Tussen muren opgesloten,
zijt U met ons lot begaan.
Ook door Uwe huisgenoten,
wordt voor ons hier veel gedaan.

Kerst- en Oudjaars overdenken,
gaf ons, als verdrukten, kracht.
En voor 't geen U ons ging schenken,
wordt U door ons allen dank gebracht.

Allen staamlen wij de bede,
uit de harten, vrij van druk.
Gede het Nieuwe Jaar U Vrede,
Liefde, Voorspoed en Geluk.

Gedaan te Leeuwarden, 1 Januari 1949.
~ De politieke delinquenten, bewoners van Zaal A ~

ABR. JANSEN

*Directeur der Bijzondere Strafgevangenis
te Leeuwarden*

Verhandeling
over de
Bijzondere Strafgevangenis
te Leeuwarden

ABR. JANSEN

*Directeur der Bijzondere Strafgewangenis
te Leeuwarden*

Verhandeling

over de

Bijzondere Strafgewangenis
te Leeuwarden

De Bijzondere Strafgewangenis te Leeuwarden is ontstaan uit het oude „Blokhuys”, —de naam Blokhuysplein, waaraan zij ligt, wijst daar nog op—een sterkte uit de Spaanse tijd, die diende om de Friese gewesten in bedwang te houden. Later werd dit Tucht- en Werkhuys der Provincie Friesland. Uit oude gravures blijkt, dat het ook een „rasphuis” (werkhuis) was, want men ziet boven de entree twee gevangenen, met ketenen om de benen aan elkaar geklonken, hout raspen, verfhout, wat een monopolie der tucht-

huizen was. Men kende in die tijd nog slechts natuurlijke kleurstoffen.

Bij opgravingen voor verbouwingen wordt vaak oud-muurwerk blootgelegd, waar zoals uit oude gravures blijkt, vroeger bouwwerken hebben gestaan, opgetrokken uit z.g. „Friese moppen”, zware handgevormde stenen.

Omstreeks 1754 werd het gebouw gedeeltelijk door brand vernield. In 1756 herbouwde men het tot 's-Lands Tucht- en Werkhuis.

Omstreeks het jaar 1797 bezocht John Howard, de bekende Engelsman, vele Tucht- en Pesthuizen op het vasteland en kwam ook op bezoek in het Tucht- en Werkhuis te Leeuwarden. Hij trof daar ook spinnende vrouwen en kinderen aan. Vandaar dat de gevangenis te Leeuwarden door de burgerij nog wel het „Spinhuis” wordt genoemd.

Dit Tucht- en Werkhuis, ook wel in officiële stukken betiteld met de naam „Huis van Opsluiting en Tuchtiging”, werd in 1870 opnieuw verbouwd tot de „Bijzondere Strafgevangenis voor Mannen”. Het „Bijzondere” is daarin gelegen, dat de straffen geheel of gedeeltelijk in

gemeenschap worden uitgezeten. Wel worden volgens de wet de eerste vijf jaren cellulair ondergaan, doch in de praktijk vindt dit nu bijna nooit plaats, tenzij de gedetineerden zulks zelf op prijs stellen.

Vroeger werden de eerste vijf jaren grotendeels in de cellulaire gevangnissen uitgezeten, waarvan de eerste pl.m. 1850 gebouwd werd. Toen werd nl. de strijd beslist tussen eenzame of gemeenschappelijke opsluiting ten gunste van de eerste. Nu zien we juist het omgekeerde.

Eerst na vijf jaren eenzame opsluiting werden de gedetineerden naar Leeuwarden overgebracht, om daar de rest van hun straf in gemeenschap uit te zitten. Deze termijn gold zo onverbiddelijk, dat de gestraften hier dikwijls versuft of zelfs gedeeltelijk geestelijk gekrenkt aankwamen.

Teneinde deze bezwaren te voorkomen en de belangen der gedetineerden te kunnen behartigen — het humanisme begon een beetje door te dringen — werd in 1890 de Bijzondere Strafgevangenis uitgebreid met een cellulaire afdeling, waardoor het mogelijk werd hier de

gehele straf volgens de wettelijke bepalingen te ondergaan. Wanneer dan bleek, dat een gedetineerde het celsysteem niet verdragen kon, werd hij, in overleg met de gevangenisarts, naar de gemeenschap overgeplaatst. Voor een en ander was, tot voor kort, de toestemming nodig van de Minister van Justitie.

Tot in het begin van de 10e eeuw werd vastgehouden aan onbarmhartige voorschriften. Aan ontspanning en studie werd vrijwel niets gedaan. Bezit van een ander stuk schrijfpapier dan het officiële was een overtreding. Eenmaal in de week pen en inkt voor het schrijven van een brief. Een stompje potlood was contrabande. Een krant, bij toeval in de gevangenis verdwaald, bracht gewoonweg opschudding. Belangstelling van buiten-af, behalve van de oude bekende „Vereniging tot Zedelijke Verbetering der gevangenen”, was er zo goed als niet.

Onder zulke omstandigheden begon op 30 jarige leeftijd mijn kennismaking met het gevangeniswezen. Voor die tijd was ik in het vrije bedrijf werkzaam.

Het leven van de gevangenen bestond uit wer-

ken, eten en slapen en in de vrije uren boeken lezen uit de gevangenis-bibliotheek. Het was voor mij een ontgoocheling en eerst dacht ik er over om tot het vrije bedrijf terug te keren.

Nu ben ik blij, dat ik het niet deed.

Na de vorige wereldoorlog groeide de belangstelling voor het gevangeniswezen.

De reclasseringsraden kregen grotere armslag. Het stelsel „gevangenisbezoekers”, door vele Directeuren met lede ogen aangezien, werd ingesteld. Dit maakte de gevangenis in zekere zin tot een glazen kast, waardoor al het lelijke zichtbaar werd.

In 1924 verscheen de mitigatie-circulaire van Minister Heemskerk, waardoor aan gevangenen bij goed gedrag verschillende gunsten toegestaan konden worden. Tengevolge van deze verbeteringen verdween het starre en stugge van het systeem en werd de gevangenis meer een levend organisme. Lezingen mochten worden gehouden, lessen gevolgd, vakopleiding kon nu worden verzorgd, enz. De gevangnissen, tenminste de grote, werden fabrieken. Zo ging het in opgaande lijn, totdat de Duitsers

ons land overvielen en een zwarte bladzijde schreven in de geschiedenis onzer gevangenen en huizen van bewaring.

Zolang ik kon, heb ik voor de gedetineerden gevochten en de Duitse maatregelen gesaboteerd met als resultaat: aanhoudingen opsluiting door de S.D. Gelukkig ontkwam ik de dood en keerde ik in Mei 1945 weer in Leeuwarden terug. Toch heeft deze ellende mij niet geknakt en mezelfs nog dieper doen doordringen in het probleem van de tenuitvoerlegging van straf.

Toen ik weer in dienst trad, hebben we hier eerst de misère van de internering van de N.S.B.-ers medegemaakt. Nadat zij verwerkt was en deze lieden naar diverse kampen waren afgevoerd, kwam het probleem der politieke zwaar-gestraften aan de orde.

Het Departement van Justitie vroeg mij, of ik mijn gedachten hierover weleens had laten gaan en hoeveel mensen ik hier zou kunnen plaatsen. Nu was de huisvesting hier als volgt:

1e: Cellenafdeling, waarin tevens de arbeid uitgevoerd wordt; sterkte 94 cellen.

2e: Verblijfszalen 3^I-3^{II}-3^{III}-3^{IV}, 5, 9, 8-8^I-8^{II}-8^{III},

de laatste speciaal bestemd voor de levenslang gestraften (criminelen), die naar de gemeenschap overgeplaatst, tot voor kort niet omgingen met andere criminele gevangenen.

3e: De werkzalen: kleermakerij (1 zaal), weverij (3 zalen), meubelmakerij (2 zalen), drukkerij en zetterij (1 zaal), smederij (1 zaal), timmerwinkel (1 zaal), zadelmakerij (1 zaal).

De in de gemeenschap verblijvende gedetineerden sliepen in het zg. alcovengebouw, waar elke gevangene's-nachts in een uit ijzeren vlechtwerk bestaande alcoof werd opgesloten.

Om nu het probleem, het opnemen van een zo groot aantal zwaar gestrafte politieke delinquenten te helpen oplossen, stelde ik voor de ijzeren alcoven uit te breken, van de aldus verkregen ruimten verblijf-slaapzalen en werkzalen te maken en de verblijfszalen der criminele gedetineerden tevens tot slaapzalen in te richten. De afzondering bij nacht zou dus afgelopen zijn.

Het Departement van Justitie ging op dit voorstel in.

Om overdag voldoende ruimte te hebben op de verblijfszalen, adviseerde ik om, in plaats van

bedden, kooien te verstrekken, d.w.z. hangmatten zoals de schepelingen bij de Marine deze hebben. Ook dit werd goed gevonden.

De hangmatten worden 's-morgens afgenomen en netjes opgeborgen, zodat een ruime zaal ontstaat, waarin ook gewerkt kan worden. Het „kooien” systeem is nu reeds voor pl.m. 450 gedetineerden in gebruik, de rest volgt geleidelijk, aangezien alles in eigen beheer wordt uitgevoerd. De verbouwing, welke nu ongeveer 1½ jaar aan de gang is, geschiedt eveneens door gedetineerden en wel hoofdzakelijk door politiek-gestrafte vaklieden, die de volgende werkzaamheden verrichten: metselen, stucadoren, timmeren, schilderen, smeden en monteren.

Op de zalen, waarop nog geen kooien zijn aangebracht, slapen de gedetineerden voorlopig in ledikanten 2 en 3 hoog.

De arbeidsgelegenheid werd aanzienlijk uitgebreid door het verbouwen van de 2 zolders van het alcovengebouw, waarvan er inmiddels één gereed is, terwijl aan de andere nog gewerkt wordt.

Op de gereedgekomen zolder bevindt zich een

grote timmerwinkel, een flinke schoen- en zadelmakerij en een ruime zaal, ingericht tot kleermakerij. Alles vol licht en lucht.

Op de andere zolder komt een rietvlechterij, nu nog elders in het gesticht ondergebracht, een afdeling van de schoenmakerij, alsmede een zaal voor recreatie, studie en lezingen.

De verblijf- en de werkzalen in het voormalige alcovengebouw zijn 21 m lang, 10 m breed en 4 m hoog, voorzien van modern sanitair en een elektrische klok.

Voor de afvoer der toiletten werden door de gedetineerden twee grote septictanks onder de grond gemetseld van 10 bij 4 bij 3 m.

De politiek-gestraften worden zoveel mogelijk gescheiden gehouden van de criminelen. Alleen in de verbouwing is zulks niet altijd mogelijk. Alles is centraal verwarmd vanuit één centrale verwarmingskelder, vroeger een waterkelder van 7 × 25 m, geheel door gedetineerden van betonwanden, -vloer en -zoldering voorzien.

Het gebrek aan ruimte heeft ook het cellulaire systeem in de kerk verdrongen en de beruchte

hokjes, voor elke gevangene één, doen wegbreken. De verbouwing is in volle gang en het wordt nu werkelijk een kerk met kerkbanken, altaar en kansel. Voorlopig wordt een der nieuwe zalen voor de kerkdiensten gebruikt, waaraan allen, ook de cellulairen, in gemeenschap deelnemen.

Het luchten in de z.g. luchtcellen is door het grote aantal gedetineerden uitgesloten en allen luchten nu groepsgewijze gedurende een uur per dag op de grote binnenplaatsen, waar bomen en bloemen zijn en een duivenhok is. 's-Zomers worden hier soms openluchtconcerten gegeven. De luchtcellen worden nu vervangen door een in eigen beheer gebouwde grote smederij, bankwerkerij en een ruimte voor machinale ijzerbewerking. In wording is verder een autogarage met reparatiewerkplaats. Deze komt te staan tussen de gevangenis en het huis van bewaring. Ook is de drukkerij uitgebreid met een boekbinderij. Zo wordt getracht allen in een geheel passend vak te plaatsen of op te leiden.

Tweederde der gevangenen verricht hun passende arbeid; anderen doen nuttig doch op de

duur eentonig werk. Ook daarin moet nog verandering komen, doch de korte tijd van voorbereiding en het gebrek aan de benodigde grondstoffen belemmeren zulks nog, hoewel het mijn volledige aandacht heeft.

Voor de intellectuelen is passend werk gevonden door het organiseren van cursussen in talen, techniek en literatuur, onder controle en hoofdleiding van het onderwijzend personeel. Ook op dit gebied geschiedt niets of het is met toestemming; voor orde en tucht is dit natuurlijk nodig. De noodkerk dient in de week voor studiezaal. Voor de niet-intellectuelen, dat is de grote massa, is een cursus voor het middenstandsdiploma onder leiding van een onderwijzer geopend.

De dominee geeft 1 maal per week godsdienstonderwijs aan lidmaten der N.H. Kerk en andere Protestanten, die zich daarvoor hebben opgegeven. Zo geeft de R.K.-geestelijke catechismus-onderwijs, waar ook alleen vrijwilligers heengaan. Uiteraard is er 's-Zondags kerk, zowel voor R. K. als Protestanten. Dat het bijwonen der te hunnen behoefte gehouden gods-

dienst oefeningen door het Huishoudelijk Reglement van de gevangenis als regel wordt geëist, heeft mijn sympathie niet, daar kerkgang m.i. zijn grote waarde aan vrijwilligheid ontleent. Niet onvermeld mag blijven, dat de 2e Pinksterdag 1947 89 gedetineerden belijdenis des geloofs hebben afgelegd; 25 hunner werden eerst gedoopt. Dit had plaats in een kerk in de stad, in bijzijn der familie.

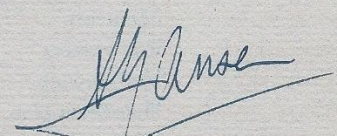
Zo ook werden in een R.K. stadskerk onlangs 15 R.K. gedetineerden door de Bisschop gevormd. De criminele levenslange gevangenen vormen overdag geen aparte categorie meer, als gevolg van een schrijven dat ik aan Zijne Excellentie de Minister van Justitie richtte en waarin ik mijn bezwaren te berde bracht, gegrond op een jarenlange ervaring en observatie.

Nu werken levenslang-gestraften overdag met tijdelijk gestraften samen, het welk voor de eerste categorie een zeer belangrijke verbetering is. Tot heden leverde dit geen moeilijkheden op. Met de politieke levenslang-gestraften mag nu in dezelfde geest gehandeld worden.

Verder lezen vele gevangenen een streek-dag-

bladen vaak daarnaast een weekblad, een literair of technisch blad. Voor deze bladen mogen ze de abonnementen door hun familie laten betalen. Zo is alles nog wordende, doch ik hoop dat U bij Uw komend bezoek zult zien en ondervinden, dat de Bijzondere Strafgewangenis te Leeuwarden in ieder geval bezig is tot een levend organisme te worden, met de bedoeling de mensen, te zijner tijd, zo goed mogelijk aan de maatschappij terug te geven.

In de hoop U een blijvende indruk gegeven te hebben van hoe het op 't moment in de Bijzondere Strafgewangenis toegaat, hoe er geleefd en gewerkt wordt, heb ik de eer te zijn,

Directeur der Bijzondere Strafgewangenis
en het Huis van Bewaring te Leeuwarden.

Hieronder volgt een overzicht betreffende het aantal gedetineerden, werkzaam in de diverse bedrijven:

Kleermakers	60
Wevers	35
Meubelmakers	15
Smeden	45
Drukkers en zettters	20
Boekbinders	15
Zadelmakers	60
Schoenmakers	15
Metselaars	6
Timmerlieden	16
Stucadoors	6
Schilders	5
Monteurs	3
Rietwerkers	15
Verbouwing	30
Huisdienst pl.m.	30
Diversen	239

Onder diversen wordt verstaan: hulpen in de bibliotheek, reparateurs, vlechters van mandjes en oogst-netten, correctors, docenten en technische tekenaars.

Aangeboden aan de Heer

A. Jansen,

Directeur der B.S.G. te Leeuwarden,

door het Zangkoor uit erkentelijkheid
voor de door hem gegeven
gelegenheid tot verheffende
ontspanning.

Sint Nicolaas 1947

AMSTERDAM C.

Directie, Advertenties, Boekhouding Spuistraat 110-112, Telefoon 32211
Abonnementen Kloveniersburgwal 51, Telefoon 43558
Bankiers Pierson & Co. en Hollandse Bank Unie, Giro 335900
Telegramadres "Elsweek"

Afdeling: PB/CE

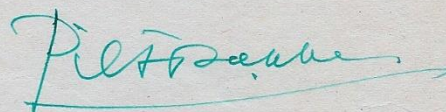
Amsterdam, 29 Januari 1953.

Den Weledelgeboren Heer
A.C. Jansen,
de Hegge 13b,
A p e l d o o r n. _____

Zeer geachte Heer Jansen,

Net van mijn bronchitis hersteld, komt Uw brief met de daarbij ingesloten stukken mij onder het oog. Daar U in het tweede briefje zegt, de stukken dringend nodig te hebben, haast ik mij deze onmiddellijk te retourneren. Ik heb daardoor geen tijd gehad er kennis van te nemen. Misschien kan dit bij een volgende gelegenheid wel eens gebeuren.

U van harte het beste wensend, teken ik met vriendelijke groeten,

(P. Bakker)

A. C. G. DEN HERTOG

NED. HERV. PREDIKANT
TELEFOON 41456
GIRONUMMER 19511

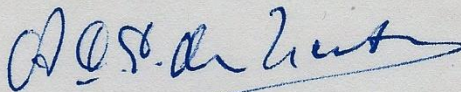
ROTTERDAM, 14 Mei 1952
SCHIEKADE 151a

Beste mynheer Jansen,

Mag ik beginnen u dank te zeggen voor de uitvoerige rapporten, die me een inzicht gaven in de zwaarigheden, waarin u zit. Toen ik de laatste keer in Leeuwarden was heb ik enige malen gepoogd u even de hand te komen drukken, maar ik vond u niet thuis. Jammer, want ik had u willen zeggen, dat ik wel enige mensenkennis hebben juist zoveel, dat ik met m'n klompen kon voelen, dat onze oude directeur wel heelghuids zou komen uit de moeielykheden. En--naar ik lees in de bladen is dit dan ook zo. Er zal geen reden zyn om u te veroordelen, dat staat voor my vast. Dat er voor zoekers wel eens iets op te halen is uit een periode van zeven jaren in de zwaarste omstandigheden doorgebracht, zal elk weldenkend mens begrypen en billyken. Maar--we kunnen u van harte de hand drukken hoor en ik zal nimmer vergeten, hoe ik u aantrof tydens het bombardement op onze stad op de muren van vleugel A. Uw verslagen brachten me dit weer eens helder voor ogen. Ik heb er vermeld van gestaan, dat ik u na die vreselyke bominslag vond, waar ik u dan ook verwachtte---in de voorste linie van 't gevaar, terwyl verder heel de stad in de kelder zat. De moeielykheden, die ze u hebben in de weg gelegd kunnen aan myn oprechte bewondering en vriendschap niets afdoen. Dat heb ik u te zeggen ik hoop, dat dit voor u in deze enerverende dagen enige verlichting zal geven.

Als steeds

Uw toegeneegen vriend

A.C.G. den Hertog

A. C. G. DEN HERTOG

NED. HERV. PREDIKANT
TELEFOON 41456
GIRONUMMER 19511

ROTTERDAM,
SCHIEKADE 151a

3 October 1952

Zeer geachte Directeur,

U neemt me niet kwalijk, dat ik u nog maar steeds zo noem, want wat u eens was hier in Rotterdam, blijft u voor me. Met collega Coölsma heb ik over uw zaak gesproken en nu heb ik van u enkele gegevens nodig. Ik ben niet geheel en juist op de hoogte van het vonnis, dat over u is uitgesproken. Ik weet ook niet zeker of ze u hebben gegeven eervol pntslag of ontslag zonder meer. En deze gegevens dien ik precies te weten. Wilt u nog eens in pen klimmen en me inlichten? Ook welke rechtbank u heeft gevonnist en op welke datum.

Naar myn gevoelen is de enige weg een verzoekschrift aan H.M. de Koningin. Dit komt dan automatisch by de rechter om advies he/ Ik ben van mening, dat dit zou kunnen helpen. Ik zou willen aanvoeren, dat ik u heb gekend hier in Rotterdam en dat ik uw houding heb bewonderd by het bombardement enz. Toen de Moffen u oppakten, zaten ze eerst toch te schermen met doodstraf is 't niet? Daarna bent u vrygesproken, maar na alles, wat u had meegemaakt, had u wat rust broodnodig. Wat had u al niet uitgestaan in de eerste dagen van de oorlog hier in Rotterdam. Dit kan geen mens, die er niet bywas, zich voorstellen. Nu lykt 't me waar en nuttig, dat het Departement de verantwoording moet dragen van het feit, dat u daar in Leeuwarden, een zo zware en verantwoordelyke post kreeg. Geen ander directeur had er van kunnen maken, wat u ervan hebt gemaakt! Maar, --met dit al, --was 't niet te verwonderen, dat er in de droevige toestanden van toen mogelyk enige fouten zyn gemaakt, die --nu, achteraf --komen te staan in een geheel ander licht dan destyds. Dat de heer Jansen altyd een impulsief karakter heeft gehad behoeft geen betoog, maar dat dit hem daar en in zyn psychische toestand wel eens wat over de kop liep, beheeft geen verwondering te wekken. Dit sprækt vanzelf. Als ik denk aan de fouten (en zelfs misdaden), die bedreven door onze illegaliteit, --werden toegedekt, dan kom ik nu vragen: Zit nu niet enkele betrekkelyk kleine dingen op te raken om een man van grote verdienste achteraf na een vorstelyke loopbaan --een trap te geven.

Wat dekt u, in vertrouwen gevraagd, van een dergelyke argumentatie? Myn collega Coölsma staat hier volkomen achter.

Laat u me nu eens gauw wat horen? Wat u me schryft blijft geheim hoor!

Deze Zomer woonde ik in een pastorie in Velp en had het plan u eens op te zoeken, maar --er kwam niet van, omdat ik 't zelfs daar te druk had.

Met vriendengroet---

als steeds

A.C.G. den Hertog

MINISTERIE VAN JUSTITIE

3e Afdeling A-3

No. P 3420/1177

DE MINISTER VAN JUSTITIE,

Gelet op het Koninklijk besluit van 27 Juli 1950 (Stb. K. 320);

B E S L U I T :

over het tijdvak van 1 Januari 1951 tot 27 September 1951 aan A. J a n s e n, met ingang van 1 December 1952 eervol ontslagen Directeur 1e klasse bij het Gevangeniswezen en de Psychopathenzorg, bij de Bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden, in verband met de omstandigheid, dat hij over genoemd tijdvak mede belast is geweest met de directie van het Huis van Bewaring aldaar, alsnog een tijdelijke buitengewone beloning toe te kennen tot een bedrag van f 150.-

's-Gravenhage, 11 April 1953.

De Minister voornoemd,
(get.) L.A. Donker. *l/a*

Voor eensluidend afschrift;
De Chef van de Secretarie,

(W.H.J.C. van Gessel)

DE MILITAIRE COMMISSARIS
IN DE PROVINCIE BRISTLAND

Handwritten notes in blue ink, including:
1. A large arrow pointing to the right.
2. "L. van der ..." (partially obscured)
3. "L. van der ..." (partially obscured)
4. "L. van der ..." (partially obscured)
5. "L. van der ..." (partially obscured)
6. "L. van der ..." (partially obscured)
7. "L. van der ..." (partially obscured)
8. "L. van der ..." (partially obscured)
9. "L. van der ..." (partially obscured)
10. "L. van der ..." (partially obscured)
11. "L. van der ..." (partially obscured)
12. "L. van der ..." (partially obscured)
13. "L. van der ..." (partially obscured)
14. "L. van der ..." (partially obscured)
15. "L. van der ..." (partially obscured)
16. "L. van der ..." (partially obscured)
17. "L. van der ..." (partially obscured)
18. "L. van der ..." (partially obscured)
19. "L. van der ..." (partially obscured)
20. "L. van der ..." (partially obscured)

DE MILITAIRE COMMISSARIS
IN DE PROVINCIE FRIESLAND

Afdeeling Secr.

No. 5471

Aan

Onderwerp: verklaring.

VERKLARING.

Dossier:

Bijl.:

LEEUWARDEN, den 25 Juni, 1945.

Hierbij wordt verklaard, dat de Heer Abraham Jansen, Dir. der Strafgevangenis te Leeuwarden, zich voor dringende zakelijke aangelegenheden op reis bevindt.

Er wordt verzocht, hem zooveel mogelijk van dienst te zijn en hem reis-faciliteiten te verleenen.

vst/cs
Coll:

7

De Militaire Commissaris
in de Provincie
Friesland,
Op last de E.T.O.

H. L. de Vries

Maj. H. L. de Vries.

NEDERLANDSCHE BINNENLANDSCHE STRIJDKRACHTEN
VELUWE

DISTRICT HARDERWIJK

Groep Nunspeet

NUNSPEET, 9. Mei. 1945.....

Aan Alle Pl. Commandanten N.B.S.

Gaarne had ik , dat U den Heer JANSEN, ABRAHAM R 29 N.034172
alle assistentie wilde verleen om zijn woonplaats Leeuwarden
zoo vlug mogelijk te bereiken . Hij is in gezelschap van zijn
Zoon en schoondochter met baby. De Heer Jansen is Dir. der
Strafgevangenis in Leeuwarden en hij heeft langen tijd met mij
in het ConcentratieKamp P.D.A. Amersfoort doorgebracht. Hij is
een groot Patriot. De aut is ons eigendom en dient zoo vlug
mogelijk weer hier tererug te zâjn.

De Plaatselijke Commandant N.B.S

I.D. Schaap
I.D. SCHAAP

Herewith I kindly request you to assist as much as in your
power my friend JANSEN ABRAHAM R29/No 034172 to reach his
nativ Town Leeuwarden. I know him personally as a great patriot
and his is Director of the Great Prison in Leeuwarden. He was
a long time with me in the Concentration Xamp P;D.A.Amersfoort
His Son , daughter in law and a Baby are with him in the car
I placed at their disposal. Thanking you in anticipation

Yours truly

Town Commander Interior Forces

I.D. Schaap
I.D. SCHAAP

afgegeven D.K. [handwritten]
1/4/5-4
[handwritten]

DIENST VOOR SPECIALE HULPVERLEENING

AFDEELING BINNENLANDSCHE ZAKEN.

HOOFD VAN DEN DIENST
Mevr. L. van OVEREEM

No.:

AMERSFOORT, 3 Mei 1945
SOEMBA STRAAT 8
TELEFOON 3580
's-GRAVENHAGE,
LANGE VÓORHOUT 102

Ondergeteekende, verklaart, dat uit de administratie van het Pol.Durchgangslager Amersfoort, thans overgenomen door den Dienst van speciale Hulpverlening van het Ned. Rode Kruis blijkt, dat de Heer A.Jansen, geb. 4 Maart 1888 in dit kamp verblijf heeft gehouden van 29 Juli 1944 tot 16 April 1945.

K 68

free. n

Voor het Hoofd van den Dienst, voornoemd,

De Secretaris,

[Handwritten signature]

(de Ranitz).

A A N

ABRAHAM JANSEN, geboren te Deventer,
4 Maart 1888, directeur van de Byzondere Strafgevangenis,
wonende te LEEUWARDEN, Blokhuisplein, No. 40.

Gerechtelyk schryven No. 360
W.L.No. 360 /1952.

DAGVAARDING VAN VERDACHTEN

De OFFICIER VAN JUSTITIE by de ARRONDISSEMENTS-
RECHTBANK te LEEUWARDEN

Brengt ter kennis van de persoon aan ommezyde vermeld, dat deze vanwege hem, Officier van Justitie, door uitreiking van dit gerechtelyk schryven wordt gedagvaard om als verdachte te verschynen ter terechtzitting van bovengenoemde Rechtbank in het Paleis van Justitie te Leeuwarden op 7 Mei 1952 te 9.30 uur, teneinde aldan terecht te staan terzake dat hy in de jaren 1945 - 1951 of omstreeks die tyd op diverse tydstippen te Leeuwarden opzettelyk diverse voorwerpen, grondstoffen en materialen, zoals een serge costume, een battle dress, een elektrische hanglamp, een of meer kisten met gereedschap, paren orthopaedisch en ander schoeisel, een benzine-motortje, een radiokast, een medaillekast, ligstoelen, lederen tassen, wandsierkastjes, een wandeluitrusting (bestaande uit blouse, lederen riem, katoenen broek en peau de pèche broek) voor verscheidene personen, regalia voor een vrymetselaarsloge, een gong, visitekaartjes, eiken en ander hout, metalen, benzine, al hetwelk toebehoorde aan het Ryk, althans aan een ander dan aan verdachte, en al hetwelk hy uit hoofde van zyn persoonlyke dienstbetrekking van directeur eerste klasse by het Gevangeniswezen en de Psychopatenzorg by de Byzondere Strafgevangenis te Leeuwarden ter verwerking in die inrichting dan wel ter aflevering (tegen betaling ten behoeve van het Ryk) aan derden of ook ten behoeve van het Ryk in voorraad en aldus anders dan door misdryf onder zich had, zich wederrechtelyk heeft toegeëigend.

in welke zaak vanwege de Officier van Justitie als getuigen en deskundigen zullen worden gedagvaard:

1. S.R. Post, Ryksrechercheur A., Leeuwarden.
2. J.S. Aukema, Ryksrechercheur, Leeuwarden.
3. G. Lutter, Adjudant der Rykspolitie, Leeuwarden.
4. P. Heistra, Opperwachtmeester der Rykspolitie, Mantgum.
5. P. Brouwer, Wachtmeester le kl. Rykspolitie, Leeuwarden.
6. A. Koopmans, Wachtmeester le kl. Rykspolitie, Groningen.

LEEUWARDEN, 17 Maart 1952.

get. F. Hollander.

J. VAN OOSTRUM

Verstolkstraat 36
LEEWARDEN
Telefoon 4997
Giro 10177

*

Leeuwarden, 28/6 1952

Geachte Heer Jansen.

Wandung lees ik in de krant, dat U bent vertrokken.
Daarom is in de afgelopen weken niets van mij heb laten horen,
omdat ik niet bekend was met Uw adres, wil ik nu toch nog iets
schrijven en wel dit: ik heb altijd grote bewondering en eerbied
gehad voor Uw werk in de Strafgewangenis alhier en ik benchouw
datgene wat u gebouwd is in de laatste tijd, niet als een grote
font, maar veel meer met de praktijk mee kennis in die
zin, dat de boel U over't hoofd gegroeid is. In dezelfde geest is
hetgeen is van de rechtelijke macht alhier, met wie ik u over sprek,
zeg, me nu: Jansen, is de boel bov't hoofd gegroeid, hij was en
niet meer leg. opgewassen, overigens en beste knul!

Mw. mh. Jansen, ik wens U met Uw familie verder alle
goeds en ik hoop, dat U Uw kinders mag en kunt helpen,
waar ne moeke zijn met 't weg op studie en aanleg.

Verstuur met v.g.

J. van Oostrum
Celbewaaker van de N.V.

Maar de vrienden en bekenden. 22. 5. 1943.

Hier zit ik nu reeds 3 weken in de gevangenis zonder te weten waar ik zal bevinden en hoe het met mijn ouders en familie en bekenden is. Het is juist allen bekend dat ik in handen van de Duitsers zat. Ik had op maandag 3 Mei toen ik naar Leeuwarden werd getransporteerd het bestste gevoel, dat ik direct doodgeschoten zou worden. Omdat er in Dokkum over begravenis gesproken werd door de Duitsers. Daar werd gezegd, zij moeten Donderdag worden begraven. De naaste familie mag aanwezig zijn. Ik geef direct toe dat ik niet een van de vrouwen was en dat dat reisje van Dokkum naar Leeuwarden voor mij dan ook geen gemakelijke geworden is. Steeds weer kwam bij mij de vraag naar voren straks moet je sterfen, en dat. Daar kon ik eerst nooit een antwoord op geven tot ik eindelijk wilde erkennen aan mij zelf is niets goeds. Enkel genade kan en moet mij de heerlijke hemelpoort straks openen. Toen werd het rustig van binnen. Toen kon ik alles wat van deze wereld was ook gerust overlopen waag het was. En wilde ik eigenlijk maar dat het ogenblik er spoedig zijn zou. Maar Gods wegen waren anders met mij wij werden niet direct doodgeschoten maar wij moesten voor die andere dag voor het standgerecht. Maar de doodstraf over ons werd geest. Dit werd ons duidelijk door een holk meegedeeld. En ons werd de vraag gesteld of wij ook nog iets hadden te zeggen. Mijn vriend kon niets uitbrengen. Ik was echter zo goed bij mijn zinnen dat ik de situatie van het voorgevallen feit ongeveer kon schilderen zoals het was. Wij werden toen weg geleid. Ik moet eerlijk bekennen dat de gedachte van doodgeschoten te worden nooit door mij is aangenomen. En ik in die 4 uren nooit heb gedacht dat ik doodgeschoten zou worden. God heeft mij blijkbaar voor die angsten bewaart. Na 4 uren in de houding te hebben gestaan werden wij weer voor het standgerecht geleid. Nadat eerst een derde persoon en getuige was gehoord na deze rechtzitting waar ik maar kort ben bij geweest omdat ik laatst werd toegevoegd. Daarna heb ik mij allen nog dit dat ons leven nu een zijden draad is hangen heeft. De uitspraak was deze. Omdat ze te

jong zijn en er oudere personen de hoofd daders zijn
worden zij overgegeven aan het burgergericht. Ik zeg dit
niet omdat ik een vliezer ben maar de Duitsers die
daar als rechters optraden hadden werkelijk het loof
op de rechte ploots. Na de rechtspraak was de hofman der
Duitsers de eerste persoon die ons geluk wenste met ons
behoud van het leven althans. Vaak vragen wij ons af
waarom dit en waarom dat. Waarom moest Fokkens
wel doodgeschoten worden en ik niet. Wat was ik beter
dan hij. Maar dat waarom word vaak niet op geantwoord
om dat wij niet kunnen zien wat het te betekenen
heeft. Maar wij moeten ons veelmeer afvragen waartoe
welke bedoeling heeft God daarmee. Het is voor mij
zeker dat ik die wel een aan het Godshestaan en
dergelijken heden twijfelde. En althans licht overheen
ging. Op deze harde wijze de kennis van Gods genade
moest deelachtig worden. En ervaren. Dat hij het
is die ons leven in zijn hand heeft. En het bestuurde.
Dat wij hem moeten zien als het middelpunt van
alles ons leven. En steeds moeten vragen wat is uw
wil O God. En dat wij biddend moeten naderen bij het
kruis van Golgota. Maar ook gewis voor ons is volbracht. Als wij het
Ik dank God althans dat ik dit nocht belevens.
Ik zit ik hier nu dien alweer 3 weken in de gevangenis
vangen is niet wetend hoe het met mijn ouders is. ^{willen}
Mijn ouders in angst om mij. Omdat zij niet weten
hoe het mij gaat en ik niet naar huis mag schrijven
Waarom moet dit zegt de mens in mij weer. Maar ik
geloof hierop te moeten antwoorden omdat God.
nu ook mijn vertrouwen in hem dat ook nog
heeft klein is wat Meer en meer wil sterken tot
een geheel overgeven aan Hem. alleen. Want ik
zit hier met een onbekende toekomst voor mij.
Maar ik weet dat God mij niet verlaat maar mij
spoedig bij mijn ouders en vrienden wat terug-
gevoeligheden op 3 avond 5 uur. brengen.
Leuwarden 22 Mei 1943

VRIJ NEDERLAND

ONAFHANKELIJK WEEKBLAD

Den heer Abr. Jansen,
Blokhuisplein 40 hs,
Leeuwarden.

AMSTERDAM, 20 Mei 1952

REF.: vdW/H

Zeer geachte heer,

Dit is waarlijk de eerste keer sedert 1940, dat een gevangenisdirecteur het eens is met mijn critiek op het "systeem", waarmede ik in '40 en '41 gedwongen kennis maakte.

Ik heb er tijdens onderscheidene bezoeken aan verschillende gestichten herhaaldelijk over gesproken met directeuren, maar ik kreeg nooit een voet aan de grond. Wel natuurlijk bij gedetineerden, die mijn zienswijze slechts konden bevestigen en steeds weer nieuwe argumenten er voor aanvoerden.

Dat u mij bijvalt, verbaast mij echter niets. Ik ben uw naam herhaaldelijk tegengekomen als we over het systeem redeneerden. Ook op het departement, waar men u niet genoeg kon loven. Dat stemde mij een beetje critisch, maar vroegere klanten van u overtuigden mij, dat het in Leeuwarden inderdaad anders was.

De keerzijde van deze medaille is natuurlijk, dat u, ook bij uw personeel, werd beschouwd als iemand die eigenlijk buiten het systeem viel. Ze zullen u wel gewaardeerd hebben, maar de ambtelijke zwaarte hebben zij in u gemist. Dat was het begin van de tragedie, waarover ik in de kranten las.

Trek het u niet te zeer aan. U kunt een jaar eerder met pensioen, dat heus wel gehandhaafd blijft en als u zich niet al te zeer laat beheersen door de overigens begrijpelijke verbittering, staat een nieuw leven voor u open. Doch dan moet u "uw verlies nemen" en van u afzetten.

VRIJ NEDERLAND
Raamgracht 4
Tel. 32600

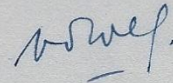
Amsterdam, 20 Mei 1952

Vervolgblad: den heer Abr. Jansen, Leeuwarden.

En blijf vooral uw onderscheiding dragen. Die is
verdiend en dat kunnen niet al uw collega's zeggen.

Over uw brief publiceer ik natuurlijk geen letter.

Hoogachtend,

H. v.d. Weg
red. V.N.

Stovinnarestk. 44

3 Savondag.

11 Juli 1854

Lief geachte Heer, Jarroen.

met veel belangstelling heb ik kennis
genomen van het doosje, dat u mij zondt.

Het is zeer belangrijk en geeft veel weer over wat er
in de goudspinnen gebeden en geleeden wordt,
en waarvan weinig menschen, die er niet direct
bij betoekenen zijn, weten. —

Het heeft u zeker zeer getroffen, dat een vriend
Prof. Wagensaker dit aardse beoiaans heeft overlaten.
u heeft veel doorzinnigheit in een leven en
ik hoop dat u de kraacht een de zucht veridk
het te verwerken; ook om met dankbaarheid
terug te zien op het goede dat u heeft kunnen
en mogen doen. —

Ik ben jarens ouder dan u een zie ook terug op
mijn leven, dat kan verhelderend werken.
Verheugd ben ik dat u de behannelijte een
geestelijte eredis te boven is.

Er is een mooi boek uitgekomen: De kraacht
van "Positief denken" van Dr. Peale. Ik heb
er veel aan gehad. Zodra ik een des uitge-
-leende exemplaren terugontvang, zal
ik het u her bezending zenden.

Ik zal U het classie's terugzenden, dezen daegen,
met mijn besten dank, dat ik het heb mogen
lezen.

Ik denk allen avond in mijn gebed aan U.

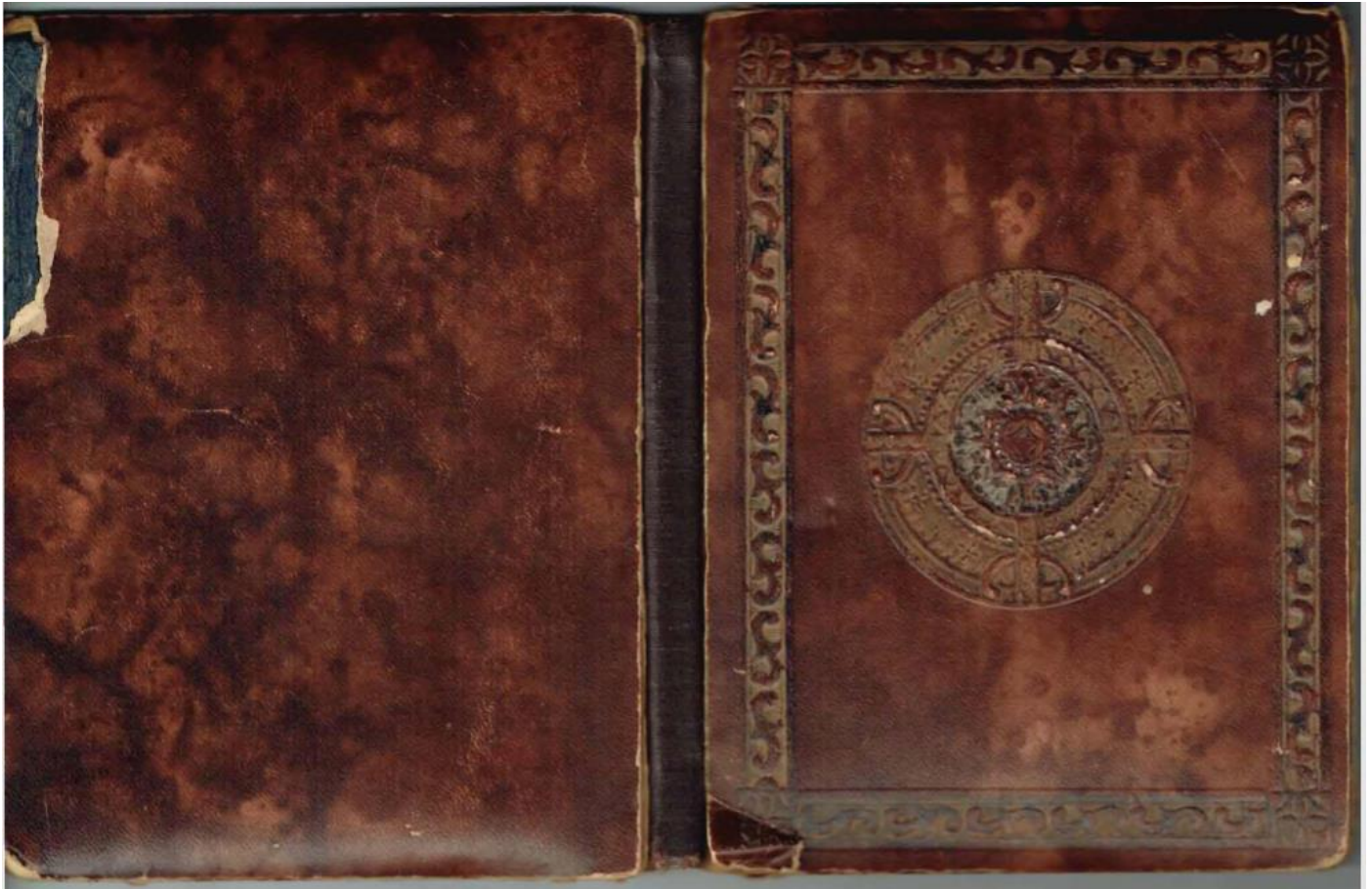
Met hartelyken groet

doopartend

M. H. Sandberg

feisweil witt

in vriendschap.

11 April 1945

9 June Start.

Dit is de samenname van 9 vreesde.
om een "ondergrondse" beweging
over te brengen. Veel moeffen
op weg en angst dat onze vrienden
zijn in contact worden.
Op verschillende plaatsen werden
de roepers afgebroken. We zijn nu
aan de hand van de beweging in de
Rus omme.

14 April 1945.

5 over half acht 4 in omes.
Ge rooth Alarm !!!!!!
Daar is geen licht was mist
de O ldfloor incident's maar op
honden "keken mist op gang liggen
want wij hebben mist afgehoord.
Enfin, het is een gang met een
vjaar. Dit is de hollis van juffen
v.d. bij ons broek te kelen
Een in de arabe op straat. Moeffen
heg kennisgeving
We ten half jens moesten we
te innen 1/2 van haren we thuis
af te wafelen wat er verder gebleven
jou. Het is op de wons onthellen
we drama. Het bleef dat de
Moeffen het We te hijn in brand
gouffes hadden. Het was een
ontsteking van de led.
We zijn tot 2. Het was op gebleven ten
dusma dommes met de getuimeld
Danne.

Monday 15 April
We waren af vree waker.
Op straat klonken het in de
schoten en was de vreesde

hun enen inwelen we eerst met, tot dat
de sinnen der paar jongemannen
nu overals veldde. Die hadden een
machine geveet by het enen land
om de aem; Alz goet hadden we
doo dat het of onduy rouwe
beweeging was of lewde de N.B.S.

(Waarommen Bijzonderen zedig alre
maat een kerel; Hilde!)
Gaan kan gelien en een veld
Pronggelees. Van eenen
indien we niet, maar overal
sponden menen word de samen
By de 12 punt het een N.B.S man
sporen in den vonnse altyd op
de loyngende veldheidspelden
offerde om ~~de~~ in land om
de een veld te maken

By veldde dat de machine geveet
Wortgelees veldgeopen want don
de kuytzen; P.m. naam was
D vone Gledstra.

By een gegeven moment Swan
den kuytzen mannen de buy op.
Allen hadden N.B.S. Gander om

en om de kop luy. was yde pade.
dt. Beare Butler. Gelfhanden
maar. Te veldde om; dat we om
2 vone de Canadeen lande veldde

Kerstgedachten.

Uit mijn kinderjaren.

- door den Blyleveners. monddeeld tot
20 jaren' gevangenis van wegens moord
gevalyd door d'zefstal.

Broedkopje.

J Van mijn zoetste kameradje, dat ik trouw gezworen had,
Ga ik peden' wat vertellen - Was in mijn geboorte stad,
Waar ik, naum vier jaardjes helpend, in het kindergasthuis lag,
Als een zwak en hulp'loos knaapje, vastgelegen, maand en dag,
In't verband, dat mij zoo knelde, groot was toen mijn kindermarkt.
(Hoeven was me om meinder reed'nen, te vroegtydig, wreek en hard!)
Was toen in het kinder-gasthuis, wad' ik vele pijnen leed,
Diet een meisje mij kuisem troosten, 'n meisje, dat ik nooit vergat!
Ward zij een bloesend kindje, dat mij pure liefste bondi
k die prag haar aan mijn niglaten en hew haren, donker-rood,
Waarom zij "Broedkopje" heette, door verpleegsters zoo genaamd,
in 'tel dief zij grif aanwaarde, wat wai' k kleine ding verbaand!
k hoor nog d' all' liefste mondje, mij beklagend om mijn pijn,
& mondje heeder tot mij vragend: "Willent we maar v'riindjes
zijn?"
Ja was gelles, wat ik knikte, want ik was zoo stovensmae,
Dat ik nauw'tijks dorst te lachten... of mijn pijnen namen tol!
Hoeeder lief dat naast mijn sponde, en 'z' plaatske, k kleine ding
Op den rand van 't bedi-kantje, troet mijn hartje open'ong,
Toen haar mol'ge warme armpjes naar mij werden uitgestrekt;
Daar op 't bed van londen sm'nde, werd een' liefde in mij guscht,
Die wat ook de jaren brachten, nooit geheel is uitgeblyshet...
Ward zij was tot eerste meisje, dat mij d'urig heefde gusht!
En d'omaf die blijde sponde waren wij steeds bij 't kaart
Zij was toen mijn speelgenootje, k kindje, met roodgelvend haar!

2 Later, aan de kindertafel, toen ik somtijds macht slaan,
Laten wij het aam natuurlijk; 't was een lijd, ons gâ te slaan,
Alse daar, in onglas keuzen, gantse vergeten zichte en leed,
Maar vooral, wanneer Rozakapje dapper voor haar vriendje steed! -
Wijnt 't wereldje der kleinen wel de rusie. bron, vormdear,
En gelijk bij groote menschen, gefast, het recht dat sterke oekdaad,
Doek Loalady mijn meisje waakte, had ik niet te vrezen, want
Zij kon ook manhaftig weren met haar mondje en kleine hand!
Ma den twist, (om stoel of speelgoed), zette zij in op mijn gemak;
Zelf kon ik mij niet verhoeren, want ik was onzegbaar zwak.
Legde zij haar zachte armen om mijn heere schoe das heen
En vergaten wij de wereld, niet bedonot dan wij alleen!
Zachte, lieve hartzeimpjes werden aan mij savort bouwt
Wat al wonderbare dingen worden door haar opgebouwt;
Alles glans en gloed en weelde, alles zorgeloosheid en vreugd,
Alth, aller, klonk zoo wonder: kort heldas was die oeneugd!
En wat waren de verpleegsters, de Engelen van hulpvaardigheid,
Om te steunen en ons liden, om te dienen, steeds bereid!
Alles waren ze ons als vreugde, nimmer liet men haar inotrie;
Waar en klein patiëntje zielechte, speelden zij als kindjes mee!
Doek het heilig-reinotewortje was het wortje van den zang,
Dan doch papelden wij allen van den reinsten ziele drang,
Die zich zette in vromehiedren, leuke deuntjes, simpel schoon,
En die schoone, nog werklooken door den eelsten kindertoon
Ja, dan was broedkaffe 't moosste, zingen kon ze, algeeneen,
O, wat schitterden haar oogen en wat hielden dan haar heen,
Waar zij, beeld van ernst en droomheid, zich geheel aan zingengaf,
Was dat blide en kwetig leven, 't was voor mij een ware straf,
Dat 't fluisrend slechts kon mee steen! Ach, 't was 't
machedoor,

Wand' ik kon van 'nijn mit' Lingen, hoe mijn hartje ook verbaas!
Ongebreideld Lang Broekkapje en zij trok mij naar 'Lich Vaer;
Ik beemde mee Rechts haar kensille, waeracht'k was zo doadlyk-moe,
Had ik dan maar opgehouden, langer niet tot Lang beksaam;
Toch preef zij mijn Lingen gaarne, want... zij warben vriendjes saam!

3.
Wiken later saw Broekkapje zoeken huis verlaten gaan,
En we vielden Sonafwonderie; 't uur van Scheiden ging nu slaan!
't Wereldje der kindertroomen werd ons Ziels-realist.
Maar na droomen kwam 't ontvaken, 't wreeder-kouder Wirklykheid!
Ous verbond' word' nu verbroken, 't lange uur kwam nader Laer-
Spreek my niet, hoog-wijze lezer, van 't zo'n kindertlyk gedee,
Want een kind voelt fijner, dieper, 't kinderhart mint reinert blau
't Hart van hem, die sich durft noemen als een rijp-ervaren man!
De gehend was dan aangebroken; mijn vrienden' word' aangekleed
En haar moeder stond 't wredden. Binde'lyk was het kind gereed,
Dat nu 't een hand kwam' geven en een groet, een hart'lyk woord;
Drama ging zij met haar moeder. Day, Day roepend; langzaam voort!
Maar doen, bleijde deur gekomen, liet zij plat haar moeder las
En zij rende onbedwingbaar, als een keljin, maar durig ras,
Went terug naar 't ledikantje, waar ik stil te snikken lay,
Ja, toen schreide ook Broekkapje, daar zij mij zoo droesig zey!
Wild-hartvoetlyk en haek deeder, muste zij mijn blick gelaat;
Maar gemaet sprak zoete woordes, die het kind alleen verstaet!
En zij kossde en zij traaste, ach' wat deed het scheiden zeer,
En haar' graantje stroomden langzaam op mijn handen mager deert!
De verpleegsters kwamen eindlyk bij de Scheiding nag pas,
Want zij wisten dat mijn bestand ernstig en zorgwekkend was!

Weder bij de deur gekomen, groette zij in 't algemeen
En tot mij "Dag, dag, mijn vriendje!" - Trenging mijn Roodkappe
heen!

4. Moeder je kon nog zo troosten; al haat wonder baten niet!
Gren verpleegster kon mij tassen, hoe ze mij tot kalme ried.
Schreien moest ik, al omarmde schreien, Londer pooren, Londer reest;
Moeder was licht slechts, volkomen van mijn kinderleed berouwt,-
Toen sprak een van de verpleegsters: "Sant met jongen, want misschien
Lultje, dat geloof ik zeker, ja. Roodkappe weder zien!"
Hou die Juster prafleren? Wist ze, wat gekindew Lou?;
Dat ik na een reeks van jaren, in den tijd van winter kon
Weer mijn meige zou ontmoeten? - Kweet het niet, maar God alleen
Toen ik haar weer zag, leed ik zwaarder, dan bij afscheid den voorheen

5
't Was ruim dertien jaren later. Ik was toen een jongeling,
Die sinds lang, in 't kwaad bedruon,.... 't pad van zonde en boosheid ging.
Ik wilde leven en genieten, ik leefde slechts vol hooren 't pad
Voor de lessen van mijn moeder, ik kende de eer.... en haatte God!
Te kren avond, in den winter, sloopt ik, met doorsichte leen,
Langs de vinnigste aller stegen naar mijn doel, de Landschaast, heen -
Landschaast! Zijt sonlocht vorimmer, 't handplek van mijn vaderstad!
Benig waard je te worden, dien ge in den roo'fklauw had!
Voor de zueten selw ouders bleef ge steeds meddoogen laas;
Gods dienst zin en naasten liefde wonden door den adem' vaas!
Hij ontstaalt der maagden schaamte, 't ergersel werd u uitgemeid
In den web van nacht loealen, waas geen spoor van reinheid bleed!
Een hoerele jonge menschen bracht ge na den tijd van schand;
Met geleefte rindrijgen wellust, te roeg.... naar 't Doodenland!

Wies verslucht! gij donkerlands raad, standplaats van des Duivels spel,
Wies vernaledeid, gij mondkeul, ... Lombor filiaal der Ibel.

6

In die Landstraad, peul van ontucht, zoekt ik vreugde en vertier:....
Dat wil zeggen: niet de memk, ... doch 'memk. verbroden. wellust deur!
Ik maect drinken, brallen, spelen in den ureeden Doodentans;
Thuis zat maedertje te schreien, biddend'... aan haer rozenkrans,
Waarbij 't rouw' ingedaarve dacht aan 't' affdruka eden raon,
Diet ontwek haar bede en tranen en ontvluchtte haar stillewoon!
Alles leet mij onverschillig, ... vreugde zocht ik geen geloof,

7
7. I hoe mijn maedertje bleef smeeken, ik bleef voor haar roepen doof!
En zag ghy ghy, zek en kraecht loos, naar mijn doel, een nauwt. locaal,
Waar men houte zang en laster, vloek en spraak in veler taal.
Nieuw tijds was ik afingereken, of daar kurenen naderby
in 't weetal vrouwen, lecht en wuflig, plaats veroverend aan mijn zij,
En die wazem zonder schaamte, ... vampiers van de nacht derelden k.
Longen mij de ruigste liederen en zij spraken met een louk
Dor' geen jongeling onbegrepen, ach, wat kookte mij het bloed,
Ik weet me een maal en ... dronk den beker, louter gif, maar schynbaar soot!
Daer werd mijn geloof begraven, waarde vampier weder kust; ...
Me recht loos zag ik, overwonnen door den laagsten zinnelooft!

7.

Iemand me op de schouder klopte, die met zoete stem verzocht,
Of zo wil met mijn permissie, in plaatsje aan de tafel moecht.
Ik wende mij doen pagr de spreker tot en mijn god! wat schokkewij;
Daar' lijk wijfelkaar herkennen, overdonstard te reedende ik: ... Jij?
I had mijn meije in 'n Broekopje, dat ik zo ontmoeten moecht
Als eken leude in die nacht ket, ik was weer michter onsmect weest
En hole stelen her, en derwaarts, gooide een handvol zilverneer;
Broekop schneide en ik beefde: heb ontkelod ik de atmosfeer
Van smeinheid en verroking, waar mijn eerste speelgenoot.

Ziel en lichaam' nig ging schenken, voor.... die & meeste bloedgeld bood!
Sluitend liep ik, als boeten, naar het huis van moeder toe,
Gansh' gebroeken door de ontmaeking! Ja, toen was ik droef te moe,
Dat ik zeeds zoo diep moest stellen, te niet eens nog achtien jaar,
Och, ik wilde 'n zwak'ling wesen, zonder lust tot zelfhuyd! Maar
Dat mijn eens zoo lief Broedkappe & Zelfde pad van brosheid ging,
O, het maakte mij rampaalig! Zij was & kind waaraan ik hing
Het geheel mijn kinderhartel, toen ik eenmaal hulp los lag
En ze mij 'in leed verachtte' door haar vriendschap en haar leek!
Beiden waren wij geonken, kind' een nog, in 't vryden' laf;
Was het god, die 't haginck wesen, mag'lyk dat ons welzijn gaf?

3.

Wen een vijfteen jaren later! Op den Heiligen Kerstmis dag;
Toen was ik reeds een twintig jaren.... dat ik in kerker' bfeien lag!
Kerstmis dag van d'een twintig brakte mij een verrassing mee;
's Avonds kintem... het beger'zingen, 'm' den dag van leetde en vrie,
Ook een feest voor ons te maken; 'n feest voor ballingen dovaard.
Door de slagen van het leven neergedrukt, verhard, ... onwaard!
Reeds des v'htends van dien feestdag werd, door 't schakel'uk mijner eel,
Een programma toegesproken, ik las het toen en... Ich'ikte fel!
Want bij een der Schoone zangen stond.... een langvergeken lied, F
Ik deed toen stille en ging peinsen, ik was verblijd en had verdriet.
Ojnlijk zoet was de verrassing, dat wij met het beger' hoor.
Zuidet dat liedje mochten zingen, O, geen toon ging my teloor!
Ik zong, al schkende mij het harte van de felote weedomas-fijn,
Ik zong, al tadem er, door mijn tranen, voor 't program een schemershijn!
Bewind zong ik; in gedachten zal Broedkappe dan m' n dij,
En ik voelde' weder haar handjes en haar stemme blonk zoo blij,
Ik voelde' weer haar glanz'ge oogen, borend in mijn zieh'lyk oog,
Ik zag weer 't reine kinderkeppje, waarvan 't zachte haar bewoog
Als een golf van wassen goudgloed, dat mij als tot zingen dwong;
Op dien Kerstdag was ik het knaafje, dat met Broedkappe samen zong!

Speelgenoot der kinderjaren, meiji, dat ik nooit vergeet,
 Had zo'n pijn die Kerstmis avond! God! wat is het levenswreed!
 Zijt ge, Roodkapje, na de vermaeding, eghede pad' uwer ophagant?
 Of waart ge, als ik, een laffe zak'ling, die geen' wijden dood' bakant?
 Zijt geen' deeglijk vrouw' geworden of... in Sühien... praski Saie?
 Wondt ge, mogelijk, te vreeg'tydig, in wreeden dood' in kogen wee?
 Ja, ik herhaakt' u weet, Roodkapje, op dien Kerstmis' avondstond,
 En toen ik zingende van u droomde, zahnjende mijde hartenwond,
 Eens, zo smertelijk-wreed, gelagen, toen ik u, in 't kled' uwer hand,
 Zelf genhand' veld, meest onsmoeten... op den gladden helle-rand,
 Waar de Demon' en Aranden looden op den menschen'tiel
 En vanwaar, helaas, een leger van vordoopten nedersiel
 In de oneindigheid der pijnen, meest... door'igen schuld' bereid!
 Zo ook stonduw'ij, Roodkapje, wordie som'bre een'igheid!
 Of ge als zwak'ling herhaalt'lyk veldt in zonden, zond' val?
 Of vernu, op 't oogen blik, in eenzaamheid het dranen dal,
 Schreidend als allend'ig schepel, moe en moedelaas doorloopt;
 Of ge reeds, na strijd en liden, de een'igheid zijt ingetieën;....
 Kammer mag en nimmer zal ik 't ondeel spreken over u,
 Want uw God was mij barmhartig, ik heb den vrede, al doet ik niet!
 Moge God ook u, Roodkapje, zo genadig zijn geweest,
 & zij geleef, het zij ge Schrift! ik ken u ook al den met vreesd;
 Ook toch zullen we tenmaal zingen & u hoorn' k'roon' omringel
 In einde bron'w' glorie-jubel! in de zal'ge Hemel v'angel!
 Daar toch zullen wy dan immer zingend' loven... & Heren naam!
 Ik roep: god' u roeien in het Eden! want... wij blijven v'ind'igst' aan!

F. bin' word' bedacht'et bekende: daar ruist het lang de waken' week' l'edje
 wij Roodkapje en ik, in het kinder'gasthuis zongen.

W. G.

Jan H. Blijleven.

Groningen 23 Juli 1952.

Beste Directeur! Hoë blijf ik u noemen, want dat is u voor
mij: "directeur" en "beske". Ik zou u al veel eer hebben gescheen
als ik eerder uw adres had geweten, maar bovendien ben
ik een week te Rotterdam geweest (voor z'n Protest. conferentie)
met 8 uur spreken en 59 menschen op 't spreekuur, en daarna
was er hier weer o zooveel. In Rotterdam spreken ze allen met
grote liefde over u, ook Billing, de directeur, en anderen, hoog
en laag. En nu zijt u te Lepeldoom, hoe - dat moet u mij eens
schrijven. Ook, of er nog moeitepheden zijn. Met mijn collega
Ben Hertog heb ik onlangs veel over u gesproken, ook hierover:
of er nog iets voor u te doen zal zijn. Maar Ben Hertog is daarover
al bezig.

Hoofdbedoeling van deren brief is alléin: u nog eens te zeggen
dat ik vol waardering ben en blijf voor wat u waard en deedt,
en ik hoop eq. dat wij elkaander nog eens brins niet te langen tijd
mogen ontmoeten. 18 Aug. hoop ik 'n dag of 10 vacantie te nemen
te Barneveld. Een mooie, reeds geheel besproken reis naar Zwit-
serland moet overgaan door 5 aanslagbiljetten. Maar dat is
niet erg. Alles is hier wel, en ik wensch ik van harte sterkte.
U moet Stalm 27 eens rustig lezen en in u opnemen. Over dien
Stalm precht ik hier zondagj. in de Derskerk.

Harde groeten van uw vriend

C. W. Cooloma.

Wilt u die prech van mij eens
lezen, dan moogt u het zeggen.

's-Gravenhage, 11 Juli 1947

Zeer geacht heer Jansen.

Terug van mijn reis naar het Noorden, mag ik u niet nalaten te mijn hartelijken dank te betuigen voor de vriendelijke wijze waarop u mij Maandag j.l. ontvingt hebt en de moeite die u zich getroost heeft mij in uw gesticht rond te leiden. Ik heb met grote belangstelling maar met minder met grote bewondering kennis genomen van wat er op uw

S.G.S. 13621 - 5000 - 1942.

initiatief, onder uw leiding gepresenteerd wordt in onze belangrijke strafzaken, wanneer de vernieuwing van ons gevangenis-wesen, die voor de deur staat, op deze jeest zich zal voltrekken, dan zal er iets goeds uit geboren worden. Ik wensch u van harte succes bij uw moeilyke doch herten arbeid.

In mijn korte gesprek in de bankwerkerij met de gedetineerde van der Kleijns, heb ik hem gesproken dat ik zou zien, wat ik voor hem kon doen in verband met zijn wensch in de richting te werken. Ik had echter geen gelegenheid de zaak rustig met hem te bespreken. Misschien wilt u hem in de gelegenheid stellen, via te mij eens te schrijven wat hij zich voorgesteld had en waarom; ik kan dan zien of er iets aan te doen is.

Ik wens ook u van harte succes bij de vernieuwing van ons gevangenis-wesen.
M. E. A. M. LAMERS

"DE SCHIJNVEER" "

Wekelijks Mededelingenblad ten behoeve van de Gede-
tineerden in de Dyz. Strafgewangenis, Leeuwarden.

.....
HET B.S.L. - KOOR VOOR DE RADIO

14 December j.l. was eindelijk voor velen een lang verwacht ogenblik
aangebroken: Opname voor de radio! Een van de hoogtepunten in het bestaan van het
B.S.L.-Koor.

Het was drie uur toen de grijze reportagewagen van de Nederlandse Ra-
dio Unie de binnenplaats opreed. Even daarna werd de kabel uitgerold en de micro-
foon opgesteld in de Kerkzaal, waar het koor reeds ongeduldig en een weinig ner-
veus zat te wachten. De eerste proefnoten werden gezongen. Hierbij deed zich een
aardig moment voor, nl. toen Wim van der Berg even wegliep naar de opnamewagen om
het geluid te controleren en het koor, thans zonder dirigent, correct bleef door-
zingen.

In de zaal hadden enkele belangstellenden plaats genomen, waarbij de
behalve de Directeur en andere leden van de Directie nog opmerkten de grijze oud-
kinderrechter Mr. de Jongh, en de Heer Dr. van der Griendt, Inspecteur Sociale
Verzorging van het Departement van Justitie.

Nadat alle voorbereidingen nodig voor zulk een gebeurtenis waren ge-
troffen, hief Wim van der Berg zijn dirigentstok op, waarna een diepe stilte in-
trad. De carrooper nam zijn chronometer, plaatste zich voor de microfoon en de aan-
wijzing: "Opname over 5 seconden vanaf nu!" te geven, waarna hij precies 5 seconden
later als eerste nummer aankondigde: "Gloria van A.B.H. Verhey".

Vervolgens zong het koor "Zun Sanctus" van Schubert en "Du Hirto Is-
raels" van Bortnianski.

Bij het tweede nummer verraste het fortissimo de opname-technicus, zo-
dat hij de overgang niet tijdig genoeg kon opvangen. Het nummer moest daarom overge-
zongen worden. Dit werd overigens het hoogtepunt van de middag, want het koor
was op zijn best.

Met "Hymne an die Musik" van V. Lachner werd de opname beëindigd.

Het gezongene was onherroepelijk op de zwarte schijf vastgelegd. Even
later hadden wij gelegenheid om in de reportagewagen het "Zun Sanctus" te horen.
Deze opname wekte grote verwachtingen voor 23 December a.s. Op deze dag zal nl.
om 14.00 uur de uitzending plaats vinden. Tot aller vreugde doelde de Directeur
nog mede, dat allen die in de gelegenheid gesteld zullen worden de reportage te
beluisteren.

Als vo de enkele uittalingen van de technici, die wij opvingen, mogen
gelooven, dan zal deze uitzending een succes worden. 't Kan ook haast niet anders
na de vele maanden van moeizame studeren, die de wakkere dirigent met zijn mannen
achter de rug hebben.

Dus tot.....23 December a.s., de dag, waarop we ons koor zullen kun-
nen beluisteren via de ether!

.....
 Meen niet, dat de mensen slagen door hun successen!
 Het komt meer voor, dat zij slagen door hun misluk-
 kingen en hoegeven zij daaruit leren!

Een Nederlandse Dreyfus-affaire

J.C. BIJKERK: *De Colombo-tragedie*. Uitgave: Van Wijnen, Franeker; gebonden, 192 blz., geïllustreerd, f 24,50.

Een vaardig pianospelende Rus met de fraaie naam Hmelnitsky werd vanwege zijn muzikale capaciteiten, tot officier benoemd. 'Hemelwhisky' was zijn bijnaam. Officieren bevorderden zichzelf, zonder dat hun superieuren daar tegen optraden. Vliegged werd niet alleen uitgekeerd aan vliegend personeel maar ook aan niet-vliegers. Zoiets is nog denkbaar bij de luchtmachten van Burkina Faso of de Kerguelen, maar toch zeker niet bij een onderdeel van de Nederlandse strijdmacht?

In tegendeel. Het is uit het leven gegrepen. Uit het bestaan namelijk van het Achttiende Squadron van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger. Bovengenoemde gebeurtenissen speelde zich af in 1942, toen het van B-25 bommenwerpers voorziene onderdeel voor de Japanners was uitgeweken naar Australië. Daar wachtte toen een periode van verveling, maar vooral van onzekerheid. Vele officieren en minderen van het squadron hadden namelijk hun gezin in Indië moeten achterlaten; officieren van de staf van het uitgeweken KNIL hadden wél hun geliefden kunnen meenemen.

Sterker nog. Twee jonge luitnants, Burck en Hagers, vroegen hun chef, majoor Fiedeldij herhaaldelijk of ze met een toestel van het squadron hun familie mochten ophalen. Fiedeldij - later, van 1951 tot 1954 nog commandant van de vliegbasis Leeuwarden - gaf zijn twee vliegers geen rechtstreeks antwoord. Wel verdween hij zelf een paar dagen om van Java zijn gezin op te halen. Burck en Hagers kregen die kans niet.

Vooraf op de eerste moet dat een verpletterende indruk hebben gemaakt. Hij sloot zich weken achtereen op in zijn kamer, wat mogelijk was omdat er toch amper gevlogen kon worden wegens gebrek aan materiaal. Ook daarna bleef Burck voortdurend praten over mogelijkheden om zijn vrouw en kinderen op te halen. Daarmee was hij trouwens niet de enige in het squadron, waar men weinig anders te doen had dan piekeren, kankeren, zuipen en feesten. Dat laatste vaak elders, waar men naartoe reed met gebietste vliegtuigbenzine.

In zo'n bedenkelijk sfeertje praatten Burck en twee sergeant-vliegers, Kelder en De Lyon, nogal eens over mogelijkheden om voor een reddingsactie Java te bereiken. Ook de sergeant-majoor Scholten, een vliegtuigmonteur, hoorde dat en hij, lid van de 'sectie stiekem' oftewel de inlichtingendienst, wakkerde dat vuurtje aan. Dat gebeurde in overleg met zijn inlichtingenbaas, majoor Siem Spoor, dezelfde die na 1945 commandant van het KNIL zou worden.

In oktober 1942, op een avond met heel veel drank, zelfs voor de in dit opzicht ervaren vliegers, liet Scholten hen in een hotel afluisteren. Hoewel de apparatuur niet goed werkte, was er voor majoor Spoor toch kennelijk voldoende bewijsmateriaal om de drie te laten arresteren wegens plannen tot desertie. Ze werden, na verscheidene maanden in voorarrest gezeten te hebben, uiteindelijk door een duidelijk bevooroordeelde zeekeijngsraad op Ceylon (nu Sri Lanka) veroordeeld. Burck, tegen wie de doodstraf was geëist, kreeg levenslang, de beide anderen twintig jaar. Er moest een voor-

beeld gesteld worden, nietwaar? Eerst zaten ze in een Brits-Indische militaire gevangenis, maar na de Japanse capitulatie werden ze overgebracht naar de Leeuwarder strafgevangenis.

Inmiddels was er een actie op gang gekomen om het drietal te rehabiliteren of tenminste gratie voor hen te krijgen. Het was immers van meet af duidelijk dat het feit waarvoor ze veroordeeld werden, niet wettig en overtuigend bewezen was geworden en dat de leden van de zeekeijngsraad - geen juristen - een voorbeeld hadden willen stellen. Ook directeur Jansen van de Leeuwarder gevangenis pleitte voor gratie, al beschouwde hij hen kennelijk als niet geheel onschuldig. In april 1950 kwamen Burck, De Lyon en Kelder vrij. Een paar maanden eerder had dr. Lovink, de Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon in Indonesië, de hele aanleiding tot hun proces, het dronkemansgesprek over naar Java vliegen, terecht betiteld als 'een kwajongenspraak'.

De amateur-historicus Joop Bijkerk heeft zich jaren achtereen beziggehouden met het ontrafelen van deze zaak. Hij heeft de stukken bestudeerd voorzover ze nog te vinden waren - verdwijnen ervan is een bekend verschijnsel in dit soort twijfelachtige affaires waarbij het gezag van hogehand

in het geding kan raken. Bijkerk heeft ook gesproken met de direct en minder direct betrokkenen. Het boek dat hieruit resulteerde bevat alle ingrediënten voor een interessante avonturenfilm. Maar bovendien is een zeer leesbaar verslag van een Nederlandse Dreyfus-affaire.

CHRIS KRUISINGA

<https://www.dekrantvantoen.nl/vw/article.do?v2=true&id=LC-19911019-46005&vw=org&lm=directeur%2Cjans%2Cgevangenis%2CLC>

Gevangene 1113 onthult leven achter muren van de Leeuwarder strafgevangenis

Iedere gestrafte komt slechter, ellendiger en amoreler in samenleving terug

„..... bij ons komt iedere gestrafte eens in de samenleving terug – slechter dan voorheen, ellendiger dan voorheen en amoreler dan voorheen. En de slechtheid, de verdorvenheid en amoraliteit groeien met de duur van de straf! Daarom zijn zeer lange tijdelijke straffen doelloos, om hun morele en sociale gevolgen beide. Een detentie van 15 of 20 jaar maakt de mens voor zijn verdere leven van minder waarde en gevaarlijk, en het is de samenleving die daarvan de schade moet dragen. Een korte straf behoeft helemaal niet minder afschrikwekkend te zijn dan een lange straf, mits die straf niet het huidige „gehumaniseerde“ karakter draagt“.

Dit is een der slotuitspraken van de ex-gedetineerde no. 1113, die in zijn bij „Scheffens & Giltay“ verschenen boek „Gevangene 1113 onthult“, een werk van 408 bladzijden, een felle maar niet rancuneuze aanval doet op ons vangenisstelsel, dat hij tijdens een langdurige straflijf heeft leren kennen en verafschuwen.

Voor iedere lezer wordt het al gauw duidelijk, dat de auteur een arts moet zijn. Voor de Friese lezer, enigermate op de hoogte van de jongste criminele historie van zijn gewest, zal het bovendien door slechts enkele opmerkingen van de schrijver, mogelijk worden diens identiteit te bepalen. Dit is overigens slechts van zijdelings belang. Het gaat in dit boek niet om personen maar om het stelsel. Er zit geen bedoeling achter van waak na jaren opsluiting doch van een poging het publiek te overtuigen van een wantoestand, zoals 1113 deze ziet. De vraag is of hij „het grote publiek“ zal bereiken. De onthullingen (de titel is o.l. wat sterk) laten zich bepaald niet lezen als een roman, hoewel 1113 een prettige, vaak humoristische schrijftant heeft. Het boek echter is niet zelden vaktechnisch, het verhaal raakt herhaaldelijk op zijsporen wordt later weliswaar opgenomen doch is dan lastig te volgen en een grote mate van wijldigheid in de beschrijvingen, gepaard met herhaling van beweringen, op ver van elkaar gelegen pagina's is evenmin uitsondering. Wij menen, dat grotere bekendheid aan de kracht van het gehele betoog geen kwaad zou hebben gedaan.

Grondig werk

De schrijver heeft grondig gewerkt. Cijfers, rapporten, brieven, voorschriftteksten, aanhalingen uit standaardwerken, uitspraken van commissies en berekeningen tot in tienden van procenten vindt u op tal van plaatsen in het betoog terug. 1113 heeft er niet met de pet naar gegooid en zijn offensief van sterke uitgangstellingen voorzien. Politie, officieren van justitie, rechters, gevangenispersoneelsleden, reclasseerders worden soms becritiseerd, soms gehoord, maar niet anders dan nadat de auteur de lezer heeft voorgoedhouden waarom hij kritiek heeft, waarom hij een sneer plaatst, waarom hij bepaalde werkwijzen en stelsels verfoeljik en vernederend vindt.

Ook treft u beschrijvingen van toestanden in het boek aan waarvoor de schrijver lof heeft. Hij spreekt nergens van onverdient straf voor iemand, inclusief zichzelf. Hij hekelte slechts doordlopend de manier waarop gestraft wordt, getuige de geciteerde conclusie, en stelt voor de z.l. foutieve omstandigheden door betere te vervangen. Enerzijds staat hij stevig in zijn schoenen omdat hij de eerste langgestrafte is, die in staat is geweest een dergelijk boek te schrijven – dank zij zijn kennis, opvoeding, waarnemingsvermogen – en dus spreekt uit eigen ervaring waar de buitenstaander geen tegenargument voor zal kunnen vinden, anderzijds heeft hij zo totaal aan de andere zijde van de streep gestaan, dat hij evenmin tot in finesses kan beoordelen in welke mate het mogelijk is die verbeteringen te realiseren.

Als hij b.v. de officier van justitie op de hak neemt is zijn oordeel allerminst bepalend voor alle officieren van justitie. Wanneer hij de manier van richten

geheel onvoldoende acht en meent, dat de rechters de verdachte slechts „uit de stukken“ kennen en meer persoonlijk contact met de te berechten persoon moeten hebben om tot een waarlijk juist vonnis te kunnen komen, rijst bij de leek de vraag of dit praktisch mogelijk zal kunnen zijn. Wanneer hij de wijze van ondervragen en de behandeling door de recherche verfoeit – en zijn eigen ervaringen met veel overtuigingskracht hierbij ten tonele voert – dan blijft de vraag Hoe dan anders? ook niet beantwoord. Trouwens, wij vinden juist dit hoofdstuk over vervolging en berechting niet het sterkste van het boek.

„Geen recreatie“

Aansprekender en minder subjectief zijn de vele hoofdstukken, die de schrijver heeft gewijd aan het leven der onvrijwillige gasten in huizen van bewaring, gestichten en gevangenis. Hier komt hij met volle kracht op tegen een bureaucratie, die hij ten volle de verantwoordelijkheid toeschouft voor de afstomping, de vernedering en het karakterbederf van vele gedetineerden. Het boek wemelt van voorbeelden, van anedotes en van sterke staaltjes, en geeft een scherp beeld van het tredmolenbestaan, dat gevangenen moeten leiden ondanks de sport en de recreatie, waarmee „Den Haag“ uiterst gul is.

Wat is de tweede conclusie nml. op het eind van de onthullingen? „Daarom: geen recreatie, weg met het kaarten, sjoulen en dammen, geen films, wel sportbeoefening, maar geen sportfeesten in de bajes, geen vrije zaterdagmiddagen, langere werkdagen dan 8 uur (maar met een menswaardige beloning), in de avonden verplichte studie, op de zondagen verplichte kerkgang, en een strenge tucht.“

Directeur Jansen

No. 1113, die de Leeuwarder strafgevangenis en het leven, dat zich daar afspeelt van haver tot goet kent door jarenlang verblijf (hij verdedelde zijn vonnis van acht jaar over Leeuwarden en „Nieuw-Vosseveld“ te Vught, ex-Duits concentratiekamp) beschrijft in den brede waarom hij de recreatie schone schijn acht, waarom studie zo noodzakelijk is, waarom kerkgang zal bijdragen tot de gewenste doch z.l. volslagen onvoldoende nagestreefde verheffing van de misdadigers en op welke wijze de arbeid afstompend werkt in plaats van positief.

Vele bladzijden wijdt de auteur uitvaard aan deze in zijn tijd met langgestraften bezette Leeuwarder gevangenis. In zoverre is dit gedeelte onthullend, dat de buitenwacht immers niets weet over het gros der dingen, die zich achter de muren afspelen. Ook de bezoeker de excursist, en de met hoge toestemming toegelaten krantenman weten dat niet, want zoals 1113 met bittere humor en vele anedotes vertelt, wordt deze bezoekers de fraaie kant getoond, leidt hem niet langs de grauwe werkelijkheid en kunnen zij zich daardoor nimmer een goed beeld vormen van het leven van alledag, waarmee de gevangene geconfronteerd wordt. Ook hier kan men de auteur moeilijk anders toekennen dan veel recht van spreken.

Natuurlijk staat hij stil bij de kwestie der malversaties, die aan het licht kwamen gedurende het bewind van directeur Jansen. Hierover schrijft 1113 o.a. „Een half jaar later kwam de berechting. Toen is er iets gebeurd, dat alle

„Leeuwarders“ pijnlijk getroffen heeft: de beschuldiging en de veroordeling door de rechtbank van hun directeur, de heer Jansen. Al was de straf dan ook licht“ en verder: „De naam van directeur Jansen noem ik opzettelijk, want hij heeft, geholpen door zijn lieve vrouw, als een der eersten de nieuwe wegen bewandeld. Hij bracht licht in de duisternis van de Leeuwarder gevangenis. In een conflict met een bewaarder durfde hij een gevangene gelijk te geven; hij was een der zeer weinige gevangenisdirecteuren, misschien wel de enige, die de zedelijke moed bezat in het woord van een gevangene te geloven en hem vertrouwen te schenken.“

Onze directeur Jansen bezat de achtung en genegenheid van elk en hij bezat de tact en de durf voor het gaan van eigen wegen. „Leeuwarders“ werd het paradepaardje van het justitiewezen, buitenlandse strafdeskundigen werden er rondgeleid en de heer Jansen werd door de Koningin geridderd. Toen kwam de debacèle. Hij heeft er voor moeten boeten dat zijn ambtenaren oneerlijk waren. Zelf zocht hij geen persoonlijke bevoordeling, maar misschien was hij iets te gul. Men heeft directeur Jansen, de man, die meer wist van de innerlijke nood der gestraften dan alle rechterlijke en penitentiale ambtenaren met elkaar, laten vallen“.

Bij de bespreking van ontvluchtingen wijst de schrijver erop, dat na een ontvluchting de achterblijvende gedetineerden in de gevangenis opeens een strengere regime krijgen, doorgaans vergezeld van strafmaatregelen. „Alleen de bekwaame, gerespecteerde, geridderde, maar later weggewerkte directeur Abraham Jansen durfde het aan, na de ontvluchting van 1950 het personeel bij elkaar te roepen en te verklaren dat aan zijn regime niets veranderd zou worden“.

Psychopatenasiels

Veel zegt de schrijver over al die facetten en facetjes waar het dagelijkse sleurleven in een gevangenis uit opgebouwd is: het eten, het slapen, de verdiensten uit de arbeid, het brieven schrijven, het bezoeken van thuis, de omgang met de bewakers en de omgang met de lotgenoten, de „sportvergoeding“ en de „vele voetstoten op de weg naar het middenstandsdiploma“ (wij doen maar een greep). Tussen haakjes – het is opvallend te horen, dat gevangenen meestal uitstekend slapen en veelal een gezonde eetlust hebben. De oorzaak van het laatste zegt 1113 op rekening van de cressoetlucht van de ton. De lucht van teer pleegt de eetlust aan te wakkeren, aldus deze gevangene-arts. Dat de ton en voorts het gehele onbeholpen hygiënische „comfort“ hem sterk tegenstaat behoef geen betoog.

Natuurlijk behandelt de schrijver ook het systeem van de terbeschikking stelling, gepaard gaande met het psychiatrisch onderzoek. Heeft hij over professor Baan (in schrijvers tijd werkzaam te Utrecht, thans hoogleraar te Groningen) niets dan lof, over de manier van werken in de Observatiekliniek van het Gevangeniswezen laat 1113 meer dan een afkeuring horen. In het bijzonder laakt de schrijver het opsluiten van twee of drie personen in één cel. Dit heeft zwaar wegende nadelen, zo betoogt hij en noemt hiervoor argumenten. Vernietigend is evenwel zijn oordeel over de psychopatenasiels.

„Een ander, nog groter gevaar ligt in het geven van een te grote vrijheid

aan de verpleegden in de rijksasiels en de particuliere inrichtingen in Heiloo, Rekken en het veel besproken „Groot Batelaar“ te Lunteren. Mogelijk is dit een onderdeel van de ingestelde behandeling, maar gemakzucht speelt hier ook een rol. Evenals in de strafgestichten te vele vrijheden gegeven worden om de levende have rustig te houden, wordt ook in de psychopatenasiels met slappe hand geregeerd. Het chronische personeelstekort en de chronische overbevolking werken dit in de hand.“

De gestichten zijn zo lek als een zeef. In mei 1960 moest Justitie toegeven dat zestig man op de appels ontbraken“. De auteur acht de remedie voor de hand liggend: „Wanneer niet langer de rechters, maar observatiecentra als in Utrecht uitmaken wiens karakter zo misvormd is, dat alleen van een psychiatrische behandeling nog heil verwacht mag worden, zou slechts het tiende deel van nu naar Avereest en zijn filialen gaan“.

Tips en raad

Het boek, dat met zijn veertien hoofdstukken u honderden informaties verschaft over het leven der gedetineerden en dat de bestendigheid der huidige gevangenisituatie resp. het te trage verbeteren van verouderde, vastgeroeste toestanden scherp veroordeelt, doet hier en daar nog meer. Het geeft tips en goede raad aangaande de rechten van de gearresterde, de in voorarrest opgesloten, de gedetineerde. Het vertelt u wat u moet doen en laten in bepaalde omstandigheden, wijst u een einde de weg op het beste pad voor de zich tweer stellende verdachte en onthult de slimmigheids van recherche en justitie om, dit alles bekeken door de bril van een misdadiger, volgens in de val te krijgen.

De vele brillen van rechters, officieren van justitie, politiemannen, gevangenispersoneel, leden van het gevangenispersoneel, reclasseerders en van wie we het nog meer geven ongetwijfeld een totaal ander beeld. Maar dat beeld wordt zo vaak geprojecteerd, dat men mag vrezen voor starheid in de ogen van de brave burger.

Daarom is dit min of meer onthullende boek, dat u voor 7.75 kunt kopen, ongetwijfeld een interessante bijdrage. Er moge in vakkringen over gestreden worden, zeker is, dat het enige uitwerking niet zal missen. Daarvoor geeft het te heider een stem aan de velen, die door de muren tot zwijgen zijn gedoemd.

De gevangenen breken alle records

Wij zijn geen muzikrecensent en geen (massa)-psycholoog, maar wanneer tientallen vrouwen in het openbaar staan te schreien bij het luisteren naar een concert-via-de-luidspreker, dan mag men daaruit (naar ons bescheiden oordeel) toch zeker enige conclusies trekken ten aanzien van dit concert en van degenen, die het uitvoeren. Dan moet dat wel een zéér bijzonder concert zijn geweest en dan moet het koor, dat het uitvoert, wel een uitermate goed koor zijn.

Dit verschijnsel van een publiek, dat zijn ontroering niet meer meester kon blijven, deed zich Zaterdagmiddag voor, toen duizenden op de (Leeuwarder) Lange Pijp via Braams' luidsprekers luisterden naar de zang van het Gevangenenkoor. En dat was heus geen wonder, want ook uw dienstwillige dienaar heeft zich verschillende malen op de lippen moeten bijten, toen hij in de kerk van de Bijzondere Strafgevangenis dat concert bijwoonde. Een koor van 137 gevangenen — van wie er een 75 levenslang kregen — dat voor u zingt van de moeder, wier beeld de zoon voor ogen zal blijven, wáár hij zich ook bevindt, waarlijk dan moet ge al een bikkelharde zijn, wil er niet even een prop in uw keel schieten. Nee, dit concert van het Gevangenenkoor zal velen heugen. Niet alleen om het programma (zéér verzorgd met werken van Van Beethoven, Gretry, Schubert, Kools, Opladen, Destoop en Bizet), bovenal om de zang: machtig, vol en wondermooi. En ook dat is al weer geen wonder, want het probleem van de meeste mannenkoren (een goede bezetting van alle partijen) is in de **gevangenis** geen probleem. Men heeft daar blijkbaar de keus uit een rijk stemmenmateriaal en die keus is wél-gedaan. De leider (óók een gedetineerde) heeft de wind er onder en hij en zijn voorganger hebben het koor gemaakt tot één, dat zich onge-

twijfeld met de beste mannenkoren van West-Europa kan meten. Zó groot was de indruk, die het Gevangenenkoor maakte, dat een te goeder naam en faam bekend staand muzikercriticus zei, dat hij er gráág in zou willen meezingen. Wie weet, wat mogelijk is....

Maar waar het om ging, de bijdrage van de gevangenen aan de Reddingboot-actie, wat is dáár van terecht gekomen, zult ge willen weten. Eerlijk gezegd, hadden wij in het resultaat van deze zang voor de actie niet zo héél veel fiducia: het concert (waarbij men bovendien niets anders zag dan een paar eenvoudige luidsprekers) duurde nauwelijks een uur en het weer was allerminst aantrekkelijk voor een op-de-plaats-rust op de Nieuwestad. Maar, redeneerden wij ons zelf moed insprekend, het gaat hier ook meer om de geste dan om het resultaat.

Hoe lang dacht ge, dat vijf man nodig hadden om de dubbeltjes, kwartjes, guldens en rijksdaalders, die het publiek in de bussen had gestopt, waarmee vijftien bewakers (!) op en om de Lange Pijp collecteerden, te tellen? Twee volle uren! En dan begrijpt ge ook wel, dat het geen kleinigheid was, wat de gevangenen in één uur bij elkaar zongen voor de reddingbootpot. Zeshonderd-negentig gulden en 47 cent! Dat betekent, dat de gevangenen alle bestaande records hebben gebroken, want er mogen (van Het Bildt en „Volharding”) dan nog grotere bedragen zijn binnengekomen, 690 gulden in één uur tijds is toch wel een unicum. Daarom zal de oranjeblauwe wimpel (de maatschappijvlag), zodra hij van zijn Zaterdagmiddag op de Lange Pijp opgelopen wonden is hersteld, tot Vrijdagavond als „Volharding” met de poel aan komt dragen, op of in de **gevangenis** wapperen.

Dank, leden van het Gevangenenkoor voor deze

luisterrijke bijdrage (én de manier-waarop); dank directeur **Jansen**, die het mogelijk maakte, dat het Gevangenenkoor voor het eerst in het „openbaar” voor het Leeuwarder publiek zong; dank Radio-Braams, die door (geheel pro deo) deze uitzending te verzorgen, duizenden een zó rijke Zaterdagmiddag verschafte; dank, bewakers, die met zoveel enthousiasme de gelden inzamelden. Dank ook B. en W., de politie en het comité voor de Reclasseringsdag, die alle op het laatste moment gerezen hinderpalen nog uit de weg ruimden. De politie? Ja natuurlijk, of dacht de luisteraar van Zaterdagmiddag, dat wij het de politie kwalijk namen, dat haar muziekcorps tijdens de zang hoempaënd voorbij de Lange Pijp trok? Dat was een klein regiefoutje, dat in de beste families voorkomt en bovendien was het geheel in stijl; eerst heit en dan de berntsjes. Wie er zich desalniettemin tóch nog aan gestoten heeft, welnu, die ga Zaterdagmiddag (nu om vier uur) opnieu naar de Lange Pijp, waar het Gevangenenkoor andermaal zingt, dan voor de Reclassering. Wij weten zéker, dat — na dit eerste experiment — de Nieuwestad Zaterdagmiddag eens zo zwart van het volk zal zijn.

Fijngemalen, zogezeid

De (potige) kearels van de Lemster houtmolen daagden de (minder zwaar geconstrueerde) ambtenaren ter secretarie uit voor een robbertje voetbal en de ambtenaren accepteerden óók nog. Dat noemen we le en een bewijs, dat het met het ambtenarendom toch nog niet zó slecht gesteld is als men wel eens wil doen geloven. Tja, dat ze met 5—2 ingemaakt (in dit geval is het wellicht toepasselijker te zeggen: fijngemalen) werden, wat zal men daar van zeggen. Het lag, zou onze sportredacteur zeggen, in de lijn der verwachtingen, maar het had méér in

NAWOORD

Het E-book is opgeleverd op 16-09-2018 door Willem Helfrich voorzitter van Stichting Blokhuispoort. De inhoud is een samenstelling van jarenlange speurtocht naar de geschiedenis over de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden en Huis van Bewaring Leeuwarden.

Archiefmateriaal van Bauke Mulder en informatie op het internet heeft veel opgeleverd om een goed beeld weer te geven over het leven in een gevangenis, maar vooral het handelen van Abraham Jansen als directeur van de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden. Abraham en zijn vrouw werden als “Vader en Moeder” beschouwd door de gevangenen en dat wil wat zeggen.

Namens alle vrijwilligers van Stichting Blokhuispoort die het mogelijk hebben gemaakt om de geschiedenis te verzamelen, wens ik u veel leesplezier met dit E-book over Abraham Jansen en de Bijzondere Strafgevangenis en Huis van Bewaring Leeuwarden.

Met vriendelijke groet,

Willem Helfrich

www.blokhuispoort.nl